

Broj: 01-02-2333/15-3
Ilidža, 25.06.2015.godine

Na osnovu člana 88. stav (3) Statuta općine Ilidža - Prečišćeni tekst („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 33/10), prilikom razmatranja Prijedloga Strategije razvoja općine Ilidža za period 2014-2020. godine i Prijedloga Akcionog plana za realizaciju Strategije razvoja općine Ilidža za 2015. godinu, Općinsko vijeće Ilidža na 29.redovnoj sjednici održanoj dana 25.06.2015.godine, donijelo je

ZAKLJUČAK

1. Usvaja se Strategija razvoja općine Ilidža za period 2014-2020.godine i Akcioni plan za realizaciju Strategije razvoja općine Ilidža za 2015. godinu i isti su sastavni dio ovog zaključka.
2. Ovaj Zaključak objavit će se u „Službenim novinama Kantona Sarajevo“.

PREDSJEDAVALAČI

Muhamed Omerović

DOSTAVLJENO:

1. Općinski načelnik
2. Služba za prostorno uređenje
3. Služba za razvoj, investicije i komunalne poslove
4. Služba za imovinsko-pravne, stambene, geodetske poslove i katastar nekretnina
5. Služba za privredu i turizam
6. Služba za finansije
7. Služba za obrazovanje, kulturu, sport i inf.
8. Služba za rad, socijalna pitanja, zdravstvo
izbjeglice i raseljena lica
9. Služba za boračka pitanja
10. Služba za opću upravu
11. Str.službi za koordinaciju rada MZ-a
12. Str.služba Opć.vijeća i Opć.načelnika
13. Služba za zajedničke poslove
14. Služba za inspekcijски nadzor
15. Služba za civilnu zaštitu
16. Pravobranilaštvo Općine Ilidža
17. Zavod za planiranje razvoja KS, putem koordinatora
18. CEDES d.o.o. Sarajevo, putem koordinatora
19. Dženana Čenanović, Haris Gudić, koordinatori
20. Za objavu „SNKS“
21. Evidencija
22. a/a

**STRATEGIJA RAZVOJA
OPĆINE ILIDŽA
ZA PERIOD 2014. - 2020.**

OPĆINA ILIDŽA

Sarajevo, 2014. godina

cedes.ba
Creative Development and Engineering Solutions

U ime Općine Ilidža:

Prof.dr Senaid Memić, načelnik Općine Ilidža

Sarajevo, Oktobar 2014. godine

Učesnici u pripremi Strategije

KOORDINATORI U IME OPĆINE ILIDŽA:

Dženana Čenanović, Općina Ilidža
Haris Gudić, Općina Ilidža

KONSULTANT :

CEDES SARAJEVO
ZAVOD ZA PLANIRANJE RAZVOJA KANTONA SARAJEVO

RADNA GRUPA ZA EKONOMSKI RAZVOJ :

Azra Stambolić, Općina Ilidža
Sabina Viteškić, Općina Ilidža
Mirsad Čaušević, Općina Ilidža

RADNA GRUPA ZA DRUŠTVENI RAZVOJ :

Amra Bojičić, Općina Ilidža
Sejda Topalović, Općina Ilidža
Mirsad Sinanović, Općina Ilidža

RADNA GRUPA ZA UNAPREĐENJE I ZAŠTITU OKOLIŠA:

Enes Čorbo, Općina Ilidža
Nijaz Aljović, Općina Ilidža
Ljiljana Eterović, Općina Ilidža
Jasmina Pepić, Općina Ilidža

ČLANOVI KOMISIJE ZA PLANIRANJE OPĆINSKOG RAZVOJA:

Prof. dr. Senaid Memić, Općinski načelnik
Muhamed Omerović, predsjedavajući Općinskog vijeća
Azra Stambolić, pomoćnik za finansije
Dino Mulaosmanović- predsjednik
Edin Muminović - predsjednik
Dino Mulaosmanović
Aida Kešo-sekretar
Nermina Mehić
Smiljana Viteškić
Edin Lakača
Jasmin Ražanica
Edin Kulović
Sead Baručija
Ivana Mihajlović
Nikola Babić
Amira Bajramović
Nizama Đipa
Azra Džino
Merima Čorbo
Munevera Trnka
Haris Ibričić
Belma Mizdrak
Anesa Hošić

SADRŽAJ

Učesnici u pripremi Strategije	3
Lista korištenih skraćenica	8
UVOD	10
1. SOCIO-EKONOMSKA ANALIZA.....	
1.1. Pregled historijskih i prirodnih karakteristika – identitet područja Općine.....	13
1.1.1. Kulturno-historijsko naslijeđe Ilidže.....	13
1.1.2. Prirodno naslijeđe Ilidže	16
1.2. Prirodni resursi i uslovi	24
1.2.1. Geografski položaj	24
1.2.2. Klimatske karakteristike	25
1.2.3. Karakteristike reljefa	26
1.2.4. Geološke karakteristike	27
1.2.5. Hidrološke karakteristike.....	28
1.3. Demografske karakteristike	32
1.4. Lokalni ekonomski razvoj.....	36
1.4.1. Makroekonomske karakteristike	36
1.4.2. Tržište rada	40
1.4.3. Vanjskotrgovinska razmjena	43
1.4.4. Struktura privrede.....	44
1.4.5. Turizam	50
1.4.6. Poljoprivreda.....	51
1.4.7. Šumarstvo	52
1.4.8. Mala, srednja i velika preduzeća	53
1.4.9. Nalazi istraživanja – anketa poslovnih subjekata u Općini	54
1.5. Socijalne karakteristike.....	57
1.5.1. Obrazovanje	57
1.5.1.1. Predškolsko obrazovanje.....	57
1.5.2. Osnovno obrazovanje	58
1.5.2.1. Redovno osnovno obrazovanje	58
1.5.2.2. Specijalno osnovno obrazovanje	58
1.5.3. Srednje obrazovanje	59
1.5.3.1. Redovno srednje obrazovanje.....	59
1.5.4. Visoko obrazovanje.....	60

1.5.5. Socijalni razvoj	61
1.5.6. Socijalna zaštita	62
1.5.6.1. Korisnici sredstava socijalne zaštite	63
1.5.6.2. Korisnici sredstava: civilne žrtave rata	66
1.5.6.3. Korisnici sredstava: zaštita porodica sa djecom	66
1.5.7. Boračka zaštita	68
1.5.7.1. Demobilisani vojni obveznici	69
1.5.7.2. Aktivnosti službe za boračku zaštitu	70
1.5.8. Socijalna isključenost	71
1.5.8.1. Nezaposleni	71
1.5.8.2. Kvalifikaciona struktura nezaposlenih	72
1.5.8.3. Starosna struktura nezaposlenih	72
1.5.8.4. Nezaposleni prema dužini čekanja na posao	72
1.5.8.5. Mladi	73
1.5.8.6. Rodna ravnopravnost	75
1.5.8.7. Penzioneri	77
1.5.8.8. Raseljeni i izbjegli	77
1.5.8.9. Socijalna i materijalna sigurnost nezaposlenih	78
1.5.9. Zdravstvo	80
1.5.9.1. Zdravlje stanovništva	80
1.5.9.2. Zdravstvena zaštita	81
1.5.10. Kultura	84
1.5.11. Sport	86
1.5.12. Civilna zaštita	92
1.5.13. Sigurnost građana	94
1.5.14. Civilno društvo	94
1.6. Prostorne i infrastrukturne karakteristike i okoliš	96
1.6.1. Pokrivenost planskom dokumentacijom	96
1.6.2. Saobraćajna i komunalna infrastruktura	100
1.6.3. Saobraćaj	101
1.6.3.1. Cestovni saobraćaj	101
1.6.3.2. Javni prevoz putnika	101
1.6.3.3. Željeznički saobraćaj	102
1.6.3.4. Zračni saobraćaj	102
1.6.4. Vodna infrastruktura	102
1.6.4.1. Snabdijevanje vodom	102
1.6.4.2. Odvodnja otpadnih i oborinskih voda i uređenje vodotoka	103
1.6.5. Energetika	103
1.6.5.1. Snabdijevanje električnom energijom	103
1.6.5.2. Gasna mreža	104
1.6.5.3. Toplifikacija	104
1.6.6. Uklanjanje čvrstog otpada	105
1.6.7. Stanovanje	105
1.6.8. Stanje okoliša	108
1.6.8.1. Zrak i upravljanje kvalitetom zraka	108

1.6.8.2. Vodni resursi i upravljanje vodama	110
1.6.8.3. Korištenje, zaštita i upravljanje zemljištem	112
1.6.8.4. Korištenje, zaštita i upravljanje šumskim ekosistemima.....	114
1.6.8.5. Biodiverzitet i zaštita biodiverziteta	114
1.6.8.6. Područja od izuzetne prirodne i kulturno-historijske važnosti	115
1.6.8.7. Zaštita od buke	116
1.6.8.8. Upravljanje otpadom	117
1.7. Organizacija lokalne samouprave.....	118
1.7.1. Organizacija vlasti u Općini	118
1.7.2. Usluge lokalne samouprave.....	120
1.7.3. Budžet Općine	123
2. SWOT ANALIZA (ključni interni i eksterni faktori) i fokusiranje	129
3. VIZIJA I STRATEŠKI CILJEVI DO 2020. GODINE	134
4. SEKTORSKI PLAN RAZVOJA.....	137
4.1. Plan ekonomskog razvoja	138
4.1.1. Sektorsko fokusiranje: poluge i kritični faktori ekonomskog razvoja	138
4.1.2. Ciljevi ekonomskog razvoja.....	143
4.1.3. Programiranje ekonomskog razvoja (projekti, mjere)	143
4.1.4. Inicijative međuopćinske saradnje u oblasti ekonomskog razvoja	145
4.1.5. Okvirna finasijska konstrukcija	146
4.1.6. Praćenje i ostvarivanje plana sa indikatorima	146
4.1.7. Plan ekonomskog razvoja za trogodišnji period 2015-2017.....	148
4.2. Plan društvenog razvoja	151
4.2.1. Sektorsko fokusiranje: poluge i kritični faktori ekonomskog razvoja	152
4.2.2. Ciljevi ekonomskog razvoja.....	156
4.2.3. Programiranje ekonomskog razvoja (projekti, mjere).....	157
4.2.4. Međuopćinska saradnja i vanjska saradnja.....	158
4.2.5. Okvirna finasijska konstrukcija	159
4.2.6. Praćenje i ostvarivanje plana sa indikatorima	159
4.2.7. Plan društvenog razvoja za trogodišnji period 2015-2017	161
4.3. Plan zaštite i unaprijeđenja okoliša	165
4.3.1. Sektorsko fokusiranje: evaluacija oklišnih problema i potencijala.....	165
4.3.2. Ciljevi zaštite i unaprijeđenja okoliša	168
4.3.3. Programiranje unaprijeđenja za prioritena područja zaštite okoliša (projekti, mjere) ..	170
4.3.4. Inicijative međuopćinske saradnje u oblasti zaštite okoliša	171
4.3.5. Okvirna finasijska konstrukcija	172
4.3.6. Praćenje ostvarivanja plana sa indikatorima	172
4.3.7. Plan zaštite i unaprijeđenja okoliša za trogodišnji period 2015-2017	174
5. PLAN PROVOĐENJA STRATEGIJE RAZVOJA OPĆINE ILIDŽA 2014-2020.....	180
Izvori podataka	183
Spisak tabela.....	184
Spisak grafova.....	186
Spisak slika	186

LISTA KORIŠTENIH SKRAĆENICA :

BAM	konvertibilna marka (valuta BiH)
BDP	bruto domaći proizvod
BDP/pc	bruto domaći proizvod po stanovniku
BiH	Bosna i Hercegovina
C	Celzijus
Cep	koeficijent zaposlenosti
CO	ugljenmonoksid
CO ₂	ugljendioksid
d.o.o.	društvo sa ograničenom odgovornošću
EU	Evropska unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
ha	hektar
KJKP	kantonalno javno komunalno preduzeće
JKSP	javno kantonalno saobraćajno preduzeće
JU	javna ustanova
KD	kvalifikacija djelatnosti
KJU	kantonalna javna ustanova
km	kilometar
KM	konvertibilna marka (BAM)
km ²	kvadratni kilometar
KS	Kanton Sarajevo
LEAP	Lokalni ekološki akcioni plan
LRP	Lokalni razvojni tim
m ³	kubni metar
MCS	Merkalijeva skala
MiPRO	Metodologija integriranog planiranja lokalnog ekonomskog razvoja
MZ	mjesna zajednica
NKV	nekvalificirani

NO	azotmonoksid
NO ₂	azotdioksid
NVO	nevladina organizacija
OŠ	osnovna škola
RGD	Radna grupa za društveni razvoj
RGE	Radna grupa za ekonomiju
RGO	Radna grupa za okoliš
RP	regulacioni plan
RS	Republika Srpska
SKD	Standardna kvalifikacija djelatnosti
SEA	socio-ekonomska analiza
Sl. novine	Službene novine
SME	mala i srednja preduzeća
SO ₂	sumpordioksid
SŠ	srednja škola
st/km ²	stanovnik po kvadratnom kilometru
t	tona
UN	Ujedinjeni narodi
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih naroda
VKV	visokokvalificirani
VSS	visoka stručna sprema
VŠS	viša stručna sprema

UVOD

Strategija razvoja Općine Ilidža do 2020. godine priprema se i radi prema Metodologiji¹ za integrirano planiranje razvoja općina - MiPRO, što je preporučena metodologija za strateško planiranje razvoja lokalnih zajednica u BiH.

Vodeća načela na kojima se zasniva planiranje lokalnog razvoja jesu održivost i socijalna uključenost. Načelo održivosti zasniva se na ideji da prirodni i ljudski sistemi moraju biti regenerativni (obnovljivi) i uravnoteženi da bi trajali. Načelo održivosti podrazumijeva integriranost najvažnijih ekonomskih, društvenih i okolišnih aspekata. Tako integrirana strategija razvoja ima cjelovit pristup i obuhvata ekonomske, društvene i okolišne aspekte razvoja usklađene sa prostomim mogućnostima. Načelo socijalne uključenosti u prvi plan stavlja zahtjev za društvenom integracijom i usklađenošću i posebnu osjetljivost za potrebe i interese socijalno ranjivih/marginaliziranih skupina. Ostvarivanjem ovoga načela doprinosi se ujednačavanju šansi u razvoju i povećanju društvene pravičnosti.

MiPRO definira minimalnu strukturu strategija lokalnog razvoja, prema kojoj se proces planiranja razvoja sastoji od sljedećih ključnih faza:

- pripremna faza,
- faza izrade strateške platforme,
- faza programiranja,
- faza izrade operativnog dijela integrirane strategije razvoja.

Pripremni dio je prva faza u planiranju integriranog lokalnog razvoja. U ovoj fazi donesena je odluka o pristupanju izradi Strategije općine Ilidža, pokrenut je proces planiranja, uključivanjem svih aktera u Općini i izborom nosioca izrade Strategije.

Strateška platforma je prvi, noseći dio strategije lokalnog razvoja, kojim se usmjerava i olakšava dugoročni razvoj cijele lokalne zajednice. Strateška platforma ima intersektorski karakter.

Integrirani, strateški dio dokumenta ima sljedeću minimalnu orijentacionu strukturu:

- socio-ekonomska analiza,
- ključni unutarnji i spoljni faktori i strateško fokusiranje,
- vizija dugoročnog razvoja,
- strateški ciljevi razvoja.

Faza programiranja obuhvata izradu sektorskih razvojnih planova koji su sastavni dio strategije integriranog lokalnog razvoja. Njihova je svrha sistematično i odgovorno unaprijeđivanje najvažnijih područja lokalnog života: ekonomije, društvenih uslova i sadržaja i okoliša. U svakom od tih područja integriran je i segment odgovarajuće infrastrukture i javnih usluga. Sektorskim planovima praktično se razrađuju i realiziraju usmjerenja definirana u viziji i strateškim ciljevima razvoja Općine.

Svaki od sektorskih planova sadrži sektorsko fokusiranje, sektorske ciljeve razvoja, programe, projekte i mjere, procjenu očekivanih ishoda sa indikatorima i okvirnu finansijsku konstrukciju.

Vizija i strateški ciljevi razvoja, kao i sektorski planovi utvrđuju se za period do 2020. godine.

¹ MiPRO je naziv metodologije nastao od prvih slova (metodologija za integrirano planiranje razvoja općina), sa simboličnim značenjem: da smo mi, koji participativno planiramo na lokalnoj razini, proaktivni, dakle da oblikujemo svoju budućnost.

Operativni dio strategije ima za cilj ostvarenje provođenja strategije razvoja, odnosno razrađuje realizaciju definiranih strateških i sektorskih prioriteta. Donosi se za trogodišnje razdoblje i usklađen je sa trogodišnjim ciklusom indikativnog budžetskog planiranja. Operativni dio sadrži plan implementacije, indikativni finansijski plan i plan organizacijskih i ljudskih kapaciteta potrebnih za uspješnu realizaciju strategije.

Strategija razvoja općine Ilidža se radi do 2020. godine što je usklađeno sa evropskom dinamikom planiranja. U tom smislu Strategija ugrađuje i polazi od temeljnih postavki dokumenta Evropa 2020., a i razvojnih dokumenata u BiH. To obezbijuje i apliciranje prema sredstvima EU fondova obzirom na usklađenost ciljeva koji doprinose razvoju lokalne zajednice i bržem putu naše zemlje prema EU.

Prilikom izrade Strateške platforme korišteni su, između ostalog, brojni dokumenti i materijali Općine: Strategija razvoja općine Ilidža za period 2008-2013. godine, Strategija razvoja lokalnih cesta za period 2015-2025. godine, Akcioni plan za realizaciju strategije razvoja lokalnih cesta 2015-2017., Izvještaj o radu jedinstvenog općinskog organa uprave, stručnih i posebnih službi za 2013. godinu, Izvršenje budžeta općine Ilidža 2008-2013, Anketa po mjesnim zajednicama općine Ilidža, Lokalni ekološki akcioni plan (LEAP), Izvještaj anketiranih privrednih subjekata općine Ilidža, Informacija o stanju kriminaliteta, javnog reda i mira i saobraćaja na području općine Ilidža za period januar-decembar 2013., Strategija prema mladima općine Ilidža sa akcionim planom 2014-2016., itd. Takođe su korišteni: Podaci o poreskim obveznicima za 2013. godinu (Poreska uprava Federacije Bosne i Hercegovine), Statistički podaci Federalnog zavoda za statistiku, Zavoda za informatiku i statistiku Kantona Sarajevo, Federalnog zavoda za programiranje i obimna dokumentacija Zavoda za planiranje razvoja Kantona Sarajevo.

SOCIO-EKONOMSKA ANALIZA

OPĆINA ILIDŽA

1. SOCIO-EKONOMSKA ANALIZA

1.1. Pregled historijskih i prirodnih karakteristika – identitet područja Općine

1.1.1. Kulturno-historijsko naslijeđe Ilidže

Općina Ilidža je jedna od devet općina koje se nalaze u sastavu Kantona Sarajevo. Ilidža nije u sastavu Grada Sarajeva, ali je dio urbane cjeline Sarajeva, ima naglašenu morfološku i urbanu izražajnost. Prirodni resursi, koji se bitno razlikuju od kotline Miljacke u kojoj se nalazi Sarajevo, određuju njenu prepoznatljivu izražajnost.

Ilidža je smještena u podnožju planine Igman u zelenom pejzažu koji je bogat i vodom i šumom. Reljef područja Ilidže je raznolikog oblika – kreće se od tipičnog ravničarskog do brežuljkastog i krškog u području planine Igman koja prirodno ograničava područje Ilidže s jugozapadne strane, s najvišim vrhom (Crni vrh 1.499 m).

Središnji dio Bosne ili centralna Bosna, kojoj pripada Sarajevsko polje sa gradom Sarajevom, je geološka depresija u kojoj je formirano više slatkovodnih bazena. Poznata je još kao tercijarno korito Zenica-Sarajevo, koje je upalo između krečnjačkog gorja iz mezozoika. U močvarnim predjelima taložio se biljni materijal od koga se kroz milenije stvarao ugalj (Breza, Kakanj, Zenica), a niz čitav jugozapadni dio tercijarnog korita protežu se termalne i kisele vode (Ilidža, Kiseljak, Fojnica, Busovača), dok ga sa svih strana presjecaju rijeke i potoci nastali od izvora čiste, pitke vode. Ukratko, ovo je idealan prostor koji se bira za život i zato je bio nastanjen od pradavnih vremena.

Zbog povoljnog geografskog položaja, klimatskih uslova, obilja vode, plodnosti zemljišta i šumskih bogatstava, Ilidža je još od predhistorijskih dana predstavljala pogodan prostor za naseljavanje i život. Prvi podaci o Ilidži potiču još iz neolita, a prema stupnju naseljenosti ona predstavlja najstarije naselje u središnjem dijelu Bosne.

U predhistoriji plodna Sarajevska dolina bila je naseljena već u neolitu. Od IV do kraja III milenija na ovom prostoru se naseljavaju zemljoradničko-stočarske zajednice, čiji je način života zahtijevao plodno tlo za poljoprivredu i ispašu stoke.

Novi neolitski svijet koji je nastao u centralnoj Bosni u vrijeme između 7.000 i 4.000 godina, imao je, bez sumnje, najveći značaj zbog svog položaja koji je predstavljao sponu između susjednih regija. Vrhunac daljeg samostalnog razvoja ostvaren je tokom mlađeg neolita u *butmirskoj kulturi*, čiji su nosioci predstavnici već visoke civilizacije, koja se ogleda u izgradnji i organizaciji naselja i u duhovnoj kulturi kroz umjetničke domete u izradi keramičkog posuđa i fugalnoj plastici.

Nosioci butmirske kulture podizali su naselja kružnog oblika na lesnim uzvišenjima uz tokove rijeka. U početku žive u zemunicama, a kasnije grade i nadzemne kuće, najčešće pravougaonog oblika i sa dvije prostorije. Neka naselja su bila zaštićena od poplava i drugih nepogoda sa nekoliko redova rovova i drvenih palisada. Zbog topografskih odlika i dobre organizacije u rasporedu izgradnje stambenih objekata, između kojih se situira trg ili se protežu ulice, te izgradnji posebnih objekata za

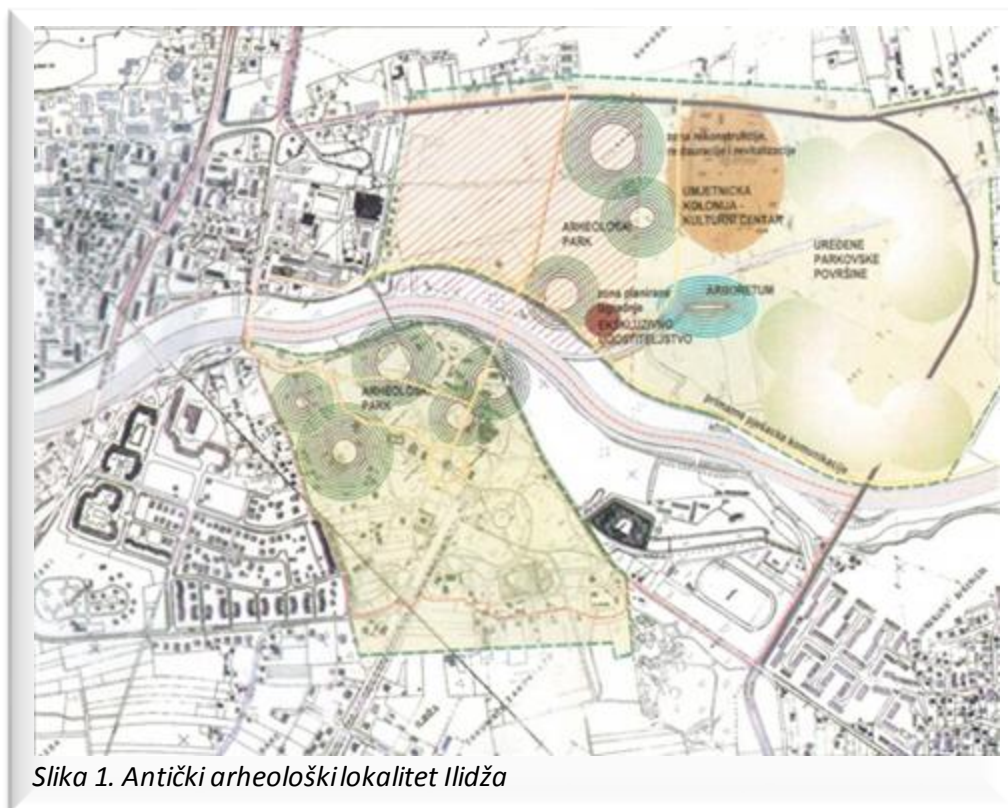
pojedine zanatske djelatnosti, u ovim naseljima mogu se naslutiti začetci urbanizacije. Ona, zasigurno, svojim odlikama prevazilazi jednostavnu seosku zajednicu.

Arheološko područje Butmir, naše najstarije i najpoznatije arheološko nalazište, nalazi se na desnoj obali rijeke Željeznice, nedaleko od savremenog naselja Butmir. Samo neolitsko naselje, otkriveno još prije punih sto godina i po njemu je čitava jedna grupa mlađeg neolita centralne Bosne dobila naziv *butmirska kultura*. Originalna duhovna kultura njegovih stanovnika, a posebno ono što se desilo u njihovoj umjetnosti učinilo je Bosnu i Hercegovinu prepoznatljivu u svijetu i zasjenilo je sve što je do tada bilo poznato iz neolitskog doba u Evropi.

Raznovrsnost privrednih grana zahtjevala je i usavršavanje zanatskih vještina, koje su se postepeno razvile u određena zanimanja. Grnčarstvo i proizvodnja kamenog oruđa posebna su odlika prastanovnika ovog naselja.

Arheološko područje – prahistorijsko naselje Butmir proglašeno je nacionalnim spomenikom. Najnovija istraživanja u Butmiru pokazala su da je na ovom terenu prisutna i badenska kultura, odnosno rana faza eneolitskog doba.

Počeci urbanog razvoja Sarajeva sežu u period rimske uprave na ovim prostorima. Urbana naselja Rimljani su gradili na rubovima ravnica, uz putne pravce, a njihovu veličinu je određivala ekonomska moć datog prostora. **Antička urbana cjelina**, naselje kolonijalnog ranga nalazilo se na području današnje Ilidže.

Slika 1. Antički arheološki lokalitet Ilidža

Najznačajnije rimsko naselje, antičko naselje na Ilidži, u Sarajevskom polju razvilo se uz ljekovita sumpoma vrela na Ilidži. Osnivanje naselja započelo je već u I vijeku n.e. u rangu municipija, a najveći uspon grad doživljava u III vijeku, i to već tada u rangu kolonije.

Na lijevoj obali Željeznice, uz termalne vode na području Lužana otkriveni su rimski objekti. Arheološka istraživanja su pokazala da je ovo naselje nastalo u I vijeku, a značajan razvoj doživljava u vrijeme II-IV vijeka.

Rimsko ime Ilidže sačuvano je na spomeniku koji je ta gradska uprava podigla u čast cara Dioklecijana (284-305. g.n.e.). Natpis je oštećen pa je poznat samo početak imena – Imperatoru Cezaru Valeriju Dioklecijanu, pobožnom, sretnom, nepobjedivom Augustu, spomenik postavlja gradska općina Banja S.... (Aqua S...).

Na osnovu podataka prikupljenih analizom rimskih natpisa može se zaključiti da je Ilidža imala autonomnu gradsku upravu u rangu municipija, a kasnije i kolonije. Zbog svog položaja na važnoj rimskoj prometnici koja je povezivala carstvo od Narone na jugu sa Sirmijumom u sjeveroistočnim djelovima rimske provincije Panonije, s vremenom ovo naselje postaje upravni centar širokog područja, popularno lječilište i jak trgovački centar.

Arheološka iskopavanja na lokalitetu Ilidže su pokazala da u objekte iz rimskog doba spadaju: kompleks vila oko hotela Bosna, izdvojena *villa urbana*, objekat nepoznate namjene, *hospitalium* ili *hospicium*.

Epigrafski spomenici su u najvećem broju nađeni u sekundarnom položaju na samoj Ilidži i na različitim mjestima u Sarajevskom polju, gdje su korišteni kao građevinski materijal (Rimski most). Arheološko područje na Ilidži proglašeno je nacionalnim spomenikom.

Srednjovjekovni arheološki lokalitet - Selo Vruti leži ispod Igmana, oko 3 km zapadno od Ilidže. Na lokalitetu Crkvina, sjeverno od Vrela Bosne, pokraj aleje Ilidža – Vrelo Bosna, otkriveni su ostaci preromaničke crkve i srednjovjekovno groblje. To je jedna od najstarijih crkava u centralnoj Bosni i na osnovu analogija može se datirati u drugu polovinu X vijeka. Preromanička crkva i srednjovjekovno groblje proglašeni su nacionalnim spomenikom.

Osmanski period (XIV – XIX. st.) je konačno dao ime ovom prostoru. Riječ "iladž" je stara turska riječ koja znači, lijek, ono što čovjeku daje zdravlje. Iz osmanskog perioda nema dovoljno podataka, niti materijalnih ostataka o nekoj značajnijoj izgradnji. Iz ovog perioda najznačajnije naslijeđe je:

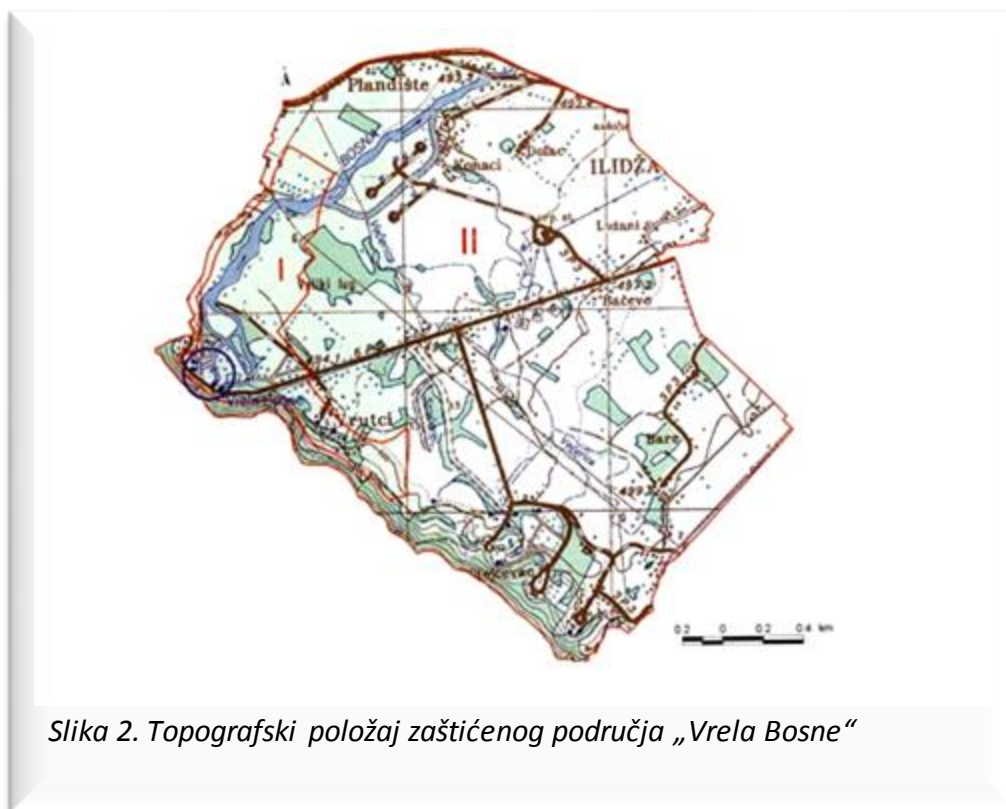
- banjska zgrada sa dva bazena,
- dva hana za stanovanje,
- most preko rijeke Bosne na Pladištu sagrađen 1530-1550. god. – "Rimski most",
- ishodne kuće – ljetnikovci.

Period Austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini obilježen je, pored ostalog, intenzivnom urbanizacijom i gradnjom po modelu koji se u znatnoj mjeri razlikovao od do tada viđenog na ovim prostorima. Kako je ovo i vrijeme ubrzane industrijalizacije u Evropi to onda nije iznenađenje da gradnja privrednih objekata zauzima važno mjesto u ukupnom razvoju Bosne i Hercegovine, a naročito Sarajeva. Od ugostiteljsko-turističkih objekata izdvaja se hotelski kompleks na Ilidži, od poljoprivrednih Poljoprivredna stanica u Butmiru (u ruševnom stanju).

Od historijsko-memorijalnih kompleksa na Ilidži se nalazi **Tunel Dobrinja - Butmir**, simbol otpora stanovnika opkoljenog Sarajeva u ratu 1992-1995. godine, predstavlja dokument i svjedočanstvo najnovije historije grada. Pored historijskog, ovaj kompleks ima i veliki dokumentarni, ali i vaspitno-obrazovni značaj, jer svojim postojanjem svjedoči o herojskom načinu otpora građana Sarajeva u vrijeme agresije na BiH.

1.1.2. Prirodno naslijeđe Ilidže

Područje **Spomenika prirode „Vrelo Bosne“** predstavlja prostor jedinstvene i neponovljive prirodne baštine. Najznačajnije vrijednosti ovog prostora su: kraško izvorišno područje, visok kvalitet vode, poseban režim podzemnih voda, izuzetno visok stepen biološkog diverziteta bentosnih organizama, visok stepen endemičnosti vodenih organizama, složena makrofitska vegetacija, značajan nivo ekološkog diverziteta izražen kroz brojne ekosisteme, te izuzetna pejzažna vrijednost.

Slika 2. Topografski položaj zaštićenog područja „Vrela Bosne“

Na prostoru Spomenika prirode „Vrelo Bosne“ susreće se nekoliko formi vodnih pojava i to: vrela, površinski vodotoci, podzemne termalne i termomineralne vode Ilidže i hladne vode Sarajevskog polja. Temeljnu i najveću vrijednost predstavljaju izvorišta rijeke Bosne koja su ujedno i najatraktivniji dio zaštićenog prostora. Izvori formiraju veći broj tokova koji samostalno teku na kraćoj dužini (parkovski kompleks Vrelo Bosne) prije nego se spoje formirajući jednu od najvećih rijeka BiH-rijeku Bosnu.

Pored izuzetne atraktivnosti vrela, bujne i raznovrsne vegetacije koja ih okružuje, izvorišta Bosne zbog kvaliteta vode i svoje vodoobimnosti spadaju u najvažnije i najvrijednije hidrološke pojave u Kantonu Sarajevo.

Na ovom prostoru od značajnih vrela treba pomenuti vrelo Stojčevac koje formira Stojčevački potok, te vrelo Borim I i Borim II na lokalitetu Vruci.

Slika 3. Vrelo Bosne

Na prostoru Spomenika prirode „Vrelo Bosne“ postoji visok stepen biološke raznolikosti. Unutar Spomenika prirode „Vrelo Bosne“ nalaze se prostori oblikovane prirode posebnih prirodnih vrijednosti, a to su:

Parkovske površine oko izvorišta Bosne uređene su davne 1888. godine kako za korisnike banjskih usluga tako i za sve ostale posjetioce. U tom periodu napravljena su i četiri jezera i to: Veliko ili Labudovo, dva manja južno od ugostiteljskog objekta i jezero koje se nalazilo u blizini ribogojilišta. U sklopu uređenih zelenih parkovskih površina izgrađeno je mnoštvo pješačkih staza.

Velika aleja je spomenik vrtne arhitekture i oblikovane prirode. Predstavlja jedan od najljepših i najpoznatijih drvoreda u BiH, sastavljena od platana i divljih kestena zasađenih u dvostrukom nizu. Aleja, koja je podignuta u prošlom vijeku ima mali razmak između stabala, što je uticalo na specifično oblikovanje krošnji, koje su formirale visoki zeleni tunel od Banjskog parka do Vrela Bosne u dužini od 3,5 km.

Slika 4. Velika Aleja

Područje Stojčevca locirano je predgorju Igmana u široj zoni istoimenih vrela, potoka i manjeg jezera, jugoistočno od centralnog vrela. Zbog svoje pejzažne atraktivnosti i prirodne ljepote oduvijek se koristilo za turističko-izletničke aktivnosti.

Slika 5. Banjski park Ilidža

Banjski park Ilidža je spomenik vrtne arhitekture i oblikovane prirode. Predstavlja prvu projektovanu parkovsku površinu u BiH. Park je bio riješen u baroknoj kompoziciji na dijelu koji je bliži hotelima, da bi se ta kompozicija idući prema jugu rasplinjavala u sve slobodniju pejsažnu kompoziciju engleskog parka. U ovo rješenje bili su ukomponovani parkovski objekti namjenjeni za odmor, osvježanje i razonodu gostiju i posjetilaca Banje. Izgrađeno je mnoštvo pješačkih staza, proširenja, čvorišta i raskrsnica sa pješčanim zastorom, klupama za odmor i dr. U parku su bili izgrađeni tereni za tenis i kriket, sunčev sat, postavljene klupe, izvedena javna rasvjeta sa plinskim fenjerima itd. Centralno mjesto u parku zauzimao je cvijetni rondo sa fontanom.

Vrelo Bosne je hidrološki spomenik prirode. Izvorište se nalazi u sklopu zaštićenog Spomenika prirode "Vrelo Bosne". Locirano je zapadno od Sarajeva ispod planine Igman.

Vrela su tipična kraška i razbijena su difuznim istjecajem, odnosno nekoliko izvora većih. Oni formiraju veći broj tokova koji samostalno teku na kratkoj dužini prije nego se spoje i formiraju glavni tok rijeke Bosne. Kako se vrela prihranjuju podzemnim vodama koje pritiču kroz krečnjački medij iz planinskog masiva Igman-Bjelašnica, podzemni sliv ovog vrela je znatno veći od orografskog. Vrelo Bosne zbog svoje vodoobilnosti, kvaliteta vode, ljepote pejzaža spada u jednu od najznačajnijih i najvrijednijih hidroloških pojava u Kantonu Sarajevo.

Posebnu vrijednost predstavlja područje **planine Igman** koje je karakteristično po ekološkim, odnosno klimatskim uslovima i ima specifičnu vegetaciju, faunu kao i geomorfološke vrijednosti.

Pored izuzetnih prirodnih vrijednosti na širem području Vrela Bosne situirani su i veoma vrijedni i značajni objekti kulturno-historijskog naslijeđa:

- Rimski most na Plandištu - kamena ćuprija iz turskog perioda;
- Vile u aleji - kompleks vila tipične austrougarske gradnje sa elementima alpskih kuća;
- Arheološki lokalitet Vrutci - nekropola stećaka i ostataka;
- Spomenik obelisk podignut u znak sjećanja na Igmanski marš, situiran na ulazu u uređeni parkovski prostor Vrela Bosne;

Rimski most i arheološki lokalitet Vrutci proglašeni su nacionalnim spomenicima BiH. Lista evidentiranih, prethodno zaštićenih i zaštićenih spomenika kulturne i prirodne baštine općine Ilidža (Izvod iz Studije: Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe Kantona Sarajevo, septembar 2009.).

Na listi se nalaze:

1. Historijska i memorijalna područja
2. Naseljena područja (cjeline)
3. Fortifikacione cjeline i vojna arhitektura
4. Objekti stambene i poslovne arhitekture
5. Javni objekti
6. Privredni objekti (trgovački, ugostiteljski, turistički i zanatsko-industrijski)
7. Sakralni objekti
8. Prirodna baština

Evidentirani spomenici su obilježeni sa E, zaštićeni spomenici sa Z, nacionalno spomenici sa N i spomenici na privremenoj listi sa N*.

Red. br.	Naziv kulturno-historijskog i prirodnog dobra	Pravni status
1	HISTORIJSKA I MEMORIJALNA PODRUČJA	
1.1.	<i>Arheološke zone i područja</i>	
1.1.1.	<i>Prahistorijski arheološki lokaliteti</i>	
	▪ Prahistorijska gradina Gubavac, Blažuj	E
	▪ Butmir – neolitsko naselje	N E
	▪ Gradina, Blažuj, prahistorijska gradina	E
	▪ Mala gradina, Zenik, prahistorijska gradina	E
	▪ Velika gradina, Zenik, prahistorijska gradina	E
1.1.2.	<i>Antički arheološki lokaliteti</i>	
	▪ Stupsko brdo-Stup, antička vila rustica	E
	▪ Antičko naselje na Ilidži	N Z
	▪ Lokalitet Butila, ostaci antičkog porijekla	E
	▪ Lokalitet Plandište, crkvište, antičko nalazište	E
	▪ Donji Kotorac, Crkvica, antičko nalazište	E
	▪ Velika gradina, Zenik, rimska utvrda	E
1.1.3.	<i>Srednjevjekovni arheološki lokaliteti</i>	
	▪ Vrutci, predromanička crkva	E
	▪ Lokalitet "Crkvina" u Blažuju, srednjevjekovna crkva, Rogačići	E
	▪ Crkvica, Vela, srednjevjekovna crkva	E
	▪ Gradina, Hrasnica-Lasica, srednjevjekovno utvrđenje	E
1.2	<i>Groblja i nadgrobni spomenici</i>	
1.2.1	<i>Antička nekropola</i>	
	▪ Velika gradina, Zenik	E
	▪ Rimska stela, Osjek, Ilidža	E
1.2.2	<i>Srednjevjekovna nekropola</i>	
	▪ Nekropola stećaka Vrucu, Vrelo Bosne	E
	▪ Nekropola stećaka Šamin gaj, Rakovica	E
	▪ Stećci ispred hotela "Austrija"	E
	▪ Nekropola stećaka u selu Lasica 1, Hrasnica	Z
	▪ Nekropola stećaka u selu Lasica 2, Hrasnica	Z

	▪ Nekropole stećaka, Blažuj	E
	▪ Rimsko kaursko groblje, selo Kovači	E
1.2.3.	<i>Katolička groblja</i>	
	▪ Katoličko groblje Rakovička cesta	E
	▪ Katoličko groblje Stup	E
	▪ Gradsko groblje, Vlakovo	E
1.2.4.	<i>Pravoslavna groblja</i>	
	▪ Pravoslavno groblje, Grlica	E
	▪ Pravoslavno groblje, Stup	E
	▪ Vrelo Bosne, pravoslavno groblje	E
	▪ Blažuj, pravoslavno groblje	E
	▪ Pravoslavna groblja, Rakovica	E
	▪ Gradsko groblje, Vlakovo	E
	▪ Pravoslavna groblja u Osjeku	E
	▪ Vlakovo, pravoslavno groblje	E
1.2.5.	<i>Muslimanska groblja</i>	
	▪ Grlica, nekropola nišana	Z
	▪ Nekropola nišana Stup	Z
	▪ Nekropola nišana "Šehiti" Glavogodina	E
	▪ Nekropola nišana, Kovači, Glavogodina	E
	▪ Nekropola nišana, Hrasnica	E
	▪ Nekropole nišana, Doglodi	E
	▪ Nekropola nišana, Zoranovići	E
	▪ Nekropola nišana, Trnjak ili Čebirino groblje Rakovica	E
	▪ Butmir, muslimanska groblja	E
	▪ Mezarje pored ceste Izeta Čomare	E
	▪ Muslimansko groblje na Stupu/ Velika Drveta	E
	▪ Muslimanska groblja Rakovica	E
	▪ Mezarje u Suhodolu, Butmir	E
	▪ Donji Kotorac-Ilidža	E
	▪ Park Hrasnica	E
	▪ Kovači-Hrasnica	E
	▪ Petlja-Stup	E
	▪ Gradsko groblje, Vlakovo	E
1.3	<i>Historijsko-memorijalni kompleksi</i>	
1.3.1	<i>Historijsko-memorijalni kompleksi i spomen obilježja NOR-a</i>	
	▪ Rodna kuća narodnog heroja Ognjena Price, ul. Hrasnička br.44, Ilidža	
1.3.2.	<i>Historijsko-memorijalni kompleksi i spomen obilježja novije historije</i>	
	▪ Centralno spomen obilježje ispred zgrade općine Ilidža, ul. Butmirska cesta	E
	▪ Spomen-obilježje kod džamije u Butmiru, ul. Izeta Čomare	E
	▪ Spomen obilježje u Hrasnici ispred Doma Kulture	E

	▪ Spomen obilježje u S.Koloniji ispred V. Osnovne škole	E
	▪ Spomen obilježje u Donjem Kotarcu ul. Branilaca D. Kotarca	E
	▪ Spomen obilježje u Centru ispred objekta mjesne zajednice	E
	▪ Spomen obilježje u Rakovici ispred džamije u ul. Rakovička cesta	E
	▪ Spomen obilježje u Otesu ispred objekta mjesne zajednice	E
	▪ Spomen obilježje na Stupu ispred objekta mjesne zajednice	E
	▪ Spomen obilježje na Stupu II ispred poslovnog objekta „Nukić Company“	E
	▪ Spomen obilježje na Stupskom brdu ispred objekta mjesne zajednice	E
1.3.4	<i>Ostali historijsko-memorijalni kompleksi i spomen obilježja</i>	
	▪ Ratni muzej „Tunel“ ul. Tuneli	E
	▪ Spomen soba 104. VMBR i 102 MBR	E
	▪ Memorijalni spomenik „Orao“ u Otesu na Ilidži	E
2	NASELJENA PODRUČJA (CJELINE)	
2.1	Urbane cjeline	
2.1.1.	<i>Urbane ambijentalne cjeline</i>	
	▪ Ambijentalna cjelina Ilidža	E
2.1.2.	Mikrourbane cjeline (ulice, trgovi)	
	▪ Niz objekata iz austrougarskog perioda lociranih uz Aleju prema Vrelu Bosne	E
2.2.	Ruralne cjeline	
2.2.1.	<i>Ruralne ambijentalne cjeline</i>	
	▪ Zoranovići, ambijentalna ruralna cjelina	E
3.	OBJEKTI STAMBENE I POSLOVNE ARHITEKTURE	
3.1.	Stambeni objekti osmanskog perioda	
3.1.1.	<i>Individualni objekti</i>	
	▪ Zildžića kuća na Ilidži	N E
3.1.2.	<i>Ishodne kuće</i>	
	▪ Ishodna kuća Čomare u Butmiru, ul. I.Čomare	E
	▪ Ishodna kuća Ablakovića u Butmiru	E
	▪ Ishodna kuća Zečević (Kasumagić) u Butmiru	E
	▪ Kula u Kovačima, Hrasnica	E
	▪ Ishodna kuća Hadžiosmanovića u Hrasnici	E
	▪ Ishodna kuća Rustembegovića u Kovačima	E
	▪ Ishodna kuća Hasanbegovića, Kovači-Hrasnici	E
	▪ Ishodna kuća Semiza, Kovači, Hrasnica	E
	▪ Ishodna kuća Nakaša u Blažuju	E
	▪ Ishodna kuća Čatića u Blažuju	E
3.2.	Stambeni objekti austro-ugarskog perioda	
3.2.1.	<i>Individualni stambeni objekti</i>	
	▪ Stambeni objekat u ul. IV viteške brigade na Ilidži	E
	▪ Stambeni objekat u Velikoj aleji	E
4.	JAVNI OBJEKTI	

4.1.	Objekti uprave, pravosuđa, administracije i finansija	
	▪ Zgrada Općine Ilidža	E
4.2.	Objekti kulture, nauke i obrazovanja	
	▪ Zgrada bivše Narodne osnovne škole	E
4.3.	Komunalni i prometni objekti i urbana oprema	
4.3.1.	<i>Prometni objekti (most, tunel, željeznička stanica)</i>	
	▪ Most na Plandištu	N Z
	▪ Stara željeznička stanica na Ilidži	N Z
5.	PRIVREDNI OBJEKTI (trgovački, ugostiteljski, turistički i zanatsko-industrijski)	
	▪ Objekti Poljoprivredne stanice u Butmiru	E
6.	SAKRALNI OBJEKTI	
6.1.	Arhitektura katoličke religije	
	▪ Crkva Uznesenja Marijina na Stupu	N E
6.2.	Arhitektura pravoslavne religije	
	▪ Pravoslavna crkva u Blažuju	N E
6.3.	Arhitektura islamske religije	
	▪ Ratna džamija Igman – džamija sa tekijom, musafirhanom i abdesthanom na Igmanu	E
7.	PRIRODNA BAŠTINA	
7.1	Spomenici prirode i zaštićena područja	
	▪ Spomenik prirode Vrelo Bosne	Z
7.1.1.	<i>Geomorfološki</i>	
	▪ Pećina Hrid	E
7.1.2.	<i>Hidrološki</i>	
	▪ Vrelo Bosne	Z
	▪ Vrelo VečERICA	E
	▪ Vrelo Stojčevac	E
	▪ Vrelo Vrtače	E
	▪ Vrelo Lasica	E
	▪ Vrela na Obešenjaku	E
	▪ Zoranjske vode	E
	▪ Sumporna vrela	E
7.2.	Spomenici vrtne arhitekture i oblikovane prirode	
7.2.1.	<i>Parkovii aleje</i>	
	▪ Velika aleja	E
	▪ Banjski park Ilidža	E

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika donijela je odluke o proglašenju nacionalnim spomenicima Bosne i Hercegovine sljedećih dobara sa područja općine Ilidža:

- Historijsko područje – ostaci predromaničke crkve i srednjovjekovno groblje Crkvina kod sela Vrutci („Službeni glasnik BiH“, broj 14/05)
- Arheološko područje – Rimske iskopine na Ilidži kod Sarajeva („Službeni glasnik BiH“, broj 36/05)

- Prirodno-graditeljska cjelina – Most u Plandištu (Rimski most, Most preko rijeke Bosne u Plandištu) („Službeni glasnik BiH“, broj 18/06). Most na Plandištu predstavlja jedini sačuvani primjerak kamenog mosta izgrađenog preko rijeke Bosne na čitavom njenom toku. Kao što je Kozja ćuprija, u simboličkom smislu, istočna kapija grada Sarajeva, Rimski most je njegova zapadna kapija.
- Historijska građevina – Katolička crkva Uznesenja Marijina na Stupu („Službeni glasnik BiH“, broj 90/06)
- Graditeljska cjelina – pravoslavna crkva Sv. Save u Blažuju zajedno sa grobljem („Službeni glasnik BiH“, broj 99/06)
- Arheološko područje – prahistorijsko naselje u Butmiru („Službeni glasnik BiH“, broj 82/07)
- Historijska građevina – Stara željeznička stanica Ilidža („Službeni glasnik BiH“, broj 88/07)
- Historijska građevina poznata kao Zildžića kuća („Službeni glasnik BiH“, broj 43/08). Zildžića kuća spada u red rijetkih očuvanih primjera ishodnih kuća u okolini Sarajeva.
- Mezarje Velika drveta (Stari nišani) na Stupu, grobljanska cjelina.
- Graditeljska cjelina – Spomenik borcima NOR-a (spomen-kosturnica) u Velikom parku na Ilidži („Službeni glasnik BiH“, broja 6/14)
- Graditeljska cjelina – Grupa spomenika posvećenih Igmanskom maršu u Sarajevu (općine Trnovo, Ilidža, Novi Grad i Vogošća), odluka donesena na 61. Sjednici održanoj od 01. do 03. aprila 2014. godine.

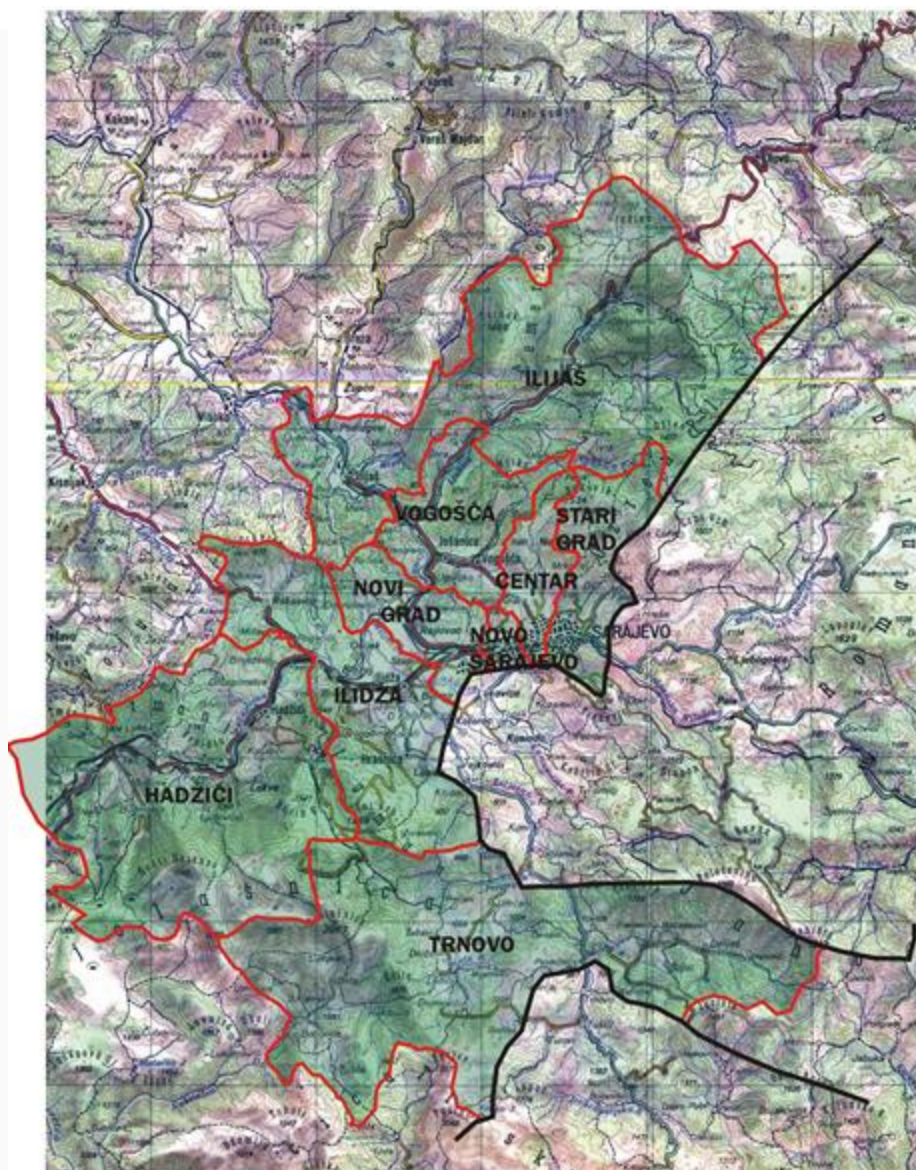
Zbog povoljnog geografskog položaja, klimatskih uslova, obilja vode, plodnosti zemljišta i šumskih bogatstava, Ilidža je još od predhistorijskih dana predstavljala pogodan prostor za naseljavanje i život. Prvi podaci o Ilidži potiču još iz neolita, a prema stepenu naseljenosti ona predstavlja najstarije naselje u središnjem dijelu Bosne.

Prirodno i kulturno-historijsko naslijeđe općine Ilidža predstavlja izuzetno bogatstvo, ne samo Općine, već i šireg prostora. Te vrijednosti su dale pečat i samom izgledu Ilidže, a predstavljaju i osnovu za razvoj turizma, te se uvrštavaju u bogatu turističku ponudu. Također, bogatstvo vrstama, očuvane prirodne pejzažne vrijednosti i kulturno-historijskih lokaliteta su od izuzetnog značaja. Prirodni resursi Ilidže određuju njenu prepoznatljivu sliku.

Pored izuzetne atraktivnosti vrela, bujne i raznovrsne vegetacije koja ih okružuje, izvorišta Bosne zbog kvaliteta vode i svoje vodoobimnosti spadaju u najvažnije i najvrednije hidrološke pojave u Kantonu Sarajevo. Tu se nalazi Bačevo - glavno izvorište pitke vode za Sarajevo.

Međutim, u godinama rata i kasnije, sve do danas, prisutne su značajne destrukcije objekata graditeljskog naslijeđa i devastacije prostora prirodnog naslijeđa. Nedostaju potrebna finansijska sredstva za sanaciju i zaštitu. Ukoliko se ne obezbijede nastaviće se propadanje toliko značajnih kulturno-historijskih i prirodnih vrijednosti. Potrebno je izvršiti i ekonomsku valorizaciju i trajno provoditi mjere zaštite tog područja.

1.2. Prirodni resursi i uslovi

Slika 6. Općina Ilidža u Kantonu Sarajevo

1.2.1. Geografski položaj

Općina Ilidža nalazi se u jugoistočnom dijelu Bosne i Hercegovine, administrativno pripada Sarajevskom kantonu. Zauzima površinu od 143,4 km² što u odnosu na 1.277,3 km² površine Kantona Sarajevo čini 11,2%. Na teritoriji Općine, živi 61.160 stanovnika (prema procjenama Federalnog zavoda za statistiku), a prema preliminarnim rezultatima Popisa živi 71.892 stanovnika, što u odnosu na 438.443 stanovnika, koliko ima Kanton Sarajevo, čini 16,4% stanovnika Kantona.

Općina Ilidža graniči sa općinama Trnovo, Hadžići, Kiseljak, Novi Grad, Visoko, Ilijaš, a sa južne strane sa Republikom Srpskom. Općina Ilidža smještena je između 43°50' sjeverne geografske širine /s.g.š./ i 18°21' istočne geografske dužine /i.g.d./. Na području Općine nalazi se 16 mjesnih zajednica.

Hydrografski, prostor općine Ilidža smješten je u Crnomorskom slivu, odnosno u slivu rijeke Bosne. Na prostoru Ilidže postoje brojni vodotoci: rijeka Bosna koja izvire u podnožju planine Igman, Željeznica, Zujevina sa pritokom Rakovički potok, Miljacka, Dobrinja, Tilava, VečERICA sa pritokom Buničkim potokom.

Geoprometni položaj općine Ilidža je veoma povoljan jer su razvijene različite putne komunikacije, kako drumske, tako i željezničke, koje obezbijavaju brzi protok ljudi, roba, usluga, što doprinosi boljem razvoju privrednih i drugih djelatnosti kao i adekvatnije korištenje postojećih resursa, afirmaciju kulturnog naslijeđa, turističkih resursa i dr.

Na teritoriji općine Ilidža u značajnoj mjeri je razvijena putna mreža i lokalni saobraćaj unutar svake mjesne zajednice i mjesnih zajednica međusobno. Ta povezanost se ostvaruje kroz lokalne saobraćajnice kao i saobraćajnice od značaja za Kanton Sarajevo.

Geoprometni položaj općine Ilidža kao lokalne zajednice u osnovi je dobar iz razloga jer se ostvaruje:

- putna komunikacija sjever-jug, kako druskim tako i željezničkim saobraćajem i to na potezu od rijeke Save prema Doboju i Zenici do Sarajeva te dalje prema jugu preko Konjica, Jablanice, Mostara do Jadranskog mora;
- putna komunikacija prema srednjoj Bosni putnim pravcem od Ilidže prema Kiseljaku, Busovači, Vitezu i Zenici;
- putna komunikacija prema Goraždanskom kantonu preko planine Igman i pravaca prema Trnovu i Goraždu;
- putna komunikacija prema susjednom entitetu pravcem Ilidža-Sarajevo-Pale-Sokolac i dalje u više pravaca prema rijeci Drini preko Zvornika, prema rijeci Savi (Brčko i Bijeljina), te prema jugu na prostore Hercegovine i Crne Gore.

Na teritoriji općine Ilidža smješten je Međunarodni aerodrom Sarajevo, koji povezuje Sarajevo, odnosno Bosnu i Hercegovinu sa ostatkom svijeta.

1.2.2. Klimatske karakteristike

Šire područje općine Ilidža karakteristično je po dva klimatska tipa. Do 600 metara nadmorske visine zastupljena je umjereno kontinentalna klima, a iznad te visine postepeno prelazi u planinski tip umjereno kontinentalne, tako da šire područje ima kontinentalno-planinsku klimu.

Srednja godišnja temperatura zraka iznosi 10°C (višegodišnja mjerenja na M.S. Butmir od 2001-2011.). Najtopliji mjesec u godini je juli, kada je prosječna temperatura 20,2°C, slijedi ga august sa 19,9°C, dok je najhladniji januar sa prosječnom mjesečnom temperaturom -0,6°C. Na prostoru Igmana temperature su niže, s obzirom na opadanje temperature sa porastom nadmorske visine.

Maksimalne temperature mogu dostići vrijednost preko 39°C, a minimalne oko -30°C. U brdsko-planinskom području kada nema temperaturne inverzije srednja temperatura opada za 0,7°C na svakih 100 metara nadmorske visine, a padavine rastu za oko 25 l/m² što utiče i na duže zadržavanje snijega na većim nadmorskim visinama.

Česte i karakteristične pojave tokom zime, u kotlinskim dijelovima su temperature inverzije, kada se formira inverzioni sloj. Ovakvo stanje može da traje od nekoliko dana, pa do nekoliko sedmica, posebno u gradskom području, što nepovoljno utiče na kvalitet zraka, u smislu povećane koncentracije štetnih čestica u atmosferi, zbog nemogućnosti razmjene zračnih masa. Kasni mrazovi u proljeće i ranu jesen nepovoljno utiču na zemljišne usjeve, a naročito na povrtlarske kulture.

Na teritoriji općine Ilidža godišnje se prosječno izluči oko 800 l/m² padavina. U toku godine najviše padavina se izluči u septembru (80,4 l/m²), a najmanje februaru (47,7 l/m²) i julu (56,8 l/m²). Padavine se izlučuju najčešće u obliku kiše i snijega, a rjeđe se javljaju i padavine u obliku grada. Na nižim nadmorskim visinama prevladava kiša, dok su sa porastom nadmorske visine sve prisutnije sniježne padavine. Na Ilidži je prosječno 124 dana sa kišnim padavinama i 42 sa snijegom. Međutim, najviše kišnih padavina izluči se tokom ljeta i često su popraćene vjetrom i grmljavinama. Padavine u obliku grada su prisutne na prostoru Ilidže, mada veoma rijetko, i javljaju se uglavnom tokom ljetnih mjeseci. Ovo je povoljna okolnost sa aspekta razvoja poljoprivrednih djelatnosti u okolini Sarajeva.

Područje Općine, karakterističnog geografskog položaja, u zimskim danima je prekriveno maglom, pa godišnje ima do 88 maglovitih dana. Maksimalna visina sniježnog pokrivača je 100 cm.

Raspodjela zračnih strujanja je u velikoj mjeri uvjetovana reljefom i blizinom planine Igman, tako je na Butmiru smjer preovladavajućih vjetrova sjeverozapadni, zapadni i jugoistočni, što je svakako u vezi sa orijentacijom Sarajevskog polja u smjeru sjever-jug. Vrlo jaki vjetrovi su rijetka pojava, a prosječna brzina je 2,1 m/sec iz južnog i sjeverozapadnog pravca.

Osnovni meteorološki parametri za planinsko-alpski tip klime mjereni na stanicama Bjelašnica koja se nalazi na 2.067 m.n.v. i Igman-Veliko polje (1.190 m.n.v.) su: srednja godišnja temperatura 1,2°C Bjelašnica i 5,2°C Igman; apsolutna maksimalna temperatura na Bjelašnici je 24,0 a na Igmanu je 32,1°C; apsolutna minimalna temperatura na Bjelašnici je -29,2 a na Igmanu je -33,2°C; srednja godišnja relativna vlažnost na Bjelašnici je 85, a na Igmanu 84%; srednja godišnja suma padavina na Bjelašnici je 1.113, a na Igmanu 1.645 l/m². Maksimalna visina sniježnog pokrivača je 303 cm.

Sa aspekta razvoja zimskih sportova, posebno je interesantno analizirati broj dana sa pojavom snijega. Najveći broj dana sa padanjem snijega na Bjelašnici iznosi 104. Gledano u prosjeku, pojava snijega je najčešća u januaru, a zatim slijedi februar, decembar, mart itd.

1.2.3. Karakteristike reljefa

Sa geomorfološkog aspekta prostor općine Ilidža izdijeljen je na 2 oblasti: ravničarska oblast koja čini 28% ukupne teritorije Općine i brdsko-planinska oblast na koju otpada 72% ukupne površine. Prema tome, nadmorske visine se kreću od oko 490 m u Sarajevskom polju, pa do 1.500 m u planinskim predjelima. Uravnjeni dio Općine je zapravo prostor Sarajevskog polja, koji je sa juga i jugozapada okružen padinama Igmana, koje strmo završavaju u Sarajevskom polju. Ovo polje je prema sjeveru otvoreno širokom dolinom rijeke Bosne, a prema istoku dolinom Miljacke. Brdsko-planinsku oblast čini planina Igman.

Prostor općine Ilidža karakterišu sljedeći nagibi terena:

- od 0-5% pripada 31,0% teritorije;
- od 5-10% pripada 5,7% teritorije;
- od 10-15% pripada 18,7% teritorije;
- preko 15% pripada 54,6% teritorije.

Ovaj teritorij je povoljno orijentisan, što je pogodno za planiranje različitih privrednih aktivnosti i smanjenju ekoloških problema, pa se shodno namjeni tih površina treba planirati razvoj onih djelatnosti koje nisu ekološki štetne, posebno poljoprivrede, stočarstva, turizma i sl. Naprijed navedene karakteristike reljefa su predstavljale povoljne uslove za život i rad ljudi što je uzrokovalo intenzivnom naseljavanju ovih prostora.

Najbolju sliku terena područja sa svojim jako izraženim pravcima rasjedanja, pokazuje analiza terena prema ekspoziciji ili kardinalnoj orijentaciji. Na ravne dijelove Općine otpada 28,0% terena, na istočne ekspozicije otpada 13,3%, južne 22,1%, zapadne 7,8% i sjeverne otpada 28,8% teritorija Ilidže.

1.2.4. Geološke karakteristike

Geološku sliku teritorije općine Ilidža predstavljaju naslage različite geološke starosti. Najrasprostranjenije su formacije uglavnom mezozojske i kenozojske starosti.

Mezozojske naslage, uglavnom trijasko i jursko-kredne, predstavljene su krečnjacima, dolomitima, pješčarima, glinicama, laporcima, kvarcnim pješčarima i oni imaju najveće rasprostranjenje u građi Igmana i Bjelašnice.

Rasprostanjenost ovih naslaga ima veliki značaj za ovaj, ali i širi prostor jer one predstavljaju značajne mineralne resurse, posebno dolomita.

Veliki dio teritorije općine Ilidža izgrađen je od kenozojskih tercijarnih (miocenskih) i kvartarnih tvorevina, koje su predstavljene glinovitim, ilovastim, šljunkovito-pjeskovitim i drobinskim nanosima. Sarajevsko polje karakteristično je po aluvijalnim naslagama od šljunska i pijeska, kao i riječne terase u dolinama rijeka na kojima su u gornjim nivoima naslage pretežno cementovane. Debljine kvartarnih naslaga su različite, a u Sarajevskom polju njihova debljina kreće se od 5 m do 100 m.

Geološki sastav terena, njegova stabilnost, pogodnost za građenje uslovljeni su dobrim hidrološkim karakteristikama, bogatstvom mineralnim sirovinama i ostalim pogodnostima Sarajevskog polja i njegovog okruženja.

Prostor općine Ilidža je smješten u zoni od VII° Merkalijeve skale.

Klizišta kao savremeni egzogeni proces predstavljaju veliki problem i pravi su rizik pri gradnji i sanaciji objekata. Naročito su ugroženi stambeni objekti ili cijela naselja i infrastruktura na tim područjima. Kategorizacija terena prema stepenu stabilnosti izvršena je na osnovu rezultata inženjersko-geološkog kartiranja i svih do sada prikupljenih podataka relevantnih za korektnu ocjenu stabilnosti prirodnih padina.

Izdvojene su tri kategorije stabilnosti terena:

- stabilni tereni
- uslovno stabilni tereni
- nestabilni tereni

Na području Ilidže evidentirano je 25 klizišta. Klizišta su zastupljena na površini od 1,46 km². Stabilni tereni zauzimaju površinu od 115,04 km² ili 84,1%, uslovno stabilni tereni 19,39 km² ili 14,2%, a nestabilni tereni 2,35 km² ili 1,7%.

Na prostoru Općine, istraživanjem u prethodnom periodu, utvrđena su ležišta određenih mineralnih sirovina kao što su dolomit i glina. Eksploatacija dolomita vrši se na 4 registrovana lokaliteta u Rakovici u zaseoku Puhovik i 3 u kamenolomima na prostoru Batalovog brda, kao i eksploatacija gline u proizvodnji opekarskih proizvoda u Rakovici.

Općina Ilidža ima određenu posebnost u odnosu na druge općine Kantona Sarajevo, pa i šire, jer raspolaže veoma značajnim prirodnim resursima pitke, mineralne, termalne i termomineralne vode što je osnova za razvoj niza djelatnosti u skladu sa postavkama održivog razvoja.

Područja perspektivna za istraživanje pitke vode su na prostorima Sarajevskog polja, Rijeke Zujevine od Donjih Hadžića do Mostarskog Raskršća.

Mineralne vode su utvrđene kod Blažuja gdje se nalaze 4 (četiri) pojave kiseljaka gdje je moguće zahvatiti 10-15 l/s mineralne vode odličnog kvaliteta. Trenutno se eksploatiše 1-3 l/s mineralne vode.

Termalne vode su utvrđene na Butmiru i Sokolović Koloniji. Ukupne rezerve termalnih voda Ilidže, utvrđene na bušotinama, iznose 15-20 l/s i trenutno se neadekvatno ili vrlo malo koriste.

Termomineralne vode su utvrđene samo na Ilidži, a ukupna izdašnost bušotina se kreće oko 270 l/s vode temperature 26 – 58°C. Trenutno se koristi samo 10 l/s ovih izuzetno ljekovitih voda i to u funkciji zagrijavanja hotela. Područje perspektivno za istraživanje mineralnih, termalnih i termomineralnih voda je prije svega Sarajevsko polje oko rijeke Željeznice, zatim širi prostor naselja Buhotina kod Kobiljače i Podlipnik. Termomineralne vode Ilidže su mješavina dvije vode različite mineralizacije (starijih i mlađih voda) i ne mješaju se sa površinskim i pitkim vodama u aluvionu niti sa termalnim i termomineralnim vodama niže temperature.

Termomineralne sumporovite vode Ilidže predstavljaju dugoročnu osnovu za razvoj banjskog turizma. Termomineralne vode Blažuja se flaširaju. Termalne vode u Butmiru, Sokolovićima na Mostarskom raskršću i Rakovici se koriste za flaširanje, vodosnabdijevanje, navodnjavanje i rekreaciju.

Pitke vode karstnih ležišta Igmana i aluviona Sarajevskog polja su od prvorazrednog značaja za vodosnabdijevanje Grada Sarajeva, te općina Ilidža i Hadžići.

Treba istaći da resursi mineralne, termalne i termomineralne vode kojima raspolaže općina Ilidža predstavljaju veliko prirodno bogatstvo koje je nedovoljno iskorišteno i koje u budućem razvoju može dati poticaje za nove privredne djelatnosti u različitim oblastima, a time i razvoju Općine i otvaranju novih radnih mjesta.

1.2.5. Hidrološke karakteristike

Općina Ilidža ima veoma povoljne hidrografske karakteristike, što je zajedno sa ostalim prirodnim pogodnostima rezultiralo da ovaj prostor bude naseljen još od prahistorijskog vremena. Dobro razvijena površinska riječna mreža, ali i ogromno bogatstvo podzemnih voda, rezultat su gore navedenih klimatskih odlika, posebno pluviometrijskog režima.

Karakteristike klime, reljefa i geološki složeni odnosi na prostoru koji gravitira Ilidži, izuzetne hidrološke karakteristike, direktno uslovljavaju posebnost vodnog bogatstva ovog područja. Na brdsko-planinskom području kada nema temperaturne inverzije srednja temperatura opada za 0,7°C na svakih 100 m nadmorske visine, a padavine rastu za oko 25 l/m² što utiče i na duže zadržavanje

snijega na većim nadmorskim visinama. Riječna mreža ima pluvijalnonivalni tip snabdijevanja. Najvažniju ulogu u hranjenju vodotoka imaju kišne padavine, ali i snijeg koji se otapa u proljeće.

Riječni tokovi na teritoriji Ilidže, pripadaju slivu Crnog mora tj. slivu rijeke Bosne. Rijeka Bosna se formira jakim karstnim vrelom u podnožju planine Igman. Na ovom prostoru Bosna prima značajne pritoke: desne pritoke Željeznicu i Miljacku i lijevu Zujevinu. U okviru sliva rijeke Bosne, mogu se izdvojiti granice 5 slivova: neposredni sliv Bosne, sliv Dobrinje, sliv Miljacke, sliv Zujevine i sliv Željeznice.

Rijeka Bosna – ukupna dužina vodotoka rijeke Bosne kroz Ilidžu je 7.845 m. Prosječni proticaj rijeke Bosne na Plandištu iznosi $7 \text{ m}^3/\text{s}$. Korito nije regulisano. U svom gomjem toku rijeka se ne izljava iz korita, a nizvodno od ušća rijeka Željeznice i Zujevine stvaraju se uslovi da kod obilnih kišnih padavina ugrožava objekte i poljoprivredno zemljište naselja Otes i Osjek. Kvalitet vode rijeke Bosne u gornjem toku je zadovoljavajući.

Rijeka Željeznica – ukupna dužina protoka preko teritorije Općine je u dužini od 7.285 m. Prosječni godišnji proticaj na Ilidži iznosi $9,2 \text{ m}^3/\text{s}$. Rijeka Željeznica izvire na području Trnova (Željezno vrelo i Crvene stijene). Dužina njenog toka je 54 km do ušća u rijeku Bosnu.

Regulacija korita rijeke urađena je od Ratnog mosta do naselja Otes u dužini od 3.487 m. Kod većeg vodostaja i poplava ugrožava naselja na neregulisanom dijelu korita i to dijelove naselja Sokolović Koloniji i Butmir, a nizvodno naselja Otes i Osijek.

Rijeka Zujevina sa pritokom Rakovički potok – preko teritorije općine Ilidža Zujevina protiče u dužini od 4.395 m sa prosječnim godišnjim proticajem od $4,5 \text{ m}^3/\text{s}$. Rakovički potok ima dužinu 7.545 m. Zujevina izvire na sjeverozapadnim padinama Bjelašnice sa dužinom toka od 20 km. Nastaje od brojnih tokova među kojima su najznačajniji izvori Krupe, Krednik i Ljubovčici, a u koju nizvodno utiču potoci sa lijeve strane Vihorica i Rakovica, a sa desne strane Krupa i Žunovica. Riječna korita rijeke Zujevine kao i Rakovičkog potoka nisu regulisana izuzev dijela korita na rijeci Zujevini kod novoizgrađenog mosta u Osjeku u dužini od 70 m (zahvat na produblivanju i proširenju korita u naselju Blažuj i Osjek i dijelovima naselja Rakovica na Rakovičkom potoku).

U vrijeme obilnih padavina rijeka Zujevina ugrožava dijelove naselja Blažuj i Osijek, a Rakovički potok pojedine dijelove naselja u Rakovici i Blažuju.

Rijeka Miljacka – ukupna dužina rijeke Miljacke preko teritorije Ilidže iznosi 6.405 m sa 3.200 m uređenog korita zemljanim nasipom, a manjim dijelom uređene su obale sa adekvatnim betonskim i kamenim oblogama. Prosječan godišnji protok je $6,0 \text{ m}^3/\text{s}$. U periodu obilnih padavina zemljani nasipi ne pružaju sigurnu zaštitu od poplava za stambene i druge objekte sa lijeve strane korita.

Rijeka Dobrinja – ukupna dužina vodotoka rijeke Dobrinje preko teritorije Općine iznosi 6.323 m. Najveći dio korita od mosta kod Energoinvesta, pa uzvodno do Interexa je regulisan u dužini od 688 m. Proteklih godina u više navrata je vršeno pročišćavanje, proširenje korita kao i izrada zemljanog nasipa kao privremenog rješenja zaštite od poplava. Kod obilnijih kišnih padavina poplave ugrožavaju dijelove naselja Stup i Otes.

Rijeka Tilava koja se u gornjem toku naziva Kasindolski potok protiče preko teritorije Općine u dužini od 3.957 m. U gornjem toku protiče kroz naselje Kasindol (RS), a u donjem toku kroz naselja Donji Kotorac i Butmir, pa do ušća u rijeku Željeznicu.

Korito Tilave regulisano je svojim tokom kroz naselja Donji Kotorac i Butmir u dužini od 2.500 m. Kod obilnih padavina ugrožava dijelove Poljoprivrednog dobra Butmir gdje nije izvršena regulacija korita. Dio vode iz Tilave odvaja se u Donjem Kotorcu. Mala Tilava odvaja se od korita i otiče posebnim koritom kroz naselje Donji Kotorac i dio Butmira i ponovo se spaja i utiče u matično korito rijeke Tilave u centralnom dijelu naselja Butmir. Mala Tilava regulisana je najvećim dijelom svog korita i ista ne ugrožava dijelove naselje kroz koje protiče.

Rijeka VečERICA zajedno sa svojom pritokom Buničkim potokom – od izvorišta u Hrasnici do ulijevanja u rijeku Željeznicu ima vodotok dužine 5.770 m. Korita Buničkog potoka i rijeke Večerice su svojim najvećim dijelom protoka kroz hrasnička naselja regulisana. Bunički potok je u cjelosti, a Večerica najvećim dijelom, regulisan u ukupnoj dužini od 4.489 m. Prije tridesetak godina, u cilju zaštite ležišta podzemnih voda, tok Večerice je preusmjeren iz starog korita (koji je zatrpan) izgradnjom novog korita u pravcu Sokolović Kolonije, kako bi svojim tokom i infiltracijom prihranjivao podzemne vode na tom području. Obalni dio tog dijela korita je uređen zemljanim nasipom.

Općina Ilidža raspolaže značajnim rezervama podzemnih voda.

Najveći broj vodotoka Kantona Sarajevo protiče preko teritorije općine Ilidža. U vrijeme obilnih kišnih padavina i topljenja snijega vodotoci se izlijevaju iz dijelova korita koji nisu regulisani i plave stambene, privredne i druge objekte, pričinjavajući im veliku materijalnu štetu. Kod poplava u određenom godišnjem periodu štete se nanose i poljoprivrednom zemljištu uništavajući poljoprivredne kulture.

Na osnovu prezentiranog stanja vodotoka kao i na osnovu procjene ugroženosti teritorije Općine od poplava, utvrđeno je da općina Ilidža spada u najugroženije dijelove Kantona Sarajevo pa i šire.

Od ukupno 49.525 metara vodotoka koji protiču preko teritorije Općine, do sada je izvršena regulacija 11.234 metara korita, što iznosi tek 22,7% što je nedovoljno i zahtijeva intenziviranje aktivnosti u ovoj oblasti kao i veću finansijsku podršku viših organa vlasti.

Posljednjih godina intenzivirana je aktivnost na regulaciji vodotoka na području općine Ilidža i neosporno je da će u odnosu na velika finansijska sredstva, koja su potrebna za ove poslove, to trajati više godina.

Općina Ilidža nalazi se u jugoistočnom dijelu Bosne i Hercegovine, administrativno pripada Sarajevskom kantonu. Zauzima površinu od 143,4 km² što u odnosu na 1.277,3 km² površine Kantona Sarajevo čini 11,2%.

Smještena je između 43°50' sjeverne geografske širine /s.g.š./ i 18°21' istočne geografske dužine /i.g.d./. Općina Ilidža ima 16 mjesnih zajednica.

Hidrografski, prostor općine Ilidža smješten je u Crnomorskom slivu, odnosno slivu rijeke Bosne. Na prostoru Ilidže postoje brojni vodotoci: rijeka Bosna koja izvire u podnožju planine Igman, Željeznica, Zujevina sa pritokom Rakovički potok, Miljacka, Dobrinja, Tilava, Večerica sa pritokom Buničkim potokom.

Geoprometni položaj općine Ilidža je veoma povoljan jer su razvijene različite putne komunikacije, kako drumske, tako i željezničke, koje obezbijavaju brzi protok ljudi, roba, usluga, što doprinosi boljem razvoju privrednih i drugih djelatnosti kao i adekvatnije korištenje postojećih resursa, afirmaciju kulturnog naslijeđa, turističkih resursa i dr.

Šire područje općine Ilidža karakteristično je po dva klimatska tipa. Do 600 metara nadmorske visine zastupljena je umjereno kontinentalna klima, a iznad te visine postepeno prelazi u planinski tip umjereno kontinentalne, tako da šire područje ima kontinentalno-planinsku klimu.

Maksimalne temperature mogu dostići vrijednost preko 39°C, a minimalne oko -30°C. U brdsko-planinskom području kada nema temperaturne inverzije srednja temperatura opada za 0,7°C na svakih 100 metara nadmorske visine, a padavine rastu za oko 25 l/m² što utiče i na duže zadržavanje snijega na većim nadmorskim visinama, što je značajno za razvoj zimskih sportova.

Sa geomorfološkog aspekta prostor općine Ilidža izdijeljen je na 2 oblasti: ravničarska oblast koja čini 28% ukupne teritorije Općine, i brdsko-planinska oblast na koju otpada 72% ukupne površine. Geološki sastav terena, njegova stabilnost, pogodnost za građenje uslovljeni su dobrim hidrološkim karakteristikama, bogatstvom mineralnim sirovinama i ostalim pogodnostima Sarajevskog polja i njegovog okruženja.

Klizišta su zastupljena na površini od 1,46 km². Stabilni tereni zauzimaju površinu od 115,04 km² ili 84,1%, uslovno stabilni tereni 19,39 km² ili 14,2%, a nestabilni tereni 2,35 km² ili 1,7%. Općina Ilidža ima određenu posebnost u odnosu na druge općine Kantona Sarajevo, pa i šire, jer raspolaže veoma značajnim prirodnim resursima pitke, mineralne, termalne i termomineralne vode što je osnova za razvoj niza djelatnosti u skladu sa postavkama održivog razvoja. Ima veoma povoljne hidrografske karakteristike, što je zajedno sa ostalim prirodnim pogodnostima rezultiralo da ovaj prostor bude naseljen još od prahistorijskog vremena. Dobro razvijena površinska riječna mreža, ali i ogromno bogatstvo podzemnih voda, rezultat su gore navedenih klimatskih odlika, posebno pluviometrijskog režima. Riječni tokovi na teritoriji Ilidže, pripadaju slivu Crnog mora tj. slivu rijeke Bosne. Rijeka Bosna se formira jakim karstnim vrelom u podnožju planine Igman. Na ovom prostoru Bosna prima značajne pritoke: desne pritoke Željeznicu i Miljacku i lijevu Zujevinu. U okviru sliva rijeke Bosne, mogu se izdvojiti granice 5 slivova: neposredni sliv Bosne, sliv Dobrinje, sliv Miljacke, sliv Zujevine i sliv Željeznice.

Općina Ilidža raspolaže značajnim rezervama podzemnih voda. Najveći broj vodotoka Kantona Sarajevo protiče preko teritorije općine Ilidža. U vrijeme obilnih kišnih padavina i topljenja snijega vodotoci se izlijevaju iz dijelova korita koji nisu regulisani i plave stambene, privredne i druge objekte, prčinjavajući im veliku materijalnu štetu. Kod poplava u određenom godišnjem periodu štete se nanose i poljoprivrednom zemljištu uništavajući poljoprivredne kulture. Na osnovu prezentiranog stanja vodotoka kao i na osnovu procjene ugroženosti teritorije Općine od poplava, utvrđeno je da općina Ilidža spada u najugroženije dijelove Kantona Sarajevo pa i šire. Od ukupno 49.525 metara vodotoka koji protiču preko teritorije Općine, do sada je izvršena regulacija 11.234 m korita, što iznosi tek 22,7% što je nedovoljno i zahtijeva intenziviranje aktivnosti u ovoj oblasti kao i veću finansijsku podršku viših organa vlasti. Posljednjih godina intezivirana je aktivnost na regulaciji vodotoka na području općine Ilidža i nesporno je da će u odnosu na velika finansijska sredstva, koja su potrebna za ove poslove, to trajati više godina.

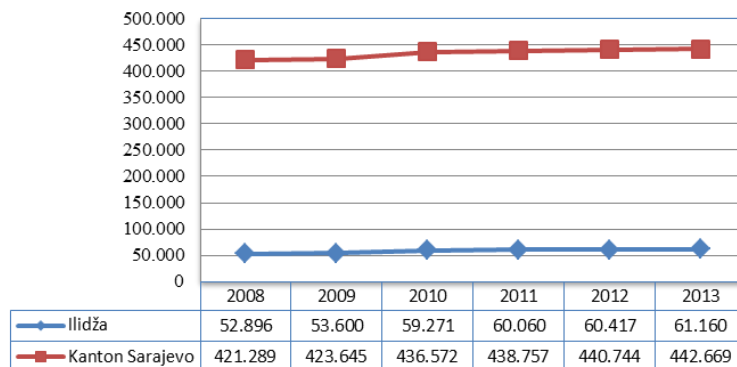
1.3. Demografske karakteristike

Općina Ilidža, sa površinom od 143,4 km² zauzima 11,2% površine Kantona Sarajevo, i na tom prostoru, sredinom 2013. godine, živi 61.160 stanovnika (prema procjenama Federalnog zavoda za statistiku), što je za 15,6%, odnosno za 8.264 stanovnika više nego 2008. kada je na području Općine živjelo 52.896 stanovnika. Gustina naseljenosti u 2013. je 426,5 st/km² i veća je nego 2008. kada je iznosila 368,9 st/km².

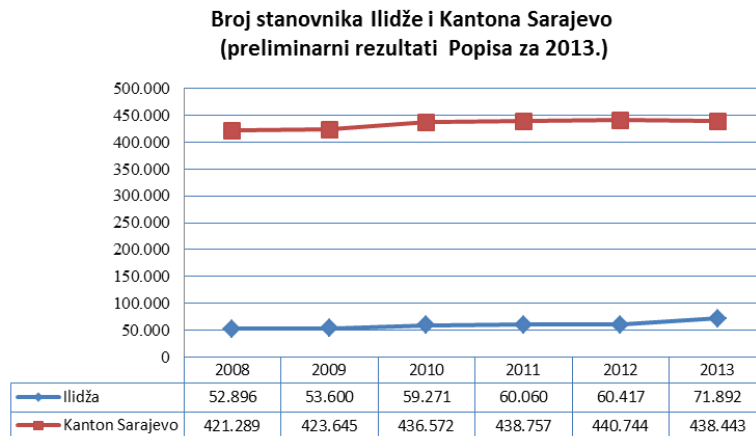
Tabela 1. Demografske karakteristike općine Ilidža

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Stopa rasta 08-13	Indeks 13/08
Površina općine u km²	143,4	143,4	143,4	143,4	143,4	143,4		
Pokazatelji								
1. Broj stanovnika (30.06.)	52.896	53.600	59.271	60.060	60.417	61.160	2,9	115,6
2. Gustina naseljenosti st/km²	368,9	373,8	413,3	418,8	421,3	426,5		
3. Starosna struktura stanovnika								
0-14	10.381	10.519	11.632	11.787	10.658	10.789	0,8	103,9
15-65 radni kontingent	34.832	35.296	39.030	39.549	40.766	41.267	3,4	118,5
65 i više	7.683	7.785	8.609	8.724	8.993	9.104	3,5	118,5
4. Starosna struktura stanovnika u %								
0-14	19,6	19,6	19,6	19,6	17,6	17,6	-2,1	89,9
15-65 radni kontingent	65,8	65,9	65,9	65,8	67,5	67,5	0,5	102,5
65 i više	14,5	14,5	14,5	14,5	14,9	14,9	0,5	102,5
5. Vitalna statistika								
živorođeni	710	748	748	711	716	693	-0,5	97,6
umrli	456	459	460	502	437	498	1,8	109,2
prirodni priraštaj	254	289	288	209	279	195	-5,1	76,8
6. Stope vitalne statistike (%)								
natalitet	13,4	14,0	12,6	11,8	11,9	11,3		84,4
mortalitet	8,6	8,6	7,8	8,4	7,2	8,1		94,5
prirodni priraštaj	4,8	5,4	4,9	3,5	4,6	3,2		66,4
Vitalni indeks	1,6	1,6	1,6	1,4	1,6	1,4		89,4

Broj stanovnika Ilidže i Kantona Sarajevo

Graf 1: Broj Stanovnika općine Ilidža i KS

Graf 2: Broj stanovnika općine Ilidža i KS (popis 2013 – preliminarni rezultati)

Posmatrano po starosnoj strukturi došlo je do karakterističnih promjena u pravcu smanjenja učešća mlađe populacije (sa 19,6% učešća u 2008. na 17,6% u 2013.), a do povećanja stanovnika dobi preko 65 godina (sa 14,5% učešća u 2008. na 14,9% u 2013.). Radni kontingent stanovništva, populacija od 15 do 65 godina takođe je povećala učešće sa 65,8% u 2008. na 67,5% u 2013. u ukupnoj populaciji Općine. U periodu od 2008. do 2013. ukupno stanovništvo Općine raslo je prosječno godišnje po stopi od 2,9%. Takođe, posmatrano po starosnoj strukturi stanovništvo je raslo i to: mlađe stanovništvo po stopi od 0,8%, radni kontingent po stopi od 3,4% i starija populacija po stopi od 3,5%.

Došlo je do značajnih promjena vitalnih karakteristika stanovništva: natalitet je opao (broj živorođenih u posmatranom periodu prosječno godišnje opada po stopi od 0,5%), mortalitet je manji za 0,5 promila u 2013. u odnosu na 2008. godinu (stopa rasta broja umrlih je 1,8%). Smanjenje broja živorođenih, odnosno povećanje broja umrlih rezultiralo je i značajnim padom prirodnog priraštaja (stopa prirodnog priraštaja je negativna i iznosi 7,9 promila). Vitalni indeks, tokom posmatranog perioda, je iznad jedan. Ovakve stope upozoravaju na tendenciju daljeg starenja stanovništva.

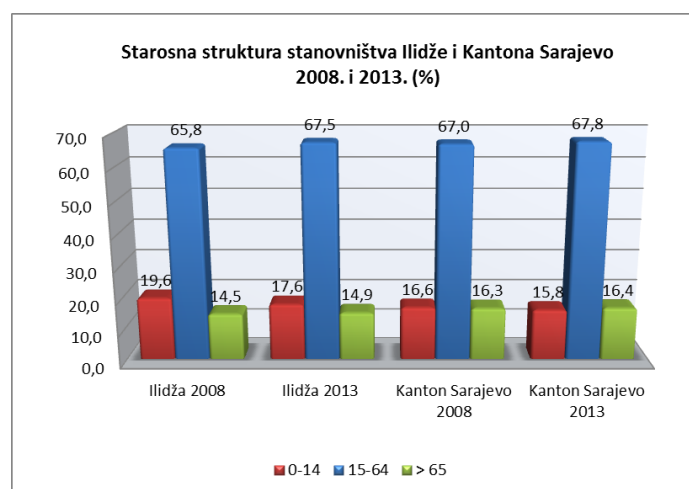
U periodu 2008-2013. godine stopa rasta stanovništva općine Ilidža je 2,9% i veća je od stope koju bilježi Kanton Sarajevo 1%. Posmatrano po starosnoj strukturi, stopa rasta mlađe populacije u Općini je 0,8% (raste broj stanovnika ove populacije), dok u Kantonu opada po stopi od 0,04%. Stopa rasta radnog kontingenta, kao i starije populacije je pozitivna i u Općini i Kantonu.

Općina Ilidža u 2013. godini u ukupnoj strukturi stanovništva Kantona Sarajevo učestvuje sa 13,8%. Posmatrano po starosnoj strukturi stanovništva značajno je učešće svih populacija Općine u odnosu na ukupno stanovništvo Kantona (mlađa populacija ima učešće od 15,4%, radni kontingent 13,8%, dok stanovništvo iznad 65 godina ima učešće od 12,5%).

Skoro svi parametri vitalne statistike stanovništva Općine su povoljni u odnosu na iste u Kantonu. Stopa nataliteta u Općini je veća za 1,2 promila nego u Kantonu, dok je stopa mortaliteta manja za 0,8 promila. Stopa prirodnog priraštaja u Općini veća je za 2 promila u odnosu na stopu u Kantonu.

Tabela 2. Demografske karakteristike Općine i Kantona

Pokazatelji	Ilidža		Kanton Sarajevo		Odnos Ilidža/Kanton Sarajevo
	2013	stopa rasta 08-13	2013	stopa rasta 08-13	
Površina (km ²)	143,4		1.277,30		11,2
Gustina naseljenosti (stan/km ²)	426,5		346,6		123,1
Broj stanovnika	61.160	2,9	442.669	1,00	13,8
0-14	10.789	0,8	69.980	-0,04	15,4
15-65 radni kontingent	41.267	3,4	299.970	1,22	13,8
65 i više	9.104	3,5	72.719	1,11	12,5
Starosna struktura stanovništva (%)					
0-14	17,6		15,8		
15-65 radni kontingent	67,5		67,8		
65 i više	14,9		16,4		
Vitalna statistika					
živođeni	693	-0,5	4.477	0,7	15,5
umrli	498	1,8	3.935	1,5	12,7
prirodni priraštaj	195	-5,1	542	-4,4	36,0
Stope vitalne statistike (‰)					
natalitet	11,3		10,1		
mortalitet	8,1		8,9		
prirodni priraštaj	3,2		1,2		

Graf 3: Starosna struktura stanovništva

Važni instrumenti za planiranje ukupne potrošnje i općenito za planiranje razvoja su specifični oblici starosne strukture, koeficijenti starosne zavisnosti.

Koeficijent ukupne starosne zavisnosti, koji pokazuje stepen opterećenosti stanovništva u radnoj dobi kontingentom mladih i staračkim kontingentom, pokazuje tendenciju smanjenja sa 51,9 u 2008. godine na 48,2 u 2013. godini. Vrijedno je napomenuti da je visoki koeficijent karakterističan za nerazvijene zemlje.

Koeficijent starosne zavisnosti mladih je 26,1 u 2013. godini i ukazuje na potrebu ulaganja u ljudski kapital – predškolske ustanove, škole, zdravstvo, nova radna mjesta itd. Visok koeficijent ukazuje na visok ekonomski teret koji snosi radno sposobno stanovništvo.

Koeficijent starosne zavisnosti starih se povećava u skladu sa procesom starenja stanovništva na 22,1 u 2013. godini, što upućuje na potrebu većih socijalnih fondova, penzionih itd.

I na kraju, indeks starosti stanovništva je povećan sa 74,0 u 2008. na 84,0 u 2013. godini i ukazuje na nešto veći udio starog stanovništva. U slučaju jednakih učešća mladih i starijeg stanovništva ovaj indeks iznosi 100.

Starosna struktura stanovništva Općine išla je u pravcu smanjivanja učešća stanovništva mlađe dobi i do značajnog povećanja radnog kontingenta i starijeg stanovništva, što je karakteristika regresivnog tipa populacije. Regresivni tip starosne strukture inicira opadajuć, nizak prirodni prirast i ukazuje na proces depopulacije uvjetovane prirodnim kretanjem.

I pored tendencija ka regresivnom tipu populacione strukture, stanovništvo Općine ima izražene vitalne karakteristike. Skoro svi parametri vitalne statistike stanovništva Općine su povoljni u odnosu na iste u Kantonu. Stopa nataliteta u Općini je veća za 1,2 promila nego u Kantonu, dok je stopa mortaliteta manja za 0,8 promila. Stopa prirodnog priraštaja u Općini veća je za 2 promila u odnosu na stopu u Kantonu.

Rast stanovništva je rezultat i prirodnog priraštaja i mehaničkog priliva stanovništva. Samo u periodu od 2008. do 2013. godine broj stanovnika se povećao za 8.264, od čega je 1.514 prirodni priraštaj, a 6.750 mehanički (81,7%).

Prosječne stope rasta stanovništva su iznad prosjeka rasta stanovnika u Kantonu Sarajevo. Prema svim demografskim karakteristikama, stanovništvo Općine je značajan faktor ukupnog razvoja Općine.

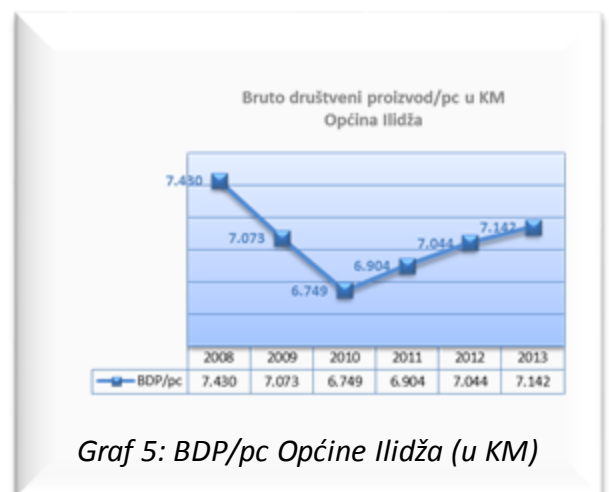
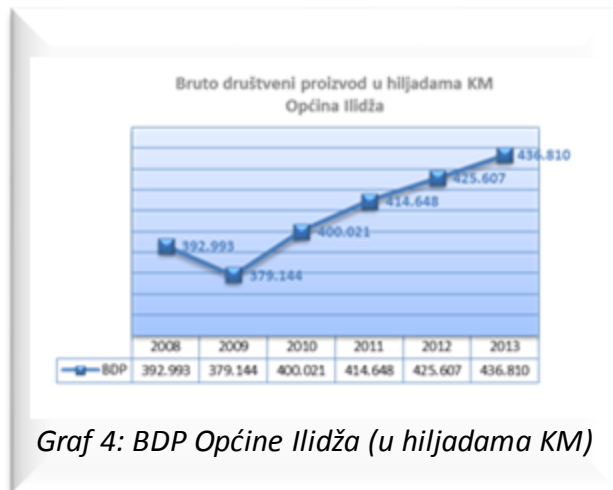
1.4. Lokalni ekonomski razvoj

1.4.1. Makroekonomske karakteristike

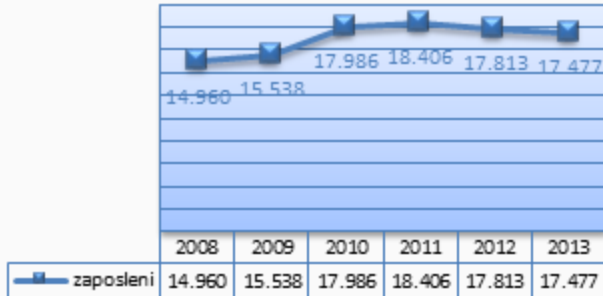
Bruto domaći proizvod, kao agregatni pokazatelj ekonomske razvijenosti, u posmatranom periodu je rastao. Tako je, u 2013., vrijednost ukupno proizvedenih dobara i usluga na području Općine iznosila 436 miliona KM što je za 11,1% više od ostvarenog BDP u 2008. godini. Prosječna stopa rasta BDP u ovom periodu iznosila je 2,1%. BDP/pc je opadao prosječno godišnje po stopi od 0,8% u periodu od 2008. do 2013. godine, odnosno u 2013. je manji za 3,9% u odnosu na BDP/pc 2003. godine.

Tabela 3. Makroekonomske karakteristike općine Iliđža

Pokazatelji	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Stopa rasta 08-13	Indeks 13/08
1. BDP u hilj KM	392.993	379.144	400.021	414.648	425.607	436.810	2,1	111,1
BDP/pc u KM	7.430	7.073	6.749	6.904	7.044	7.142	-0,8	96,1
2. Zaposlenost	14.960	15.538	17.986	18.406	17.813	17.477	3,2	116,8
Stepen zaposlenosti stanovništva u %	28,3	29,0	30,3	30,6	29,5	28,6	0,2	101,0
3. Nezaposlenost	10.025	10.552	10.855	11.129	11.662	11.650	3,1	116,2
Stepen nezaposlenosti stanovništva u %	19,0	19,7	18,3	18,5	19,3	19,0	0,1	100,5
4. Radna snaga	24.985	26.090	28.841	29.535	29.475	29.127	3,1	116,6
Stopa nezaposlenosti u %	40,1	40,4	37,6	37,7	39,6	40,0	-0,1	99,7

Broj zaposlenih, Općina Iliđa

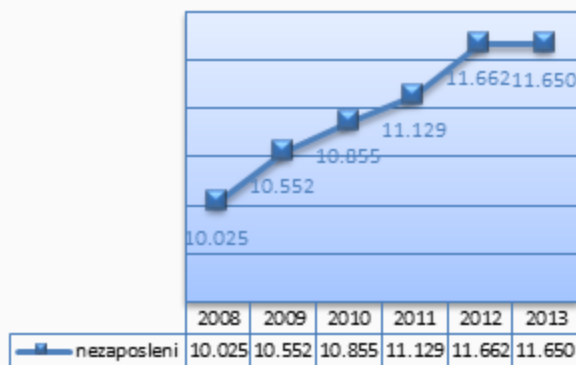

Graf 6: Broj zaposlenih

Stepen zaposlenosti stanovništva (%)
Općina Iliđa

Graf 7: Stepen zaposlenosti stanovništva

Broj nezaposlenih, Općina Iliđa

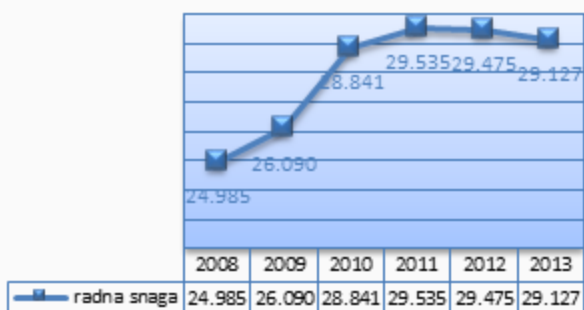

Graf : Broj nezaposlenih

Stepen nezaposlenosti stanovništva (%)
Općina Iliđa

Graf 9: Stepen nezaposlenosti stanovništva

Radna snaga, Općina Iliđa

Graf 10: Radna snaga

Stopa nezaposlenosti (%)
Općina Iliđa

Graf 11: Stopa nezaposlenosti

Prema osnovnim indikatorima razvijenosti, posmatrano po godišnjim stopama rasta, Općina po svim makroekonomskim kategorijama prati Kanton Sarajevo. Tako u periodu 2008-2013. godine BDP prosječno godišnje raste 2,1% u Općini, a u Kantonu 2,2%. BDP/pc u Općini opada po stopi od 0,8%, dok u Kantonu raste po stopi od 1,2%. Stepen zaposlenosti u općini Ilidža je rastao po stopi od 0,2%, a u Kantonu je opadao po stopi 0,3%, dok stopa nezaposlenosti opada prosječno godišnje u Općini (0,1%), a u Kantonu raste (1,4%). Prosječna plaća takođe raste, u Općini po stopi od 0,7%, a u Kantonu 1,8%.

Tabela 4. Makroekonomske kategorije Općine i Kantona

Pokazatelji	Ilidža		Kanton Sarajevo		Odnos Ilidža/Kanton Sarajevo
	2013	stopa rasta 08-13	2013	stopa rasta 08-13	
BDP u hilj. KM	436.810	2,1	6.077.790	2,2	7,2
BDP/pc u KM	7.142	-0,8	13.730	1,2	52,0
Zaposlenost	17.477	3,2	122.862	0,7	14,2
Stepen zaposlenosti (%)	28,6	0,2	27,8	-0,3	102,8
Nezaposlenost	11.650	3,1	72.493	3,0	16,1
Radna snaga	29.127	3,1	195.355	1,6	14,9
Stopa nezaposlenosti (%)	40,0	-0,1	37,1	1,4	107,8
Prosječna plaća u KM	772	0,7	1.029	1,8	75,0

Općina Ilidža u 2013. godini ima: 7,2% učešća u društvenom bruto proizvodu Kantona, 14,2% zaposlenih, skoro 15% radne snage. Prosječna plata je 772 KM i manja je za 25% nego u Kantonu (1.029 KM). Stepen zaposlenosti Ilidže je veći za 2,8% nego u Kantonu, kao i stopa nezaposlenosti koja je veća za 7,8% u Općini u odnosu na Kanton.

Relativna pozicija općine Ilidža u Kantonu Sarajevo može se odrediti na temelju indeksa razvijenosti, koji sublimira indikatore zaposlenosti, nezaposlenosti, BDP/pc, podatke o obrazovanju i migracijama².

Općina Ilidža sa indeksom razvijenosti 103,0 je nalazi se na trećem mjestu u Kantonu Sarajevo, iako je prema BDP/pc ispod prosječno ostvarenog BDP/pc u Kantonu Sarajevo. Treba istaći i da općina Ilidža sa općinom Vogošća ostvaruje pozitivan indeks odsutnog stanovništva.³

² Prema metodologiji Federalnog zavoda za programiranje razvoja

³ Isto, uzima u odnos stanovništvo popisa 1991. i sadašnju procjenu stanovnika.

Tabela 5. Nivo razvijenosti općina u Kantonu Sarajevo

Općine	Stepen zaposl. (%)	Stepen nezap. (%)	Broj učen. /osn+ sred/ na 1.000 stan.	BDP/pc	Index odsut. stan.	Kanton Sarajevo = 100					Indeks razvijenosti	Rang
						Stepen zap.	Stepen nez.	Broj učenika na 1.000 stan.	BDP/pc	Odsut. stanov.		
Centar	57,6	16,7	172,8	32.506,1	-13,1	207,5	45,0	138,8	236,8	126,9	151,0	1
Hadžići	17,1	59,3	135,5	6.638,4	-5,9	61,5	159,8	108,8	48,4	57,1	61,5	6
Ilidža	28,6	40,0	136,5	7.142,1	0,3	103,0	107,8	109,6	52,0	-3,1	103,0	3
Ilijaš	12,3	69,6	135,3	2.572,8	-21,7	44,2	187,5	108,6	18,7	210,8	44,2	8
Novi Grad	17,7	47,6	93,4	7.078,4	-7,4	63,7	128,2	75,0	51,6	72,4	63,7	5
Novo Sarajevo	31,8	27,8	118,5	19.768,4	-18,8	114,5	74,9	95,2	144,0	182,5	114,5	2
Stari Grad	22,5	41,0	126,9	16.788,0	-15,1	81,1	110,4	101,9	122,3	146,9	81,1	4
Trnovo	11,5	62,2	21,8	3.536,7	-10,6	41,5	167,6	17,5	25,8	103,0	41,5	9
Vogošća	15,2	58,1	125,9	5.192,9	5,0	54,7	156,5	101,1	37,8	-48,7	54,7	7
KS	27,8	37,1	124,6	13729,9	-10,3	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Dinamičan rast društvenog bruto proizvoda, koji je praćen bržim rastom stanovništva rezultirao je opadajućom stopom BDP/pc. Rast zaposlenosti od 3,2% prosječno godišnje, koji je bio značajno iznad prosjeka rasta u Kantonu Sarajevo, nije bio dovoljan da apsorbuje rastuću radnu snagu, te je stopa nezaposlenosti rasla 3,1% prosječno godišnje u periodu 2008. do 2013. godine.

Ostvareni BDP/pc je značajno ispod prosječno ostvarenog u Kantonu Sarajevo, ali i niži od ostvarenog BDP/pc u općinama Centar, Novo Sarajevo i Stari Grad.

No, prema indeksu razvijenosti Općina zauzima treće mjesto u Kantonu Sarajevo, iza općina Centar i Novo Sarajevo.

1.4.2. Tržište rada

Ukupan broj zaposlenih u Općini povećao se za preko 2.500 lica. Zaposlenost je rasla brže od rasta stanovništva što je rezultiralo rastom stepena zaposlenosti sa 28,3% u 2008. na 28,6% u 2013. godini.

Tabela 6. Zaposlenost po kvalifikacionoj strukturi po godinama

Stepen kvalifikacije	Godina					Stopa rasta 08-13	Indeks 13/08
	2008	2010	2011	2012	2013		
VSS	1.568	1.847	2.640	2.968	3.141	14,9	200,3
VŠS	730	725	802	804	698	-0,9	95,6
SSS	5.667	6.030	7.760	7.839	8.771	9,1	154,8
NSS	495	592	488	286	388	-4,8	78,4
VKV	388	570	325	378	330	-3,2	85,1
KV	1.889	1.647	1.827	1.826	1.652	-2,6	87,5
PKV	152	136	177	74	103	-7,5	67,8
NKV	388	354	361	507	451	3,1	116,2
Ukupno	11.277	11.901	14.380	14.682	15.534	6,6	137,7

Najviše je rasla zaposlenost lica sa visokom stručnom spremom, po prosječnoj godišnjoj stopi od 14,9%. U periodu od 2008. do 2013. godine pozitivnu stopu rasta su imala još i lica sa SSS (9,1%) i NKV (3,1%). U istom periodu smanjuje se broj zaposlenih kod PKV lica po stopi od (7,5%), zatim NSS (4,8%), te VKV (3,2%), KV (2,6%) i VŠS (0,9%).

Tabela 7. Struktura zaposlenih po kvalifikacionoj strukturi po godinama (%)

Stepen kvalifikacije	2008	2010	2011	2012	2013
VSS	13,9	15,5	18,4	20,2	20,2
VŠS	6,5	6,1	5,6	5,5	4,5
SSS	50,3	50,7	54,0	53,4	56,5
NSS	4,4	5,0	3,4	1,9	2,5
VKV	3,4	4,8	2,3	2,6	2,1
KV	16,8	13,8	12,7	12,4	10,6
PKV	1,3	1,1	1,2	0,5	0,7
NKV	3,4	3,0	2,5	3,5	2,9
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tokom perioda najveći broj zaposlenih lica je sa srednjom stručnom spremom, odnosno preko 50% od ukupno zaposlenih na Općini (broj zaposlenih sa SSS se kretao u rasponu od 50,3% u 2008. do 56,5% u 2013.), zatim lica sa visokom stručnom spremom sa učešćem od 13,9% u 2008. do 20,2% u 2013., te KV radnika sa učešćem od 16,8% u 2008., a 2013. 10,6% učešća u ukupnom broju zaposlenih u Općini.

Tabela 8. Zaposlenost po kvalifikacionoj strukturi Općine i Kantona

Stepen kvalifikacije	Ilidža		Kanton Sarajevo		Odnos Ilidža/ Kanton Sarajevo
	2013	stopa rasta 08-13	2013	stopa rasta 08-13	
VSS	3.141	14,9	31.180	7,5	10,1
VŠS	698	-0,9	5.474	-2,5	12,8
SSS	8.771	9,1	50.470	3,5	17,4
NSS	388	-4,8	3.431	-2,7	11,3
VKV	330	-3,2	4.037	0,1	8,2
KV	1.652	-2,6	12.124	-5,7	13,6
PKV	103	-7,5	1.167	-7,1	8,8
NKV	451	3,1	3.290	-7,9	13,7
Ukupno	15.534	6,6	111.173	1,9	14,0

Posmatrano po kvalifikacionoj strukturi, zaposleni Općine u 2013. godini imaju učešće od 14% u ukupnom broju zaposlenih u Kantonu. Najveće učešće imaju zaposleni sa SSS (17,4%), zatim NKV radna snaga (13,7%), KV radnici (13,6%), te sa VŠS (12,8%) i NSS (11,3%).

U periodu 2008. do 2013. broj zaposlenih je rastao i u Općini i u Kantonu kod osoba sa VSS i SSS.

U 2013. godini je bilo 11.650 nezaposlenih lica što je više za 1.625 lica nego 2008. kada je 10.025 osoba tražilo zaposlenje. Stepenn nezaposlenosti stanovništva 2013. iznosi 19% i ostao je na istom nivou kao i 2008. godine. Stopa nezaposlenosti se blago smanjila sa 40,1% u 2008. na 40% u 2013. godini.

Tabela 9. Nezaposlenost po kvalifikacionoj strukturi po godinama

Stepen kvalifikacije	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Stopa rasta 08-13	Indeks 13/08
VSS	368	498	588	735	922	1.024	22,7	278,3
VŠS	126	120	123	122	128	133	1,1	105,6
SSS	2.583	2.813	2.967	3.089	3.298	3.355	5,4	129,9
NSS	87	88	80	78	81	70	-4,3	80,5
VKV	88	81	81	88	88	95	1,5	108,0
KV	2.787	3.012	3.113	3.197	3.332	3.274	3,3	117,5
PKV	127	139	134	128	126	116	-1,8	91,3
NKV	3.859	3.801	3.769	3.692	3.687	3.583	-1,5	92,8
Ukupno	10.025	10.552	10.855	11.129	11.662	11.650	3,1	116,2

Po kvalifikacionoj strukturi broj nezaposlenih tokom perioda od 2008. do 2013. najviše je rastao kod lica sa VSS (22,7%), zatim SSS (5,4%), te kod KV radne snage (3,3%), kao i VKV lica (1,5%) i lica sa VŠS (1,1%). Broj nezaposlenih sa NSS i kvalifikovanih lica (PKV i NKV) se smanjivao.

Tabela 10. Struktura nezaposlenosti po kvalifikacionoj strukturi po godinama (%)

Stepen kvalifikacije	2008	2009	2010	2011	2012	2013
VSS	3,7	4,7	5,4	6,6	7,9	8,8
VŠS	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
SSS	25,8	26,7	27,3	27,8	28,3	28,8
NSS	0,9	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6
VKV	0,9	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8
KV	27,8	28,5	28,7	28,7	28,6	28,1
PKV	1,3	1,3	1,2	1,2	1,1	1,0
NKV	38,5	36,0	34,7	33,2	31,6	30,8
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

U posmatranom periodu u ukupnom broju nezaposlenih najveće učešće imaju nekvalifikovani radnici (sa učešćem od 38,5% u 2008., a 2013. godine 31,6%), zatim kvalifikovani radnici (sa učešćem od 27,8% u 2008., a 2013. godine 28,6%) i lica sa srednjom stručnom spremom sa učešćem od 25,8% u 2008., a 2013. godine 28,3% učešća u ukupnom broju nezaposlenih Ilidže.

Tabela 11. Nezaposlenost po kvalifikacionoj strukturi Općine i Kantona

Stepen kvalifikacije	Ilidža		Kanton Sarajevo		Odnos Ilidža/ Kanton Sarajevo
	2013	stopa rasta 08-13	2013	stopa rasta 08-13	
VSS	1.024	22,7	8.331	19,0	12,3
VŠS	133	1,1	901	0,1	14,8
SSS	3.355	5,4	21.411	4,8	15,7
NSS	70	-4,3	380	-4,5	18,4
VKV	95	1,5	451	-0,7	21,1
KV	3.274	3,3	19.557	2,5	16,7
PKV	116	-1,8	422	-3,0	27,5
NKV	3.583	-1,5	21.040	-1,3	17,0
Ukupno	11.650	3,1	72.493	3,0	16,1

U 2013. godini 16,1% nezaposlenih u Kantonu je na području Ilidže. Od toga broja najveće učešće imaju PKV radnici, 27,5% i VKV radnici, 21,1% u ukupno nezaposlenim u Kantonu.

U periodu 2008. do 2013. broj nezaposlenih je rastao i u Općini i u Kantonu kod osoba sa VSS, VŠS, te SSS kao i KV radnici, dok je broj nezaposlenih opadao kod osoba sa nižom stručnom spremom i kvalifikovane radne snage (PKV i NKV). Najveću stopu rasta bilježe osobe za VSS, na Ilidži raste broj nezaposlenih po stopi od 22,7%, a u Kantonu po stopi od 19%.

Ukupnu zaposlenost u Kantonu Sarajevo, 14% generira zaposlenost sa područja općine Ilidža, ali istovremeno i 16,1% registriranih nezaposlenih u Kantonu Sarajevo je na Ilidži.

U strukturi zaposlenosti dominira SSS, ali i brzo rastuće učešće zaposlenih sa VSS (sa 1.568 u 2008. na 3.141 u 2013.godini). No, tržište nije apsorbavalo rastući broj visoko obrazovanih kadrova, te je stopa rasta nezaposlenih sa VSS izrazito visoka (22,7%). To upućuje na neusklađenost obrazovanja sa potrebama na tržištu rada.

1.4.3. Vanjskotrgovinska razmjena

Ilidža je ostvarila izvoz u 2013. godini u vrijednosti od preko 148 miliona KM, što je za 18,4% manje nego u 2008. godini kada je ostvaren izvoz u vrijednosti od oko 181,5 miliona KM. Tokom perioda obim izvoza opada po stopi od 4%.

Uvoz u 2013. godini je ostvaren u vrijednosti od preko 662,3 KM, odnosno 3,8% više nego 2008. godine kad je iznosio 638,3 miliona KM. U periodu 2008. do 2013. uvoz je rastao po stopi od 0,7%.

Tabela 12. Vanjskotrgovinska razmjena Ilidže

Pokazatelji	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Stopa rasta 08-13	Indeks 13/08
Izvoz u hilj. KM	181.502	159.971	192.664	193.233	142.107	148.034	-4,0	81,6
Uvoz u hilj. KM	638.332	505.262	534.224	144.973	620.687	662.346	0,7	103,8
Obim vanjskotrgovinske razmjene u hilj. KM	819.834	665.233	726.888	338.206	762.794	810.380	-0,2	98,8
Stepen pokrivenosti uvoza izvozom u %	28,4	31,7	36,1	133,3	22,9	22,4	-4,7	78,6
Izvoz/pc u KM	3.431	2.985	3.251	3.217	2.352	2.420	-6,7	70,5
Uvoz/pc u KM	12.068	9.427	9.013	2.414	10.273	10.830	-2,1	89,7

Ostvareni obim vanjskotrgovinske razmjene u 2013. godini iznosi preko 810 miliona KM i od toga uvoz predstavlja 81,7%, a izvoz 18,3%.

U 2008. godini u ukupnom obimu vanjskotrgovinske razmjene koji je ostvaren u vrijednosti od 819,8 miliona KM uvoz je predstavljao 77,9%, a izvoz 22,1%.

U periodu od 2008. do 2013. uvoz/pc je opadao po stopi od 6,7%, odnosno 2013. iznosi 10.830 KM i manji je za 10,3% od uvoza/pc ostvarenog 2008. kada je iznosio 12.068 KM. Ostvareni izvoz/pc u 2013. iznosi 2.420 KM i manji je za 29,5% nego 2008. kada je iznosio 3.431 KM. Izvoz/pc prosječno godišnje opada po stopi od 2,1%.

Tabela 13. Vanjskotrgovinska razmjena Općine i Kantona

Pokazatelji	Ilidža		Kanton Sarajevo		Odnos Ilidža/Kanton Sarajevo
	2013	stopa rasta 08-13	2013	stopa rasta 08-13	
Izvoz u hilj. KM	148.034	-4,0	916.490	4,1	16,2
Uvoz u hilj. KM	662.346	0,7	3.546.353	-3,7	18,7
Obim vanjskotrgovinske razmjene u hilj. KM	810.380	-0,2	4.462.842	-2,4	18,2
Stepen pokrivenosti uvoza izvozom (%)	22,4	-4,7	25,8	8,0	86,5
Izvoz/pc u KM	2.420	-6,7	2.070	3,0	116,9
Uvoz/pc u KM	10.830	-2,1	8.011	-4,6	135,2

Skoro svi osnovni pokazatelji vanjskotrgovinske razmjene (osim uvoza) u Općini imaju opadajuće stope rasta, dok u Kantonu izvoz, stepen pokrivenosti uvoza izvozom i izvoz/pc imaju tendenciju rasta, a ostali tendenciju pada. U 2013. godini uvoz Općine ima učešće 18,7%, a izvoz od 16,2% u ukupnom uvozu, odnosno izvozu Kantona.

U ukupnom obimu vanjskotrgovinske razmjene u Kantonu Sarajevo, općina Ilidža učestvuje sa 18,2%. Stopa pokrivenosti uvoza izvozom od 22,4% je nepovoljnija i niža je od ostvarene na nivou Kantona Sarajevo (25,8%). I pored dosta nepovoljnih tendencija kretanja izvoza i uvoza, izvoz po stanovniku je veći u Općini od ostvarenog u Kantonu Sarajevo za 16,9%. Istovremeno je uvoz/po značajno iznad ostvarenog u Kantonu Sarajevo za 35,2%.

1.4.4. Struktura privrede

Generiranje ukupne vrijednosti bruto domaćeg proizvoda Općine, ilustriraće se strukturom privrede Općine, i to strukturom registriranih poslovnih subjekata (podaci Federalnog zavoda za statistiku), kao i strukturom poreskih obveznika i zaposlenih prema kvalifikaciji djelatnosti (podaci Poreske uprave Federacije Bosne i Hercegovine).

Prema Registru poslovnih subjekata (pravna lica, fizička i obrt) u 2013. je 5.178 subjekata, odnosno za 24,4% više nego 2008. kada je bilo 4.161. Broj subjekata u posmatranom periodu je rastao godišnje po stopi od 4,5%.

Tabela 14. Registrirani subjekti (pravna lica, fizička i obrt) - Ilidža po SKD-u

SKD	2008		2009		2010		2011		2012	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
A	56	1,3	55	1,2	60	1,3	92	1,9	99	2,0
B		0,0		0,0		0,0		0,0		0,0
C	5	0,1	5	0,1	5	0,1	4	0,1	5	0,1
D	451	10,8	475	10,8	469	10,1	488	10,1	505	10,0
E	8	0,2	8	0,2	9	0,2	9	0,2	11	0,2
F	221	5,3	234	5,3	245	5,3	262	5,4	262	5,2
G	1.778	42,7	1.884	42,8	1.960	42,4	2.036	42,0	2.080	41,4
H	430	10,3	436	9,9	468	10,1	451	9,3	463	9,2
I	368	8,8	376	8,5	383	8,3	388	8,0	392	7,8
J	36	0,9	40	0,9	39	0,8	38	0,8	41	0,8
K	255	6,1	291	6,6	326	7,1	376	7,8	412	8,2
L	42	1,0	41	0,9	42	0,9	42	0,9	42	0,8
M	39	0,9	40	0,9	42	0,9	41	0,8	43	0,9
N	67	1,6	70	1,6	73	1,6	70	1,4	74	1,5
O	405	9,7	451	10,2	500	10,8	552	11,4	598	11,9
P		0,0		0,0		0,0		0,0		0,0
Q		0,0		0,0		0,0		0,0		0,0
ukupno	4.161	100,0	4.406	100,0	4.621	100,0	4.849	100,0	5.027	100,0

Standardna klasifikacija djelatnosti (SKD)

- A Poljoprivreda, lov i šumarstvo
- B Ribarstvo
- C Rudarstvo
- D Prerađivačka industrija
- E Snabdijevanje električnom energijom, gasom i toplom vodom

- F Građevinarstvo
- G Trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikla, te predmeta za ličnu upotrebu i
domaćinstvo
- H Ugostiteljstvo
- I Saobraćaj, skladištenje i veze
- J Finansijsko posredovanje
- K Poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge
- L Javna uprava, društvene, socijalne i lične uslužne djelatnosti
- M Obrazovanje
- N Zdravstvena i socijalna zaštita
- O Ostale javne, društvene, socijalne i osobne uslužne djelatnosti
- P Privatna domaćinstva sa zaposlenim osobama
- Q Eksteritorijalne organizacije i tijela
- 00 Neraspoređeno po djelatnostima SKD

Do 2012. statistika prati poslovne subjekte po Standardnoj klasifikaciji djelatnosti (SKD-u), i u tokom perioda od 2008., na području Ilidže, najveće učešće u ukupnom broju registriranih subjekata je u oblasti trgovine, zatim područja ostalih javnih, društvenih, socijalnih i ličnih uslužnih djelatnosti i prerađivačke industrije.

U 2013. statistika prati registar po novoj Klasifikaciji djelatnosti (KD BiH 2010). U skladu s tim na području Ilidže, najveće učešće u ukupnom broju registriranih subjekata je u oblasti trgovine (40,2%), zatim prerađivačke industrije (9,3%), oblasti ostalih uslužnih djelatnosti (9%), djelatnosti pružanja smještaja, te pripreme i usluživanja hrane – hotelijerstvo i ugostiteljstvo (8,5%) i oblasti prijevoza i skladištenja (7,2%).

Tabela 15. Registrirani subjekti 2013. Općina i Kanton Sarajevo po KD BiH 2010

KD BiH 2010	Ilidža		KS		Učešće Općine u KS (%)
	broj	%	broj	%	
A	92	1,8	573	1,7	16,1
B	5	0,1	20	0,1	25,0
C	484	9,3	2.936	8,9	16,5
D	3	0,1	50	0,2	6,0
E	19	0,4	97	0,3	19,6
F	270	5,2	1.296	3,9	20,8
G	2.082	40,2	9.984	30,3	20,9
H	372	7,2	2.296	7,0	16,2
I	439	8,5	2.878	8,7	15,3
J	68	1,3	828	2,5	8,2
K	48	0,9	461	1,4	10,4
L	81	1,6	339	1,0	23,9
M	227	4,4	2.658	8,1	8,5
N	143	2,8	839	2,5	17,0
O	43	0,8	427	1,3	10,1
P	50	1,0	416	1,3	12,0
Q	72	1,4	653	2,0	11,0
R	215	4,2	1.609	4,9	13,4
S	465	9,0	4.608	14,0	10,1
T		0,0	1	0,0	0,0
U		0,0	29	0,1	0,0
ukupno	5.178	100,0	32.998	100,0	15,7

Klasifikacija djelatnosti (KD)

- A Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov
- B Vađenje ruda i kamena
- C Prerađivačka industrija
- D Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija
- E Snabdijevanje vodom; uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša
- F Građevinarstvo
- G Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikala
- H Prijevoz i skladištenje
- I Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hoteljerstvo i ugostiteljstvo)
- J Informacije i komunikacije
- K Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja
- L Poslovanje nekretninama
- M Stručne, naučne i tehničke djelatnosti
- N Administrativne i pomodne uslužne djelatnosti
- O Javna uprava i odbrana; obvezno socijalno osiguranje
- P Obrazovanje
- Q Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite
- R Umjetnost, zabava i rekreacija
- S Ostale uslužne djelatnosti
- T Djelatnosti domaćinstava kao poslodavaca; djelatnosti domaćinstava koja proizvode različita dobra i obavljaju različite usluge za vlastite potrebe
- U Djelatnosti vanteritorijalnih organizacija i organa

Prema Klasifikaciji djelatnosti poslovni subjekti Općine imaju značajno učešće u Kantonu. Oblast vađenja rude i kamena učestvuju sa 25%, oblast poslovanja nekretninama sa skoro 24%, zatim oko 21% učešća u područjima trgovine i građevinarstva, te oko 17% učešća u administrativnim i pomoćnim uslužnim djelatnostima.

Prema dostupnim podacima Poreske uprave Federacije Bosne i Hercegovine, urađena je i analiza broja poreskih obveznika i broja zaposlenih prema KD-u 2010. za Ilidžu, Kanton, kao i učešće Općine u Kantonu.

Tako u 2013. na području Ilidže ima 3.366 poreskih obveznika, što je 15,8% od ukupnog broja obveznika na području Kantona Sarajevo (21.267 poreskih obveznika).

Na području Ilidže najveće učešće ima oblast trgovine (44,4%), zatim ostale uslužne djelatnosti (9,3%), te prerađivačka industrija sa učešćem od 8,4% u ukupnom broju obveznika Općine. U Kantonu Sarajevo, također najveće učešće, u ukupnom broju poreskih obveznika, ima oblast trgovine (35%) i oblast ostalih uslužnih djelatnosti (16,8%).

Tabela 16. Broj poreskih obveznika 2013. Ilidže i Kantona Sarajevo, prema KD BiH 2010

KD BiH 2010	poreski obveznici				Učešće Općine u KS (%)
	Ilidža		Kanton Sarajevo		
	broj	%	broj	%	
A	19	0,6	101	0,5	18,8
B	5	0,1	17	0,1	29,4
C	284	8,4	1.230	5,8	23,1
D	3	0,1	51	0,2	5,9
E	18	0,5	85	0,4	21,2
F	168	5,0	775	3,6	21,7
G	1.493	44,4	7.451	35,0	20,0
H	137	4,1	628	3,0	21,8
I	119	3,5	923	4,3	12,9
J	62	1,8	653	3,1	9,5
K	43	1,3	427	2,0	10,1
L	78	2,3	317	1,5	24,6
M	181	5,4	1.693	8,0	10,7
N	106	3,1	610	2,9	17,4
O	44	1,3	426	2,0	10,3
P	45	1,3	374	1,8	12,0
Q	33	1,0	371	1,7	8,9
R	214	6,4	1.544	7,3	13,9
S	314	9,3	3.563	16,8	8,8
T	0	0,0	0	0,0	
U	0	0,0	28	0,1	0,0
Ukupno	3.366	100,0	21.267	100,0	15,8

Značajan broj poreskih obveznika Kantona Sarajevo nalazi se na području Ilidže. Sa skoro 30% učestvuju poreski obveznici iz oblasti vađenja rude i kamena, oko 25% iz oblasti poslovanja nekretninama, preko 23% iz prerađivačke industrije, preko 21% iz oblasti prijevoza i skladištenja, građevinarstva i oblasti snabdijevanja vodom, uklanjanje otpadanih voda, upravljanje otpadom te djelatnost okoliša.

Prema istim podacima, na području Ilidže u 2013. je 18.475 zaposlenih lica, što je 14,5% od ukupnog broja zaposlenih na području Kantona (127.659).

Od ukupnog broja zaposlenih na području Općine, najviše je zaposlenih u oblasti trgovine (učešće od 34,7%) i prerađivačke industrije (učešće 15,9%). U Kantonu, najveće učešće u ukupnom broju zaposlenih ima oblast trgovine (17,6%) i javna uprava, obavezno socijalno osiguranje (17,1%).

Tabela 17. Broj zaposlenih 2013. Ilidže i Kantona Sarajevo, prema KD BiH 2010

KD BiH 2010	zaposleni				Učešće Općine u KS (%)
	Ilidža		Kanton Sarajevo		
	broj	%	broj	%	
A	134	0,7	700	0,5	19,1
B	9	0,0	38	0,0	23,7
C	2.936	15,9	11.532	9,0	25,5
D	8	0,0	1.780	1,4	0,4
E	32	0,2	2.616	2,0	1,2
F	1.578	8,5	7.328	5,7	21,5
G	6.403	34,7	22.446	17,6	28,5
H	1.187	6,4	6.959	5,5	17,1
I	401	2,2	2.825	2,2	14,2
J	718	3,9	7.730	6,1	9,3
K	130	0,7	5.654	4,4	2,3
L	174	0,9	931	0,7	18,7
M	761	4,1	6.830	5,4	11,1
N	247	1,3	3.943	3,1	6,3
O	1.488	8,1	21.862	17,1	6,8
P	1.390	7,5	10.134	7,9	13,7
Q	641	3,5	9.463	7,4	6,8
R	82	0,4	1.727	1,4	4,7
S	156	0,8	2.790	2,2	5,6
T		0,0	0	0,0	
U		0,0	371	0,3	0,0
Ukupno	18.475	100,0	127.659	100,0	14,5

Značajno učešće zaposlenih Općine u ukupnom broju zaposlenih Kantona imaju slijedeće oblasti: trgovina (28,5%), prerađivačka industrija (25,5%), vađenje rude i kamena (23,7%), te garđevinarstvo (21,5%).

Analizom broja poreskih obveznika prema privrednim sektorima (primarni, sekundarni, tercijarni i kvartarni) Općine u odnosu na Kanton, najveće učešće Općine u 2013. ima sekundarni sektor 22,1%, zatim primarni 20,3%, te tercijarni 18,6%, a najmanje učešće ima kvartarni sektor, 10,9%, u ukupnom broju poreskih obveznika Kantona.

Sektor	Djelatnost
I	A B C
II	D E F
III	G H I J K
IV	L M N O P Q R S T U

U 2013. godini 19,6% je učešće zaposlenih u sekundaranom sektoru Ilidže u odnosu na zaposlene u istom sektoru u Kantonu, po 19,4% je učešće, primarnog i tercijarnog, a najmanje 8,3% učešće kvartarnog sektora.

Tabela 18. Poreski obveznici Općine i Kantona Sarajevo prema privrednim sektorima

Registrirani subjekti (pravna lica, fizička i obrt)		Ilidža	Kanton Sarajevo	Odnos Ilidža i KS (%)
1.	Broj subjekata	3.366	21.267	15,8
	• I sektor	24	118	20,3
	• II sektor	473	2.141	22,1
	• III sektor	1.932	10.399	18,6
	• IV sektor	937	8.609	10,9
2.	Broj zaposlenih po sektorima	18.475	127.659	14,5
	• I sektor	143	738	19,4
	• II sektor	4.554	23.256	19,6
	• III sektor	9.013	46.545	19,4
	• IV sektor	4.765	57.120	8,3
3.	Rangirane djelatnosti prema broju zaposlenih			
	• Rang I	G 6.403	G 22.446	
	• Rang II	C 2.936	O 21.862	
	• Rang III	F 1.578	C 11.532	
	• Rang IV	O 1.390	P 10.134	

Rangirano po djelatnostima, najveći broj zaposlenih u Općini je u oblasti trgovine, 6.403, zatim u prerađivačkoj industriji, 2.936. te građevinarstvu, 1.578 i javnoj upravi, obaveznom socijalnom osiguranju 1.390 osoba.

U Kantonu, rangirano po djelatnostima, najveći broj zaposlenih je u trgovini 22.446, zatim javnoj upravi, obaveznom socijalnom osiguranju 21.862, te prerađivačkoj industriji 11.532 i obrazovanju 10.134 osoba.

a) Rast broja preduzeća, odnosno broj novih preduzeća je bitan indikator privredne dinamike. U periodu od 2008. do 2013. godine zabilježen je rast registriranih poslovnih subjekata na području općine Ilidža, i to za 24,4%. Tako je i broj subjekata na 1.000 stanovnika povećan sa 78,8 na 84,7 u 2013. godini, što je iznad prosjeka u Kantonu Sarajevo, gdje je registrirano 74,5 poslovnih subjekata na 1.000 stanovnika. Iako ovo upućuje na dinamičnost privrede, ovi pokazatelji su značajno niži od ostvarenih u Općini, gdje je evidentirano 115,4 preduzeća na 1.000 stanovnika. U strukturi poslovnih subjekata dominira trgovina sa 40,2% učešća u ukupnom broju poslovnih subjekata na Općini.

b) I u strukturi registriranih poslovnih obveznika dominantna djelatnost je trgovina (44,4% učešća). No, sa stanovišta zaposlenosti, trgovina angažira 34,7% zaposlenih, a prerađivačka industrija 15,9% zaposlenih u Općini sa 8,4% učešća u ukupnom broju poreskih obveznika. Sektorska struktura upućuje da u Općini dominira tercijarni sektor u kojem je 57,4% registriranih subjekata koji angažiraju 48,9% zaposlenih. Sekundarni sektor angažira 24,6% zaposlenih koji prema broju registriranih poslovnih subjekata učestvuju sa 14,1% u ukupnom broju poslovnih subjekata u Općini. Sektorska struktura u kojoj je značajno učešće tercijarnog i kvartarnog sektora karakteristična je za razvijene privrede.

1.4.5. Turizam

U 2013. godini Općinu je posjetilo 139.650 turista što je 2,1 puta više u odnosu na 2008. kad je bilo 65.096 turista. U periodu 2008-2013. godina broj turista se stalno povećavao, odnosno rastao je 16,5% prosječno godišnje.

Tokom cijelog perioda značajno je učešće stranih turista koje se kretalo preko 70%, odnosno 80%.

Tabela 19. Broj turista i noćenja, općina Ilidža

Pokazatelji	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Stopa rasta 08-13	Indeks 13/08
Ukupan broj turista	65.096	58.195	80.607	93.963	114.947	139.650	16,5	214,5
domaći	18.102	16.398	17.311	19.867	21.454	21.684	3,7	119,8
strani	46.994	41.797	63.296	74.096	93.493	117.966	20,2	251,0
Broj noćenja	117.480	100.101	130.740	163.182	206.383	257.710	17,0	219,4
domaćih	30.676	26.580	28.780	34.680	39.036	39.124	5,0	127,5
stranih	86.804	73.521	101.960	128.502	167.347	218.586	20,3	251,8

Turisti koji su posjetili Općinu u 2013. godini ostavili su 257.710 noćenja što je za 2,2 puta više nego 2008. godine (117.480 noćenja). Broj noćenja se povećavao godišnje po stopi od 17%.

Smještajni kapaciteti (broj smještajnih jedinica, broj soba i ležaja) u periodu 2008-2013. godine znatno se mijenjao. U 2013. godini Općina ima 15 smještajnih kapaciteta, što je za 11,8% manje u odnosu na 2008. (17 poslovnih jedinica). Međutim, u 2013. broj soba se povećao za 85,2%, a broj ležaja za 50,2% u odnosu na 2008. godinu.

Tabela 20. Smještajni kapaciteti

Pokazatelji	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Stopa rasta 08-13	Indeks 13/08
Broj poslovnih jedinica	17	17	16	16	18	15	-2,5	88,2
Broj soba	751	850	888	1.042	1.090	1.393	13,2	185,5
Broj ležaja	1.367	1.619	1.672	1.867	1.945	2.053	8,5	150,2

Prema osnovnim pokazateljima turizma u 2013., značajno je učešće Općine u Kantonu. Oko 44% turista koji su posjetili Kanton i oko 42% ostvarenih noćenja upravo je na području Općine. Preko 1/5 smještajnih kapaciteta Kantona se nalazi na Ilidži.

Tabela 21. Turizam Općine i Kantona

Pokazatelji	Ilidža		Kanton Sarajevo		Odnos Ilidža/Kanton Sarajevo
	2013	stopa rasta 08-13	2013	stopa rasta 08-13	
broj turista	139.650	16,5	318.032	13,8	43,9
domaći	21.684	3,7	52.269	3,2	41,5
strani	117.966	20,2	265.763	16,9	44,4
broj noćenja	257.710	17,0	617.171	13,7	41,8
domaćih	39.124	5,0	100.618	4,8	38,9
stranih	218.586	20,3	516.553	16,1	42,3
smještajni kapaciteti					
broj jedinica	15	-2,5	66	4,1	22,7
broj soba	1.393	13,2	3.320	4,2	42,0
broj ležaja	2.053	8,5	5.706	1,0	36,0

Prema osnovnim pokazateljima turizma, općina Ilidža ostvaruje dinamičnije stope rasta od Kantona Sarajevo i istovremeno značajno je učešće Općine u Kantonu Sarajevo.

Nesumnjivo, da sa izrazito bogatim prirodnim i kulturno-historijskim naslijeđem i stvorenim vrijednostima, hotelskim i banjskim kapacitetima u Općini, turizam postaje generator ukupnog razvoja. Prožima se sa svim elementima čovjekovog života i djelovanja. Efekti turizma su višestruki – rast zaposlenosti, rast prihoda, promocija države i nacionalnog identiteta, opći rast standarda i kvaliteta života i urbanog i ruralnog stanovništva.

Turizam postaje sredstvo valorizacije prirodnih i stvorenih vrijednosti i kulturno - historijske baštine, valorizacije krajolika i osobnosti pejzaža, odnosno valorizacije komparativnih i kompetativnih prednosti prirodnih i stvorenih vrijednosti

1.4.6. Poljoprivreda

Kanton Sarajevo jedan je od vodećih kantona koji imaju potencijal za organizovanje najrazličitijih vidova primarne poljoprivredne i prehrambene proizvodnje.

Tabela 22. Poljoprivredna površina (ha) po kategorijama korištenja u općini Ilidža i Kantonu Sarajevo 2008. i 2013. godine

Godina	Područje	Ukupno	Obradiva površina u ha					Pašnjaci	Ribnjaci	Trstici i bare
			Svega	Oranice i bašte	Voćnjaci	Vinogradi	Livade			
2008	Ilidža	3.465	3.167	2.252	373	0	542	298	0	0
	Kanton Sarajevo	45.941	28.935	10.789	2.736	0	15.410	17.006	0	0
2013	Ilidža	3.465	3.167	2.252	373	0	542	298	0	0
	Kanton Sarajevo	45.941	28.935	10.789	2.736	0	15.410	17.006	0	0

Iz prethodne tabele se može vidjeti da Općina nema većih površina odgovarajućeg zemljišta za poljoprivredu i razvoj stočarstva. Činjenica je i to da se zemljište prije svega koristi za izgradnju stambenih i poslovnih objekata, čime se smanjuje potencijal za razvoj ove privredne grane.

Tabela 23. Oranice, bašte i vrtovi (ha) u općini Ilidža i Kantonu Sarajevo u 2008. i 2013. godini

Godina	Područje	Oranice, bašte i vrtovi u ha					
		Ukupno Obradivo	Obrađeno	Ostalo na oranicama	Ugari	Neobrađene oranice i bašte	% neobrađenog zemljišta
2008	Ilidža	2.247	2.125	46	26	50	2,2
	Kanton Sarajevo	8.915	5.590	122	61	3.143	35,2
2013	Ilidža	2.264	2.066	67	2	129	5,7
	Kanton Sarajevo	11.181	5.889	152	35	5.106	45,7

Na području općine Ilidža nalazi se Poljoprivredno dobro "Butmir" Ilidža koje se bavi primarnom poljoprivrednom proizvodnjom, odnosno proizvodnjom mlijeka i priplodne stoke na vlastitom posjedu. PD "Butmir" je najznačajniji snabdijevač sirovim mlijekom mljekare "Milkos" u Sarajevu. Pored osnovne djelatnosti-proizvodnja mlijeka, PD "Butmir" značajno utiče na razvoj tržišne proizvodnje, mlijeka kod poljoprivrednih gazdinstava na području općine Ilidža i Kantona Sarajevo kroz:

- uzgoj i plasman priplodnog podmladka,
- edukaciju proizvođača mlijeka,
- uključivanje u nastavni program Poljoprivrednog i Veterinarskog fakulteta u Sarajevu.

Ostali subjekti iz oblasti poljoprivrede i stočarstva koji djeluju na području Općine su: „Visočica“ (uzgoj peradi), „Herbos nature“ (uzgoj voća, oraha, usjeva za začine i napitke), ZZ „Ilidža“ (uzgoj usjeva i stoke), ZZ „Sarajevsko polje“ (uzgoj usjeva i stoke), PZ „Agroeko“ (uzgoj peradi), „Nasser-Alkhaldi“ (uzgoj usjeva i stoke), „Novo horizont“ (uzgoj peradi), „Aldana“ (uzgoj žitarica i drugih usjeva i zasada), itd.

1.4.7. Šumarstvo

Šume i šumska zemljišta, kao dobro od općeg interesa, uživaju posebnu brigu i zaštitu, kao osnovni prirodni resurs, čije se vrijednosti manifestuju kroz ekološke, socijalne i proizvodne funkcije. Ekološke funkcije šuma manifestuju se kroz biodiverzitet-zaštita staništa, zaštita zemljišta, zaštita voda, klimatska-uključujući ulogu šuma kod vezivanja ugljika iz zraka.

Socijalne funkcije su rekreacija, turizam, obrazovanje, istraživanje, odbrana, zaštita objekata i infrastrukture.

Ekonomske funkcije šuma su prihod od proizvodnje drveta i sekundarnih šumskih proizvoda.

Tabela 24. Šumsko zemljište u ha, u općini Ilidža i Kantonu Sarajevo u 2008. i 2013. godini

Godine	Područje	Površina u ha	Drvena masa u 000 m ³	Drvena masa po ha/m ³
2008	Ilidža	7.939	1.207	152
	Kanton Sarajevo	70.000	17.044	243
2013	Ilidža	7.939	1.207	152
	Kanton Sarajevo	70.000	17.044	243

Općina nema većih površina odgovarajućeg zemljišta za poljoprivredu i razvoj stočarstva. Zemljište se prije svega koristi za izgradnju stambenih i poslovnih objekata, čime se smanjuje potencijal za razvoj ove privredne grane.

Negativni efekti se ogledaju u bespravnim sječama i pustošenju šuma, a prisutno je i pretvaranje šumskog zemljišta u građevinsko.

1.4.8. Mala, srednja i velika preduzeća

Tabela 25. Broj poreskih obveznika i zaposlenih u općini Iliđa

KD BiH 2010	Preduzeća							
	mala		srednja		velika		Ukupno	
	subjekata	zaposlenih	subjekata	zaposlenih	subjekata	zaposlenih	poreskih obveznika	zaposlenih
A	18	48	1	86			19	134
B	5	9					5	9
C	271	1.105	12	1.007	1	824	284	2.936
D	3	8					3	8
E	18	32					18	32
F	161	729	7	849			168	1.578
G	1.472	3.124	19	1.941	2	1.338	1.493	6.403
H	133	447	3	281	1	459	137	1.187
I	117	227	2	174			119	401
J	59	346	3	372			62	718
K	43	130					43	130
L	78	174					78	174
M	179	623	2	138			181	761
N	106	247					106	247
O	39	54	4	614	1	820	44	1.488
P	32	326	13	1.064			45	1.390
Q	29	144	4	497			33	641
R	214	82					214	82
S	314	156					314	156
T								
U								
Ukupno	3.291	8.011	70	7.023	5	3.441	3.366	18.475

Od 3.366 pravnih lica u općini Iliđa u 2013. godini 97,8% su mala preduzeća (do 49 zaposlenih), 2,1% su srednja (50-249 zaposlenih) i 0,1% su velika preduzeća (preko 250 zaposlenih).

Najviše malih preduzeća je evidentirano u trgovini, 44,7%, a zatim u ostalim uslužnim djelatnostima, 9,5% i prerađivačkoj industriji 8,2%. Takođe je najviše i srednjih preduzeća evidentirano u trgovini 27,1%, te u obrazovanju 18,6% i prerađivačkoj industriji 17,1%. Velika preduzeća su evidentirana samo u četiri oblasti i to: u trgovini, 40%, zatim po 20% u prerađivačkoj industriji, prijevozu i skladištenju i javnoj upravi i odbrani, obaveznom socijalnom osiguranju.

U ukupnom broju malih preduzeća Kantona Sarajevo Općina učestvuje sa 15,8%, srednjih sa 16,6% i velikih sa 8,2%.

Tabela 26. Poreski obveznici - preduzeća i zaposleni u Općini i Kantonu Sarajevo 2013.

Područje	Obilježje	Preduzeća							
		mala		srednja		velika		ukupno	
		broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Općina Ilidža	broj preduzeća	3.291	97,8	70	2,1	5	0,1	3.366	100,0
	zaposleni	8.011	43,4	7.023	38,0	3.441	18,6	18.475	100,0
Kanton Sarajevo	broj preduzeća	20.787	97,7	420	2,0	60	0,3	21.267	100,0
	zaposleni	40.083	31,4	41.473	32,5	43.103	33,8	127.659	100,0

Tabela 27. Lista velikih preduzeća

Naziv preduzeća	Broj zaposlenih
„OPRESA“ d.d. Sarajevo	643
JP Međunarodni aerodrom "SARAJEVO" d.o.o. Sarajevo	459
dm drogerie markt, d.o.o. Sarajevo	388
„Škafa“ d.o.o. Sarajevo	326
"AZEL" d.o.o. Sarajevo	312
„ORBICO“ d.o o. Sarajevo	295

Strukturu privrede karakteriše veliki broj malih i mikro preduzeća, kojih ima oko 98%. No, najveći broj zaposlenih je u srednjim i velikim preduzećima koja su okosnica razvoja Općine.

Velika preduzeća sa područja Općine angažiraju 4.273 zaposlena ili 23,1% ukupno zaposlenih. Srednja preduzeća kojih ima 2,1% u ukupnom broju preduzeća, angažiraju preko 38% zaposlenih.

1.4.9. Nalazi Istraživanja – anketa poslovnih subjekata u Općini

Sa stanovišta broja osnivanja privrednih subjekata na području općine Ilidža broj je različit po periodima. Od 2005. do 2009. osnovano je 97 privrednih subjekata, odnosno 22,9% od ukupnog broja anketiranih. Broj osnovanih privrednih subjekata u periodu 2000-2004. smanjen je u odnosu na prethodni period, osnovana su 73 privredna subjekta, odnosno 17,3%, taj procenat je ostvaren i u periodu 2010-2014. godine od ukupnog broja anketiranih.

Vrste djelatnosti firme/obrta prema Klasifikaciji djelatnosti u BiH u najvećem postotku odnosi se na trgovinu na veliko, trgovinu na malo, popravak motornih vozila, motocikla i predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo (39,9%), prerađivačku industriju 20,6%, građevinarstvo (10,6%), poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne djelatnosti (13,5%).

Vlasnička struktura akcija preduzeća na teritoriji općine Ilidža ukazuje da je 66% ispitanika izjavilo da su u vlasništvu fizičkih lica, 18% je izjavilo da su u vlasništvu pravnih lica. Odgovor da su akcije

preduzeća u vlasništvu stranih lica dalo je 11% ispitanika, 3% ispitanika izjavilo da su u državnom vlasništvu. Od ukupnog broja ispitanika 1% je dalo odgovor da je u društvenom vlasništvu.

Najveći procenat plasmana proizvoda i usluga ostvaren je prema potrošačima u Kantonu Sarajevo 42,7%, Bosni i Hercegovini 32,6% i Federaciji BiH 15,3%. Procenat plasmana koji je ostvaren prema Evropskoj uniji, regionu bivše Jugoslavije i drugim svjetskim zemljama je približno jednak i varira između 2,8% i 3,7%.

Od 423 anketirana privredna subjekta 19,6% je navelo ukupan obim ostvarenog plasmana proizvoda i usluga u 2013. godini. Mnoge firme su navele da je ova informacija poslovna tajna, te je izbjegnut odgovor. Minimalan prihod, u prethodnoj godini prijavljen je 30.000 KM, a maksimalan 105.650.000 KM. U prosjeku firme su navele ostvareni plasman od 6.070.654 KM.

Više od ½ privrednih subjekata ostvaruje uvoz, a izvoz 23%, dok se na sajmove odnosi 8%.

Zemlje sa kojima najviše sarađuju privredni subjekti sa područja općine Ilidža su: Njemačka 76, Hrvatska 75, Slovenija 54, Srbija 53, Italija 53, Austrija 47, Turska 37.

Jezici koje menadžment privrednih subjekata na području općine Ilidže govori, pri čemu su u najvećem postotku odgovorili: engleski jezik 325 (56%) i njemački 160 (27%).

Značajan procenat privrednih subjekata je izjavio da su locirani na teritoriji općine Ilidža jer im je to mjesto stanovanja ili tu imaju vlastiti prostor, a zbog poslovnog okruženja i geografskih karakteristika Općine po 6%.

Prosječnu platu u 2013. godini navelo je 228 privrednih subjekata i ona iznosi 680,3 KM, dok su prosječnu platu u 2014. godini navela 224 privredna subjekta, a ona iznosi 695,5 KM.

Po pitanju ocjene kvaliteta radne snage ispitanici su ocijenili svoje uposlenike: izuzetno 40,2%, dobro 46,5%, zadovoljava 12,5%.

U posljednjih šest mjeseci od 423 anketirana privredna subjekta, njih 126 je primilo barem jednog radnika, a ukupno je primljeno 627. Maksimalno primljenih u jednoj firmi je 100 radnika, dok prosjek zaposlenih u posljednjih šest mjeseci je 5 radnika po jednoj firmi.

Sa stanovišta da li preduzeće ima problema sa nedostatkom specifičnih profesija i kvalifikacija 18% anketiranih privrednih subjekata je odgovorilo potvrdno, a 60% ispitanika je odgovorilo negativno.

Kod poteškoća u poslovanju najveći postotak se odnosi na naplatu potraživanja 23%, visoke javne obaveze 22%, nelojalnu konkurenciju 15%, smanjen obim poslovanja 13%, neadekvatnu zakonsku normativu 12% i nedostatak finansijskih sredstava 11%.

Profili kadrova proizvodne struke, koji će biti potrebni privrednim subjektima u narednih 5 godina odnosi se mašinsku struku 17%, građevinsku 14%, elektro 10%, prehrambenu 6%, dok se na ostale struke odnosi 1 do 2% (veterinarska, tekstilna, voćarsko-vinogradarska, povrtna, stočarska, ratarska i kožarska). Istaknuto je da profili kadrova neproizvodne struke, koji će biti potrebni privrednim subjektima u narednih 5 godina su ekonomska struka 29%, pravna 8%, upravna 7%. Odgovor ostalo dalo je 6%.

Da bi zapošljavanje kadrova bilo zastupljenije praktičnu nastavu treba obavljati u firmama, 49% odgovora, povećati broj časova praktične nastave 24%, te mijenjati sistem srednjeg obrazovanja 21%.

Više od ½ privrednih subjekta su se izjasnili da su vlasnici prostorija, a 46% da koriste zakupljene prostorije.

Za 63% privrednih subjekata imovina koju posjeduju/zakupljuju dovoljno je velika da im omogućuva proširenje, a 31% se izjasnilo da nemaju dovoljno velik prostor za proširenje.

O planiranim investicijama odnosno o proširenju usluga na području općine Ilidža pozitivno je odgovorilo 35% ispitanih privrednih subjekata, 32% razmatra uvođenje novih usluga, a 30% ne planira proširenje usluga.

U Anketi koja je provedena na uzorku privrednih subjekata generalno mišljenje o lokalnoj samoupravi je zadovoljavajuće i odnosi se na 35% odgovora, dobro 27% odgovora, i izuzetno 4% odgovora. Dakle, pozitivno mišljenje dalo je 66% ispitanika.

Napomena: Anketiranje je izvršeno metodom dostupnog uzorka privrednih subjekata i zasnivalo se na dobrovoljnoj bazi. Ukupan broj podijeljenih anketa je 616, a podijeljene su većim privrednim subjektima na teritoriji općine Ilidža. Prikupljene su 423 ispunjene ankete.

1.5. Socijalne karakteristike

1.5.1. Obrazovanje

1.5.1.1. Predškolsko obrazovanje

Učešće djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem u Općini čini 8,4% djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem u Kantonu Sarajevo.

Od ukupno obuhvaćene djece općine Ilidža 156 je djevojčica što čini 49,2% u odnosu na ukupan broj djece. Učešće dječaka u odnosu na obuhvaćenost dječaka u Kantonu Sarajevo iznosi 2,5%, a djevojčica u odnosu na obuhvaćenost djevojčica Kantonu Sarajevo iznosi 2,8%.

U predškolskom obrazovanju u Općini je zaposleno 41 lice, koji čine 9,2 zaposlenih u predškolskom obrazovanju u Kantonu Sarajevo. U općini Ilidža jedan odgajatelj radi sa 15 djece što čini 93,8% u odnosu na Kanton Sarajevo.

Tabela 29. Broj djece i zaposlenih

Područje	broj djece		broj zaposlenih	broj vaspitača	broj djece na jednog odgajatelja
	ukupno	djevojčica			
Ilidža	317	156	41	21	15
Kanton Sarajevo	3.773	1.745	447	239	16
Učešće u KS (%)	8,4	8,9	9,2	8,8	93,8

Od ukupnog broja djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem u Općini, za njih 76,7% plaća se puni iznos mjesečne uplate, za 16,4% djece plaća se učešće do 50% mjesečne uplate, a 6,9% plaća više od 50% mjesečne uplate.

Tabela 30. Djeca prema učešću plaćanja boravka

Područje	ukupno	učešće plaćanja boravka			ne plaćaju boravak
		do 50% mjesečne uplate	više od 50% mjesečne uplate	puni iznos mjesečne uplate	
Ilidža	317	52	22	243	
Kanton Sarajevo	3.773	174	257	3.253	
Učešće u KS (%)	8,4	29,9	8,6	7,5	

Od ukupno obuhvaćene djece predškolskim obrazovanjem, kod 81,7% djece zaposlena su oba roditelja, 17% djece ima zaposlenog samo jednog roditelja, a 1,3% je djece čiji roditelji nisu zaposleni. Kod djece za jednim zaposlenim roditeljem ima samohranih roditelja što iznosi 13% od ukupne djece sa jednim zaposlenim roditeljem. U odnosu na Kanton Sarajevo učešće djece sa zaposlena oba roditelja iznosi 8,2%, sa jednim 9,5% i djece čiji roditelji nisu zaposleni 8,9%.

Tabela 31. Djeca prema zaposlenosti roditelja

Područje	ukupno	zaposleni roditelji			djeca čiji roditelji nisu zaposleni
		oba	jedan		
			jedan	samohrani roditelj	

Ilidža	317	259	54	7	4
Kanton Sarajevo	3.773	3.157	571	123	45
Učešće u KS (%)	8,4	8,2	9,5	5,7	8,9

Od ukupnog broja zaposlenih u predškolskom obrazovanju na Ilidži 95,1% su žene, a u odnosu na ukupan broj zaposlenih žena u Kantonu Sarajevo učešće zaposlenih žena u općini Ilidža iznosi 9,2%.

1.5.2. Osnovno obrazovanje

1.5.2.1. Redovno osnovno obrazovanje

U općini Ilidža na početku 2013/2014. školske godine djeluje 13 škola redovnog osnovnog obrazovanja sa 298 odjeljenja, koje pohađa 6.451 učenik i u kojima nastavu obavlja 460 nastavnika.

U Kantonu Sarajevo na početku 2013/2014. školske godine djeluje 87 škola redovnog osnovnog obrazovanja sa 1.659 odjeljenja, koje pohađa 36.233 učenika i u kojima nastavu obavlja 2.576 nastavnika.

Tabela 32. Škole, odjeljenja, učenici, nastavnici, školska 2013/2014.

Područje	škole	odjeljenja	učenici		nastavnici
			svega	učenice	
Ilidža	13	298	6.451	3.148	460
Kanton Sarajevo	87	1.659	36.233	17.598	2.576
Učešće u KS (%)	14,9	18,0	17,8	17,9	17,9

1.5.2.2. Specijalno osnovno obrazovanje

Na području Općine ima jedna škola za djecu sa posebnim potrebama, dok u Kantonu Sarajevo postoji 6 osnovnih škola ovog tipa.

Na početku 2013/2014. školske godine, ovu školu u općini Ilidža pohađalo je 3 učenika. U Kantonu Sarajevo osnovne škole za djecu sa posebnim potrebama je pohađalo 250 učenika.

U općini Ilidža nastavu obavlja 1 nastavnik (žena), a u Kantonu Sarajevo nastavu obavlja 90 nastavnika od čega je 79% žena.

Tabela 33. Škole, odjeljenja, učenici i nastavnici prema polu, školska 2013/2014.

Područje	Škole	odjeljenja	učenici		nastavnici	
			svega	učenice	svega	žene
Ilidža	1	1	3	2	1	1
Kanton Sarajevo	5	47	250	85	90	71
Učešće u KS (%)	20,0	2,1	1,2	2,4	1,1	1,4

1.5.3. Srednje obrazovanje

1.5.3.1. Redovno srednje obrazovanje

Redovno srednje obrazovanje se odvija kroz gimnazije i tehničke i srodne škole (hemija, nemetali i grafičarstvo). U općini Ilidža na početku 2013/2014. školske godine rade 4 škole za redovno srednje obrazovanje sa 82 odjeljenja. Ove škole pohađa 1.900 učenika, a nastavu obavlja 168 nastavnika.

Tabela 34. Broj odjeljenja i učenika prema polu i vrsti škola, školska 2013/2014.

Vrsta škole	odjeljenja		učenici			
	Ilidža	Kanton Sarajevo	Ilidža		Kanton Sarajevo	
			svega	učenice	svega	učenice
Gimnazije	63	267	1.334	690	6.546	3.865
Umjetničke škole		16			307	196
Tehničke i srodne škole	19	364	566	267	9.234	4.382
Stručne škole		107			2.253	673
Vjerske škole		16			467	239
Specijalne srednje škole		26			159	60
Ukupno	82	796	1.900	957	18.966	9.415

Tabela 35. Odjeljenja i učenici po vrsti škole i polu, struktura (%)

vrsta škole	odjeljenja		učenici			
	Ilidža	Kanton Sarajevo	Ilidža		Kanton Sarajevo	
			svega	učenice	svega	učenice
Gimnazije	76,8	33,5	70,2	72,1	34,5	41,1
Umjetničke škole		2,0			1,6	2,1
Tehničke i srodne škole	23,2	45,7	29,8	27,9	48,7	46,5
Stručne škole		13,4			11,9	7,1
Vjerske škole		2,0			2,5	2,5
Specijalne srednje škole		3,3			0,8	0,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela 36. Učenici prema vrsti škole, polna struktura (%)

vrsta škole	Ilidža		Kanton Sarajevo	
	učenici	učenice	učenici	učenice
Gimnazije	48,3	51,7	41,0	59,0
Umjetničke škole			36,2	63,8
Tehničke i srodne škole	52,8	47,2	52,5	47,5
Stručne škole			70,1	29,9
Vjerske škole			48,8	51,2
Specijalne srednje škole			62,3	37,7
Ukupno	49,6	50,4	50,4	49,6

Broj srednjih škola na Ilidži ima učešće od 11,4% u odnosu na ukupan broj srednjih škola Kantona Sarajevo, 10,3% u odnosu na broj odjeljenja, 20,2% na ukupan broj učenika i 10,4% na broj nastavnika srednjeg obrazovanja Kantona.

Tabela 37. Škole, odjeljenja, učenici i nastavnici

Područje	škole	odjeljenja	učenici	nastavnici
Ilidža	4	82	1.900	168
Kanton Sarajevo	35	796	9.415	1.623
Učešće u KS	11,4	10,3	20,2	10,4

1.5.4. Visoko obrazovanje

Na području Kantona Sarajevo u školskoj 2013/2014. djeluju 32 visokoškolske ustanove (Univerzitet Sarajevo, 20 fakulteta, 3 akademije i 3 vjerska fakulteta, 3 privatna fakulteta i 3 internacionalna) gdje upisano 33.949 studenata (19.010 studentica ili 56%).

Od toga na području općine Ilidža djeluju 3 visokoškolske ustanove, odnosno 3 internacionalna studija (Sarajevska škola za nauku i tehnologiju, Internacionalni univerzitet Sarajevo i Internacionalni Burch univerzitet), gdje je upisano 2.984 studenata (1.147 studentica ili 38,4%), što je 8,8% od ukupnog broja studenata na području Kantona Sarajevo.

Univerzitet Sarajevo broji 30.663 studenata (17.762 studentica ili 58%). Ukupno je diplomiralo 5.716 studenata, a od toga 3.399 žena (59,5%), a na Ilidži 243 studenta, od čega 119 žena, odnosno 49%.

Tabela 38. Broj visokoškolskih ustanova, broj upisanih studenata prema polu, 2013/2014.

Područje	broj visokoškolskih ustanova	upisani studenti		diplomirani studenti	
		ukupno	žene	ukupno	žene
SARAJEVO	32	33.949	19.010		
Univerzitet Sarajevo	26	30.663	17.762	5.716	3.399
Ilidža	3	2.984	1.147	243	119

Na području općine Ilidža ukupno je 3 predškolske ustanove, u kojima je predškolskim obrazovanjem obuhvaćeno 317 djece općine Ilidža, što je 8,4% obuhvaćane djece predškolskim obrazovanjem u Kantonu Sarajevo. Zaposleno je 41 lice, od čega 15 vaspitača. U općini Ilidža jedan odgajatelj radi sa 15 djece, a u Kantonu Sarajevo 16. Od ukupnog broja djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem u Općini, za njih 76,7% plaća se puni iznos mjesečne uplate, a u Kantonu Sarajevo 86,2%.

U općini Ilidža na početku 2013/2014. školske godine djeluje 13 škola redovnog osnovnog obrazovanja (14,9% učešće u Kantonu Sarajevo), sa 298 odjeljenja (18% učešće u Kantonu Sarajevo), koje pohađa 6.451 učenik (17,8% učešće u Kantonu Sarajevo) i u kojima nastavu obavlja 460 nastavnika (17,9% učešće u Kantonu Sarajevo).

Broj odjeljenja po školi na Ilidži je 23, a u Kantonu Sarajevo 19. Broj učenika po školi je 496, a u Kantonu Sarajevo 416. Broj učenika po odjeljenju je 22 i na Ilidži i u Kantonu Sarajevo, a broj učenika po nastavniku je takođe isti i iznosi 14. Može se reći da su izvedeni pokazatelji prilično ujednačeni. Što se tiče opremljenosti škola nastavnim sredstvima (razni kabineti), namještajem ona nije na zadovoljavajućem nivou. Izgradnja školskog prostora ne prati i novu stambenu izgradnju, odnosno koncentraciju djece osnovnoškolskog uzrasta.

U općini Ilidža na početku 2013/2014. školske godine rade 4 škole za redovno srednje obrazovanje sa 82 odjeljenja. Ove škole pohađa 1.900 učenika, a nastavu obavlja 168 nastavnika. Broj srednjih škola na Ilidži ima učešće od 11,4% u odnosu na ukupan broj srednjih škola Kantona Sarajevo, 10,3% u odnosu na broj odjeljenja, 20,2% na ukupan broj učenika i 10,4% na broj nastavnika srednjeg obrazovanja Kantona.

Broj odjeljenja po školi na Ilidži je 20,5, a u Kantonu Sarajevo 22,7. Broj učenika po školi je 475, a u Kantonu Sarajevo 269. Broj učenika po odjeljenju je 23 na Ilidži, a u Kantonu Sarajevo 12, a broj učenika po nastavniku je 11 na Ilidži, a 6 u Kantonu Sarajevo. Školama nedostaje oprema i nastavna sredstva, a i objekti nisu na zadovoljavajućem nivou.

1.5.5. Socijalni razvoj

Socijalna zaštita je organizirana djelatnost u Federaciji BiH, usmjerena na osiguranje socijalne sigurnosti građana i njihovih porodica u stanju socijalne potrebe, odnosno trajnog ili privremenog stanja u kojem se nađe pojedinac ili porodica uzrokovano ratnim događanjima, elementarnim nesrećama, ekonomskom situacijom, psihofizičkim stanjem pojedinca i drugim uzrocima koji se ne mogu otkloniti bez pomoći društvene zajednice.

Socijalna politika je državna djelatnost, koja se sastoji u preraspodjeli nacionalnog dohotka s ciljem rješavanja socijalnih rizika kao što su bolest, starost, nezaposlenost, invalidnost, smrt hranitelja, pomoć porodici. Zatim, to je djelatnost koja teži ujednačavanju životnih uslova ljudi i konačno, socijalna politika ima za cilj pomagati, rješavati probleme ranjivih socijalnih grupa, tj. onih koji se nalaze u najtežem položaju. Prema tome, socijalna politika je vrlo opsežna djelatnost države kojoj pomažu razne organizacije – humanitarne, privatne, neprofitne i slično.

1.5.6. Socijalna zaštita

Socijalna zaštita je najsloženija oblast društvenog života i kao takva ustavom i zakonom definirana je kao djelatnost od posebnog društvenog interesa.

Oblast socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom regulirana je Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom ("Službene novine Federacije BiH" br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09, 38/14), i Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata, zaštiti porodice sa djecom ("Službene novine Kantona Sarajevo" br. 16/02, 8/03, 2/06, 21/06, 17/10, 26/12 i 15/13), te podzakonskim aktima.

Finansiranje socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom regulirano je navedenim zakonima, prema kojim se sredstva za finansiranje socijalne zaštite osiguravaju iz:

- budžet FBiH
- budžeta Kantona
- budžeta općina
- ulaganja osnivača
- privrednih i uslužnih djelatnosti ustanova
- osobnog učešća korisnika i njegovih srodnika
- legata, poklona i zavještavanja
- i drugih izvora u skladu sa propisima.

Iz budžeta Kantona osiguravaju se sredstva za finansiranje utvrđenih oblika socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom prema iskazanoj potrebi nadležnih centara za socijalni rad, odnosno općinskih službi i plana razvoja socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom u Kantonu. Iz budžeta Kantona finansira se rad javnih ustanova čiji je osnivač Kanton.

Iz budžeta općina osiguravaju se sredstva posebne namjene za oblike socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom koje utvrđuje općina svojim propisom. Iz budžeta općina se finansira rad drugih ustanova socijalne zaštite koje osniva općina.

Politiku socijalne zaštite kreira i provodi Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo i Služba za rad, socijalna pitanja, zdravstvo, raseljena lica i izbjeglice Općine Ilidža, a operativno se obavlja putem kantonalnog i općinskog centra za socijalni rad.

Svi oblici materijalne pomoći po osnovu zakona.

Materijalna pomoć na osnovu zakona izdvaja se za socijalnu zaštitu, zaštitu civilnih žrtava rata i za zaštitu porodica sa djecom.

Na području Općine Ilidža ukupno je 8.954 korisnika svih oblika materijalne pomoći zaštite, što predstavlja 17,6% korisnika Kantona Sarajevo. Najveći broj korisnika je iz oblasti zaštite porodice sa djecom (63,3%), a korisnici socijalne zaštite učestvuju sa 27,7% u ukupnom broju korisnika. Imajuć u vidu broj stanovnika, u općini Ilidža oko 15% stanovništva koristi neki od vidova ove pomoći, što je više od prosjeka Kantona Sarajevo, gdje oko 11,6% stanovništva koristi materijalnu pomoć po osnovu zakona.

Tabela 39. Korisnici oblika materijalne pomoći zaštite po osnovu zakona

R. br.	Područje	Prosječni mjesečni broj korisnika				Broj korisnika/broj stanovnika
		Socijalna zaštita	Zaštita civilnih žrtava rata	Zaštita porodice sa djecom	Ukupno	
1.	Ilidža	2.482	807	5.665	8.954	14,91
2.	Kanton Sarajevo	15.013	5.308	30.520	50.841	11,59
Učešće Općine u Kantonu (%)						Nivo Općine
1.	Ilidža	16,5	15,2	18,6	17,6	1,29
2.	Kanton Sarajevo	100,0	100,0	100,0	100,0	1,00

Ukupna vrijednost realiziranih sredstava po osnovu primjene zakona mjesečno je iznosila 823.086 KM, što na godišnjem nivou iznosi 9.877.032 KM. To je oko 15,4% sredstava izdvojenih na nivou svih općina Kantona Sarajevo za ove namjene.

Korisnik sa područja općine Ilidža prosječno je mjesečno dobijao 92 KM što na godišnjem nivou iznosi 1.103 KM. Ove vrijednosti su niže u odnosu na prosjek drugih općina u Kantonu Sarajevo. Korisnici civilne zaštite primali su prosječno 241 KM mjesečno, porodice sa djecom 81 KM, a korisnici socijalne zaštite 67 KM mjesečno.

Tabela 40. Pregled realiziranih sredstava po osnovu primjene zakona u 2013.

R. br.	Područje	Prosječno mjesečno realizovana sredstva (KM)				Ukupno godišnje 2013. u KM
		Socijalna zaštita	Zaštita civilnih žrtava rata	Zaštita porodice sa djecom	Mjesečni prosjek	
1.	Ilidža	166.830	194.767	461.489	823.086	9.877.032
2.	Kanton Sarajevo	1.158.170	1.306.257	2.863.725	5.328.152	63.937.824
Učešće Općine u Kantonu Sarajevo (%)						
1.	Ilidža	14,4	14,9	16,1	15,4	15,4
2.	Kanton Sarajevo	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Prosječna sredstva po korisniku u KM						
1.	Ilidža	67	241	81	92	1.103
2.	Kanton Sarajevo	77	246	94	105	1.258

1.5.6.1. Korisnici i sredstva socijalne zaštite

Korisnici socijalne zaštite su lica koja se nalaze u stanju socijalne potrebe, a svrstana su u slijedeće kategorije:

- djeca bez roditeljskog staranja,
- lica sa invaliditetom i lica ometena u fizičkom i psihičkom razvoju,
- djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama,
- odgojno zanemarena djeca,
- odgojno zapuštena djeca,
- materijalno neosigurana i za rad nesposobna lica,
- stara lica bez porodičnog staranja,
- lica sa društveno negativnim ponašanjem,
- lica i porodice u stanju socijalne potrebe kojima je usljed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite,

- lica i porodice koji bi svoju socijalnu sigurnost trebali ostvariti od primanja u skladu sa članom 8. Kantonalnog zakona, a ta primanja nisu dovoljna za podmirenje njihovih životnih potreba i
- lica izložena zlostavljanju i nasilju u porodici.

Prema evidenciji JU Kantonalnog centra za socijalni rad na području općine Ilidža u 2013. godini bilo je 3.855 svih korisnika socijalne zaštite po kategorijama, što iznosi 12,4% korisnika socijalne pomoći sa područja Kantona Sarajevo.

Najveći broj korisnika je iz kategorije lica i porodice u stanju socijalne potrebe kojima je usljed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite kojih ima 1.411 što čini 36,6% od ukupnoga broja korisnika. Osim ove kategorije, evidentirano je 1.228 lica sa invaliditetom i osobe ometene u fizičkom i psihičkom razvoju što čini 31,8% od ukupnog broja korisnika, kao i 552 korisnika kategorije stara lica bez porodičnog staranja što iznosi 13,5% od ukupnog broja korisnika sa područja Općine.

Sa stanovišta strukture korisnika socijalne zaštite u Kantonu Sarajevo, na području općine Ilidža značajno je učešće odgojno zanemarene djece (19,7%) i starih lica bez porodičnog staranja (17,4%) u ukupnim korisnicima socijalne zaštite Kantona Sarajevo.

Tabela 41. Pregled kategorija korisnika socijalne zaštite evidentiranih u službama socijalne zaštite Općine u 2013.

R. br.	Kategorije -Korisnici socijalne zaštite	Općina Ilidža	KS	Učešće Općine u KS (%)
1.	Djeca bez roditeljskog staranja	18	304	5,9
2.	Lica sa invaliditetom i lica ometena u fizičkom i psihičkom razvoju	1.228	9.387	13,1
3.	Djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama	65	1.134	5,7
4.	Odgojno zanemarena djeca	93	471	19,7
5.	Odgojno zapuštena djeca	55	393	14,0
6.	Materijalno neobezbjedena i za rad nesposobna lica	79	521	15,2
7.	Stara lica bez porodičnog staranja	552	3.171	17,4
8.	Lica sa društveno negativnim ponašanjem	4	73	5,5
9.	Lica i porodice u stanju socijalne potrebe kojima je usljed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik zaštite	1.411	12.020	11,7
10.	Lica i porodice koja bi svoju socijalnu sigurnost trebali ostvariti od primanja u skladu sa članom 8. Kantonalnog zakona, a ta primanja nisu dovoljna za podmirenje njihovih osnovnih životnih potreba	313	2.128	14,7
11.	Lica izložena zlostavljanju i nasilju u porodici	37	1.469	2,5
Ukupno		3.855	31.071	12,4

Korisnicima se pružaju materijalni oblici i drugi vidovi pomoći socijalne zaštite.

a) Materijalni oblici socijalne zaštite

Korisnicima socijalne zaštite u skladu sa federalnim i kantonalnim zakonom i podzakonskim aktima pružaju se slijedeći materijalni oblici:

- stalna novčana pomoć,
- novčana naknada za pomoć i njegu od strane druge osobe,
- jednokratna novčana pomoć,

- izuzetna novčana pomoć,
- novčana naknada za vrijeme čekanja na zaposlenje,
- smještaj u drugu porodicu,
- smještaj u ustanovu socijalne zaštite,
- zdravstvena zaštita,
- vanredno školovanje,
- subvencioniranje troškova grijanja,
- subvencioniranje troškova dženaza-sahrana-ukopa,
- topli obrok u javnim kuhinjama,
- ljekarske komisije.

Postupak za ostvarivanje navedenih prava po osnovu zakona i podzakonskih akata u prvom stepenu provode općinske službe socijalne zaštite prema mjestu prebivališta podnosioca. U općini Ilidža u 2013. godini evidentirano je ukupno 2.482 korisnika socijalne zaštite što predstavlja 16,5% korisnika sa područja Kantona Sarajevo. Na ime materijne pomoći korisnicima je isplaćeno 166.830 KM, što čini 14,4% sredstava isplaćenih za ove namjene u Kantonu Sarajevo.

Tabela 42. Korisnici i sredstva socijalne zaštite, materijalni oblici

R. br.	Materijalni oblici socijalne zaštite	Broj korisnika			Sredstva u KM		
		Općina Ilidža	KS	Učešće Općine (%)	Općina Ilidža	KS	Učešće Općine (%)
1.	Stalna novčana pomoć	79	538	14,7	14.511	96.744	15,0
2.	Novčana naknada za pomoć i njegu od strane druge osobe	608	3.626	16,8	55.483	330.104	16,8
3.	Jednokratna novčana pomoć	28	331	8,5	2.722	31.617	8,6
4.	Izuzetna novčana pomoć	1	27	3,7	180	6.420	2,8
5.	Osposobljavanje za život i rad	63	497	12,7	7.580	59.821	12,7
6.	Smještaj u drugu porodicu	9	51	17,6	4.244	21.992	19,3
7.	Smještaj u ustanove socijalne zaštite	107	842	12,7	63.549	505.307	12,6
8.	Zdravstvena zaštita	370	2.014	18,4	7.390	40.270	18,4
9.	Vanredno školovanje					246	
10.	Subvencioniranje troškova grijanja	143	861	16,6	9.975	58.946	16,9
11.	Subvencioniranje troškova dženaza/sahrana/ukopa	1	6	16,7	1.196	6.703	17,8
12.	Narodne kuhinje	1.073	6.220	17,3			
	Ukupno	2.482	15.013	16,5	166.830	1.158.170	14,4

b) Ostali oblici zaštite

Ostali oblici socijalne pomoći pruženi su ukupno 1.373 korisnika u Općini, u vidu stambenog zbrinjavanja lica u stanju socijalne potrebe, usluge stručnog socijalnog rada i drugi dodatni oblici.

1.5.6.2. Korisnici i sredstva civilne žrtve rata

U skladu sa federalnim i kantonalnim zakonom osnovna i dopunska prava koja mogu ostvariti civilne žrtve rata su:

- lična invalidnina,
- mjesečno lično novčano primanje,
- dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica,

- ortopedski dodatak,
- porodična invalidnina,
- zdravstvena zaštita,
- pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala,
- osposobljavanje za rad (profesionalna rehabilitacija, prekvalifikacija i dokvalifikacija),
- prioritetno zapošljavanje,
- prioritetno stambeno zbrinjavanje,
- psihološka pomoć i pravna pomoć.

Postupak za ostvarivanje naprijed navedenih prava civilnih žrtava rata u prvom stepenu provode općinski organi uprave Kantona Sarajevo. Na području općine Ilidža u 2013. godini evidentirano je 807 korisnika koji su ostvarili naprijed navedena prava vezana za materijalna davanja. Na ime materijalnih prava korisnicima je isplaćeno 194.767 KM, što je oko 15% sredstava isplaćenih za ove namjene u Kantonu Sarajevo.

Tabela 43. Korisnici i realizirana sredstva na osnovu prava civilnih žrtava rata

R.br.	Prava civilnih žrtava rata	Broj korisnika			Realizirana sredstva u KM		
		Općina Ilidža	Kanton Sarajevo	Učešće Općine (%)	Općina Ilidža	Kanton Sarajevo	Učešće Općine (%)
1.	Lična invalidnina	247	1.872	13,2	49.263	402.351	12,2
2.	Član 54. stav 3. Zakona	82	432	19,0	48.680	257.490	18,9
3.	Tuđa njega i pomoć	15	123	12,2	8.333	63.121	13,2
4.	Ortopedski dodatak	81	687	11,8	9.991	87.375	11,4
5.	Porodična invalidnina	299	1.916	15,6	76.850	490.368	15,7
6.	Zdravstvena zaštita	83	278	29,9	1.650	5.551	29,7
7.	Bankarske usluge					1	
Ukupno		807	5.308	15,2	194.767	1.306.257	14,9

Najveći broj korisnika civilnih žrtava rata na Općini se odnosi na porodičnu i ličnu invalidninu.

1.5.6.3. Korisnici i sredstva zaštite porodica sa djecom

U okviru oblasti zaštite porodice sa djecom, a u skladu sa važećim zakonskom regulativom, roditelji i djeca, odnosno porodice u Kantonu Sarajevo mogu ostvariti slijedeće oblike zaštite:

- dodatak na djecu,
- uvećani dodatak na djecu,
- zdravstvenu zaštitu djeteta,
- naknadu umjesto plaće ženi-majci u radnom odnosu, za vrijeme dok odsustvuje sa posla radi trudnoće, porođaja i njege djeteta,
- novčanu pomoć za vrijeme trudnoće i porođaja žene-majke koja nije u radnom odnosu,
- jednokratnu novčanu pomoć za opremu novorođenog djeteta,
- pomoć u prehrani djeteta do šest mjeseci ili dodatna ishrana za majku-dojilju,
- subvencioniranje smještaja djeteta/ce uz osiguranu ishranu u ustanovama predškolskog odgoja.

Postupak za ostvarivanje naprijed navedenih prava po osnovu zaštite porodice sa djecom u prvom stepenu provode općinski organi uprave Kantona Sarajevo. Na području općine Ilidža u 2013. godini evidentirano je prosječno mjesečno 5.665 korisnika koji su ostvarili naprijed navedena prava vezana za materijalna davanja. Na ime materijalnih prava korisnicima je isplaćeno 461.489 KM što je 16,1% isplaćenih sredstava za ove namjene u Kantonu Sarajevo.

Tabela 44. Korisnici i realizirana sredstva po osnovu prava zaštite porodica sa djecom

R. br.	Zaštita porodice sa djecom	Broj korisnika			Realizirana sredstva u KM		
		Općina Ilidža	Kanton Sarajevo	Učešće Općine (%)	Općina Ilidža	Kanton Sarajevo	Učešće Općine (%)
1.	Dječiji dodatak	2.797	14.240	19,6	92.763	493.285	18,8
2.	Uvećani dječiji dodatak	1.900	10.523	18,1	94.511	552.592	17,1
3.	Zdravstvena zaštita djece	256	1.076	23,8	5.123	21.548	23,8
4.	Naknada umjesto plaće ženi - majci u radnom odnosu	286	1.940	14,7	220.672	1.509.491	14,6
5.	Novčana pomoć ženi - majci koja nije u radnom odnosu	313	1.882	16,6	41.045	245.214	16,7
6.	Jednokratna pomoć za opremu novorođenog djeteta	15	87	17,2	3.133	18.237	17,2
7.	Pomoć u prehrani djeteta ili majke	79	497	15,9			
8.	Subvencija obdaništa	19	275	6,9			
9.	PTT i ostali troškovi				4.242	23.358	18,2
Ukupno		5.665	30.520	18,6	461.489	2.863.725	16,1

Osim ovih materijalnih davanja, na osnovu Odluke Općinskog Vijeća od 10.06.2004. godine na osnovu kriterija za dodjelu novčane pomoći socijalno najugroženijim licima na području općine Ilidža, u toku 2013. godine dodjeljena je novčana pomoć iz Budžeta Općine u iznosu od 193.259 KM, za 1.482 lice (bilo ukupno 1.632 zahtjeva).

Općinska Služba se u toku 2013. godine angažirala na donošenju Odluke o uslovima, kriterijima i načinu dodjele novčane pomoći u participiranju liječenja teško oboljelih lica sa područja Općine Ilidža, koju je donijelo Općinsko vijeće 15.02.2012. godine. Ova novčana pomoć dodjeljena je za 36 lica (zahtjeva bilo 105) u ukupnom iznosu od 91.200 KM.

Osim toga, na osnovu zaključka Općinskog vijeća od 07.07.2011. godine, i Pravilnika o stipendiranju učenika i studenata slabijeg imovnog stanja, iz Budžeta Općine izdvojeno je 62.000 KM u 2012/13. godini, a 73.250 KM u narednoj školskoj/akademskoj godinu.

Tabela 45. Pregled dodjeljenih stipendija

Nivo obrazovanja	Školska/akademska 2012/13		Školska/akademska 2013/14	
	Broj korisnika	Iznos u KM	Broj korisnika	Iznos u KM
srednje	48	36.000	55	41.250
visoko	26	26.000	32	32.000
ukupno	74	62.000	87	73.250

1.5.7. Boračka zaštita

Pitanje reguliranja i osiguravanja prava branilaca-veterana, u svakoj državi ima poseban tretman u pogledu moralnog, materijalnog, socijalnog i drugih vrednovanja doprinosa pripadnika boračke populacije. Na ovakvim principima branioci i članovi porodica šehida i poginulih branilaca, kao posebno zaslužne populacije za odbranu i opstanak BiH, očekuju i traže da im se osigura tretman zaslužnih osoba i adekvatno vrednuje njihov doprinos, a ne da se njihova prava tretiraju kao socijalna zaštita, a oni kao socijalni slučajevi.

Posljednjih godina zakonodavstvo i izvršna vlast u FBiH i Kantonu Sarajevo učinile su i čine znatne napore da se prava branilačke populacije sistemski reguliraju u skladu sa materijalnim mogućnostima.⁴

Stupanjem na snagu federalnog zakona uspostavljen je na nivou Federacije Bosne i Hercegovine jedinstven pravni sistem u oblasti boračko-invalidske zaštite za pripadnike Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine i pripadnike ratnih postrojbi Hrvatskog vijeća odbrane, te osigurana jednoobraznost u sticanju i ostvarivanju prava svih pripadnika boračke populacije na nivou F BiH. Federalni zakon je utvrdio obavezu da kantoni, s obzirom na svoje specifičnosti, osiguraju još i druga dodatna prava.

Sredstva za ostvarivanje korištenja prava propisanim federalnim zakonom osiguravaju se iz federalnog budžeta, budžeta kantona, općina i drugih prihoda.

Na federalnom nivou, osnovna prava se finansiraju iz Budžeta Federacije i to za isplatu porodičnih invalidnina, uvećanih porodičnih invalidnina, ličnih invalidnina, ortopedski dodatak, dodatak za pomoć drugog lica i pomoć u slučaju smrti, kao i za pomoć i materijalno zbrinjavanje nezaposlenih demobilisanih branilaca i članova njihovih porodica. Na nivou Federacije najveći je problem osiguranje sredstava za isplatu novčanih naknada korisnicima ove zaštite. Zakon o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica decidno navodi priznanja i odlikovanja na koja se odnosi ovaj zakon, vrstu prava kao i postupak za ostvarivanje ovih prava. Jedno od osnovnih prava koje se finansira iz Budžeta Federacije je mjesečni novčani dodatak.

Općina Ilidža u okviru nadležnosti pojedinih općinskih službi osigurava:

⁴ Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica ("Službene novine Federacije BiH", broj 33/04, 56/05 i 70/07), Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica ("Službene novine Federacije BiH", broj 72/07,9/10.)

Zakon o pravima demobiliziranih branilaca i članova njihovih porodica ("Službene novine Federacije BiH", broj 61/06, 27/08 i 32/08)

Zakon o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica ("Službene novine Federacije BiH", broj 70/05, 70/06, 9/10)

Zakon o dopunskim pravima boraca-branitelja BiH (prečišćeni tekst) „Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 45/12, 26/14).

Zakon o prijevremenom povoljnijem penzionisanju branilaca odbrambeno-oslobodilačkog rata ("Službene novine Federacije BiH", broj 43/13 /05.6.2013.)

Zakon o provođenju kontrole zakonitosti korištenja prava iz oblasti branilačko-invalidske zaštite ("Službene novine Federacije BiH", broj 82/09 /30.12.2009.)

Zakon o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica ("Službene novine Federacije BiH" broj 70/05/15.12.2005., 70/06, 9/10), kao prateći pravilnici, uredbe i instrukcije.

- ostvarivanje osnovnih prava vojnih invalida i porodica šehida i poginulih boraca
- ostvarivanje dopunskih prava boraca – branitelja BiH
- realizira planirane aktivnosti kojima je cilj zaštita i rješavanje problema boračke populacije i
- trajno očuvanje uspomena na šehide i poginule borce.
- Stipendiranje djece bez oba roditelja i roditeljskog staranja

Na temelju primjene federalnih propisa i propisa Kantona Sarajevo, propisa na području Općine, ukupno je bilo 4.693 korisnika boračko invalidske zaštite, i to prema federalnom propisu 4.411 i prema kantonalnom propisu 282 korisnika. Prema evidenciji Općinske Službe za boračku zaštitu, u 2013. godini sveukupno je isplaćeno 12.421.916,87 KM, korisnicima prava po propisima boračko invalidske zaštite.

Najveći broj korisnika boračko-invalidske zaštite su korisnici lične i porodične invalidnine, kojih ima 3.082 učesnika iz rata 92-95., a 47 korisnika učesnika NOR-a i mornodopski vojni invalidi.

Tabela 46. Korisnici iz rata 92-95.

Područje	Lična invalidnina		Porodična invalidnina		Ukupno	
	Br.korisnika	iznos u KM	Br.korisnika	iznos u KM	Br.korisnika	iznos u KM
Ilidža	1.352	354.510	1.730	631.087	3.082	985.597
Kanton Sarajevo	9.248	2.123.474	11.532	3.998.719	19.780	6.122.193
Učešće u KS (%)	14,6	16,7	15,0	15,8	15,6	16,1

Tabela 47. Učesnici NOR-a i mirnodopski vojni invalidi korisnici lične i porodične invalidnine

Područje	Lična	Porodična	Ukupno	
	Br.korisnika	Br.korisnika	Br.korisnika	iznos u KM
Ilidža	29	18	47	3.599,6
Kanton Sarajevo	329	207	536	68.462,9
Učešće u KS (%)	8,8	8,7	8,8	5,3

Na ime ličnih i porodičnih invalidnina ukupno je isplaćeno 989.196,6 KM u toku 2013. godine, što predstavlja oko 16% sredstava isplaćenih na nivou Kantona Sarajevo za ove namjene.

1.5.7.1. Demobilisani vojni obveznici

Prema evidenciji Kantonalne službe za zapošljavanje krajem 2013. godine na području Kantona Sarajevo evidentirano je 12.532 demobilisana vojna obveznika, od kojih je na općini Ilidža 1.907 (15,2%).

Tabela 48. Registrovana nezaposlenost-demobilisani vojni obveznici, decembar 2013.

Područje	Demobilisani	Članovi porodice poginulih	RVI	Ostali invalidi	Ukupno
Ilidža	1.507	116	147	137	1.907
Kanton Sarajevo	9.192	1.091	1.115	1.134	12.532
Općina u KS, u %	16,4	10,6	13,2	12,1	15,2

U ukupnoj registriranoj nezaposlenosti Općine, 16,4% su demobilisani vojni obveznici i članovi porodica poginulih boraca, ratnih vojnih invalida i ostalih invalida (17,2% u KS).

Tabela 49. Registrovana nezaposlenost-demobilisani vojni obveznici-struktura po kategorijama u %

Područje	Demobilisani	Članovi porodice poginulih	RVI	Ostali invalidi	Ukupno
Ilidža	79,0	6,1	7,7	7,2	100,0
Kanton Sarajevo	73,4	8,7	8,9	9,1	100,0

Među demobilisanim vojnim obveznicima najviše je demobilisanih boraca, oko 79% u Općini i preko 73% u Kantonu Sarajevo.

1.5.7.2. Aktivnosti Službe za boračku zaštitu

Općinska Služba za boračku zaštitu je provodila utvrđenu politiku boračko-invalidske zaštite, izvršavala i osiguravala izvršenje zakona i drugih propisa iz oblasti boračko-invalidske zaštite i realizirala brojna pitanja vezana za rješavanje prava boračko-invalidske populacije i njihovih porodica.

Služba je rješavala i pitanja legalizacija bespravne gradnje i nove gradnje boračke populacije, te je riješeno 174 dozvola za koju namjenu je isplaćeno 54.062,6 KM u toku 2013. godine.

Posebne aktivnosti bile su usmjerene i na obilježavanje značajnih događaja, datuma i ličnosti na području općine Ilidža. Pitanje obilježavanja značajnih događaja, datuma i ličnosti regulirano je zakonskim propisima na nivou Kantona Sarajevo, kao i općinskim odlukama.

U 2013. godini napravljen je značajan iskorak u samom kvalitetu pripreme i realizacije obilježavanja značajnih događaja, datuma i ličnosti na području općine Ilidža:

- za sve manifestacije koje su urađene sačinjeni su kvalitetni projekti,
- sve projekte pregledala je Komisija za boračka pitanja, rad, zdravstvo i socijalnu politiku, te dala svoje sugestije, primjedbe i prijedloge,
- proširen je broj boračkih udruženja koja su učestovala u realizaciji manifestacija,
- udruženjima je data stručna pomoć od strane Službe za boračka pitanja,
- poboljšan je nivo i način informisanja,
- za potrebe manifestacija pojedinim udruženjima dati su tehnički resursi (razglas, kopir aparati, pozivnice i sl.),
- izvještaji se prezentiraju na Općinskom vijeću Ilidža.

Tako je u toku 2013. godine odobreno (na temelju javnog poziva) finansiranje i implementacija 54 projekta obilježavanja značajnih događaja, datuma i ličnosti na području općine Ilidža, i to za događaje od općinskog značaja, od kantonalnog kao i federalnog. Podrška Općine za realizaciju ovih projektnih aktivnosti iznosila je 75.871 KM.

U radu boračkih organizacija došlo do značajnog iskoraka i unaprijeđenja rada boračkih udruženja u samoj organizaciji, dogovaranju i usaglašavanju rada i stavova, a za redovne aktivnosti boračkim udruženjima Općina je odobrila i isplatila 389.700 KM.

1.5.8. Socijalna isključenost

Novija definicija socijalnu zaštitu usmjerava ka poboljšanju socijalnog statusa građana na ličnom, porodičnom i širem socijalnom planu i doživljava se kao snagu koja jača društvenu koheziju i njeguje neovisnost i sposobnost ljudi da pomognu sami sebi. Novi socijalni problemi i potrebe od socijalne zaštite zahtijevaju da odgovori na aktuelne potrebe građana i da podržava ranjive i marginalizirane grupe i pojedince kojima je neophodna pomoć zajednice i države, kao i građana koji nisu u stanju ekonomskim učešćem da obezbijede egzistenciju ličnu i svoje porodice. Zato se poimanje socijalne zaštite u novijem kontekstu veže za prevazilažanje socijalne isključenosti.

Imajuć u vidu aspekte socijalne isključenosti, daće se i podaci o nezaposlenim i njihovoj strukturi, o nezaposlenosti mladih, materijalnom položaju nezaposlenih, podatke o učešću žena u određenim skupinama (rodna ravnopravnost) itd.

1.5.8.1. Nezaposleni

Prema evidenciji Javne ustanove Službe za zapošljavanje Kantona Sarajevo u martu 2014. godine na području Općine bilo je registrovano 17.570 lica koja traže posao i koji predstavljaju 14,2% nezaposlenih lica sa područja Kantona. U odnosu na radnu snagu⁵ stopa nezaposlenosti je 39,87%, i veća je od prosječne nezaposlenosti u Kantonu Sarajevo.

Stvarna nezaposlenost se sigurno razlikuje od registrovane. Među nezaposlenim se vodi armija zaposlenih na neformalnom (sivom) tržištu, koji imaju neke prihode, ali bez penzionog i zdravstvenog osiguranja.

Tabela 50. Zaposleni i nezaposleni, mart 2014.

Područje	Zaposleni	Nezaposleni	Odnos zaposlenih prema nezaposlenim	Radna snaga	Stopa nezaposlenosti radne snage
Ilidža	17.570	11.650	1,51	29.220	39,87
Kanton Sarajevo	123.324	72.493	1,70	195.817	37,02
Učešće Ilidže u KS (%)	14,2	16,1	-	14,9	-

U općini Ilidža zaposleno je 1,5 na jednog nezaposlenog, dok je u Kantonu Sarajevo zaposleno 1,7 lica na jednog nezaposlenog.

1.5.8.2. Kvalifikaciona struktura nezaposlenih

Na evidenciji nezaposlenih je prijavljeno 1.024 lica sa visokom stručnom spremom, što je oko 8,8% ukupnog broja nezaposlenih sa područja Općine, a 11,5% nezaposlenih iste kvalifikacije nezaposlenih u Kantonu Sarajevo.

Tabela 51. Nezaposlenost po kvalifikacionoj strukturi, mart 2014.

Područje	VSS	VS	SSS	VKV	KV	NSS i PK	NK	Ukupno
----------	-----	----	-----	-----	----	----------	----	--------

⁵ Stopa nezaposlenosti prema ILO (International Labour Organization) predstavlja omjer nezaposlenih u odnosu na broj zaposlenih i nezaposlenih.

Ilidža	1.024	133	3.355	95	3.274	186	3.583	11.650
Kanton Sarajevo	8.331	901	21.411	451	19.557	802	21.040	72.493
Općina u KS (%)	12,3	14,8	15,7	21,1	16,7	23,2	17,0	16,1

Tabela 52. Nezaposlenost po kvalifikaciji-struktura (%), mart 2014.

Područje	VSS	VS	SSS	VKV	KV	NSS	PKV	NK	Ukupno
Ilidža	8,79	1,14	28,80	0,82	28,10	1,60	0,02	30,76	100,00
Kanton Sarajevo	11,49	1,24	29,54	0,62	26,98	1,11	0,01	29,02	100,00

Među nezaposlenim najviše je nekvalificiranih radnika koji čine 30,8% nezaposlenih. Nezaposleni sa SSS učestvuju sa 29,5% u ukupno nezaposlenim, a KV radnici sa 28,1%.

1.5.8.3. Starosna struktura nezaposlenih

Populacija između 24 i 50 godina (7.051 lice) se može smatrati najproduktivnijom i ova skupina učestvuje sa 60,5% u ukupno nezaposlenim. Na evidenciji nezaposlenih nalazi se i 321 lice ispod 19 godina starosti. Prijavljeno je 511 lica preko 60 godina starosti koja traže zaposlenje.

Tabela 53. Broj nezaposlenih lica po godinama starosti, mart 2014.

Područje	Godine							
	15-19	20-24	25-34	35-44	45-49	50-59	preko 60	Ukupno
Ilidža	321	1.197	3.133	2.564	1.354	2.580	511	11.660
Kanton Sarajevo	2.060	7.505	21.258	15.516	7.754	14.684	3.002	71.779
Općina u KS (%)	15,6	15,9	14,7	16,5	17,5	17,6	17,0	16,2

Tabela 54. Broj nezaposlenih lica po godinama starosti, mart 2014., struktura (%)

Područje	Godine							
	15-19	20-24	25-34	35-44	45-49	50-59	preko 60	Ukupno
Ilidža	2,8	10,3	26,9	22,0	11,6	22,1	4,4	100,0
Kanton Sarajevo	2,9	10,5	29,6	21,6	10,8	20,5	4,2	100,0

1.5.8.4. Nezaposleni prema dužini čekanja na posao

Za sagledavanje socijalnog stanja ukazaće se i na strukturu nezaposlenih prema dužini čekanja na posao. Opća je ocjena da je dugoročna nezaposlenost veoma visoka, preko 88% nezaposlenih čeka posao duže od jedne godine i u Općini i u Kantonu Sarajevo.

Tabela 55. Broj nezaposlenih lica po dužini čekanja na zaposlenje, mart 2014.

Područje	Dužina čekanja na zaposlenje								Ukupno
	Mjeseci do 6	godine							
		1	2	2 do 3	3 do 5	5 do 7	7 do 9	preko 9	
Ilidža	1.310	1.003	1.371	1.111	1.516	1.136	810	3.403	11.660
Kanton Sarajevo	7.969	6.327	8.731	6.774	9.408	7.083	5.096	20.391	71.779
Općina u KS (%)	16,4	15,9	15,7	16,4	16,1	16,0	15,9	16,7	16,2

Tabela 56. Nezaposlena lica po dužini čekanja na zaposlenje –struktura, mart 2014. (%)

Područje	Dužina čekanja na zaposlenje								Ukupno
	Mjeseci	godine							
	do 6	1	2	2 do 3	3 do 5	5 do 7	7 do 9	preko 9	
Ilidža	11,2	8,6	11,8	9,5	13,0	9,7	7,0	29,2	100,0
Kanton Sarajevo	11,1	8,8	12,2	9,4	13,1	9,9	7,1	28,4	100,0

Najveći broj nezaposlenih po dužini čekanja u općini Ilidža na posao čeka preko 9 godina, i od 3 do 5 godina.

1.5.8.5. Mladi

Nezaposlenost je vjerovatno najvažniji problem koji pogađa mladu generaciju, jednako i u urbanim i ruralnim djelovima BiH, a u kombinaciji sa stambenim problemima, stalnom ekonomskom krizom, mladi ljudi zapadaju u stanje očaja i beznađa, zbog čega se okreću drogama ili alkoholu, ili planiraju iseljavanje kao jednu mogućnost da sebi osiguraju ljepšu budućnost.

U općini Ilidža učešće nezaposlenih starosne dobi od 15-34 godina je 39,8% u odnosu na ukupno nezaposlene, što je povoljnije nego u Kantonu Sarajevo, gdje ova starosna grupacija učestvuje sa 42,9% u ukupno nezaposlenim.

Tabela 57. Broj nezaposlenih lica od 15-34 god. starosti, mart 2014.

	Godine				
	15-19	20-24	25-34	Ukupno 15-34	Ukupno nezaposlenih
Ilidža	321	1.197	3.133	4.651	11.660
Kanton Sarajevo	2.060	7.505	21.258	30.823	71.779
Općina u KS (%)	15,6	16,0	14,7	15,1	16,2

Tabela 58. Struktura nezaposlenih od 15-34 god. starosti po starosnim grupama (%), mart 2014.

	Godine			
	15-19	20-24	25-34	Ukupno 15-34
Ilidža	6,9	25,7	67,4	100,0
Kanton Sarajevo	6,7	24,4	69,0	100,0

Općina Ilidža poduzela je i poduzima niz konkretnih aktivnosti na stvaranju uslova za ispoljavanje sposobnosti mladih, njihovih ambicija, htijenja i angažmana kako bi se uskladili sa svojim vršnjacima u razvijenim zemljama na svim poljima, kulturnim, sportskim, društveno-političkim i sl.

Na nivou Općine u okviru općinske uprave uspostavljeno je mjesto Stručnog saradnika sa mladima i nevladinim organizacijama, a u cilju uspostavljanja redovne komunikacije i saradnje sa omladinskim organizacijama, vijećima učenika, neformalnim grupama mladih ljudi i uspješnim pojedincima, te drugim vladinim strukturama koje se bave pitanjem mladih.

Na nivou zakonodavne vlasti djeluje Komisija za obrazovanje, kulturu, fizičku kulturu i pitanja mladih, kao stalno radno tijelo Općinskog vijeća. Na inicijativu predstavnika omladinskih organizacija, a uz podršku općinskog načelnika proveden je projekat formiranja Savjetodavnog odbora mladih općine Ilidža (SOMI), koji se formira svake godine od 2006. godine. U Budžetu općine Ilidža od 2006. godine planira se posebna budžetska linija namijenjena mladima (Budžet za mlade) koja uključuje (su)finansiranje projekata za mlade nevladinih organizacija i neformalnih grupa uz administrativnu

podršku registrovane nevladine organizacije, kao i realizaciju projekata i aktivnosti planiranih strategijama prema mladima.

U općini Ilidža do sada su urađene tri strategije prema mladima. Prva Strategija za mlade općine Ilidža sa akcionim planom 2007-2009. je istovremeno i prva usvojena omladinska strategija u Bosni i Hercegovini čiji sastavni dio je pregled troškova po godinama i oblastima. Kasnije je urađena druga Strategija prema mladima općine Ilidža sa akcionim planom 2010-2012. godine, a Strategija prema mladima općine Ilidža sa akcionim planom 2014-2016, završena je decembra 2013. godine.

Iz aktuelne Strategije izdvojiće se opći opis trenutnog položaja mladih:

„Nakon provedenih istraživanja o problemima i potrebama mladih na području općine Ilidža, analizirajući sve instrumente i rezultate istraživanja, došli smo do osnovnih zaključaka:

- Mladi prerano napuštaju obrazovanje. U najvećem broju slučajeva razlog je pronalazak stalnog zaposlenja. Oko 5,2% mladih u dobi od 18 do 24 godine ostalo je na nivou srednjeg trogodišnjeg obrazovanja što je malo manji procenat u odnosu na predhodno istraživanje (6%).
- U našoj Općini postoji potreba mladih za različitim vidovima obuke i mjestima gdje mogu izražavati svoje kreativne mogućnosti. Potrebno je jačati ponude neformalnog obrazovanja mladih kroz finansiranje održivih projekata i kvalitetno ih promovirati. Više od 54,5% mladih na Ilidži pohađalo je neki oblik obuke koji nije u programu redovnog obrazovanja, a 58,4% ih želi pohađati u budućnosti.
- Nezaposlenost mladih na Ilidži porasla je za gotovo 10% u odnosu na 2009. godinu i sada iznosi 74%. Može se reći da se tržište rada na Ilidži donekle formalizovalo jer je smanjen broj osoba koje nemaju potpisan nikakav ugovor sa poslodavcem, a povećan broj osoba koje su potpisale ugovor na određeno i na neodređeno vrijeme. Skoro svaka druga mlada osoba smatra da se prema ženama i djevojkama vrši određena diskriminacija na tržištu rada.
- 76% mladih voljno je pokrenuti vlastiti biznis, a 87% mladih smatra da bi im poslovni seminar bio od koristi. Potrebno je podržavati projekte omladinskog poduzetništva i malih omladinskih biznisa.
- Povećan je broj mladih koji žive u domaćinstvima sa niskim prihodima primaju određenu vrstu socijalne pomoći. U prvom valu istraživanja iznosio je 11%, a sada 14%. 42% mladih u dobnoj skupini od 25 do 30 godina uspjelo se stambeno osamostaliti. Iako je primjetan porast u stambenom osamostaljivanju mladih Ilidže u odnosu na predhodni val istraživanja (28%), ovaj procenat je daleko ispod nivoa ostalih evropskih zemalja.
- Mladi najviše slobodnog vremena provode pored televizora i u šetnji, a u veoma niskoj stopi posjećuju kulturne sadržaje. Potrebno je određene kulturne sadržaje prilagoditi potrebama i željama mladih.
- Mladi u općini Ilidža svoje aktivnosti uglavnom realizuju kroz redovno školovanje, a određeni broj učestvuje u radu pojedinih sportskih klubova i udruženja. Potrebno je podržati nastavak rada sa mladima nakon što izađu iz formalnog obrazovnog sistema afirmisanjem omladinskih organizacija koje se bave neposrednim radom sa mladima.

- 22,8 % mladih u dobi od 15 i 24 konzumira cigarete što je veće od prosjeka EU, ali manji u odnosu na predhodni val istraživanja. 22,4 % mladih Ilidže konzumira alkohol. Ovaj procenat je manji u odnosu na predhodni val istraživanja. 24% mladih uopće se ne bavi rekreativnim aktivnostima. Potrebno je promovisati zdrave stilove života.
- Potpisivanje peticija je najčešći oblik sudjelovanja mladih općine Ilidža u političkom izražavanju. Povećan je broj mladih koji su učestvovali na javnim raspravama o općinskom budžetu i onih koji su prisustvovali javnom skupu gdje se raspravljalo o političkim i društvenim pitanjima. Učešće mladih u procesu donošenja odluka djelomično je ostvareno kroz angažman mladih općinskih vijećnika, rad Komisije za obrazovanje, kulturu, fizičku kulturu i pitanja mladih, SOMI-ja i Vijeća mladih.
- Potrebno je približiti politiku stvarnim potrebama mladih radi njihovog osposobljavanja za kvalitetno učešće u radu lokalne zajednice.
- Studenti/e i učenici/e Ilidže su na istom nivou sa kolegama/cama iz EU kada je u pitanju korištenja Interneta što pokazuje da je potrebno pristupiti novim načinima informisanja mladih (društvene mreže i sl.), tj. javne pozive, konkurse i obavještenja koja se odnose na mlade prenositi modernijim kanalima komunikacije.
- Za dugoročno i sistematsko rješavanje problema mladih potrebno je ostvariti stalnu saradnju i koordinaciju sa drugim subjektima na području općine Ilidža koji se bave pitanjima mladih i nastaviti proces istraživanja problema i potreba mladih."⁶

1.5.8.6. Rodna ravnopravnost

U ukupnoj radnoj snazi Općine, žene učestvuju sa 49,3%, a učešće žena u ukupnom broju nezaposlenih je veće i iznosi 60,1%.

Tabela 59. Zaposlenost i nezaposlenost u Kantonu Sarajevo po polu (prosjeak- 2013.)

Područje	Broj zaposlenih			Broj nezaposlenih			Radna snaga		
	Ukupno	Žene	% žene	Ukupno	Žene	% žene	Ukupno	Žene	% žene
Ilidža	17.477	7.369	42,2	11.623	6.979	60,1	29100	14348	49,3
Kanton Sarajevo	122.862	54.169	44,1	72.650	43.476	59,8	195.512	97.645	49,9
Općina u KS (%)	14,2	13,6		16,0	16,1		14,9	14,7	

Stopa nezaposlenosti žena iznosi 48,6% i veća je od stope ukupne nezaposlenosti i nezaposlenosti muškaraca i na području Općine i Kantona.

Tabela 60. Stopa nezaposlenosti u Kantonu Sarajevo po polu (%)

Područje	Stopa nezaposlenosti		
	Ukupno	Muškaraca	Žena
Ilidža	39,9	31,5	48,6
Kanton Sarajevo	37,2	29,8	44,5

Starosna struktura zaposlenih žena Općine nešto je povoljnija od prosječne starosne strukture zaposlenih žena u Kantonu Sarajevo, i to u pravcu većeg učešća žena dobi do 45 godina starosti. U starosnoj grupaciji od 20-24 godina, žene sa područja Općine čine skoro četvrtinu svih zaposlenih žena u Kantonu Sarajevo te dobne skupine.

⁶ Strategija prema mladima Općine Ilidža sa akcionim planom 2014-2016., str 7.

Tabela 61. Zaposlenost žena prema intervalima starosti, mart 2013.

Područje	Godine											ukupno
	do 18	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65 i više	
Ilidža	3	322	903	1.293	1.111	1.012	775	588	361	135	17	6.520
Kanton Sarajevo	44	1.315	5.889	8.052	7.010	6.612	6.512	6.372	4.705	2.116	241	48.868
Učešće u KS (%)	6,6	24,5	15,3	16,1	15,8	15,3	11,9	9,2	7,7	6,4	7,1	13,3

Tabela 62. Zaposlenost žena prema intervalima starosti, mart 2013, struktura (%)

Područje	Godine											ukupno
	do 18	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65 i više	
Ilidža	0,0	4,9	13,8	19,8	17,0	15,5	11,9	9,0	5,5	2,1	0,3	100,0
Kanton Sarajevo	0,1	2,7	12,1	16,5	14,3	13,5	13,3	13,0	9,6	4,3	0,5	100,0

Kvalifikaciona struktura zaposlenih žena Općine nepovoljnija je u odnosu na kvalifikacionu strukturu žena na području Kantona Sarajevo. U Općini 24,7% zaposlenih žena ima visoku stručnu spremu (u Kantonu Sarajevo 34,9%), a 58,4% ima srednju stručnu spremu.

Tabela 63. Zaposlenost žena prema stepenu stručnog obrazovanja, mart 2013.

Područje	VSS			VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV	ukupno
	svoga	doktori	magistri								
Ilidža ukupno	3.141	86	145	698	8.771	388	330	1.652	103	451	15.534
od toga žene	1.613	29	66	344	3.805	208	21	298	40	191	6.520
Kanton Sarajevo ukupno	31.180	1.176	1.826	5.474	50.470	3.431	4.037	12.124	1.167	3.290	111.173
od toga žene	17.042	444	930	3.150	22.627	2.141	180	1.926	195	1.607	48.868
Učešće u KS ukupno (%)	10,1	7,3	7,9	12,8	17,4	11,3	8,2	13,6	8,8	13,7	14,0
Učešće u KS, žene (%)	9,5	6,5	7,1	10,9	16,8	9,7	11,7	15,5	20,5	11,9	13,3

Tabela 64. Struktura zaposlenosti žena prema stepenu stručnog obrazovanja, mart 2013. (%)

Područje	VSS			VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV	ukupno
	svoga	doktori	magistri								
Ilidža ukupno	20,2	0,6	0,9	4,5	56,5	2,5	2,1	10,6	0,7	2,9	100,0
od toga žene	24,7	0,4	1,0	5,3	58,4	3,2	0,3	4,6	0,6	2,9	100,0
Kanton Sarajevo ukupno	28,0	1,1	1,6	4,9	45,4	3,1	3,6	10,9	1,0	3,0	100,0
od toga žene	34,9	0,9	1,9	6,4	46,3	4,4	0,4	3,9	0,4	3,3	100,0

1.5.8.7. Penzioneri

Na području općine Ilidža u 2013. godini bilo je ukupno 10.227 penzionera (po sva tri osnova) što predstavlja 12,1% penzionera u odnosu na ukupan broj penzionera Kantona Sarajevo.

Tabela 65. Broj penzionera i iznos penzija u 2013. godini

Područje	Vrste mirovine / penzije						Ukupno	
	Starosne		Invalidske		Obiteljske		Broj	Iznos u KM
	Broj	Iznos u KM	Broj	Iznos u KM	Broj	Iznos u KM		
Ilidža	4.375	1.847.930	2.385	810.267	3.467	1.127.887	10.227	3.786.084
Kanton Sarajevo	41.355	20.134.426	18.847	6.648.209	24.453	8.551.716	84.655	35.334.350
Učešće u KS (%)	10,6	9,2	12,7	12,2	14,2	13,2	12,1	10,7

Ukupna prosječna penzija u Općini iznosi 370,20 KM od koje je prosječna penzija u Kantonu Sarajevo veća za 12,7%. Prosječna starosna penzija u Općini je veća od prosječne penzije za 14%.

Tabela 66. Prosječne penzije u 2013.

Općina	Broj zaposlenih na jednog penzionera	Ukupna prosječna penzija u KM	Prosječna starosna penzija u KM	Prosječna invalidska penzija u KM	Prosječna obiteljska penzija u KM
Ilidža	1,7	370,2	422,4	339,8	325,3
Kanton Sarajevo	1,5	417,4	486,9	352,8	349,7

Odnos broja zaposlenih i penzionera u Općini je 1,7 što je povoljnije nego u Kantonu Sarajevo gdje na jednog penzionera radi 1,5 uposlenih.

1.5.8.8. Raseljeni i izbjeglice

Prema procjenama u toku rata raseljeno je i izbjeglo preko 140.000 stanovnika Sarajeva. Proces povratka raseljenih i izbjeglih osoba se vrši u kontinuitetu od 1996. godine sa različitim intezitetom.

U 2013. godini na područje Ilidže se vratilo troje raseljenih i izbjeglih osoba što je 6% od 50 osoba koliko ih se vratilo na područje Kantona Sarajevo.

1.5.8.9. Socijalna i materijalna sigurnost nezaposlenih

U skladu sa Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba, novčanu naknadu je koristilo je 394 lica u Općini ili 2,3% ukupno nezaposlenih. Pravo na zdravstveno osiguranje ima 7.997 lica ili 45,8% ukupno nezaposlenih u Općini.

Tabela 67. Korisnici novčane naknade i zdravstvenog osiguranja po polu

Područje	Korisnici novčane naknade		Korisnici zdravstvenog osiguranja		Ukupno korisnici	
	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene

Ilidža	394	184	7.997	4.450	8.391	4.634
Kanton Sarajevo	2.470	1.033	53.075	30.064	55.545	31.097
Učešće u KS (%)	16,0	17,8	15,1	14,8	15,1	14,9

Ukupan broj korisnika novčane naknade i usluga korisnika zdravstvenog osiguranja u općini Ilidža iznosi 8.391 što čini 15,1% od ukupnog broja korisnika u Kantonu Sarajevo.

Na području općine Ilidža ukupno je 8.954 korisnika svih oblika materijalne pomoći zaštite, što predstavlja 17,6% korisnika Kantona Sarajevo. Najveći broj korisnika je iz oblasti zaštite porodica sa djecom 63,3% (5.665), korisnici socijalne zaštite učestvuju sa 27,7% (2.482) u ukupnom broju korisnika, a korisnika zaštite civilnih žrtava rata je 807 (19,0%). Imajući u vidu broj stanovnika, u Općini Ilidža oko 15% stanovništva koristi neki od vidova ove pomoći, što je više od prosjeka Kantona Sarajevo, gdje oko 11,6% stanovništva koristi materijalnu pomoć po osnovu zakona.

Ukupna vrijednost realiziranih sredstava po osnovu primjene zakona mjesečno su iznosila 823.086 KM, što na godišnjem nivou iznosi 9.877.032 KM. To je oko 15,4% sredstava izdvojenih na nivou svih općina Kantona Sarajevo za ove namjene. Korisnik sa područja općine Ilidža prosječno je mjesečno dobijao 92 KM što na godišnjem nivou iznosi 1.103 KM. Ove vrijednosti su niže u odnosu na prosjek drugih općina u Kantonu Sarajevo. Korisnici civilne zaštite primali su prosječno 241 KM mjesečno, porodice sa djecom 81 KM, a korisnici socijalne zaštite 67 KM mjesečno.

Na temelju primjene federalnih propisa i propisa Kantona Sarajevo, propisa na području Općine, ukupno je bilo 4.693 korisnika boračko-invalidske zaštite, i to prema federalnom propisu 4.411 i prema kantonalnom propisu 282 korisnika. Prema evidenciji Općinske Službe za boračku zaštitu, u 2013. godini sveukupno je isplaćeno 12.421.916,9 KM, korisnicima prava po propisima boračko-invalidske zaštite (federalni i kantonalni).

Poseban problem predstavljaju kategorije stanovništva koje, u skladu sa postojećim zakonskim propisima ne mogu ostvariti pravo ni na jedan oblik socijalne zaštite. To su, prije svega socijalno isključene osobe, među kojima su penzioneri, zatim radno sposobna lica koja su na evidenciji za zapošljavanje, radnici koji su zaposleni, ali bez materijalnih primanja, oboljeli iz ovih kategorija kojima su potrebna stalna sredstva za liječenje, nezaposleni mladi i drugi.

U Općini je 10.227 penzionera koji su primali prosječno mjesečno 370,2 KM. Na području Općine u 2013. godini registrirano je 11.623 lica koja traže zaposlenje od kojih su 6.979 žene (60,1%). Veliki broj nezaposlenih, dugoročna nezaposlenost (čekanje na posao duže od 12 mjeseci), kao i nepovoljna kvalifikaciona struktura (stopa nezaposlenosti 39,9%, a žena 48,6%) stvara dodatne pritiske na sistem zdravstvene i socijalne zaštite, obrazovanja i na ukupne sisteme socijalne sigurnosti građana. Prema evidenciji 394 (od kojih su 184 žene) nezaposlenih lica su korisnici novčane naknade za privremeno stanje nezaposlenosti, a 7.997 nezaposlenih su korisnici zdravstvene zaštite (od kojih su 4.450 žene).

Evidentno stanje nezaposlenosti i socijalne nesigurnosti značajno usložnjava sistem socijalne zaštite i opterećuje primjenu zakonom propisanih prava. Nemogućnost potpune primjene Zakona u dijelu ostalih prava zbog slabe ekonomske moći općina, ostavlja malo prostora za pomoć u jednokratnim naknadama za lica i porodice u stanju socijalne potrebe, a time i smanjenja siromaštva.

Sigurno je da je za rješavanje brojnih problema u oblasti socijalne i boračko-invalidske zaštite nužan i neophodan ekonomski rast i razvoj, ali postoji obrnut proces u kojem socijalni razvoj podržava ekonomski. Samo tako ekonomski razvoj postaje održiv. U izradi Strategije razvoja Općine postavlja se izazov: kako prepoznati i usmjeriti populaciju iz stanja socijalne zaštite u aktivan odnos i

1.5.9. Zdravstvo

1.5.9.1. Zdravlje stanovništva

Ostvarene stope vitalne statistike, natalitet i prirodni priraštaj u općini Ilidža su veće od ostvarenih u Kantonu Sarajevo, a stopa mortaliteta je niža od ostvarene u Kantonu Sarajevo. Tako je i vitalni indeks, koji predstavlja koeficijent prirodnog kretanja stanovništva i ukazuje na njegovu vitalnost, u Općini veći od jedan i istovremeno je veći i od ostvarenog u Kantonu Sarajevo.

Tabela 68. Stope vitalne statistike u 2013. u promilima

Stope vitalne statistike	Općina Ilidža	Kanton Sarajevo
Natalitet	11,3	10,1
Mortalitet	8,1	8,9
Dojenačka smrtnost	5,7	6,8
Prirodni priraštaj	3,2	1,2
Vitalni indeks	1,39	1,14
Stope rasta stanovništva 2003-2013 (%)	1,5	1,0

Sa prosječnom stopom rasta stanovništva u posljednjih deset godina od 1,5%, općina Ilidža ostvaruje nadprosječnu stopu rasta stanovništva u Kantonu Sarajevo.

Zdravstveni indikatori o obolijevanju su jedan od osnovnih instrumenata kojim se procjenjuje zdravstveno stanje stanovništva.

Zdravstvene karakteristike stanovnika Općine slične su zdravstvenom stanju stanovnika Kantona. Analiza zdravstvenog stanja stanovništva se zasniva na morbiditetu⁷ registrovanom u ambulantno-polikliničkoj djelatnosti primarne zdravstvene zaštite na području Kantona Sarajevo. Ukupan broj oboljenja u Kantonu Sarajevo u 2013. godini je iznosio 680.894, odnosno broj oboljelih bio je 1.538 na 1.000 stanovnika, te je stopa morbiditeta⁸ 1,53 na 1.000 stanovnika.

Vodeća oboljenja stanovništva Kantona Sarajevo su:

- Akutne infekcije gornjih respiratornih organa 26,2%
- Hipertenzivna oboljenja 11,4%
- Akutni bronhitis, bronhiolitis 3,4%
- Cistitis 3,4%
- Diabetes mellitis 3,3%
- Ostala oboljenja 52,3%.

Treba istaći da je u općini Ilidža zabilježena najveća stopa morbiditeta od zaraznih bolesti na području Kantona Sarajevo.

⁷ Morbiditet—učestalost obolijevanja u nekoj populaciji u određenom periodu, "Ekonomska i poslovna enciklopedija" Savremena administracija d.d. Beograd 1994. godine

⁸ Stopa morbiditeta $mb = MB/P * 1000$; MB-broj oboljelih lica ili broj bolesti u određenom periodu; P-broj stanovnika u određenom periodu na istom području gdje je registrovan i broj oboljelih ili broj bolesti

Potrebno je izdvojiti mentalno zdravlje kao značajan segment zdravstvenog stanja stanovništva, koje je naročito izraženo u poslijeratnom periodu zbog teške socio-ekonomske situacije. Nezaposlenost, siromaštvo, niska stopa produktivnosti, pad životnog standarda, stalne migracije, opća socijalna nesigurnost, tenzije između etničkih skupina, usamljenost i kidanje socijalnih veza, osobne gubitke (bliske osobe, srodnika, imovine i dr.) i kriza morala ugrožavaju ili ostavljaju posljedice na zdravlje, a posebno na mentalno zdravlje. Ukupan broj mentalno oboljelih u Kantonu Sarajevo u 2013. godini je 21.098, odnosno broj oboljelih je 47,7 na 1.000 stanovnika.

1.5.9.2. Zdravstvena zaštita

Zdravstvena zaštita u Kantonu Sarajevo organizovana je kroz djelatnost zdravstvenih ustanova u javnom sektoru i djelatnost privatnog sektora, a u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o zdravstvenom osiguranju.

Zdravstvene usluge se pružaju kroz primarnu zdravstvenu zaštitu i specijalističko konsultativnu zdravstvenu zaštitu, koja je organizovana kao bolnička zdravstvena djelatnost u javnom i privatnom sektoru.

Primarna zdravstvena zaštita organizovana je kroz rad JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo sa 9 organizacionih jedinica na području devet općina Kantona Sarajevo, kroz rad devet zavoda za zdravstvenu zaštitu, zatim JU Apoteke Sarajevo, HE službe Zavoda za javno zdravlje Kantona Sarajevo, kao i kroz djelatnost privatne prakse u ordinacijama opće prakse, 126 stomatoloških ordinacija i 63 privatnih apoteka.

Tako je na području općine Ilidža 19 apoteka u privatnom sektoru, a 2.912 stanovnika „pokriveno“ je jednom apotekom, što je nepovoljniji odnos nego u Kantonu Sarajevo.

Tabela 69. Broj apoteka

Područje	Javni sektor	Privatni sektor	Ukupno	Br. stanovnika/1 apoteku
Ilidža	2	19	21	2.912
Kanton Sarajevo	41	118	159	2.784

Prema raspoloživim podacima, u Kantonu Sarajevo u javnom sektoru zdravstvene zaštite u svim zdravstvenim ustanovama (Klinički centar Univerziteta Sarajevo, JU Dom zdravlja Sarajevo, zavodi itd.) angažovano je ukupno 7.858⁹ zaposlenih, od toga 5.636 zdravstvena radnika. Među zdravstvenim radnicima je 1.382 ljekara i 272 stomatologa. Samo u JU Dom zdravlja Sarajevo uposleno je ukupno 2.095 radnika, od kojih su 1.659 zdravstveni radnici.

Tabela 70. Broj ljekara i stomatologa u JU Dom zdravlja Sarajevo

Područje	Stanovništvo	Broj ljekara	Broj stomatol.	Broj stanovnika	
				na 1 ljekara	na 1 stomatol.
Ilidža	61.160	54	17	1.133	3.598
Kanton Sarajevo	442.669	390	160	1.135	2.767

⁹ Zdravstveni Statistički godišnjak FBiH 2012, Zavod za javno zdravlje FBiH, Sarajevo 2013., str 35.

Tako je broj stanovnika na jednog ljekara u općini Ilidža na nivou prosjeka Kantona Sarajevo, ali je broj stanovnika na jednog stomatologa značajno iznad prosjeka Kantona Sarajevo, što upućuje na nedostatak ovog profila.

JU Dom zdravlja Ilidža, pruža primarnu zdravstvenu zaštitu za 61.160 stanovnika, koji žive na području Općine. Prosječna naseljenost po kvadratnom kilometru je 434 stanovnika, udaljenost među lokalitetima 2,5 km, a udaljenost korisnika od lokaliteta je od 0,8 do 7 km. Zdravstvena zaštita pruža se u Centralnom objektu i na 10 lokaliteta – ambulanti. Organizirane su službe primarne zdravstvene zaštite, i to: porodična/obiteljska medicina, dispanzer za predškolsku djecu, dispanzer za školsku djecu i omladinu, stomatološka služba, pneumoftiziološki dispanzer, centar za fizikalnu rehabilitaciju, centar za mentalno zdravlje, služba za radiološku i ultrazvučnu dijagnostiku, služba za laboratorijsku dijagnostiku i higijensko-epidemiološka služba.

JU Dom zdravlja Ilidža, osim primarne, obavlja konsultativno-specijalističku zdravstvenu zaštitu preko svojih službi: internističke, oftalmološke, neuropsihijatrijske, otorinolaringološke, kao i putem savremene laboratorijske i ultrazvučne dijagnostike. Specijalističko-konsultativna djelatnost na sekundarnom nivou zdravstvene zaštite predstavlja dio zdravstvene djelatnosti koja kroz pružanje vanbolničkih usluga osigurava podršku primarnoj i bolničkoj zdravstvenoj djelatnosti, s ciljem povećanja stepena rješavanja zdravstvenih problema pacijenata i racionalnijeg korištenja resursa u zdravstvu.

Porodična medicina u Kantonu Sarajevo razvija se u skladu sa zakonskim odredbama koje su definisane u Zakonu o zdravstvenoj zaštiti, odluci o Mreži zdravstvenih ustanova u Kantonu Sarajevo i Strategiji razvoja zdravstva na Kantonu Sarajevo 2006-2015. godine. Prema Strategiji razvoja zdravstva Kantona Sarajevo, u nadležnosti porodične medicine, pored zdravstvene zaštite odraslog stanovništva starosti 19 i više godina je i liječenje školske djece i omladine starosti 14-18 godina, dok radno-aktivno stanovništvo još uvijek u velikom procentu ostvaruje zdravstvenu zaštitu iz oblasti porodične medicine u Zavodu za medicinu rada i zavodima za zdravstvenu zaštitu radnika iako je Zakonom o zdravstvenoj zaštiti medicina rada definisana kao specifična zdravstvena zaštita radnika.

Zdravstvenu djelatnost u porodičnoj medicini u JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo u 2013. godini pružalo je 198 radnih timova na 76 punktova. Ovakva mreža zdravstvene zaštite u porodičnoj medicini je zadovoljavajuća, jer jedan punkt pokriva u prosjeku 4.904 stanovnika starosti 15 i više godina. Na jedan radni tim u djelatnosti porodične medicine u prosjeku dolazi 1.882 stanovnika starosti 15 i više godina.

Mrežom ambulanti porodične/obiteljske medicine u JU Dom zdravlja Sarajevo utvrđuje se raspored i lokacije ambulanti sa pripadajućim timovima porodične/obiteljske medicine (TOM). Ovom mrežom se građanima osiguravaju jednaki uslovi korištenja primarnog nivoa zdravstvene zaštite uz poštivanje određenih kriterija. Jedan od kriterija je da se na 1.500-2.000 stanovnika osigura jedan TOM.

Na području općine Ilidža organizirano je 26 timova porodične medicine. Raspored timova prema mjesnim zajednicama daje se u narednoj tabeli.

Tabela 71. Pregled objekata zdravstvene zaštite, sa timovima porodične medicine

R. br.	Objekat zdravstvene zaštite	Stanovništvo	Mjesne zajednice	Broj timova porodične medicine	Stanovnik/ 1 tim
1.	Centralni objekat	10.792	Ilidža centar, Lužani, Otes, Osijek, Vreoca, Vrelo Bosne, Blažuj	9	1.199
2.	Područna ambulanta Rakovica	2.127	Rakovica i Blažuj	1	2.127
3.	Područna ambulanta Stup I	3.198	Stup I	2	1.599
4.	Područna ambulanta Hrasnica I	6.200	Hrasnica I	3	2.067
5.	Područna ambulanta Butmir	4.428	Butmir i Kotorac	2	2.214
6.	Područna ambulanta Sokolović Kolonija	5.442	Sokolović Kolonija	3	1.814
7.	Područna ambulanta Stup II	2.923	Stup II i Stupsko brdo	1	2.923
8.	Područna ambulanta Otes	2.875	Otes	1	2.875
9.	Područna ambulanta Osijek	4.094	Osijek	1	4.094
10.	Područna ambulanta Hrasnica II	6.120	Hrasnica II	2	3.060
11.	Područna ambulanta Blažuj	4.500	Blažuj	1	4.500
Ukupno		52.699	16 mjesnih zajednica	26	2.027

Evidentno je da stanovnici u mjesnim zajednicama nisu ravnomjerno pokriveni brojem timova porodične medicine, jer se broj stanovnika na jedan tim kreće od 1.199, koliko pokriva Centralni objekat za više mjesnih zajednica, do 4.500 u mjesnoj zajednici Blažuj.

Vitalne karakteristike stanovništva Općine su znatno povoljnije od ostvarenih na području Kantona Sarajevo, i sa prosječnom stopom rasta stanovništva u posljednjih deset godina od 1,5%, općina Ilidža ostvaruje nadprosječnu stopu rasta stanovništva u Kantonu Sarajevo.

Zdravstvene karakteristike stanovnika Općine slične su zdravstvenom stanju stanovnika Kantona, ali najveća stopa morbiditeta od zaraznih bolesti na području Kantona Sarajevo zabilježena je u općini Ilidža.

JU Dom zdravlja Ilidža, pruža primarnu zdravstvenu zaštitu za 61.160 stanovnika, koji žive na području Općine. Prosječna naseljenost po kvadratnom kilometru je 434 stanovnika, udaljenost među lokalitetima 2,5 km, a udaljenost korisnika od lokaliteta je od 0,8 do 7 km. Zdravstvena zaštita pruža se u Centralnom objektu i na 11 lokaliteta – ambulanti. Organizirane su službe primarne i konsultativno-specijalističke zdravstvene zaštite.

Broj stanovnika na jednog ljekara u općini Ilidža (1.133) je na nivou prosjeka Kantona Sarajevo, ali je broj stanovnika na jednog stomatologa (3.598) značajno iznad prosjeka.

1.5.10. Kultura

Kultura kao kvalitet života i kao sredstvo ukupnog trajnog i održivog razvoja, odnosno kao društvena snaga koja generira opći društveni dinamizam i kreativnost igra važnu ulogu u definisanju i ulozi u vrijednostima jednog društva.

U kontekstu navedenog na području općine Ilidža u skladu sa mogućnostima i nadležnostima općine kao lokalne jedinice samoupravnog djelovanja osigurani su uslovi za djelovanje u oblasti kulture kroz rad dvije javne ustanove iz oblasti sporta i kulture sa pratećim objektima:

1. JU „Kulturno – sportski i rekreacioni centar“ Ilidža¹⁰ u čiji sastav ulazi:
 - Ljetna pozornica
 - Multimedijalni centar Ilidža
2. JU za kulturu, sport i rekreaciju Hrasnica-Ilidža¹¹ čine:
 - Dom kulture " Hrasnica",

te četiri doma kulture po mjesnim zajednicama (Butmir, Stupsko brdo, Rakovica i Sokolović Kolonija-Dom kulture „22.april“).

Iz Budžeta općine Ilidža za 2013. godinu izdvojeno je 273.069 KM što je više za 3,8% u odnosu na 2012. godinu. Budžet općine Ilidža izdvojio je za: manifestacije 17.149 KM, obilježavanje značajnih datuma 23.777 KM, udruženja iz oblasti kulture 32.300,00 KM, bibliotečku djelatnost 12.411 KM, projekte iz oblasti kulture 30.000 KM, štampanje publikacija 2.730 KM i ostalo 4.700 KM. Od ovih sredstava za Festival Ilidža je planirano 150.000 KM, koja su usmjerena ka poplavljenim općinama. U tabeli je prikazano po godinama izdvajanje iz Budžeta općine Ilidža.

Tabela 72. Budžetska izdvajanja u kulturu (ustanove, organizacije, manifestacije i sl.), u KM

Budžetske stavke	Godine					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Konto Kultura	312.394	132.908	64.213	93.898	263.000	273.069

Na osnovu Odluke o kriterijima, načinu i postupku raspodjele bužetskih sredstava Općine iz grantova u oblasti sporta, kulture i obrazovanja¹² i Budžeta općine Ilidža za 2013. godinu¹³ dodijeljena su sredstava na ime (su)finansiranja 54 projekta iz naprijed navedenih oblasti u ukupnom novčanom iznosu od 78.000 KM. Općina pomaže brojna udruženja, društva i obrazovne ustanove u afirmaciji različitih kulturnih sadržaja.

U povodu obilježavanja 12. marta Dana općine Ilidža Općina je organizovala za građane: koncert duhovne muzike Udruženja „Sultan Mehmed Fatih“, lutkarske predstave „Kakav krokodil ima glas“ i „Od kamena priča“, samostalnu izložbu slika akademskog slikara Murida Jahića, posjetu učenika osnovnih škola Tunelu spasa, finale Trećeg muzičkog festivala Djeca pjevaju hitove „Moj hit je dar, Ilidži za rođendan“, Veče sa Vehidom Gunićem i gostima „U sevdahu duša moja“, Zumba party

¹⁰ U skladu s članom 1. Odluke o osnivanju broj 01-02-420/00 od 29.02.2000. godine, ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 3/00), navedena ustanova je pravni sljedbenik "Kulturno - sportskog i rekreacionog centra" Ilidža d.j.l.

¹¹ U skladu sa članom 1. Odluke o osnivanju Javne ustanove za kulturu, sport i rekreaciju Hrasnica - Ilidža ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 22/01) broj 01-02-1403/01-1 od 11. septembra 2001.g.

¹² „Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 30/09

¹³ „Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 3/13 i 33/13“

Udruženja „Arka“, koncert grupe „Divanhana“, izložbu umjetničkih radova Udruženja „Elif“, promociju knjige „Hiža mudrosti“ autora dr. Enesa Kujundžića, predstavu „Aferim babo“ u izvedbi Alternativne grupe „Rajvosa“, samostalnu izložbu „(Anti)-karikature“, akademskog grafičkog dizajnera Mašić Sanjina, Veće folklor KUD „Ekrem Mujkić“ i KUD „Hrasnica“, predstavu „Pollitic Talent's“ u izvođenju dramske sekcije KUD „Ekrem Mujkić“, izložbu „Kultumo pamćenje – blago koje nestaje“ Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, izložbu likovnih radova osnovnih i srednjih škola „Kulturno-historijsko naslijeđe i prirodni i turistički resursi općine Ilidža“, koncert muzičkog ansambla „Himna“, obilježavanje desetogodišnjice folklorne sekcije JU Šesta osnovna škola i Veće poezije „Ilidžo, u srcu i stihu te nosim“.

U skladu sa Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti Općina, između ostalog, podstiče i stvara uslove za osnivanje školskih biblioteka i drugih biblioteka u sastavu javnih ustanova čiji je osnivač, te obezbijeduje sredstva za zadovoljavanje potreba i interesa građana u bibliotečkoj djelatnosti. Tako je u 2012. godini u cilju obogaćivanja knjižnog fonda donirano 3.000 KM Bibliotečkom odjeljenju Ilidža-JU Biblioteka Sarajeva, a u 2013. godini 2.000 KM JU KSR Hrasnica-Ilidža, dok je općina Ilidža u 2012. godini donirala 580 komada knjiga školske lektire, beletristike i stručne literature u 46 naslova bibliotekama u jedanaest osnovnih, dvije srednje škole i već pomenutim bibliotekama u okviru javnih ustanova.

Biblioteka u sastavu JU KSR Hrasnica-Ilidža raspolaže sa knjižnim fondom od 8.427 bibliotečkih jedinica, od čega su u 2012. godini 372 bibliotečke jedinice obezbijeđene donacijama. Evidentiranih je 230 korisnika.

Bibliotečko odjeljenje Ilidža raspolaže sa knjižnim fondom od 7.138 bibliotečkih jedinica, od čega je 625 bibliotečkih jedinica obezbijeđeno u 2012. godini. Ukupan broj evidentiranih članova Odjeljenja je 1.122, a 232 člana su upisana ili obnovila upis u 2013. godini. Pozajmno odjeljenje 16 - Ilidža je u sastavu JU Biblioteka Sarajeva.

Također, u okviru dvije srednje škole JU Četvrta gimnazija i JU Srednja tehnička škola grafičkih tehnologija, dizajna i multimedije od ukupno upisanih 1.203 učenika za školsku 2012/2013. godinu djelovanjem kroz šest sekcija iz oblasti kulture (bibliotekarska, klub lijepe riječi, fotografska, likovna, lingvistička, hor i orkestar) bilo je uključeno 146 (12,1%) učenika.

Na području općine Ilidža registrovano je devet udruženja iz oblasti kulture koji okupljaju 1.039 aktivnih članova. Rad je u okviru udruženja organizovan po sekcijama i sferama interesovanja članova, a primarni ciljevi su kontinuirano zadovoljenje kreativnog izražavanja, očuvanje i njegovanje kulturne baštine, tradicionalne muzike, te savremenog likovnog izražaja kroz provedene programsko-projektne aktivnosti. Dvije biblioteke (biblioteka u sastavu JU za kulturu, sport i rekreaciju Hrasnica, pozajmno odjeljenje 16 - Ilidža u sastavu JU Biblioteke Grada Sarajeva).

U 2013. godini realizovano je općinsko takmičenje „Knjiga je moj najbolji prijatelj“ na osnovu propozicija PPZ Sarajevo, a u saradnji sa osnovnim školama. Pobjednicima su uručene novčane nagrade.

Tabela 73. Udruženja iz oblasti kulture

R.b.	Naziv udruženja	Broj članova	Sekcije iz oblasti kulture
1.	KUD "Ekrem Mujkić"	353	izvođački sastav, folklorna sekcija, dramska sekcija, narodni orkestar
2.	KUD „Hrasnica“	97	folklorna sekcija, muzička sekcija
3.	KUD „Mladost“		(nisu dostavili izvještaj za 2012.g.)
4.	KD „Stup“	280	horska sekcija (35 članova)
	KUD „Bosnia!		
5.	Udruženje "Harmonija"		(nisu dostavili izvještaj za 2012.g.)
6.	Udruženje za očuvanje tradicionalne muzike naroda BiH "Sultan Mehmed Fatih"	175	
7.	Udruženje za zaštitu bosanskog ćilima	15	zaštita i promocija kulturnog/etnološkog naslijeđa BiH
8.	Udruženje „Elif“	8	kaligrafija
9.	Udruženje „Zlatna ruka“	111	rukotvorine kao kulturno naslijeđe
Ukupno		1.039	

Oblast kulture u općini Ilidža temelji se na određenim brojnim programskim aktivnostima koje organizuje Općina, a realizuju u prostorima gdje to uslovi dozvoljavaju. Prostorni kapaciteti koji su na raspolaganju za zadovoljavanje potreba provođenja slobodnog vremena u oblasti kulture nisu opremljeni adekvatnom opremom za projekciju filmova i održavanje pozorišnih predstava. U Domu kulture u Hrasnici još nije izvršena sanacija grijnog sistema, oprema kojom raspolažu za projekciju filmova je zastarjela, garderobe nisu opremljene, loš je sistem scenske rasvjete, a stolice u gledalištu su većim dijelom devastirane. Prostor u Multimedijalnom centru Ilidža nije opremljen opremom za projekciju filmova (nedostaje kino-platno, projektor, rasvjetni i zvučni sistem) niti za izvođenje pozorišnih predstava (nisu opremljene garderobe, nedostaju kulise i zastori).

Kako bi se upotpunili sadržaji iz kulture potrebno je iznalaziti podršku putem raspoloživih međunarodnih fondova koji daju podršku u ovoj oblasti. (IPA fondovi, UNDP, UNICEF, UNESCO i druge relevantne organizacije.)

1.5.11. Sport

Podaci za oblast sporta prikupljeni su na osnovu izvještaja o radu za 2013. godini (oblik/rang takmičenja, masovnost, stručni rad i aktivnosti/rezultati) i programa rada za 2013. godinu (programsko-projektni pristup) organizacija u sportu, odnosno godišnjih programa rada za školsku 2012/2013. godinu i informacija u vezi sportskih sekcija, korisnika i cijena termina u salama za sport i tjelesni odgoj osnovnih i srednjih škola na području općine Ilidža.

Na evidenciji općine Ilidža vodi se 52 udruženja iz oblasti sporta koji okupljaju prijavljenih 3.820 članova svih starosnih dobi i oba pola, od kojih je u 41 klubu 2.101 (55%) članova starijih od 14 godina. Udruženja funkcionišu kao klubovi, škole sporta i/ili rekreacije, a takmiče se i na zvaničnim prvenstvima u okviru strukovnih saveza.

Tabela 74. Sportska udruženja i članovi

Sport	Broj članova
Sportovi sa loptom	820
Borilački sportovi	422
Ostali sportovi	859
Ukupno	2.101

Obilaskom klubova tokom trenažnog i/ili takmičarskog procesa, saradnjom sa strukovnim savezima kao i komparativnom metodom obrade podataka u vezi korisnika termina dostavljenim od strane javnih ustanova koje izdaju termine u salama, te korisnika (klubova), primjetno je da neki od klubova prikazuju veći broj članova, pa je upitan realan broj aktivnih članova.

Iz Budžeta općine Ilidža za podršku sporta u 2013. godini izdvojeno je 349.612 KM što je više za 49,5% u odnosu na 2012. godinu. Budžet općine Ilidža izdvojio je za: sportove sa loptom 150.500 KM, borilačke sportove 53.500 KM, ostale sportove 42.500 KM, sportske manifestacije 23.485 KM, projekte po javnom pozivu 28.000 KM i ostalo 51.626 KM. U tabeli je prikazano po godinama izdvajanje iz Budžeta općine Ilidža.

Tabela 75. Budžetska izdvajanja u sport (ustanove, organizacije, manifestacije i sl.), u KM

Budžetske stavke	Godine					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Konto Sporta	257.598	237.424	221.510	226.847	233.817	349.612

Sport u srednjim školama uslovljen je činjenicom da JU Četvrta gimnazija i JU Srednja tehnička škola grafičkih tehnologija, dizajna i multimedije nemaju vlastitu salu, već koriste sportsku dvoranu JU KSIRC Ilidža u periodu do 16,00 sati za nastavu tjelesnog i zdravstvenog odgoja. Od ukupno upisanih 1.203 učenika u srednjim školama u sportske sekcije uključeno je njih 38 (3,2%) i to u samo u odbojci, kao takmičarskoj disciplini po Kalendaru takmičenja PPZ-a.

Sale za tjelesni i zdravstveni odgoj u okviru osnovnih škola u školskoj 2012/2013. godini su u funkciji sporta i rekreacije građana i nakon redovnog nastavnog procesa, a iznajmljivanje termina organizacijama u sportu-klubovima i građanima za rekreativne aktivnosti regulišu se ugovorom sa organima rukovođenja i upravljanja škola. Rekreativne aktivnosti velikog broja građana sprovode se samoinicijativno na otvorenim vanjskim terenima i na 50 sportsko-rekreativnih površina, ali i iznajmljivanjem termina u sportskim dvoranama i salama za tjelesni i zdravstveni odgoj osnovnih škola, bazenima i fitness centrima. U lepezi sportsko-rekreativnih površina su i nogometni tereni, hipodrom, sportske dvorane/sale i tenis centri, te mnogobrojni vanjski tereni (univerzalne i šahovske plohe, staze za brdski biciklizam i drugi prirodni tereni) na kojima građani Ilidže zadovoljavaju potrebu za aktivnošću i kretanjem.

Općina Ilidža je kontinuirana baza i mjesto okupljanja reprezentativnih selekcija BiH u fudbalu, košarci, rukometu i domaćin održavanja mnogobrojnih takmičenja u okviru strukovnih saveza i značajnih sportskih priredbi međunarodnog i domaćeg karaktera, kojima je najčešće pokrovitelj ili sponzor.

Cjelokupno vođene aktivnosti, broj novoizgrađenih sportskih terena i ukupna budžetska izdvajanja za (su)finansiranje aktivnosti ustanova i organizacija u sportu, kao i manifestacija koje sadrže prepoznatljiv interes za Općinu, očita su potvrda opredijeljenosti i kontinuiranog ispunjavanja strateških ciljeva.

Važnost sporta za društvo u cjelini očituje se i kroz zakonodavnu regulisanost nizom pravnih akata.¹⁴

U skladu sa zakonskim odredbama Općinsko vijeće Ilidža 2002. godine donijelo je Odluku o načinu ostvarenja javnog interesa općine Ilidža u oblasti sporta¹⁵, gdje se u drugom članu navodi: „Javni interes općine Ilidža u oblasti sporta je: izgradnja, obnova i održavanje sportskih objekata od značaja za Općinu; efikasnije korištenje prostornih vrijednosti teritorija Općine, te njihove ekonomske valorizacije kroz sport i rekreaciju; organizovani sport za sve, posebno u funkciji zdravlja građana, kao i preventiva devijantnog ponašanja; razvojni sport s akcentom na masovnost; sportski odgoj i obrazovanje u predškolskim ustanovama i osnovnim školama; organizacija sportskih manifestacija masovnog karaktera; usavršavanje stručnog kadra; saradnja sa Olimpijskim gradovima; evidencija za područje Općine“.

Tabela 76. Pregled klubova koji se vode na evidenciji općine Ilidža

Naziv organizacije u sportu-kluba	Oblik/rang takmičenja	Zastupljeni uzrasti i selekcije
SPORTOVI SA LOPTOM		
Rukometni klub "Ilidža"	Premijer liga BiH	Seniorke i mlađe selekcije
Rukometni klub "Igman"	Prva liga FBiH	Seniori i mlađe selekcije
Rukometni klub "Hrasnica"	Premijer liga BiH	Seniorke i mlađe selekcije
Odbojkaški klub "Ilidža"	Prva liga FBiH	Seniori i mlađe selekcije
Ženski odbojkaški klub "Igman"	Prva liga FBiH	Seniorke i mlađe selekcije i škola odbojke
Odbojkaški klub invalida Općine Ilidža	Prva liga ASO	Seniori
Košarkaški klub "Igman"	A2 liga BiH	Seniori i omladinski pogon
Košarkaški klub "Impuls"	A1 liga BiH	Seniorke i škola košarke
Fudbalski klub "Famos"	Druga liga FBiH	Seniori i škola fudbala
Fudbalski klub "Igman"	Kantonalna liga	Seniori i mlađe selekcije
Fudbalski klub "Butmir"	Kantonalna liga	Seniori i škola fudbala
Nogometni klub "Omladinac"	Kantonalna liga	Seniorska ekipa i škola nogometa
Nogometni klub „Stup“	Kantonalna liga	Seniorska ekipa i škola nogometa
Nogometni klub „SAŠK 1910-Napredak“	Kantonalna liga	Seniori, mlađe selekcije i škola nogometa
Škola fudbala "Šampion"	Škola matičnog sporta	Najmlađi uzrasti
Škola fudbala "Dribling"	Škola matičnog sporta	Najmlađi uzrasti
Škola fudbala "Fair Play"	Kanton./Feder. liga	Mlađe selekcije, škole fudbala i odbojke
Škola fudbala "United"	Škola matičnog sporta	Najmlađi uzrasti
Škola nogometa "Step junior"	Škola matičnog sporta	Najmlađi uzrasti
Ragbi klub "Sarajevo"	Škola matičnog sporta	Selekzione ekipe i škola ragbija
Ragbi klub "Maršal "	Škola matičnog sporta	-
BORILAČKI SPORTOVI		
Boklerski klub "Ilidža "	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola boksa

¹⁴ Zakon o sportu-Prečišćeni tekst („Službene novine KS“, broj 45/12),

Zakon o izmjenama i dopunama zakona o sportu u BiH ("Službeni glasnik BiH", broj 102/9),

Zakon o spriječavanju nasilja na sportskim priredbama („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 7/7) kojim se bliže utvrđuju preventivne, redovne i zaštitne mjere za spriječavanje nasilja na sportskim priredbama, kao i dužnosti organizatora.

¹⁵ „Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 3/02

Karate klub "Champion"	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola karatea
Karate klub "Ilidža"	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola karatea
Karate klub „Kapiten“	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola karatea
Karate klub „Samuraj“	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola karatea
Karate klub „Nedwa“	Kantonalni	Škola karatea
Kick Boxing Akademija Ilidža	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola kick box-a
Kick boxing klub "Zlatni Borci"	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola kick box-a
Kick boxing klub "Braća Bašović"	-	-
Klub borilačkih vještina "Jumruk Gym"	Državna prvenstva	Takmičari, rekreativci i škola matičnih sportova
OSTALI SPORTOVI		
Skijaški klub „Ilidža“	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola skijanja
Hokejaški klub "Ilidža 2010"	Federalna liga	Selekzione ekipe i mlađi uzrasti
Šahovski klub „Igman“	Prva „B“ liga FBiH	Seniori/juniori
Ud.za sport i rekrea. invalida općine Ilidža	Turniri	Osobe sa onesposobljenjem
Konjički klub "Butmir"	Trkački dani	-
Konjički klub „Arabela“	Trkački dani	Seniori i mlađi uzrasti
Sarajevski konjički klub	Trkački dani	Seniori i mlađi uzrasti
Planinarsko društvo "Famos"	Rekreativno	Seniorsko/juniorski uzrast
Planinarsko društvo "Rakovica 2009"	Rekreativno	Seniorsko/juniorski uzrast
Udruženje za planinarske sportove i rekreaciju "Maraton"	Rekreativno	Seniori i mlađi uzrasti
Klub za sportski odgoj i rekreaciju „Partizan“	Rekreativno/ Turniri	Sportski odgoj i rekreacija, škole sporta
Boćarski klub "Napredak Willa"	Druga liga FBiH	Seniori i mlađi uzrasti
Sportsko rekreacijski klub „Dami“	Rekreativno	Aerobik, škole skijanja i plivanja
Klub vodenih sportova "Dami"	Mitinz/Državna prvenstva	Škola plivanja i takmičari
Plivački klub „Ilidža“	Kantonalno prvenstvo	Mlađi uzrasti
Gorska služba spašavanja i streljački klub „Ilidža“	Škola sporta/Turniri	Seniori i mlađi uzrasti
Stono-teniski klub „Ilidža“	Škola sporta, Turniri	Mlađi uzrasti
Aero klub „Ilidža“	Državna prvenstva	Seniorsko/juniorski uzrast
Spotsko rekreacijski klub „Forma“	Rekreativno/ Mitinzi	Škole plivanja i skijanja
Spotsko rekreacijski klub „Lider sport“	Rekreativno	Škola plivanja
Spotsko rekreacijski klub „Ekspert“	Rekreativno	Škola plivanja

Pored navedenih klubova na području općine Ilidža trenažni proces provode škole sporta (fudbal, košarka, rukomet, odbojka, karate, taekwondo, hrvanje itd.), te selekzione ekipe klubova koji nemaju sjedište u Općini.

Tabela 77. Tabelarni prikaz sportsko-rekreativnih površina

R.br.	Sportsko – rekreativne površine	Upravitelj/korisnik	Napomena
FUDBALSKI/NOGOMETNI TERENI			
1.	Hrasnica	JU KSR Hrasnica-Ilidža/ FK "Famos"	tribine i pomoćni teren
2.	Ilidža	FK "Igman"	predviđeno izmještanje
3.	Butmir	FK "Butmir"	+ pomoćni teren
4.	Doglodi	NK "Omladinac" /SAŠK 1910-Napredak	tribine i pomoćni teren
5.	Ilidža- Luna park		novouzgrađeni travnati teren kod

6.	Sportski centar "Bubamara"	Škola fudbala "Bubamara"	IUS, tribine i ograda u izgradnji na lokalitetu starog hipodroma
7.	Rakovica	Škola fudbala "Dribling"	teren u izgradnji
8.	United	Škola fudbala "United"	kod Šumarske škole
SPORTSKE DVORANE/SALE			
1.	Ilidža	JU KSiRC Ilidža / seniorske ekipe dvoranskih sportova sa loptom	osnivač Općina Ilidža
2.	Hrasnica	JUKSR Hrasnica – Ilidža	osnivač Općina Ilidža
3.	JU Prva OŠ	zatvoreni tip	osnivač Kanton Sarajevo
4.	JU Druga OŠ	zatvoreni tip	osnivač Kanton Sarajevo
5.	JU Treća OŠ	zatvoreni tip	osnivač Kanton Sarajevo
6.	JU Četvrta OŠ	zatvoreni tip	osnivač Kanton Sarajevo /teh.prijem uslov za izdavanja upotrebne dozvole/
7.	JU Peta OŠ	zatvoreni tip	osnivač Kanton Sarajevo
8.	JU Šesta OŠ	zatvoreni tip	osnivač Kanton Sarajevo
9.	JU Osmo OŠ „Amer Čenanović“	zatvoreni tip	osnivač Kanton Sarajevo
10.	JU Deveta OŠ	zatvoreni tip	osnivač Kanton Sarajevo
11.	JU Deseta OŠ	zatvoreni tip	osnivač Kanton Sarajevo
12.	OŠ "El-Manar"	privatna/zatvoreni tip	osnivač pravno lice
13.	Dvorana PKB-a	privatna/zatvoreni tip	umjetna trava, svlačionice, tribine i teren za basket
14.	JU KSiRC Ilidža	zatvoreni tip / seniorske ekipe karate i kick boxsing klubova	osnivač Općina Ilidža, sala za borilačke sportove
15.	JU KSR Hrasnica - Ilidža	zatvoreni tip/Bokserski klub „Ilidža“	osnivač Općina Ilidža, sala za borilačke sportove
16.	KK "Samuraj"	privatno vlasništvo	sala za borilačke sportove
17.	KBV „Jumruk Gym“	privatno vlasništvo	sala za borilačke sportove
VANSKE PLOHE			
1.	JU KSiRC Ilidža	zatvoreni tip	umjetna trava, tribine sa stolicama i rasvjeta
2.	JU KSR Hrasnica-Ilidža	zatvoreni tip	umjetna trava, tribine i rasvjeta + košarkaški teren
3.	JU Druga OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
4.	JU Treća OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
5.	JU Četvrta OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
6.	JU Peta OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
7.	JU Šesta OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
8.	JU Sedma OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
9.	JU Osmo OŠ „Amer Čenanović“	poluotvoreni tip	osnivač KS, tribine i rasvjeta
10.	JU Deveta OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
11.	JU Deseta	poluotvoreni tip	osnivač KS, novoizgrađeni tereni za košarku, rukomet/mali nogomet sa ogradom rasvjetom i tribinama
12.	OŠ "El-Manar"	osnivač pravno lice-privatna / zatvoreni tip	malonogometni teren sa ogradom i umjetnom travom, ploha za badminton
13.	Rakovica	otvoreni tip	
14.	Stup II	otvoreni tip	ograda, rasvjeta, pregradne

			mreže
15.	Hipodrom – Butmir	otvoreni tip	devastiran mobilijar
16.	Bačići	otvoreni tip	obilježeni i ograda
17.	Sokolović kolonija	otvoreni tip	
18.	Kotorac	otvoreni tip	ploha ograđena prema potoku
19.	Otes	otvoreni tip	obilježeni i ograda
20.	MZ Stup I-Pijačna	otvoreni tip	obilježeni i ograda
21.	MZ Stup I	otvoreni tip	obilježeni i ograda
22.	MZ Rakovica	otvoreni tip	obilježeni i ograda
23.	MZ Blažuj –Mratnjevače	otvoreni tip	obilježeni i ograda
24.	MZ Donji Kotorac	otvoreni tip	obilježeni i ograda
25.	MZ Hrasnica II-Kovači	otvoreni tip	obilježeni i ograda
26.	MZ Hrasnica II-Stojčevac	otvoreni tip	obilježeni i ograda
27.	MZ Ilidža Centar-Pejton	otvoreni tip	obilježeni i ograda
28.	MZ Osjek	otvoreni tip	obilježeni i ograda
29.	MZ Stupsko brdo	otvoreni tip	novozgrađeni teren sa ogradom i mobilijarom
30.	MZ Lužani	otvoreni tip	novozgrađeni teren sa ogradom i mobilijarom
31.	Vrtić „Sveta obitelj“	zatvoreni tip	kombinovani sportski tereni
32.	Tursko-bosanski Sarajevo koledž	zatvoreni tip	teren sa umjetnom travom i rasvjetom, košarkaški tereni
33.	Internacionlni univerzitet Sarajevo	zatvoreni tip	markirani tereni sa ogradom i mobilijarom
VANJSKE ŠAHOVSKE PLOČE			
1.	JU KSIRC Ilidža	otvoreni tip	osnivač Općina Ilidža
2.	JUKSR Hrasnica –Ilidža	otvoreni tip	osnivač Općina Ilidža
3.	Pijačna ulica	otvoreni tip/građani MZ-a	
4.	Mala aleja	otvoreni tip	
5.	Osjek	otvoreni tip	
TENISKI TERENI			
1.	Teniski centar "Stup"	privatno vlasništvo	
2.	Osjek	privatno vlasništvo	
BAZENI			
1.	Bazen Ilidža	otvoreni bazen/ RVI Ilidža	OV Ilidže dodijeli 30g. RVI
2.	Termalna rivijera-Ilidža	privatno vlasništvo	kombinovani tip bazena
	Hotel Hollywood	privatno vlasništvo	Kombinovani tip bazena
	Hotel Terme	Privatno vlasništvo	Kombinovani tip bazena
3.	Bazen Afrika	privatno vlasništvo	vanjski bazen
PLANINARSKI DOMOVI			
1.	Malinovac	Planinarsko društvo „Famos“	na Igmanu
2.	Borovac	Planinarsko društvo „Famos“	u izgradnji na Igmanu
3.	Vidikovac	Planinarsko društvo „Rakovica 2009“	u izgradnji na lokalitetu Vela
4.	Hrasnički stan	Sarajevošume/ RVI Ilidža - „Izvor Bosne“do	Adaptiran 2013., pod zakupom tri godine
	Hipodrom Sarajevo	Općina Ilidža /konjički klubovi	regulisani imovinski odnosi
	Boćarski stadion	BK „Napredak Willa“	četiri staze sa svlačionicama
	Staze za brdski biciklizam	otvoreni tip	150km-obilježeno i Vrelo Bosne-obronci Igmana
HOTELSKA PONUDA			

1.	Hotel AQUA	privatno vlasništvo	zatvoreni bazen,fitnes
2.	Hoteli Ilidža	privatno vlasništvo/rehabilitacija	zatvoreni bazeni, fitnes
3.	Hotel „Holywood“	privatno vlasništvo	sportska dvorana, kuglana, fitnes i bazen-zatvoreni
4.	Hotel "Rimski most"	privatno vlasništvo	padok za jahanje i dva malonogometna terena sa umjetnom travom pod „balonom“
5.	Hotel "Delminium"	privatno vlasništvo	tereni za tenis i mali nogomet
	Hotel „Casa grande“	privatno vlasništvo	
	Hotel „Imzit“	privatno vlasništvo	
	Hotel „Bosna“	privatno vlasništvo	
	Hotel „Star“	privatno vlasništvo	
	Hotel „Braća Mujić“	privatno vlasništvo	
	Hotel „Bras“	privatno vlasništvo	
	Hotel „Banana city“	privatno vlasništvo	
	Hotel „Suljović“	privatno vlasništvo	
6.	Radon Plaza	privatno vlasništvo	bazen i fitnes
7.	Hotel Aleja	privatno vlasništvo	trim kabinet

Osnovi uslov za sprovođenje aktivnosti iz oblasti sporta je postojanje adekvatnih sportskih objekata i to onih koji zadovoljavaju propisane uslove i standarde. Djelomično devastiran i/ili oštećen sportski mobilijar na otvorenim sportsko - rekreativnim plohama zahtjeva izdvajanje velikih materijalnih sredstava koja, po pravilu, ne mogu da obezbijede sami korisnici (sporski klubovi, organizacije, pojedinci). Uzme li se u obzir neophodnost sportskih objekata, kao i njihov nedostatak, jasno je da rješavanje ovog infrastrukturnog problema traži velika budžetska izdvajanja, te pronalaženje adekvatnih partnera koji bi ulagali u izgradnju istih, a sve u cilju zadovoljenja potreba stanovništva posebno mlađe populacije koja je, uglavnom, preokupirana sportskim aktivnostima.

U oblasti sporta, obzirom da takmičarski sport podrazumijeva selekciju kao proces u ostvarenju rezultata, akcenat je dat na potrebe za poboljšanje postojećeg stanja sa akcentom na vannastavne aktivnosti srednjoškolaca i rekreacijom-sport za sve, kao značajnom segmentu svrsishodnog korištenja slobodnog vremena mladih.

1.5.12. Civilna zaštita

U funkciji obezbjeđivanja sigurnosti građana i lične imovine, na području općine Ilidža djeluje Služba civilne zaštite. Služba civilne zaštite vrši upravne, stručne i druge poslove iz oblasti zaštite i spašavanja koje su u nadležnosti Općine. Služba civilne zaštite na osnovu Zakona o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća¹⁶ obavlja slijedeće poslove:

- Organizira, priprema i provodi zaštitu i spašavanje na području Općine,
- Izrađuje procjenu ugroženosti na području Općine;

¹⁶ "Službene novine FBiH" br.39/03, 22/06 i 43/10

Zakon o zaštiti od požara i vatrogastvu ("Službene novine FBiH" br.64/09)

- Priprema program zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća Općine;
- Predlaže plan zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća Općine;
- Prati stanje priprema za zaštitu i spašavanje i predlaže mjere za unaprijeđenje organiziranja i osposobljavanja civilne zaštite;
- Organizira, izvodi i prati realizaciju obuke građana na provođenju lične i uzajamne zaštite;
- Organizira i koordinira provođenje mjera zaštite i spašavanja, te organizira i provodi poslove zaštite od požara i vatrogastva, predlaže program samostalnih vježbi i izrađuje elaborat za izvođenje vježbi civilne zaštite;
- Organizuje općinski Operativni centar civilne zaštite i osigurava njegov rad;
- Vršiti popunu ljudstva štabova civilne zaštite, službi zaštite i spašavanja i jedinica civilne zaštite i određuje povjerenike civilne zaštite, osigurava njihovo opremanje materijalno-tehničkim sredstvima te organizira, izvodi i prati realizaciju njihove obuke;
- Priprema propise u oblasti zaštite i spašavanja iz nadležnosti Općine;
- Vodi propisane evidencije i vrši druge poslove zaštite i spašavanja u skladu sa Zakonom i drugim propisima i općim aktima;
- Ostvaruje saradnju sa nadležnim organima i institucijama, nevladinim organizacijama i predstavnicima međunarodne zajednice na provođenju deminiranja općine Ilidža;

Između ostalog u toku 2013. godine pokrenute su aktivnosti za nabavku: sanitetskog materijala za službe zaštite i spašavanja i terenskog vozila za potrebe civilne zaštite, spasilačkih čamaca, prsluka i naprtnjača, obučena su 222 uposlenika općine Ilidža iz oblasti protiv-požarne zaštite; u toku je izrada Procjene i Plana zaštite od požara za područje općine Ilidža). Isto tako:

- Provedena je obuka pripadnika službi zaštite i spašavanja iz oblasti spašavanje na vodi. Obuku je prošlo 14 pripadnika i dobili diplome spasioca na vodi i upravljači na čamcima;
- Vršiti se redovan obilazak skloništa, mjesta registrovanih i novih potencijalnih klizišta i odrona, kao i preduzimaju preventivne mjere zaštite od poplava;
- Služba civilne zaštite kao i do sada planira sredstva u okviru zakonskih propisa za zaštitu i spašavanje, naročito preventivnih mjera (uređenje riječnih korita);
- U saradnji sa Službom za razvoj, investicije i komunalne poslove urađeno je čišćenje i uređenje Rakovičkog potoka u dužini od 6.500 m, a iz sredstava za zaštitu i spašavanje koje su planirane za preventivne mjere;
- U 2013. godini, sredstvima općine Ilidža i donatorskim sredstvima, na području općine Ilidža završeni su projekti: Krupac 1 površine 50.838 m², Dolnice površine 80.595 m² i Matin do površine 59.341 m². Projekti koji su započeti i radovi su u toku: Vela površine 287.654 m² i Vrelo Bosne-Bezistan Točilo-Aišnik na površini 17.963 m².
- U 2013. godini, prijavljene, pronađene i uklonjene su određene količine NUS-a (neeksplozivnih ubojitih sredstava) na prostorima općine Ilidža;
- Urađen jedan administrativni postupak za projekat poboljšanja poslovnog okruženja u općini Ilidža;
- Formirana je Komisija za procjenu šteta od prirodnih i drugih nesreća, koja je učestvovala na izradi Odluke o kriterijima, procedurama i prioritetima za dodjelu jednokratne pomoći prilikom saniranja posljedica od prirodnih i drugih nesreća;
- Vršeno je prikupljanje, obrada i distribucija podataka o svim prirodnim i drugim nesrećama na području općine Ilidža, ukupno 892 podatka, kao i mjesečno izvještavanje Kantonalnoj upravi CZ o požarima i intervencijama na području Općine;
- Dostavljeni su podaci o mjerama zaštite i spašavanja i organizovanja ljudskih i materijalnih potencijala prema nadležnim institucijama, kao i mišljenje na Nacrt zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća Savezu općina i gradova FBiH;

- Odobreno je izdvajanje 50.000 KM drugim ugroženim općinama za saniranje posljedica od prirodnih nesreća; dodjeljena je pomoć općini Ilijaš 20.000 KM za sanaciju putne komunikacije izazvane klizištem, općini Vareš 10.000 KM za sanaciju posljedica izazvanih visokim snijegom i snježnim nanosom, općini Bihać 10.000 KM za sanaciju bolnice koja je izgorjela u požaru i općini Doboj Jug 10.000 KM za sanaciju putne komunikacije izazvane klizištem.

1.5.13. Sigurnost građana

Jedna od osnovnih potreba koja se početkom 21. stoljeća postavlja na sam vrh liste prioriteta većine građana i njihovih lokalnih zajednica jeste zadovoljenje osjećaja individualne i kolektivne sigurnosti. Brojni su faktori globalnog, regionalnog i lokalnog nivoa koji utiču na izazivanje ili intenziviranje straha kod građana da će postati žrtvom nekog od oblika kriminalnog ponašanja. Na skali dobara za koja su građani u najvećoj mjeri zabrinuti svakako se nalaze život i tjelesni integritet, zdravlje, u posljednje vrijeme naročito se ističe potreba očuvanja lične imovine.

Bezbjednosna situacija u općini Ilidža usko je povezana sa bezbjednosnom situacijom u Kantonu Sarajevo i nije zadovoljavajuća. Pitanje bezbjednosti na području općine Ilidža regulisano je Policijskom stanicom Ilidža sa odjeljenjima i odsjecima.

U 2013. godini, na području općine Ilidža evidentirano je izvršenje ukupno 849 krivičnih djela, gdje je u istom periodu otkriveno 441 krivično djelo, tako da je procenat otkrivenosti krivičnih djela 51,9%. Broj krivičnih djela u 2013. godini je manji za 2 izvršena krivična u odnosu na 2012. godinu.

U izvještajnom periodu izvršeno je 298 prekršaja od strane 398 lica, što je u poređenju sa prethodnim periodom 2012. godine (326 prekršaja - 450 lica) manje za 28 slučaja (uočavalo 52 lica manje). U oblasti spriječavanja i suzbijanja krivičnih djela iz oblasti narkomanije u 2013. godine evidentirano je izvršenje 9 krivičnih djela posjedovanja i uživanja opojnih sredstava. Najčešće lokacije na kojima se okupljaju lica sklona uživanju opojnih droga je centralni dio naselja Ilidža, naselje Stup, naselje Skolović kolonija i izletišta Stojčevac. Lica koja konzumiraju narkotička sredstva su najčešće povratnici u vršenju ove vrste krivičnih djela. Pored navedenog u okviru Uprave policije postoji specijalno Odjeljenje za spriječavanje zloupotrebe opojnih droga, gdje policijski službenici preduzimaju aktivnosti na spriječavanju i pronalasku počinitelaca ove vrste krivičnih djela.

Kako je teška ekonomska situacija i prisutno siromaštvo dovelo do povećanja krivičnih djela, sa posebno izraženim imovinskim kriminalitetom, te trgovina i korištenje opojnih droga i alkohola, to je potrebno preduzeti preventivne mjere i razviti programe koji će doprinijeti stvaranju sigurnog, zdravog i poželjnog okruženja za život i rad. Poseban akcenat dat na projekte koje će se u saradnji sa NVO provoditi u osnovnim školama, s ciljem prevencije nasilja i suprostavljanja svim oblicima delikvencije, te edukacija s medicinskog aspekta o zdravom načinu odrastanja i opasnostima koje nose narkomanija i alkoholizam. Potrebna je jača saradnja policije i Centra za socijalni rad vezano za sigurnost građana.

1.5.14. Civilno društvo

U okviru ukupnih procesa tranzicije ka demokratiji i tržišno orijentisanoj ekonomiji, danas je i u našoj zemlji došlo vrijeme kada su institucijama državne vlasti i njihovim nosiocima, za uspješno obavljanje svojih ustavom propisanih nadležnosti, nužno potrebni novi oblici aktivnosti i saradnje, ali i nova znanja i vještine. U tome posebno mjesto zauzima potreba saradnje sa nevladinim sektorom, uključujući ugovaranje i podjelu poslova, odgovornosti i ovlaštenja u obavljanju određenih društveno korisnih funkcija na ravnopravnim partnerskim odnosima. Saradnja sa udruženjima ogleda se u obezbjeđivanju uslova za rad udruženja, uspostavljanju partnerstva sa istim, učešćem u pripremi i realizaciji zajedničkih projekata, u kreiranju društvenog ambijenta koji je podsticajan za civilno društvo.

Neprofitne organizacije na godišnjem nivou u 2013. godini iz budžeta Općine povlače 639.271 KM, a na projekte nevladinih organizacija iz budžeta Općine izdvojeno je 10.000 KM. Dosadašnja orijentacija civilnog društva na budžetsko finansiranje trebala bi biti zamijenjena projektnim finansiranjem po osnovu korištenja međunarodnih fondova i projekata. Potrebno je ohrabriti sve građane i građanke Općine da se aktivno uključe u apliciranje prema međunarodnim, prekograničnim i drugim fondovima, programima i projektima. Posebno bi trebalo ohrabrivati mlade da se uključe u projekte mobilnosti. Prema pregledu iz 2013. godine, 196 nevladinih organizacija imaju sjedište na području općine Ilidža.

Tabela 78. Pregled nevladinih organizacija sa sjedištem na području općine Ilidža

Ukupno	Broj NVO	%
Sport	74	37,8
Kultura	9	4,6
Obrazovanje/nauka	7	3,6
Zdravlje	3	1,5
Borci	12	6,1
Invalidi	9	4,6
Penzioneri	3	1,5
Ostalo	48	24,5
Sindikatska/strukovna udruženja	1	0,5
Povratak	4	2,0
Vatrogasci	3	1,5
Djeca	1	0,5
Mladi	15	7,7
Žene	5	2,6
Životinje	2	1,0
Ukupno	196	100,0

Prema tome, najveći broj organizacija 74 ili 37,8% je povezan sa sportom, a 4,6% je povezan sa kulturom i 3,6% obrazovanjem.

Kroz dosadašnji rad i stečena iskustva došlo se do saznanja da je dio nevladinih organizacija aktivan, ima potporu i kvalitetne programe djelovanja. S tim u vezi, potrebno je nastaviti ostvarivati saradnju sa nevladinim organizacijama, koristiti znanja i stečena iskustva ovog sektora, a novim dati podršku u stručnom i svakom drugom smislu, a sve sa ciljem razvoja pozitivnih procesa našeg društva i lokalne zajednice u kojoj živimo.

Postoji veći broj organizacija civilnog društva, međutim zbog ograničenosti sredstava budžeta, Općina u skladu sa definisanim kriterijima direktno finansira samo nekoliko. Lošu finansijsku situaciju u kojoj se nalaze mnoge organizacije usložnjava činjenica da nemaju izgrađene kapacitete za kreiranje projektnih prijedloga i apliciranje na razne EU fondove namijenjene razvoju civilnog sektora.

1.6. Prostorne i infrastrukturne karakteristike i okoliš

1.6.1. Pokrivenost planskom dokumentacijom

Nekontrolisano naseljavanje rezultiralo je izgradnjom individualnih stambenih objekata, a da se nisu poštovali osnovni elementi postojećih prostorno-planskih dokumenata. Kao rezultat takve izgradnje, grade se objekti različite spratnosti s neadekvatnim položajem u odnosu na saobraćajnice. Širinu saobraćajnica unutar naselja odredili su sami prodavci zemljišta, odnosno kupci, a iste svojom širinom u značajnom broju nisu zadovoljile optimalne uvjete u funkcionisanju saobraćaja pogotovo u zimskom periodu.

Stanje nekontrolisane izgradnje, odgovarajuće službe Općine, Grada i Kantona Sarajevo su djelimično sankcionisale. U proteklom periodu u više navrata realizovana je legalizacija bespravno izgrađenih objekata. Podnešeno je 10.423 zahtjeva za izdavanje naknadne urbanističke saglasnosti za legalizaciju i to:

- 2006. – 3.724 zahtjeva
- 2007. – 4.215 zahtjeva
- 2008. – 926 zahtjeva
- 2012. – 1.559 zahtjeva

Do 31.12.2013. godine riješeno je 6.597 zahtjeva. Kroz provedbeno-plansku dokumentaciju najveći broj građevina kao i infrastruktura, uz određene korekcije na terenu, usvojene su kao provedbeno-planska dokumenta za određene prostorne cjeline.

U prostornom planiranju Općine nadležna služba je kao osnovu koristila Prostorni plan Kantona Sarajevo gdje su se nastojale kroz provedbeno-plansku dokumentaciju ispoštovati osnovna načela razvoja Kantona Sarajevo s tim da se u regulacionim planovima Općine istovremeno ugrade i oni elementi specifični za pojedina područja, a kroz javne rasprave koliko je to moguće, uvažavajući zahtjevi građana na prostoru gdje se donosi planski akt.

U donošenju provedbeno-planske dokumentacija korištena su načela koja se ogledaju u slijedećem:

- Dominantna uloga u razvoju Ilidže ima regionalna razvojna osovina na pravcu istok-zapad na kojoj se razvija i Grad Sarajevo i na kojoj se nalaze centri od Bašćaršije do centra Ilidže,
- Pored ove razvojne osovine radi se na razvoju Ilidže u pravcu Sjever-Jug kako bi se aktivirali vrlo značajni prostorni resursi na pravcu Ilidža-Butmir-Sokolović kolonija- Hrasnica i Ilidža-Otes-Riverina-Kamenjače-Vlakovo-Rakovica,
- Na pravcu osovine razvoja prema istoku, odnosno gradskim centrima treba da se razviju poslovne djelatnosti, biro, agencije, trgovačke djelatnosti i uslužne djelatnosti.
- Razvojni pravac prema zapadu razvija se pretežno kao poslovno-stambena zona sa značajnim poslovnim zonama na području Kamenjače, Blažuj, Vlakovo i Gladno polje,
- Na pravcu sjevera razvijaju se pretežno stambene zone, ali sa djelatnostima privrede vezanim za turizam, nove tehnologije i slično,
- Južni i jugozapadni pravac ima tri osnovna smjera i to prema Butmiru i Vojkovićima na kojem se ostvaruju funkcije turizma, biznisa, sporta i rekreacije, ali i stanovanja. Na ovom pravcu su Terme Ilidža, veslačke staze, kupališne zone, zone sporta i rekreacije, hipodrom, sportski aerodrom i slično.

Pregled prostorno planske dokumentacije i korekcije regulacionih planova i urbanističkih projekata dati su u narednim tabelama.

Tabela 79. Prostorno planska dokumentacija

Naziv dokumenta	Odluka o:	
	pristupanju izradi	usvajanju i provođenju
	Službene novine Kantona Sarajevo	
Regulacioni plan „Poslovna zona Stup“	19/99	24/02
Regulacioni plan dijela prostorne cjeline „Stup I“	20/99, 19/01	
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Stup I“		29/06
Regulacioni plan „Rezidencijalno stanovanje Lužani“	19/99	
Urbanistički projekat „Mala Aleja“ Ilidža	19/99	29/01
Regulacioni plan „Stup- Nukleus“	21/00, 13/11	24/02, 2/12
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Stup-Nukleus“	3/11, 6/14	2/12
Regulacioni plan „Centar Ilidža“	-,15/10	
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Centar Ilidža“		33/05
Regulacioni plan „Terme Ilidža“	4/01	3/04
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Hrasnica“	19/01	14/04
Regulacioni plan „Osijek“	34/01	14/04
Regulacioni plan „Kamenjače“	34/01	14/04
Regulacioni plan „Riverina-Sastavci“	10/02	25/02
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Lužani“	24/02	11/04
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Butmir“	26/02	30/09
Urbanistički projekat „Memorijalni muzej opsade Grada Sarajeva na lokalitetu Tunela D-B, Dobrinja-Butmir“	29/02	
Regulacioni plan „Park sportova“ Ilidža	6/04	
Izmjene i dopune Regulacionog plana Banjsko-rekreativnog kompleksa Ilidža	6/04	28/07
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Stari Stup“	11/04	29/06
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Dobrinja“	32/04	36/06
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Sokolović Kolonija“	24/07	33/09
Urbanistički projekat kompleksa „Bosanka-Blažuj“	24/07	
Projektni program za izradu Urbanističkog projekta kompleksa „Bosanka-Blažuj“	24/07	
Urbanistički projekat „Bosanka-Blažuj“		28/08
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Blažujski drum“	42/07	20/09
Urbanistički projekat „Sportski centar Bubamara“	42/07	
Projektni program za izradu Urbanističkog projekta „SC Bubamara INTERNACIONAL“	17/08	
Urbanistički projekat „SC Bubamara INTERNACIONAL“		26/09
Prostorni plan „Privredna zona Hrasnica“	25/08	
Regulacioni plan „Azići I“	16/09	30/11
Regulacioni plan „Donji Kotorac“	16/09	1/14
Regulacioni plan „OTES“	16/09	12/13
Urbanistički projekat trgovačko-poslovnog centra „Detono“ Kamenjače	26/09	

Program za Urbanistički projekat trgovačko-poslovnog centra „Detono“ Kamenjače	2/11	
Regulacioni plan „Kamenjače-Bare“	9/10	
Regulacioni plan „Hrasnica“	3/11	2/12, 22/14
Regulacioni plan „Doglodi“	6/13	
Regulacioni plan „Azići II“	33/13	
Urbanistički projekat „Spomenički kompleks Tunel D-B“	48/13	
Regulacioni plan „Kovači“	1/14	
Regulacioni plan „Alipašin most I“	20/14	
Regulacioni plan „Nova Ilidža 1“		
Regulacioni plan „Nova Ilidža 2“		
Regulacioni plan „Nova Ilidža 3“		
Regulacioni plan „Blažuj“		
Urbanistički projekat „Riverina sastavci Faza 1A“		
Regulacioni plan „Pejton“		

*Svi budući Regulacioni planovi ovise o donošenju Prostornog plana KS koji je akt višeg reda

Tabela 80. Korekcije regulacionih planova i urbanističkih projekata

Naziv dokumenta	Odluka o korekciji
Regulacioni plan „Terme-Ilidža“	13/07, 15/13
Regulacioni plan „Blažujski drum“	13/07
Regulacioni plan „Stup-Nukleus“	33/09
Regulacioni plan „Osijek“	20/10
Regulacioni plan „Kamenjače“	21/10
Regulacioni plan „Osijek“ (Benzinska pumpa)	26/10
Regulacioni plan „Kamenjače“ (Stambeno-poslovni objekat PoP2)	21/11
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Stup I“	30/11
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Stari Stup“	23/12, 12/13
Izmjene i dopune Regulacionog plana „Poslovna zona Stup“	24/13

U prostornom planiranju Općine nadležna služba je kao osnovu koristila Prostorni plan Kantona Sarajevo gdje su se nastojale kroz provedbeno-plansku dokumentaciju ispoštovati osnovna načela razvoja Kantona Sarajevo s tim da se u regulacionim planovima Općine istovremeno ugrade i oni elementi specifični za pojedina područja, a kroz javne rasprave koliko je to moguće, uvažavajući i zahtjevi građana na prostoru gdje se donosi planski akt.

Nekontrolisano naseljavanje rezultiralo je izgradnjom individualnih stambenih objekata, a da se nisu poštovali osnovni elementi postojećih prostorno-planskih dokumenata. U proteklom periodu u više navrata realizovana je legalizacija bespravno izgrađenih objekata.

1.6.2. Saobraćajna i komunalna infrastruktura

Izgrađenost saobraćajne i komunalne infrastrukture predstavlja osnovu i jedan od značajnih uslova uspješnog socio-ekonomskog razvoja lokalne zajednice. Stepenn izgrađenosti infrastrukture u periodu prije trideset i više godina zavisio je od toga da li su se na pojedinim dijelovima Općine gradile stambene zgrade, odgovarajući industrijski objekti i slično, kao što je bio slučaj u naseljima: Ilidža, Lužani, Hrasnica, dijelovi Otesa, Blažuja i Stupa, u sklopu kojih je urađena odgovarajuća infrastruktura. U ostalim dijelovima Općine stepenn izgrađenosti infrastrukture je bio nedovoljan, da bi kasnije (zahvaljujući lokalnoj inicijativi građana) značajan dio potrebne infrastrukture izgrađen u Butmiru, Stupu, Sokolović Koloniji i dijelovima naselja Hrasnica, Osjeka i Rakovice. U odnosu na stepenn preostale neizgrađene infrastrukture, pogotovo u novofomiranim naseljima, građani i sada djelimično učestvuju u njenom sufinansiranju.

Služba za razvoj, investicije i komunalne poslove je provodila niz aktivnosti u 2013. godini u cilju unaprijeđenja i razvoja saobraćajne i komunalne infrastrukture.

Tabela 81. Aktivnosti na unaprijeđenju saobraćajne i komunalne infrastrukture (Izveštaj za 2013.)

Aktivnost	Iznos	
	KM	%
prikupljanje i ovoz otpada	34.241,5	0,46
održavanje lokalnih vodovoda	43.772,4	0,59
izgradnja vodovodne mreže (Rakovica)	868.666,1	11,70
izgradnja kanalizacione mreže	158.223,6	2,13
održavanje uređaja na kanalizacionoj mreži	11.232,0	0,15
održavanje, izgradnja i rekonstrukcija saobraćajnica	3.163.603,3	42,61
izgradnja novih saobraćajnica	1.456.311,6	
održavanje lokalnih cesta	40.236,3	
zimsko održavanje cesta	78.307,3	
izgradnja i rekonstrukcija lokalnih cesta	1.349.525,2	
saniranje udarnih rupa	58.025,9	
održavanje i izgradnja saobraćajne signalizacije	85.127,0	
izgradnja autobuskih nastrešnica	32.406,5	
radovi na mostovima	63.663,5	
korištenje cestovnog zemljišta (kablovska i td.)	91.208,0	1,23
čišćenje, uređenje i regulacija vodotoka	1.191.270,9	16,04
snabdijevanje električnom energijom	1.205.631,0	16,24
telekomunikacije	400.000,0	5,39
održavanje, izgradnja i rekonstrukcija javne rasvjete	149.890,4	2,02
radovi na klizištima	53.186,8	0,72
održavanje fontana i javnih česmi	29.139,8	0,40
održavanje zelenih površina	25.061,1	0,32
Ukupno	7.425.126,3	100,0

Od 7,4 miliona KM 42,61% je realizovano za održavanje, izgradnju i rekonstrukciju saobraćajnica, 16,24% za snabdijevanje električnom energijom, te 11,7% za izgradnju vodovodne mreže.

1.6.3. Saobraćaj

1.6.3.1. Cestovni saobraćaj

Općina Ilidža, s obzirom na svoj položaj u Kantonu Sarajevo, ima vrlo značajnu ulogu u razvoju cjelokupnog saobraćajnog sistema Kantona Sarajevo. Sistem mreže saobraćajnica na teritoriji Općine je kombinovanog tipa. Saobraćajnu mrežu čine:

Tabela 82. Dužina saobraćajnica po kategorijama

r.b.	Kategorija ceste	dužina
1.	Auto cesta	8 km
2.	Brza cesta	6,5 km
3.	Magistralna cesta	25 km
4.	Regionalne ceste	40 km
5.	Lokalne ceste	140 km
6.	Nerazvrstane ceste	280 km

Naselja unutar Općine su povezana saobraćajnicama koje su skoro sve asfaltirane. Stanje lokalnih saobraćajnica na području Općine je na zadovoljavajućem nivou. Saobraćajnice koje su imale oštećeni asfaltni zastor, usljed prekomjerne upotrebe ceste, loše saniranih prokopa i drugih radova, u posljednjih nekoliko godina su uređene i sanirane.

Kao nedostatak na lokalnim i nekategorisanim cestama je nedostajuća vertikalna i horizontalna signalizacija, nedovoljna izgrađenost pješačkih staza. Većina asfaltiranih saobraćajnica je standardnog oblika, s tim što postoji određen broj saobraćajnica čija je širina, usljed bespravne gradnje objekata i ograda uz saobraćajnice, nestandardnog oblika što utiče na ometano odvijanje saobraćaja u oba smjera. Postojeći kapacitet saobraćajnica u velikoj mjeri zadovoljava zahtjevima vozila, izuzev saobraćajnica u centralnom području Općine, na kojima se, u periodima vršnog sata, stvaraju gužve.

Na području Općine ima 75 mostova koji su u funkciji odvijanja drumskog saobraćaja. Kvalitetne su izvedbe, s tim da neki mostovi ne zadovoljavaju potrebe saobraćajne i pješačke prohodnosti (most na rijeci Dobrinji u ulici Bare kod Stupa, most na vodotoku Večerice u ul. Ruževik i dr.).

Za potrebe biciklističkog saobraćaja koriste se pješačke staze i saobraćajnice, s obzirom da ne postoje izgrađene biciklističke staze.

1.6.3.2. Javni prevoz putnika

Sistem javnog gradskog prijevoza se sastoji od tramvajskog, autobusnog i minibusnog saobraćaja. Na području Općine smještena su dva autobusna terminala, koji ujedno predstavljaju i početne terminuse za 14 autobusnih linija i 2 minibusne linije kao i jedan tramvajski terminal sa kojeg polaze tramvaji na relacijama Ilidža-Bašćaršija, Ilidža-Skenderija i Ilidža-Željeznička stanica.

1.6.3.3. Željeznički saobraćaj

Preko teritorije općine Ilidža prolazi željeznička pruga u dužini od oko 8 km sa dvije stanice, od čega je jedna putnička, koja je locirana u neposrednoj blizini naselja Otes i Pejton, kao i teretna i putna stanica, koja je locirana u naselju Blažuj.

1.6.3.4. Zračni saobraćaj

Na teritoriji općine Ilidža smješten je Međunarodni aerodrom Sarajevo. Kompleks aerodroma ima površinu od 103,6 ha, na kojoj su smješteni: pista ukupne dužine 2.600 m, rulnice i izlazi: A, B, C i D platforma sa 6 stajanki, objekat putničkog terminala, objekat kargo terminala, parking, skladište avionskog goriva i ostali objekti. Na lokaciji kompleksa aerodroma Sarajevo postoje instalirani navigacijski i komunikacijski uređaji sa pripadajućom opremom.

1.6.4. Vodna infrastruktura

1.6.4.1. Snabdijevanje vodom

Stanovništvo područja Ilidže se uglavnom snabdijeva pitkom vodom putem centralnog vodovodnog sistema, a dijelom iz vodovoda lokalnog značaja. Određeni broj stanovnika se snabdijeva individualno, putem manjih vrela i bunara.

Snabdijevanje pitkom vodom putem centralnog vodovodnog sistema (primarni i sekundarni cjevovodi različitih profila, priključni cjevovodi, bunari, rezervoari, pumpne stanice, hidrofleks postrojenja) kontroliše i održava kantonalno javno komunalno preduzeće KJKP „Vodovod i Kanalizacija“.

Prema podacima KJKP „VIK“ Sarajevo stanje u oblasti vodosnabdijevanja pod njegovom kontrolom, značajno tretira područje općine Ilidža u Sarajevskom polju (glavna izvorišta, ne sva), odakle se snabdijeva Grad Sarajevo. Vodovodni sistem Sarajeva je kombinacija gravitacionog i pumpnog sistema, a razvoj modernog vodovodnog sistema teče od 1889. g. (mada su prvi vodovodi na ovim prostorima izgrađeni još 1461. g.). Danas vodovodni sistem pokriva cca 358.000 stanovnika Sarajeva. Glavni resursi vode su podzemna akumulacija Sarajevsko polje (Bačevo, Sokolovići, Stup) Ilidža sa kojim se obezbjeđuje oko 90% ukupnih količina vode, a koje se kreću od 2.338 l/s do 3.513 l/s. Vodozaštitni pojas obuhvata oko 320 ha zemljišta.

Na prostoru općine Ilidža je do sada uređeno 244.922,544 m vodovodne mreže. U toku su aktivnosti na izgradnji primarne vodovodne mreže u MZ Rakovica, okončanje ovih poslova se očekuje u 2013. godini (do kada će biti izgrađeno 45.700 m primarne vodovodne mreže).

Snabdijevanje pitkom vodom iz vodovoda lokalnog značaja (putem lokalnih vodovoda) kontroliše i održava Općina - nadležne službe kroz obezbijedjenje obavljanja komunalnih djelatnosti u okviru svog djelokruga rada, a shodno zakonu o komunalnim djelatnostima. Djelomično se vrši kontrola i održavanje lokalnih vodovoda od strane Općine (od ukupno 36, Općina prati 4 veća sistema), a ostale prate građani korisnici - prema Zakonu o vodama (znatan broj bespravnih objekata).

1.6.4.2. Odvodnja otpadnih i oborinskih voda i uređenje vodotoka

Područje općine Ilidža je dobrim dijelom pokriveno kanalizacionom mrežom i to cijevima različitih profila, što zavisi od toga da li su cijevi priključne, koje su u principu manjeg profila, ili glavne cijevi koje su većeg profila u koje se priključuju fekalne otpadne vode i odvođe se iza naseljenih mjesta, putem tranzitnih i sabirnih kolektora i dalje prema glavnom gradskom prečistaču (Butile koji nije u funkciji).

Za područje općine Ilidža, odvođenje otpadnih voda se vrši uglavnom putem centralnog kanalizacionog sistema, a dijelom kanalizacijom lokalnog značaja, pa i septičkim jamama. Stanje na terenu ukazuje da izgradnju vodovodne infrastrukture za vodosnabdijevanje vodom za piće ne prati izgradnja odvodnje otpadnih voda – mreže kanalizacije.

Prema podacima iz mjesnih zajednica do sada je urađeno ukupno 207.981 m kanalizacione mreže, a u narednom periodu potrebno je uraditi ukupno 122.281 m nedostajuće kanalizacije.

U dijelovima Općine gdje nije izrađena primarna kanalizaciona mreža, određeni broj građana je udruživanjem rada i sredstava za dijelove naselja i pojedine ulice uradio bespravnu lokalnu kanalizaciju. Najveći broj bespravno izgrađenih kanalizacija urađena je u onim naseljima koja su locirana uz vodotoke, koji su korišteni da se u njih priključe primarne kanalizacione cijevi i direktno bez prečišćavanja upuštaju fekalne otpadne vode. U značajnom broju slučajeva u tim naseljima su urađene i septičke jame, a prelivima iz istih spojene su na lokalne kanalizacije i odvođe se u korita vodotoka. Ovako izgrađena bespravna lokalna kanalizacija urađena je na svim vodotocima koji protiču kroz općinu Ilidža i to uglavnom u onim dijelovima gdje nije izgrađena kanalizaciona mreža, a u manjem obimu i u svojim uzvodnim tokovima koji se nalaze van područja općine Ilidža.

Pored kanalizacione mreže u centralnim urbanim dijelovima Općine, djelimično je urađen sistem odvodnje atmosferskih padavina.

1.6.5. Energetika

1.6.5.1. Snabdijevanje električnom energijom

Na srednjenaponskoj i niskonaponskoj distributivnoj mreži se prema Pravilniku o održavanju elektroenergetskih objekata u elektrodistributivnoj djelatnosti JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo, redovno izvode radovi na održavanju čime je ista u tehnički ispravnom stanju i putem nje se vrši redovna distribucija električne energije do krajnjih kupaca. U sklopu realizacije investicionih projekata vrši se rekonstrukcija niskonaponske mreže. Prema Planu investicija za period 2012-2014. godina, vrši se rekonstrukcija i sanacija srednjonaponske i niskonaponske mreže.

Prema podacima JP „Elektrodistribucija“ Sarajevo područje općine Ilidža se napaja električnom energijom iz baznih TS 110/10 KV transformatorskih stanica:

- TS 110/35/10 KV - Blažuj,
- TS 110/10-Azići,
- TS 110/10/35 KV - Famos i
- TS 35/10 KV - Gladno polje.

Lokacijska raspoređenost naprijed navedenih baznih TS nije dobra u odnosu na teritoriju Općine, a također nedostaje jedan broj 10 KV kablovskih čelija (izlaza) za zadovoljenje svih konzumenata električne energije (planirani individualni stambeni objekti).

Ukupan broj kupaca u poslovnicu Ilidža je 30.268 kupaca, od čega je 27.516 kupaca iz kategorije domaćinstvo (D) i 2.752 kupaca iz kategorije ostala potrošnja (OP).

Registrovanih bespravnih priključaka (BP) koji se redovno čitaju je 2.975, dok je broj novo utvrđenih bespravnih priključaka koji se isključuju 150.

1.6.5.2. Gasna mreža

Na području općine Ilidža je u značajnom obimu izgrađena gasna mreža kako za potrebe domaćinstava tako za potrebe privrede. Gasnu mrežu na Ilidži sačinjavaju čelični gasovod pritiska $p=8$ (14,5) bar u dužini od 41.294 m; polietilenski čelični gasovod $p=3$ (4) bar dužine 19.091 m i distributivni gasovod pritiska $p=0,1$ (0,2) bar u dužini 157.897 m. Za funkcionisanje gasnog sistema izgrađeno je 19 rejonskih regulacionih stanica i 45 prijemno-regulacionih stanica.

Gas koristi aktivno 8.297 domaćinstava, pasivnih 1.959 što iznosi ukupno 10.256. Privreda aktivno koristi gas sa 710 subjekata, pasivno 159 što iznosi 669.

U odnosu na stepen izgrađenosti gasne mreže, upotreba gasa kao ekološkog i energetskog goriva nije u dovoljnoj mjeri iskorištena iz razloga što je isti za potrošače skup, pa zbog toga iz naprijed navedenih podataka imamo značajan broj pasivnih kupaca koji su izgardili potrebne instalacije za korištenje gasa i isti ne koriste prelaskom na alternativna goriva.

1.6.5.3. Toplifikacija

Na području općine Ilidža nalazi se pet nezavisnih toplifikacionih sistema KJKP Toplane Sarajevo:

1. četiri slobodnostojeće kotlovnice: Lužani, Mlade Bosne, Tome Međe i Mala aleja ukupne instalisane snage 27,22 MW i
2. jedna krovna kotlovnica Tibra Pacific1, instalisane snage 2,58 MW
3. jedna kotlovnica u objektu Grand city u ul. Butmirska cesta br. 14

Ukupna instalisana snaga postrojenja na području Općine je 29,8 MW što iznosi cca 6% od ukupne instalisane snage svih postrojenja u sistemu KJKP Toplane Sarajevo. Ukupna angažovana snaga je 18,5 MW.

Na području Općine zagrijava se 2.327 stanova, što iznosi cca 5% ukupnog broja stanova koji se zagrijavaju u Kantonu Sarajevo i cca 266 poslovnih prostora.

Kotlovnice koriste prirodni gas kao osnovno gorivo, a lako i teško ulje (mazut) kao alternativno gorivo, što u situacijama kada ima problema u snabdijevanju prorodnim gasom doprinosi stabilnosti energetskog sistema u Općini i Kantonu.

Svi toplifikacioni sistemi: kotlovnice, podstanice i distributivna mreža su potpuno ili djelimično rekonstruisani što omogućava uredno snabdijevanje svih korisnika toplotnom energijom.

1.6.6. Uklanjanje čvrstog otpada

Općina kao lokalna zajednica je preduzela potrebne aktivnosti i uložila značajna finansijska sredstva za izgradnju niša za hajfiše u kojima su smještene posude za odlaganje smeća, kao prihvatljivo rješenje za građane u smislu dugoročnog rješavanja ovoga pitanja.

Područje općine Ilidža je u značajnoj mjeri pokriveno određenim brojem izgrađenih niša za hajfiše. U narednom periodu potrebno je iznaći adekvatne lokacije za izgradnju nedostajućih niša sa tendencijom da se izgrade niše i na područjima padinskih dijelova Općine, čime bi se zaokružile aktivnosti vezane za ova pitanja i omogućilo da se na prostoru čitave Općine na organizovan način vrši prikupljanje otpada.

Specifičnost pojedinih dijelova Općine je da je jedan broj ulica preuzak da bi se uopće mogli izgraditi niše za hajfiše (ulice koje su djelimično ili nisu uopće obuhvaćene odvozom smeća). Najbolje rješenje za odvoz smeća u ovim ulicama jeste da se isti vrši ručnim odvozom (kese, kante i sl.) pri čemu bi se u utvrđenim danima smeće iznosilo ispred svojih stambenih objekata kako bi KJKP „RAD“ svojim vozilima pokupili i odveli smeće na deponiju.

Na prostoru Ilidže razmješteno je 1.680 posuda za odlaganje otpada. U 2013. godini izgrađeno je novih 28 niša sa nadstrešnicama za smještaj 52 posude.

1.6.7. Stanovanje

Prema preliminarnim rezultatima popisa 2013. godine, na području općine Ilidža je evidentirano 35.427 stanova, što je za 47% više stanova nego 2006. godine kada je prema podacima evidentirano 24.099 stanova (Strategija razvoja općine Ilidža za period 2008-2013. godine).

Broj stanova Ilidže u ukupnom broju stanova Kantona Sarajevo iznosi 16,8%. Ako se uporedi broj domaćinstava i broj stanova na Ilidži može se zaključiti da ima oko 60% stanova više nego domaćinstava, odnosno 13.167 stanova više.

Tabela 83. Preliminarni rezultati popisa 2013.

Područje	Broj		
	stanovnika	domaćinstava	stanova
Ilidža	71.892	22.260	35.427
Kanton Sarajevo	438.443	149.123	210.589

Od 6,7 miliona KM 46,1% je realizovano za održavanje, izgradnju i rekonstrukciju saobraćajnica, 18% za snabdijevanje električnom energijom, te 13% za izgradnju vodovodne mreže i td. Općina redovno izdvaja značajna sredstva za unaprijeđenje infrastrukture što je potrebno nastaviti i u budućnosti kako bi na cijeloj teritoriji Općine bili ravnomjerno raspoređeni infrastrukturni kapaciteti, i kako bi razvoj infrastrukture pratio novu izgradnju.

Općina Ilidža, s obzirom na svoj položaj u Kantonu Sarajevo, ima vrlo značajnu ulogu u razvoju cjelokupnog saobraćajnog sistema Kantona Sarajevo. Naselja unutar Općine su povezana saobraćajnicama koje su skoro sve asfaltirane. Stanje lokalnih saobraćajnica na području Općine je na zadovoljavajućem nivou.

Saobraćajnice koje su imale oštećeni asfaltni zastor, usljed prekomjerne upotrebe ceste, loše saniranih prokopa i drugih radova, u posljednjih nekoliko godina su uređene i sanirane. Kao nedostatak na lokalnim i nekategorisanom cestama je nedostajuća vertikalna i horizontalna signalizacija, nedovoljna izgrađenost pješačkih staza.

Stanovništvo područja Ilidže se uglavnom snabdijeva pitkom vodom putem centralnog vodovodnog sistema, a dijelom iz vodovoda lokalnog značaja. Određeni broj stanovnika se snabdijeva individualno, putem manjih vrela i bunara.

Glavni resursi vode su podzemna akumulacija Sarajevsko polje (Bačevo, Sokolovići, Stup) Ilidža sa kojim se obezbjeđuje oko 90% ukupnih količina vode, a koje se kreću od 2.338 l/s do 3.513 l/s. Vodozaštitni pojas obuhvata oko 320 ha zemljišta.

Na prostoru općine Ilidža je do sada uređeno 244.922,544 m vodovodne mreže. U toku su aktivnosti na izgradnji primarne vodovodne mreže u MZ Rakovica, okončanje ovih poslova se očekuje u 2013. godini (do kada će biti izgrađeno 45.700 m primarne vodovodne mreže).

Područje općine Ilidža je dobrim dijelom pokriveno kanalizacionom mrežom. Za područje općine Ilidža, odvođenje otpadnih voda se vrši uglavnom putem centralnog kanalizacionog sistema, a dijelom kanalizacijom lokalnog značaja, pa i septičkim jamama.

Stanje na terenu ukazuje da izgradnju vodovodne infrastrukture za vodosnabdijevanje vodom za piće ne prati izgradnja odvodnje otpadnih voda – mreže kanalizacije. Prema podacima iz mjesnih zajednica do sada je urađeno ukupno 207.981 m kanalizacione mreže, a u narednom periodu potrebno je uraditi ukupno 122.281 m nedostajuće kanalizacije.

Područje općine Ilidža se napaja električnom energijom iz baznih TS 110/10 KV transformatorskih stanica: TS 110/35/10 KV - Blažuj, TS 110/10-Azići, TS 110/10/35 KV - Famos i TS 35/10 KV - Gladno polje. Lokacijska raspoređenost naprijed navedenih baznih TS nije dobra u odnosu na teritoriju Općine, a također nedostaje jedan broj 10 KV kablovskih ćelija /izlaza/ za zadovoljenje svih konzumenata električne energije /planirani individualni stambeni objekti/. Na srednjenaponskoj i niskonaponskoj distributivnoj mreži redovno se izvode radovi na održavanju čime je ista u tehnički ispravnom stanju i putem nje se vrši redovna distribucija električne energije do krajnjih kupaca. U sklopu realizacije investicionih projekata vrši se rekonstrukcija i sanacija srednjenaponske i niskonaponske mreže.

Za funkcionisanje gasnog sistema izgrađeno je 19 rejonskih regulacionih stanica i 45 prijemno-regulacionih stanica. U odnosu na stepen izgrađenosti gasne mreže, upotreba gasa kao ekološkog i energetskog goriva nije u dovoljnoj mjeri iskorištena iz razloga što je isti za potrošače skup, pa zbog toga postoji značajan broj pasivnih kupaca koji su izgardili potrebne instalacije za korištenje gasa i isti ne koriste prelaskom na alternativna goriva.

Na području općine Ilidža nalazi se pet nezavisnih toplifikacionih sistema KJKP Toplane Sarajevo: četiri slobodnostojeće kotlovnice: Lužani, Mlade Bosne, Tome Međe i Mala aleja ukupne instalisane snage 27,22 MW i jedna krovna kotlovnica Tibra Pacific1, instalisane snage 2,58 MW. Svi toplifikacioni sistemi: kotlovnice, podstanice i distributivna mreža su potpuno ili djelimično rekonstruisani što omogućava uredno snabdijevanje svih korisnika toplotnom energijom.

Općina kao lokalna zajednica je preduzela potrebne aktivnosti i uložila značajna finansijska sredstva za izgradnju niša za hajfiše u kojima su smještene posude za odlaganje smeća, kao prihvatljivo rješenje za građane u smislu dugoročnog rješavanja ovoga pitanja.

Područje općine Ilidža je u značajnoj mjeri pokriveno određenim brojem izgrađenih niša za hajfiše. U narednom periodu potrebno je iznaći adekvatne lokacije za izgradnju nedostajućih niša sa tendencijom da se izgrade niše i na područjima padinskih dijelova Općine, čime bi se zaokružile aktivnosti vezane za ova pitanja i omogućilo da se na prostoru čitave Općine na organizovan način vrši prikupljanje otpada.

Prema preliminarnim rezultatima popisa 2013. godine, na području općine Ilidža je evidentirano 35.427 stanova, što je za 47% više stanova nego 2006. godine kada je prema podacima evidentirano 24.099 stanova (Strategija razvoja općine Ilidža za period 2008-2013. godine).

1.6.8. Stanje okoliša

Unaprijeđenje i zaštita okoliša na teritoriji općine Ilidža je aktivnost od ključnog značaja za stanovnike lokalne zajednice, jer su građani ti koji u slučaju ugrožavanja stanja okoliša najviše trpe.

Stanje okoliša također ima značajan direktan uticaj na ekonomski razvoj Općine, ali i na socijalni status stanovništva, posebno uzevši u obzir činjenicu da prema svim parametrima općina Ilidža ostvaruje najbolje rezultate u sektoru turizma u poređenju sa ostalim općinama Kantona Sarajevo, ali i šire Sarajevske metropolitanske regije. Razlozi za to su njen položaj, tradicija, već izgrađena turistička infrastruktura, ali i prirodne ljepote, znamenitosti i atrakcije, te sportsko-rekreativni sadržaji koji se u takvom ambijentu mogu organizirati. Povezanost stanja i očuvanosti okoliša, mogućnosti razvoja turizma i sektora uslužnih djelatnosti i socijalnog statusa lokalnog stanovništva je neupitna i već dokazana u regionalnim i evropskom kontekstu.

Značaj razvoja turizma, koji je baziran na pomenutim ljudskim, prirodnim i izgrađenim resursima, stanju okoliša, najbolje oslikavaju podaci o broju noćenja na teritoriji općine Ilidža, gdje je 40% ukupnih noćenja stranih turista i 39% noćenja domaćih turista u Kantonu Sarajevo, ostvareno na teritoriji općine Ilidža u 2013. godni.

Većina pitanja zaštite okoliša su u domenu ingerencija Kantona Sarajevo i nadležnog Minsitarstva prostornog uređenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo, no i općina Ilidža kao jedinica lokalne samouprave preuzima određene odgovornosti, te kroz vlastite mehanizme doprinosi poboljšanju stanja i zaštite okoliša, samostalno ili u saradnji sa Kantom Sarajevo.

1.6.8.1. Zrak i upravljanje kvalitetom zraka

U skladu sa čl. 26. Zakona o zaštiti zraka¹⁷ Federalno ministarstvo objavljuje, u januaru svake godine, Izvještaj o emisijama zagađujućih materija u zrak za prethodnu godinu za Federaciju BiH. Kantoni, u aprilu svake godine, objavljuju izvještaje o emisijama zagađujućih materija u zrak (uključujući emisije iz prirodnih izvora) za prethodnu godinu za teritorij svog kantona.

Mreža monitoringa kvaliteta zraka na području Kantona Sarajevo se trenutno sastoji od 5 (pet) automatskih i tri manuelne stanice, a uspostavljena je u skladu sa starim Pravilnikom o monitoringu kvaliteta zraka Federacije BiH.¹⁸

Praćenje kvaliteta zraka organizuje Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša, a poslove monitoringa obavlja JU Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo. Statistika mjerenja postoji na ukupno 5 lokacija i to: Vogošća, Vijećnica, Higijenski zavod, Otoka i Ilidža. Od 2011. godine, na Ilidži su u funkciji, i mobilna i stacionarna stanica.

¹⁷ „Službene novine Federacije BiH“, br.33/03 i 04/10

¹⁸ „Službene novine Federacije BiH“, broj 12/05

Iako je stanje kvaliteta zraka neuporedivo bolje nego sedamdesetih godina prošlog vijeka, uglavnom zbog uvođenja plina kao energenta i izgradnjom kotlovnica daljinskog grijanja, u periodu od kada se vrše kontinuirana mjerenja očigledan je trend rasta svih polutanata.

Prema podacima JU Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo vidljivo je da sve stanice imaju od 2001. godine iste trendove rasta izmjerene koncentracije SO_2 , sa izuzetkom naglog jednogodišnjeg skoka 2009. godine kada su zabilježene i najviše vrijednosti sumpordioksida, što je između ostalog bila i posljedica nestanka gasa u Kantonu. Primjetan je veći rast koncentracija ovog polutanta na teritoriji opštine Ilidža u odnosu na druga praćena područja, gdje je na mobilnoj automatskoj stanici izmjereno već drugu godinu zaredom prekoračenje dozvoljene prosječne godišnje vrijednosti od $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$. Trendovi pokazuju da se svake godine bilježi porast koncentracija ovog polutanta najviše tokom grijne sezone radi povećane potrošnje čvrstog goriva.

Vrijednosti za čađ variraju iz godine u godinu, ali je opći trend porast, no veći dio praćenih godina vrijednost koncentracije čađi je ispod dozvoljene godišnje vrijednosti od $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$, sa trendom približavanja toj granici za teritorij općine Ilidža.

Tokom godina praćenja uticaj saobraćaja na kvalitet zraka u Kantonu Sarajevo je sve veći te se bilježi porast koncentracije azot dioksida na svim stanicama s izuzetkom Ilidže gdje je taj porast nešto slabije izražen, vjerovatno zbog dobre saobraćajne povezanosti i prohodnosti saobraćajnica.

Kanton Sarajevo najveći problem ima s koncentracijom prašine mjerene frakcije PM_{10} i da je niz godina zabilježeno prekoračenje dozvoljene prosječne godišnje granične vrijednosti od $40 \mu\text{g}/\text{m}^3$ na svim stanicama, uključivo i na teritoriji općine Ilidža.

Na teritoriji Kantona Sarajevo, monitoring kvaliteta zraka je loš i nepotpun, a vrlo često mjerne stanice nisu u funkciji zbog nedostatka sredstava za održavanje i opravke, što je naglašeno i u godišnjem izvještaju JU Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo.

Za period kontinuiranog višegodišnjeg mjerenja, evidentan je trend rasta koncentracije svih polutanata, od kojih SO_2 i prašina PM_{10} prelaze prosječne godišnje granične vrijednosti na mjernim stanicama na teritoriji općine Ilidža. Porast emisije ovih polutanata uglavnom se može pripisati emisijama iz individualnih ložišta na čvrsta goriva u toku sezone grijanja, čiji broj iz godine u godinu raste, što zbog izgradnje velikih naselja individualnog stanovanja sa neadekvatno planiranom komunalnom infrastrukturom, što zbog prelaska većeg broja postojećih korisnika zemnog gasa na čvrsta goriva, uglavnom uzrokovano porastom cijene tog energenta.

Iako saobraćaj također doprinosi povećanju koncentracije polutanata, iz vrijednosti emisije NO_x , koje su kontinuirano mjerene na stanicama na Ilidži, i koje su među najnižim u Kantonu Sarajevo, može se konstatovati da je glavna saobraćajna infrastruktura adekvatno planirana, Ilidža dobro saobraćajno uvezana, glavne saobraćajne arterije prohodne i da se saobraćaj odvija bez zastoja, bez obzira na veliku frekvenciju automobila (glavni zapadni prilaz Sarajevu).

1.6.8.2. Vodni resursi i upravljanje vodama

Područje općine Ilidža raspolaže sa značajnim vodnim bogatstvom, vodotocima, podzemnim vodama, mineralnim vodama, termalnim vodama i termomineralnim vodama, a ti resursi su od strateškog značaja kako za općinu Ilidža, tako i za Kanton Sarajevo, uzevši u obzir sistem vodosnabdijevanja Kantona Sarajevo (ključna izvorišta pitke vode), ali i značaj za razvoj turizma (termomineralne vode, banjsko lječilište, sportsko-rekreativni sadržaji i park prirode Vrelo Bosne, itd.). Preko teritorije općine protiču rijeke Bosna, Željeznica, Zujevina, Miljacka, Dobrinja, Tilava, VečERICA, te Bunički potok i Rakovički potok.

Širenjem grada Sarajeva uvećavao se broj stanovnika, a time i potreba za velikom količinom pitke vode. Detaljna istraživanja pitkih voda Sarajevskog polja vrše se od 1951. godine u rejonima Bačevo, Konaci, Sokolović Kolonija, Plandište i Stup. Vodovodni sistem Kantona Sarajevo, a time i općine Ilidža, koristi u najvećem dijelu vodne resurse podzemnih akumulacija koje su locirane na području općine Ilidža u vodozaštitnim zonama Bačevo, Sokolovići i Stup. Iz ovih podzemnih akumulacija obezbijeduje se oko 90% ukupnih količina vode, za potrebe vodovodnog sistema a koje se kreću u omjeru od 2.338 – 3.513 l/s. Intenzivnom eksploatacijom za snabdijevanje Kantona Sarajevo nivo podzemnih voda je padao. U 2002. godini je urađeno filter postrojenje Bosna I sa 200 l/s, a poslije i filter postrojenja Bosna II, kojim je planirano snabdijevanje vodom dijelova Sarajeva kao i šireg prostora Rakovice.

Prema podacima KJKP „Vodovod i kanalizacija“ značajan dio vodovodne mreže koji je rađen prije rata je dotrajavao i rađen je prema standardima tog vremena, što su najvećim dijelom i glavni razlozi da su gubici iz mreže oko 70%, što je neprihvatljivo sa stanovišta održivosti korištenja resursa. Vodovodne cijevi koje se ugrađuju u posljednjih desetak godina su rađene po novim standardima i vodonepropusne su.

Pored centralnog vodosnabdijevanja, na teritoriji općine Ilidža, uglavnom u mjesnim zajednicama Rakovica, Blažuj i Hrasnica I, oko 7.500 stanovnika se snabdijeva vodom iz 46 lokalnih vodovoda, a s obzirom da su izgrađeni samoinicijativno od strane građana, veći dio ne zadovoljava standarde za tu vrstu objekata. Sagledavajući stanje na terenu evidentno je da najveći broj kaptiranih objekata nema uspostavljen higijenski nadzor i najčešće nemaju određeno lice koje bi se brinulo o vodnom objektu.

Područje općine Ilidža je dobrim dijelom pokriveno kanizacionom mrežom i to cijevima različitih profila, što zavisi od toga da li su cijevi priključne, koje su u principu manjeg profila, ili glavne cijevi koje su većeg profila u koje se priključuju fekalne otpadne vode i odvođe se iza naseljenih mjesta, putem tranzitnih i sabirnih kolektora i dalje prema glavnom gradskom prečistaču (Butile koji nije u funkciji). U narednom periodu potrebno je uraditi ukupno 122.281 m nedostajuće kanalizacije.

U dijelovima Općine gdje nije izrađena primarna kanizaciona mreža, određeni broj građana je udruživanjem rada i sredstava za dijelove naselja i pojedine ulice uradio bespravnu lokalnu kanalizaciju (većina u MZ Rakovica, Blažuj, Osjek i Stup). Najveći broj bespravno izgrađenih kanalizacija urađen je u onim naseljima koja su locirana uz vodotoke, koji su korišteni da se u njih priključe primarne kanizacione cijevi i direktno bez prečišćavanja upuštaju fekalne otpadne vode.

Na prostorima općine Ilidža gdje nije bila izgrađena kanizaciona mreža građani su odvodnju fekalija rješavali izgradnjom septičkih jama koje su građene bez poštivanja standarda, tako da su kod većine fekalije odlazile u zemljište ili u neke odvodne kanale u blizini objekata čime se ugrožava okoliš, ali i zdravlje samih ljudi. Septičke jame se nalaze u mjesnim zajednicama Butmir 8, Hrasnica I 37, Ilidža

Centar 11, Lužani 26, Vreoca 20, Vrelo Bosne 18, Blažuj 1.714, Rakovica 1.825, Osjek 684, Otes 15, Stup 430 i Stup II 13 što znači da ukupan broj septičkih jama iznosi 4.852.

Treba istaći da su resursi mineralne, termalne i termomineralne vode veliko prirodno bogatstvo općine Ilidža koje je još uvijek nedovoljno iskorišteno i u razvojnom segmentu može dati poticaj za razvoj privrednih djelatnosti u različitim oblastima, a time i razvoju Općine i otvaranju novih radnih mjesta. Mineralne, termalne i termomineralne vode mogu se koristiti za liječenje i rehabilitaciju, rekreaciju, u zdravstvenom turizmu i sportu, flaširanje ljekovitih i osvježavajućih mineralnih voda, termoenergetici kao obnovljivi izvor energije, u proizvodnji hrane, zagrijavanju staklenika i sl.

S jedne strane mnogobrojni vodotoci, predstavljaju razvojni potencijal općine Ilidža, no s druge strane, način i kvalitet regulacije tih vodotoka, kao i uticaj susjednih Općine na stanje i kvalitet vode tih vodotoka, predstavljaju permanentnu prijetnju stanovnicima općine Ilidža.

Ukupna dužina vodotoka rijeke Bosne kroz Ilidžu je 7.845 metara. Korito nije regulisano. U svom donjem toku od ušća rijeka Željeznice i Zujevine stvaraju se uslovi da kod obilnih kišnih padavina ugrožava objekte i poljoprivredno zemljište naselja Otes i Osjek. Kvalitet vode rijeke Bosne u gornjem toku je zadovoljavajući. Od ušća rijeke Željeznice, rijeke Zujevine i rijeke Miljacke kvalitet vode se značajno pogoršava, pogotovo u periodima niskog vodostaja, te predstavlja permanentnu opasnost za zdravlje ljudi.

Ukupna dužina protoka rijeke Željeznice preko teritorije općine je 7.285 metara. Regulacija korita rijeke urađena je od Ratnog mosta do naselja Otes u dužini od 3.487 metara. Kod većeg vodostaja i poplava, ugrožava naselja na neregulisanom dijelu korita i to dijelove naselja Sokolović Koloniju i Butmir, a nizvodno naselja Otes i Osijek. Stanje kvaliteta vodotoka u gornjem toku Željeznice je lošeg ekološkog statusa, koji se pogoršava od ušća rijeke Tilave budući da se u Tilavu u gornjem dijelu vodotoka (Istočna Ilidža) ispuštaju fekalije i drugi otpad iz novoformiranih naselja.

Preko teritorije općine Ilidža Zujevina protiče u dužini od 4.395 dok Rakovički potok ima dužinu 7.545 metara. Riječna korita rijeke Zujevine kao i Rakovičkog potoka nisu regulisana izuzev dijela korita na rijeci Zujevini kod novoizgrađenog mosta u Osjeku u dužini od 70 metara. U vrijeme obilnih padavina rijeka Zujevina ugrožava dijelove naselja Blažuj i Osijek, a Rakovički potok pojedine dijelove naselja u Rakovici i Blažuju. Stanje kvaliteta vodotoka Zujevine od ušća Rakovičkog potoka lošeg ekološkog statusa čemu doprinosi činjenica da je u navedeni potok doveden značajan broj nelegalno izgrađenih kanalizacionih priključaka.

Ukupna dužina rijeke Miljacke preko teritorije Ilidže iznosi 6.405 metara sa 3.200 metara uređenog korita zemljanim nasipom, a manjim dijelom uređene su obale sa adekvatnim betonskim i kamenim oblogama. Protokom kroz Sarajevo dolazi do zagađivanja fekalijama i drugim otpadom tako da je na ušću u Bosnu kvalitet vode veoma lošeg fizičko-hemijskog i biološkog kvaliteta.

Ukupna dužina vodotoka rijeke Dobrinje preko teritorije Općine iznosi 6.323 metra. Veći dio korita nije regulisan. Proteklih godina u više navrata je vršeno pročišćavanje, proširenje korita kao i izrada zemljanog nasipa kao privremenog rješenja zaštite od poplava. Kod obilnijih kišnih padavina poplave ugrožavaju dijelove naselja Stup i Otes. Kvalitet vodotoka u gornjem dijelu (Istočno Novo Sarajevo) je lošeg ekološkog statusa, koji se kao takav zadržava svojim protokom kroz Novi Grad, Ilidžu, pa sve do svog ušća u Bosnu.

Rijeka Tilava protiče preko teritorije Općine u dužini od 3.957 metara. Korito Tilave regulisano je svojim tokom kroz naselja Donji Kotorac i Butmir u dužini od 2.500 metara. Kod obilnih padavina

ugrožava dijelove Poljoprivrednog dobra Butmir gdje nije izvršena regulacija korita. Zagađenost vodotoka je veoma visoka uslijed ispuštanja fekalne kanalizacije u gornjem dijelu.

Rijeka VečERICA zajedno sa svojom pritokom Buničkim potokom od izvorišta u Hrasnici do ulijevanja u rijeku Željeznicu ima vodotok dužine 5.770 metara. Korita Buničkog potoka i rijeke Večerice su svojim najvećim dijelom protoka kroz hrasnička naselja regulisana.

Zbog loše regulacije, te zagađenosti koja je često izazvana uticajima u gornjim tokovima rijeka (ne na teritoriji općine Ilidža), većina vodotoka koji protiču kroz općinu Ilidža, u svojim donjim tokovima, umjesto resursom za razvoj, počće sve više i više predstavljati prepreku za razvoj, sve dok se ne učine značajni koraci u Kantonu Sarajevo, ali i u Gradu Istočno Sarajevo u smislu ublažavanja ekoloških šteta izazvanih nesavjesnim upravljanjem vodotocima i unaprijeđenja ekoloških karakteristika vodotokova, kroz bolje upravljanje i regulaciju.

Pitanje infiltracije zagađenih vodotoka u podzemne vode, fekalna kanalizacija koje se ispušta u vodotokove, septičke jame koje su u većini slučajeva nepropisno izgrađene, te neopremljenost građevinskog zemljišta potrebnom i kvalitetnom vodnom infrastrukturom su ključna pitanja koja se moraju rješavati na nivou općine Ilidža, ali i na nivou Kantona Sarajevo, kako bi se osigurala održivost ključnog resursa neophodnog za život stanovništva Kantona Sarajevo, a to je pitka voda.

Nedopustivo je da 70% vode koja se crpi iz podzemnih akumulacija na teritoriji općine Ilidža, za potrebe vodonsabdijevanja Općine i Kantona bude izgubljeno iz mreže.

1.6.8.3. Korištenje, zaštita i upravljanje zemljištem

S obzirom na aktivnosti koje se svakodnevno odvijaju na prostoru općine Ilidža, zemljište je veoma podložno promjenama, u smislu namjene i korištenja, ali i degradacije i mnogih štetnih utjecaja. Zbog toga se svakodnevno mijenjaju omjeri vrsta zemljišta, najčešće na štetu kvalitetnih šumskih i poljoprivrednih, a u korist građevinskog zemljišta.

Od ukupne površine općine Ilidža, koja iznosi 136,8 km², najveći udio čine šume, odnosno šumsko zemljište, ukupno 54%, dok je procentualno učešće poljoprivrednog zemljišta 23,9%. Slijedi građevinsko zemljište sa 21,1%. Na šljunkovita i kamenita zemljišta zajedno otpada manje od 1% ukupne površine Općine. Poljoprivredno zemljište je razvrstano u 8 bonitetnih kategorija. Prve četiri kategorije čine najkvalitetnija zemljišta, koja su pogodna za poljoprivrednu proizvodnju i zauzimaju ukupno 38,2% poljoprivrednog zemljišta i nalaze se u dolinama rijeka sa mogućnostima potpunog uređenja poljoprivrednog zemljišta.

Svi ovi podaci o zemljišnim površinama moraju se uzeti s rezervom, obzirom da je na području Ilidže u periodu od kraja rata do danas došlo do velikih migracija stanovništva iz susjednih općina, kantona, ali i susjednih država, što je dovelo i do velike ekspanzije bespravne gradnje. Bespravna gradnja povlači sa sobom niz problema i štetnih utjecaja na okoliš, a kad je u pitanju zemljište, oni se očituju u

širenju građevinskog zemljišta, usitnjavanju parcela, a samim time i promjenom namjene zemljišta (npr. poljoprivredno u građevinsko), što će u značajnoj mjeri uticati na smanjenje poljoprivrednih površina. U toku je treća legalizacija bespravno izgrađenih objekata, te se podaci o stanju vlasništva i karakteru zemljišta ne mogu tačno sravniti sve dok se konačno ne izvrši legalizacija, upis vlasništva i promjena namjene zemljišta iz poljoprivrednog u građevinsko zemljište.

Intenzitet zagađenosti zemljišta, na području općine Ilidža, na određenim površinama kao što su zaostali industrijski kapaciteti „Famosa“ u Hrasnici, gdje se odlagao komunalni, tehnološki i drugi otpadni materijal, utvrđena je prisutnost nekih teških toksičnih metala zaostalih iz prethodnog perioda, dok je na drugim područjima u granicama normale. Može se reći da je kontaminacija zemljišta na lokacijama „divljih“ deponija gdje se nedozvoljeno odlaže komunalni i drugi čvrsti otpadni materijal, stalni problem. Povremeno se vrši uklanjanje „divljih“ deponija, koje se, nažalost, ponovo formiraju. Činjenica je da je zemljište na prostoru Kantona, a time i općine Ilidža, kontaminirano teškim metalima, sumporom, pesticidima i kadmijumom. Koncentracija navedenih elemenata prelazi tolerantne nivoe. Najveća koncentracija zagađenosti izražena je u blizini saobraćajnica, koja nastaje prevashodno od izduvnih gasova automobila.

Na osnovu podataka Federalnog centra za uklanjanje mina i neeksplozivnih ubojnih sredstava („Elaborat sistematskog izviđanja za općinu Ilidža“), ukupna minirana površina na području općine Ilidža je iznosila 17.414.100 m² odnosno 12,1% ukupne teritorije Općine. Do sada je „očišćeno“ 4.000.000 m², proglašeno bez rizika 8.000.000 m², ostalo za deminiranje 5.400.000 m². Površine koje su ostale za deminiranje su na prostoru šuma i šumskog zemljišta, lokalitet Rakovice i lokalitet planine Igman.

Glavni problem sa aspekta korištenja zemljišta je bespravna gradnja, koja potom prouzrokuje niz ekonomskih i društvenih problema na koje društvo teško da može dati adekvatan odgovor, a obično rješavanje te problematike iziskuje veoma velika finansijska sredstva (izgradnju komunalne infrastrukture, izgradnju društvene infrastrukture i sl.). Direktni uticaj je smanjenje poljoprivrednog i šumskog zemljišta, kao resursa za moguć održivi razvoj, te umanjeње boniteta poljoprivrednog zemljišta, ili pak kontaminacija istog. Proces legalizacije, na žalost, ne prati i proces izgradnje kvalitetne društvene i komunalne infrastrukture, te će mnoga od legaliziranih naselja i dalje predstavljati okolinsku prijetnju održivom razvoju.

Određene površine su također kontaminirane, kao rezultat neizbježnog razvoja saobraćajne infrastrukture, ali u mnogim slučajevima i kao rezultat nesavjesnog postupanja lokalnog stanovništva i neadekvatne kontrole nadležnih organa.

Nakon aktivnosti deminiranja oko 5.400.000 m², uglavnom šumskog zemljišta, je ostalo kontaminirano minsko-eksplozivnim sredstvima, što također predstavlja opasnost za lokalno stanovništvo.

1.6.8.4. Korištenje, zaštita i upravljanje šumskim ekosistemima

Od 2006. godine poslove gazdovanja šumama u privatnom vlasništvu nastavlja obavljati Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo putem Kantonalne uprave za šumarstvo, a državnim šumama gazduje "Sarajevo-šume" d.o.o. Sarajevo. Prema teritorijalnom uređenju općina Ilidža sastavljena je od dvije gospodarske jedinice i to: „Igmansko“ i „Gornjebosansko“.

Državne šume na teritoriji općine Ilidža zauzimaju površinu od oko 4.881,8 ha, dok privatne šume zauzimaju 1.866,4 ha.

Na pojedinim dijelovima općine Ilidža gdje prevladavaju čiste četinarske sastojine, osim od požara, šume su značajno ugrožene od šumskih štetnih insekata koji mogu imati veoma negativan uticaj na opće zdravstveno stanje šuma posebno u fazama prenamnoženja (gradacije, kalamiteta).

Također šumski kompleksi ovog područja su potencijalna staništa raznih biljnih bolesti koje mogu prouzrokovati velike štete.

Posebno je značajno djelovanje antropogenog faktora tj. čovjeka. Negativni efekt čovjeka je najzastupljeniji u bespravnim sječama i pustošenju šuma. Eventualni procesi deforestizacije ili nestanka šuma na obroncima Igmana mogu imati katastrofalne posljedice po kapacitete pitke vode ne samo za općinu Ilidža već za teritoriju cijelog Kantona Sarajevo, pa i šireg regiona. Također pretvaranje šumskog zemljišta u građevinsko je evidentno na terenu.

Iako šume predstavljaju prirodni resurs koji se na održiv način može koristiti, uz minimalan uticaj na šumske ekosisteme, evidentno je da na teritoriji općine Ilidža došlo do deforestizacije, te pretvaranja šumskog zemljišta u građevinsko. Iako opasnost po šume prijeti i od insekata, štetočna, bolesti, očigledno je da je latentna opasnost po šume čovjek i njegovo djelovanje u prostoru.

1.6.8.5. Biodiverzitet i zaštita biodiverziteta

Na širem području Vrela Bosne konstatovana su staništa: šumske vegetacije, livadske zajednice, parkovske zajednice i kultivirane ili obradive površine. Na samom prostoru poseban značaj, po evropskim direktivama o zaštiti staništa, dat je habitatima crne johe (tri zajednice) koje direktno uslovljavaju i kontrolišu vodni režim kopna na prostoru Vrela Bosne. Poseban aspekt predstavlja Velika aleja sa zasađenim vrstama divljeg kestena i platana u austro-ugarskom razdoblju koji predstavljaju hortikulturnu značajnost. Procjenjuje se da na prostoru područja „Igman-Bjelašnica“ (najveći dio planine Igman nalazi se na području općine Ilidža 13.678,2 ha) egzistira oko 2/3 biljnog svijeta Bosne i Hercegovine (oko 3.000 taksona) koji su organizovani u oko 200 ekoloških sistema. Čitavo područje Ilidže veoma je bogato medicinskom florom. Dosadašnja istraživanja medicinske flore na ilidžanskom prostoru utvrdila su blizu 600 ljekovitih, jestivih, vitaminskih i aromatičnih samoniklih biljaka. Na čitavom ilidžanskom prostoru veoma je zastupljeno različito medonosno bilje. Svijet gljiva izuzetno je raznovrstan i bogat. Od ranog proljeća, pa do kasne jeseni, po šumama i livadama rastu mnoge vrste makromiceta među kojima su većinom jestive i ljekovite gljive.

Na području Vrela Bosne i planine Igman registrovan je veći broj vrsta sisara, ptica (stanarica i selica). Posebno veliki broj vrsta je uočen na lokalitetima planine Igman, vrela Bosne i Rimskog mosta.

Glavni vodeni ekosistem čini rijeka Bosna sa svojim izvoristēm, te pritokama Źeljeznicom, Zujevinom, Dobrinjom i nizom manjih vodotoka. Rijeka Bosna stanište je potočnoj pastrmci – lipljenu, mladici, pešu, gagici, škobalju i klijenu.

Od faune vodozemaca neophodno je naglasiti veće bogatstvo populacije Źaba u širem području Male Bosne na lokalitetu Plandište. Tu su i pojedine vrste endemičnih insekata.

U današnjim prilikama veliki je broj ugroženih vrsta biljaka, Źivotinja, gljiva, te čitavih biljnih zajednica i ekosistema, što nameće potrebu njihove efikasne i dugoročne zaštite. Potrebno je napomenuti i ugroženost vodenih ekosistema uslijed zagađenosti voda. Posebnu pažnju potrebno je obratiti na ugroŹavanje ekosistema i zajednica antropogenim djelovanjem, prije svega gradnjom stambenih naselja i infrastrukturnih objekata ali i uticajm tih objekata na ekosisteme u okruŹenju.

1.6.8.6. Područja od izuzetne prirodne i kulturno-historijske vaŹnosti

Prirodni resursi IlidŹe određuju njenu prepoznatljivu sliku, ali i predstavljaju resurs za održivi razvoj. Iako po evidenciji Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, prirodno naslijeđe općine IlidŹa čini 22 lokaliteta, u najznačajnija dobra prirodnog naslijeđa prema LEAP-u općine IlidŹa spadaju područje Vrela Bosne, Stojčevac (koji su ujedno i prostori sa visokom stopom biodiverziteta), Velika aleja i parkovi Banje IlidŹa kao i područje planine Igman koje se posmatra kao prostorna cjelina Bjelašnica-Igman.

Na području općine IlidŹa nalazi se i veliki broj pojedinačnih objekata prirodnog naslijeđa: hidroloških (vrela: Hrasnica, Lasica, Bunica, Stojčevac, Kapučica, Val itd.), geološko-geomorfoloških (jedan od najznačajnijih geoloških spomenika Kantona Sarajevo-Zmijske stijene u potpunosti je uništen), dendroloških (drvored platana u Butmirskoj cesti, drvored kestena, nekoliko platana u Hrasnici itd.) i dr.

Šire područje Vrela Bosne (Vrelo Bosne, Stojčevac, Velika aleja i Banjski park) je pravno zaštićeno. Zaštićeno područje je proglašeno III kategorijom – spomenik prirode i obuhvata površinu od 603 ha. Spomenikom prirode „Vrelo Bosne“ upravlja Javna ustanova za zaštićena prirodna područja Kantona Sarajevo. Pored efikasne zaštite užeg područja Vrela Bosne, šire područje se suočava sa još uvijek otvorenim pitanjima kao što su pitanje zagađenosti vode na Vrelu Bosne, budućnost Velike aleje, status Roma na prostoru oko bivše Šumarske škole, degradacija prostora Stojčevca, neorganizirane ekonomske aktivnosti lokalnog stanovništva, nelegalna i nepropisna gradnja i rekonstrukcija i dr.

Područje Igmana (najveći dio planine Igman nalazi se na području općine IlidŹa 13.678,24 ha) je karakteristično po ekološkim, odnosno klimatskim uslovima i ima specifičnu vegetaciju, faunu kao i geomorfološke vrijednosti. Svojim ekoklimatom, visokim koncentracijama ozona i kisika ekosistemi Igmanskog područja, predstavljaju prave prirodne sanatorijume i sa rekreacijskog aspekta su sa najvećim vrijednostima. Parlament Federacije Bosne i Hercegovine donio je Odluku o utvrđivanja Igmana, Bjelašnice, Treskavice i kanjona Rakitnice (Visočice) područjem posebnih obilježja od značaja za Federaciju Bosne i Hercegovine¹⁹. Općini IlidŹa pripada 3.895,93 ha ovog područja. Nažalost, za prostornu cjelinu Igman-Bjelašnica ne može se reći da je stanje zadovoljavajuće. Kako nije proveden postupak pravne zaštite na ovom prostoru došlo je do niza aktivnosti koje se nepovoljno odražavaju na ovaj izuzetno vrijedan objekat prirodnog naslijeđa.

¹⁹ „SluŹbene novine Federacije BiH“, broj 8/05 i 66/08

Po evidenciji Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, kulturno-historijsko naslijeđe općine Ilidža čine: Arheološki lokaliteti (12 lokaliteta), nekropole i stara groblja (27 lokaliteta), graditeljsko naslijeđe iz otomanskog i austrougarskog perioda (20 objekata), ruralne cjeline (1 cjelina), i memorijalni kompleksi iz NOB-a i perioda 92-95 (5) te ostali spomenici (1). U godinama rata i periodu od 1996. do 2014. godine desile su se značajne destrukcije objekata graditeljskog naslijeđa koje su u konačnici završavale demolacijama koje su pričinjene ljudskom nebrigom (objekti u Velikoj aleji, objekat Stare željezničke stanice, objekti Poljoprivrednog dobra Butmir, ishodne kuće i dr.), te je stoga preostale objekte kulturno-historijskog naslijeđa potrebno zaštititi u svakom pogledu.

Na teritoriji općine Ilidža nalazi se veliki broj lokaliteta prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa. Najznačajnija dobra prirodnog naslijeđa su Vrelo Bosne, Stojčevac (koji su ujedno i prostori sa visokom stopom biodiverziteta), Velika aleja i parkovi Banje Ilidža kao i područje planine Igman koje se posmatra kao prostoma cjelina Bjelašnica-Igman. Uz lokalitete kulturno-historijskog naslijeđa (veliki broj arheoloških lokaliteta, nekropola, graditeljskog naslijeđa iz otomanskog i austro ugarskog perioda, itd.), na teritoriji općine Ilidža se nalaze i spomenici iz perioda opsade Sarajeva 1992-1995 (Tunel DB) koji su rijedak primjer spomenika iz tog perioda koji privlači iznimno veliki broj domaćih i stranih posjetilaca.

Prirodno i kulturno-historijsko naslijeđe, te 9 nacionalnih spomenika proglašeni od strane Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, su osnova za održivi razvoj općine Ilidža, posebno uzevši u obzir sve već i značajniji udio turizma i uslužnih djelatnosti u ukupnim ekonomskim aktivnostima Općine, sa tendencijom brzog rasta. To je samo jedan od razloga zbog kojih treba posvetiti značajnu pažnju, očuvanju i zaštiti kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, ali i adekvatnoj ekonomskoj valorizaciji tih potencijala. U tom smislu već su učinjeni prvi koraci od strane općinskih organa, ali i viših instanci vlasti (9 nacionalnih spomenika, Vrelo Bosne, Igman-Bjeasnica, Tunel DB), no očigledna je potreba za dinamiziranjem faktičke zaštite i očuvanja, uspostavom mehanizama, i ekonomskom valorizacijom kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa. Ukoliko se pomenute aktivnosti ne budu ubrzano sprovodile, postoji opasnost ne samo od uništavanja i propadanja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, već i do potpunog gubitka do sada prepoznatljivog identita općine Ilidža.

1.6.8.7. *Zaštita od buke*

Ključni izvori buke koji su permanentno prisutni na teritoriji općine Ilidža su saobraćaj, turističko ugostiteljske aktivnosti (restorani, ugostiteljski objekti), dio stanovništva koje nema urbane navike i kulturu življenja, a posebno u novim zonama individualnog stanovanja.

Dosljedna primjena pozitivne zakonske regulative i njeno doslijedno sprovođenje može uveliko poboljšati stanje po pitanju zaštite od buke, a to se prije svega odnosi na Zakon o zaštiti od buke²⁰, ali i drugi zakoni i regulativa koje definiraju pitanja u oblasti kolektivnog stanovanja, javnog reda i mira, kućnog reda i sl.

Ključna pitanja koje je potrebno rješavati u idućem periodu su pitanja zaštite od buke izazvane saobraćajem kako u urbanim centralnim dijelovima općine, regulacijom saobraćaja i doslijednom primjenom zakona i odluka, tako i buke uz glavne saobraćajnice (zapadni izlaz iz Sarajeva) u saradnji sa višim nivoima vlasti. Potrebno je također poboljšati rad inspekcijских organa i adekvatno reagovati na prijave građana po pitanju zagađenja bukom.

1.6.8.8. Upravljanje otpadom

Nadležnost za upravljanje otpadom na teritoriji općine Ilidža ima Kanton Sarajevo, odnosno KJKP Rad, što je i regulisano Zakonom o komunalnoj čistoći Kantona Sarajevo. U oblasti upravljanja otpadom Općina ima ograničene nadležnosti, a koja se odnose na izdavanje odobrenja za lociranje posuda za otpad na javnim površinama što se čini u saradnji sa organima MZ-a.

Općina kao lokalna zajednica je preduzela potrebne aktivnosti i uložila značajna finansijska sredstva za izgradnju niša za kontejnere u kojima su smještene posude za odlaganje smeća, kao prihvatljivo rješenje za građane u smislu dugoročnog rješavanja ovoga pitanja. No i pored toga dio Općine nema adekvatno riješeno pitanje odvoza komunalnog otpada. Oko 55% ulica (162 ulice) ima potpuno riješeno zbrinjavanje otpada kontejnerskim posudama za otpad (gdje je Općina izgradila niše za kontejnerske posude), oko 13% ulica (40 ulica) ima riješeno zbrinjavanje otpada ručnim odvozom (iznošenje kesa, kante za otpad i sl.), ali je alarmantno da 28% ulica (83 ulice) ima samo djelimično riješeno pitanje zbrinjavanja komunalnog otpada, a 4% uopće nema. Vrlo često je neadekvatna pokrivenost odvozom komunalnog otpada i razlog stvaranja divljih deponija koje su vidljive na lokalitetima Gladno Polje, Otes, Stojčevac, Hrasnica i Zoranovci.

Ono što je također vidljivo je praksa odlaganja otpada (građevinskog otpada, komunalnog otpada) u vodotoke na teritoriji općine Ilidža, što uveliko može ugroziti atraktivnost prostora općine Ilidža.

Okolo 68% ulica na teritoriji općine Ilidža je obuhvaćeno adekvatnim sistemom odvoza otpada, dok ostatak ulica ili je djelimično ili uopće nije obuhvaćen. S obzirom da je pitanje upravljanja otpadom na kantonalnom nivou, jača koordinacija Općine i Kantona je neophodna, ali i edukacija i podizanje svijesti građana po ovom pitanju.

Nekoliko većih divljih deponija i mnoštvo manjih, vodotoci zatrpani građevinskim i komunalnim otpadom, su pitanja koja se trebaju sistemski riješiti, ne samo čišćenjem prostora divljih deponija i korita rijeka, već prije svega stvaranjem uslova i ambijenta u kojemu se divlje deponije neće stalno pojavljivati i ugrožavati atraktivnost općine Ilidža a samim tim i smanjivati potencijal za razvoj turističko ugostiteljskih i drugih uslužnih aktivnosti.

1.7. Organizacija lokalne samouprave

1.7.1. Organizacija vlasti u Općini

Općina Ilidža je jedinica lokalne samouprave. Općina ima svojstvo pravnog lica sa pravima i obavezama propisanim Ustavom, Zakonom, Statutom Općine.

Statutom općine Ilidža uređuje se samoupravni djelokrug Općine, organizacija, ovlaštenja i način rada i međusobni odnosi organa Općine. Isto tako određuju se oblici neposrednog odlučivanja građana u

lokalnim poslovima, osnivanje i rad mjesnih zajednica, organizacija i rad lokalne uprave, imovina i finansiranje lokalne samouprave, neposredno učešće građana u odlučivanju i dr.

Izvršavanje programskih zadataka obavlja se u okviru nadležnosti utvrđenih zakonom, Statutom i drugim propisima, a u skladu sa Programom rada Jedinственог općinskog organa uprave, stručnih i posebnih službi i Programom rada Općinskog vijeća, koji se donose svake godine.

Poslovi Kantonalne uprave koji su zakonom preneseni na Općinskog načelnika i poslovi lokalne samouprave, iz samoupravnog djelokruga Općine, obavljaju se u službama za upravu. Stručni i tehnički poslovi za potrebe Općinskog vijeća i Općinskog načelnika obavljaju se u stručnim i posebnim službama.

Organi uprave u svim oblastima kontinuirano rade na sprovođenju utvrđene politike i neposrednom izvršavanju zakona, podzakonskih akata, drugih propisa i općih akata, rješavanju u upravnim stvarima, vođenju propisane evidencije i izdavanju isprava, pružanju pravne pomoći u ostvarivanju i zaštiti prava građana, i drugih stručnih i upravnih radnji.

U Općini je 11 službi za upravu i dvije stručne i posebne službe.

I Službe za upravu:

1. Služba za prostorno uređenje
2. Služba za imovinsko-pravne, stambene, geodetske poslove i katastar nekretnina
3. Služba za privredu i turizam
4. Služba za finansije
5. Služba za obrazovanje, kulturu, sport i informisanje
6. Služba za rad, socijalna pitanja, zdravstvo, raseljena lica i izbjeglice
7. Služba za boračka pitanja
8. Služba za opću upravu
9. Služba za inspekcijski nadzor
10. Služba za razvoj, investicije i komunalne poslove
11. Služba civilne zaštite

II Stručne i posebne službe:

1. Stručna služba Općinskog vijeća i Općinskog načelnika
2. Stručna služba za koordinaciju rada MZ-a
3. Služba za zajedničke poslove

Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji Jedinственог Općinskog organa uprave, stručnih i posebnih službi općine Ilidža utvrđeno je da Služba za zajedničke poslove zajedno sa Stručnom službom Općinskog vijeća i Općinskog načelnika, te Stručnom službom za koordinaciju rada MZ -a vrši stručno administrativne, tehničke i pomoćne poslove za potrebe Općinskog vijeća, Općinskog načelnika i Općinskih službi za upravu, stručnih službi i poslove lokalne samouprave.

Na području općine Ilidža djeluje 16. mjesnih zajednica. Organi mjesne zajednice su Zbor građana i Savjet Mjesne zajednice.

Mjesne zajednice koje egzistiraju na području Općine su:

1. MZ Stup
2. MZ Blažuj
3. MZ Rakovica
4. MZ Butmir
5. MZ Donji Kotorac
6. MZ Hrasnica I
7. MZ Hrasnica II
8. MZ Ilidža Centar
9. MZ Lužani
10. MZ Vreoca
11. MZ Vrelo Bosne
12. MZ Osijek
13. MZ Otes
14. MZ Sokolović Kolonija
15. MZ Stup II
16. MZ Stupsko brdo

Općina Ilidža je jedinica lokalne samouprave. Općina ima svojstvo pravnog lica sa pravima i obavezama propisanim Ustavom, Zakonom, Statutom Općine.

Statutom općine Ilidža uređuje se samoupravni djelokrug Općine, organizacija, ovlaštenja i način rada i međusobni odnosi organa Općine, zatim neposredno odlučivanja građana u lokalnim poslovima, osnivanje i rad mjesnih zajednica, imovina i finansiranje lokalne samouprave i dr.

Poslovi Kantonalne uprave koji su zakonom preneseni na Općinskog načelnika i poslovi lokalne samouprave, iz samoupravnog djelokruga Općine, obavljaju se u službama za upravu. Stručni i tehnički poslovi za potrebe Općinskog vijeća i Općinskog načelnika obavljaju se u stručnim i posebnim službama.

U Općini je 11 službi za upravu i dvije stručne i posebne službe.

Na području općine Ilidža djeluje 16. mjesnih zajednica. Organi mjesne zajednice su Zbor građana i Savjet Mjesne zajednice.

1.7.2. Usluge lokalne samouprave

Osnovni cilj rada svih Službi je zakonito, efikasno i racionalno izvršavanje poslova i zadataka u okviru nadležnosti, a u cilju blagovremenog ostvarivanja prava i obaveza građana i pravnih lica.

Izvršavanjem programskih zadataka u 2013. godini ostvareni su značajni rezultati u svim oblastima uz poduzimanje odgovarajućih mjera, u cilju što bržeg, efikasnijeg i kvalitetnijeg pružanja usluga građanima.

Prema osnovnim evidencijama iz kancelarijskog poslovanja je zaprimljeno, obrađeno i dato u rad po službama, kroz interne knjige ukupno 15.751 predmeta i akata, od čega 7.185 upravnih predmeta, 2.972 veza predmeta i akata i 5.594 akata poslovanja.

Isto tako, u okviru ovih poslova kroz druge evidencije, zaprimljeno je: 21.009 raznih dopisa, obavještenja, informacija i dr. koje su prosljeđene prema nadležnim službama, kroz knjige ulaznih i izlaznih računa, evidentirano je 3.142 ulaznih i 3.450 izlaznih računa, putem kurira ove službe prosljeđeno je 19.995 dopisa prema nadležnim institucijama, a putem pošte 31.409 pošiljki, kroz knjigu ugovora u protekloj godini protokolirano je 824 ugovora, kroz knjigu osobne pošte zaprimljeno je 224 koverta. Izvršeno je arhiviranje 15.336 predmeta, a na zahtjev općinskih službi iz arhive je izuzeto 848 predmeta, od čega je u arhivu vraćeno 730 predmeta.

Popis bezvrijedne registraturne građe je komisijski verifikovan i dostavljen JU Istarski arhiv Sarajevo, radi odobravanja uništenja predmetne građe.

Za potrebe Ministarstva za boračka pitanja Kantona Sarajevo, Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice, Zavoda za izgradnju Kantona Sarajevo i općina Kantona Sarajevo, izvršena je provjera podataka o podnesenosti zahtjeva za izdavanje urbanističke saglasnosti, građevinske dozvole i legalizacije stambenih objekata, u vezi sa dodjelom donacije, održivim povratkom i naknadnim građevinskim dozvolama. U tom postupku, kroz dvije baze podataka izvršeno je ukupno 3.018 provjera. Takođe, svakodnevno su vršene provjere u vezi sa izdavanjem uvjerenja, koja se odnose na podnesenost navedenih zahtjeva i na osnovu toga izdato je 855 uvjerenja iz službenih evidencija.

Radi ovjere različitih dokumenata licima koja nisu u mogućnosti zbog nepokretnosti ili starosti doći u Službu, obavljeno je 235 izlazaka na teren. U okviru matičnog ureda putem pošte ukupno je zaprimljeno i obrađeno 3.919 predmeta. U matičnim knjigama izvršeno je ukupno 1.229 upisa.

Upisi u matične knjige rođenih, umrlih i vjenčanih, pored redovnih upisa obuhvataju i naknadne upise na osnovu izvoda inozemnog organa, odnosno činjenica koje su nastale u inostranstvu. Na usmeni i pismeni zahtjev građana izdato je 25.822 uvjerenja i izvoda iz matičnih knjiga, kao i 10.350 izvještaja koji se u vezi s tim poslovima dostavljaju drugim organima i sudovima, te provedene sve promjene u matičnim knjigama 6.835.

U izvještajnom periodu sklopljen je 491 brak, i s tim u vezi dostavljeno je 1.458 izvještaja o zaključenju braka nadležnim organima.

Shodno obavezama koje proističu iz međunarodnih ugovora o pravnoj pomoći i saradnji u građanskim i krivičnim stvarima, putem Ministarstva pravde BiH, redovno su dostavljani izvodi iz matičnih knjiga za Republiku Hrvatsku, Srbiju, Crnu Goru i Makedoniju.

U toku protekle godine, u vezi sa izdavanjem biometrijskih pasoša, matični ured je izvršio provjeru podataka u matičnim knjigama za 6.413 osoba, te izvršio potvrđivanje podataka putem veoma zahtjevne aplikacije za dostavu podataka. Takođe je na isti način izvršena provjera i potvrđivanje podataka u vezi sa postupkom izdavanja biometrijskih ličnih karti za ukupno 8.812 osoba. U vezi sa navedenim obavezama, pojačana je i kontrola zakonitosti rada matičnih ureda, provođenjem inspeksijske kontrole najmanje dva puta godišnje.

Služba za prostorno uređenje u period od 2006. godine do 31.12.2013. godine imala u radu podnešenih 24.884 zahtjeva, od toga broja Služba za prostorno uređenje riješila je 19.276 zahtjeva. Od navedenog broja zahtjeva za naknadnu urbanističku saglasnost (legalizacija) podnešeno je 10.423

zahtjeva, od toga je riješeno 6.597 zahtjeva za naknadnu urbanističku saglasnost i to do 31.12.2013. godine. Od ukupnog broja završenih upravnih postupaka, zahtjeva u postupku legalizacije u izvještajnom periodu za 2013. godinu, riješeno 1.448 zahtjeva.

Služba za imovinsko-pravne, stambene, geodetske poslove i katastar nekretnina je shodno svojoj nadležnosti, rješavala je predmete po zahtjevu stranaka i po službenoj dužnosti. U okviru Odsjeka za imovinsko-pravne poslove na kraju prethodnog izvještajnog perioda preuzeto je 99 neriješenih predmeta, a zaprimljeno u 2013. godini 778 predmeta. Ukupan broj predmeta za rješavanje u izvještajnom periodu je 877 predmeta i riješeno je 767 ili 87,5%. Pored redovnih poslova u izvještajnom periodu Služba je bila angažirana i na projektima značajnim za dalji razvoj općine Ilidža, Kantona Sarajevo i FBiH, te je donosila rješenja i zaključivala sporazume o naknadi sa ranijim vlasnicima u postupcima eksproprijacije nekretnina, sve shodno odredbama Zakona o eksproprijaciji Federacije BiH u projektima u kojima je općina Ilidža investitor.

U okviru Odsjeka iz stambene oblasti u 2013. god. rješavani su zahtjevi za otkup stanova na kojima postoji stanarsko pravo na osnovu važećih pozitivnih propisa, zaključivani ugovori o zakupu poslovnih prostora na kojima pravo upravljanja ima općina Ilidža. Općina Ilidža prema važećim pozitivnim propisima nadležna je za otkup stanova koji se nalaze na području općine Ilidža koji su u vlasništvu preduzeća nakon privatizacije preduzeća i izvršen je otkup 16 takvih stanova u ovoj godini.

Služba za privredu i turizam, između ostalog vodi prvostepeni upravni postupak i rješava podnesene zahtjeve pravnih i fizičkih lica. Ukupno u radu bilo je 1.668 predmeta od kojih je završeno 1.622 predmeta.

Služba za finansije je vodila propisane finansijske evidencije i vršila finansijsko računovodstvenu obradu dokumenata. Izdato je 3.364 faktura. Obrađeno je 706 predmeta za prisilnu naplatu potraživanja, 184 rješenja po osnovu kojih je Ministarstvo za BiZ vršilo doznaku sredstava u toku godine, 338 rješenja (urbanističke saglasnosti), 519 rješenja kojima se regulišu imovinsko pravni odnosi.

U centru za pružanje usluga građanima u 2013. godini putem šaltera za prijem podnesaka iz djelokruga rada Službe primljeno je 3.483 zahtjeva, predmeta i akata. Služba je, putem šaltera ove službe, primila 2.611 zahtjev za uvjerenja i isto toliko izdala uvjerenja.

U oblasti radnih odnosa i zapošljavanja ukupno je riješeno 2.059 zahtjeva.

U okviru svojih nadležnosti i odgovornosti za pružanje tehničke pomoći općinskoj izbornoj komisiji u određivanju biračkih mjesta i raspoređivanju birača po biračkim mjestima te promjenama biračke opcije u skladu sa aktima Centralne izborne komisije BiH, Centar za birački spisak vodio je evidencije o svim naseljenim mjestima i nazivima svih ulica na teritoriji Općine, primanje zahtjeva raseljenih lica za određivanje ili promjenu biračke opcije, obezbjeđenje uvida u izvod iz Centralnog biračkog spiska kao i drugih nadležnosti utvrđenih Pravilnikom o vođenju Centralnog biračkog spiska („Sl. Glasnik BiH“, br. 37/08,32/10).

Posebna pažnja posvećena je i aktivnostima vezanim za provođenje integrisanog sistema upravljanja prema zahtjevima ISO 9001:2008 i sistema okolinskog upravljanja EN ISO 14001:2004. Općina Ilidža je 2012. godine uvela integrisani sistem upravljanja kvalitetom i okolišem u cilju osiguranja efikasnog rada oragana uprave i kvalitetnog pružanja usluga građanima, ispunjavanje zadataka u skladu sa zakonom uz poštovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda i zaštite okoline, razvijanje organizacije

kulture i vrijednosti, osiguranje motivisanosti i zadovoljstva zaposlenih te usklađivanje usluga sa zahtjevima standarda EN ISO 9001:2008 i EN ISO 14001:2004.

Općina Ilidža i Međunarodna finansijska korporacija iz grupacije Svjetske banke (Internacional Finance Corporation – IFC) potpisale su Ugovor o saradnji, kojim se općina Ilidža obavezala na provođenje Projekta poboljšanja poslovnog okruženja i konkurentnosti na lokalnom nivou. Implementacijom integrisanog sistema upravljanja i IFC projekta upravne odgovornosti unaprijedit će se kvalitet pružanja usluga općinske administracije i nastojati uticati na veći nivo svijesti uposlenika i građana u oblasti okolinskog upravljanja.

Transparentnost i javnost u radu kako Općinskog vijeća, a tako i općinskog organa uprave ostvarena je u potpunosti.

Građani također aktivno učestvuju u utvrđivanju prioriteta prilikom izrade planova razvoja i budžeta lokalne samouprave, kao i u procesu donošenja odluka na lokalnom nivou gdje kroz učešće u javnim raspravama imaju priliku da na ista daju svoje primjedbe i sugestije.

Primjena Zakona o slobodi pristupa informacijama je na najvišem nivou, tako da se svi zahtjevi rješavaju u zakonom propisanom roku, gdje se strankama udovoljava ukoliko se radi o informaciji koja je pod kontrolom organa uprave općine Ilidža.

Na osnovu izloženog može se konstatovati da su i pored prisutnih teškoća, u izvršavanju programskih zadataka u protekloj godini ostvareni značajni rezultati u svim oblastima, te da su poduzimane odgovarajuće mjere, u cilju što bržeg, efikasnijeg i kvalitetnijeg pružanja usluga građanima.

U Anketi koja je provedena na uzorku privrednih subjekata generalno mišljenje o lokalnoj samoupravi je zadovoljavajuće (35% odgovora), dobro (27% odgovora), i izuzetno (4% odgovora). Dakle, po pozitivno mišljenje dalo je 66% ispitanika.

Kod ocjene saradnje privrednih subjekata sa svim službama općine Ilidža i Načelnikom Općine Ilidža 59,1% privrednih subjekata je neutralno-nema mišljenje. Najbolje ocjene dobio je Općinski načelnik za kojeg je 13,7% privrednih subjekata izjavilo da su izuzetno zadovoljni saradnjom.

Ocjene javnih usluga u koju spadaju ponuda lokacija i zgrada za poslovanje, podrška malim i srednjim preduzećima, javni transport, održavanje puteva, razvoj infrastrukture, javna bezbjednost, izdavanje građevinskih dozvola, izdavanje dozvola za privredne djelatnosti i stanovanje, najbolje ocenjene javne usluge su stanovanje i ponuda lokacija i zgrada za poslovanje, od kojih su obje dobile preko 45% pozitivnih ocjena. Od svih navedenih javnih usluga najveće nezadovoljstvo iskazano je u okviru podrške malim i srednjim preduzećima, gdje je 52,3% privrednih subjekata izjavilo da je stanje loše. Nakon toga slijedi održavanje puteva i javna bezbjednost kojima je nezadovoljno 41,6%, odnosno 36,4% privrednih subjekata.

Kao potencijalno rješenje za navedene probleme predloženo je rasterećenje privrednih subjekata, ubrzanje i olakšanje procedure za dobijanje dozvola, povećanje ovlasti policijskih službenika, poboljšanje komunikacije sa lokalnom zajednicom i poreske olakšice.

Negativnim u ovoj Općini, u najvećem dijelu odgovora odnosi se na sporost administracije i taksativne usluge, zatim odnos sa lokalnom zajednicom koja se odnosi na javnu bezbjednost i lošu komunikaciju između Općine i privrednika.

Pozitivnim za poslovanje u ovoj Općini, pri čemu su u najvećem postotku odgovorili da je to lokacija, geografski položaj i broj stanovnika 16%, dobra saradnja sa lokalnom zajednicom 21,5% i poslovno okruženje i investicije 5%. Na ovo pitanje nije odgovorilo 66% anketiranih i bez mišljenja je 1%. Kao pozitivnu karakteristiku su naveli turizam 7 (1%), dok je 7 (2%) izjavilo da nema ništa pozitivno.

Podaci o javnim uslugama koje su privredni subjekti stavili kao prioritet za rješavanje je podrška malim i srednjim preduzećima, 23% ispitanika smatra da bi tu uslugu prvo trebalo unaprijediti. Kao ostale prioritetne javne usluge su razvoj infrastrukture 7%, javna bezbjednost 8%, izdavanje građevinskih dozvola 7%, održavanje puteva 6% i javni transport 6%. Ukupno je anketirano 423 subjekata.

Osnovni cilj rada svih Službi je zakonito, efikasno i racionalno izvršavanje poslova i zadataka u okviru nadležnosti, a u cilju blagovremenog ostvarivanja prava i obaveza građana i pravnih lica.

Izvršavanjem programskih zadataka u 2013. godini ostvareni su značajni rezultati u svim oblastima uz poduzimanje odgovarajućih mjera, u cilju što bržeg, efikasnijeg i kvalitetnijeg pružanja usluga građanima.

Prema osnovnim evidencijama iz kancelarijskog poslovanja je zaprimljeno, obrađeno i dato u rad po službama, kroz interne knjige ukupno 15.751 predmeta i akata, od čega 7.185 upravnih predmeta, 2.972 veza predmeta i akata i 5.594 akata poslovanja.

Isto tako, u okviru ovih poslova kroz druge evidencije, zaprimljeno je: 21.009 raznih dopisa, obavještenja, informacija i dr. koje su proslijeđene prema nadležnim službama, kroz knjige ulaznih i izlaznih računa.

1.7.3. Budžet Općine

Budžet je javni dokument i obavezujući je okvir ponašanja javnog sektora i u finansijskom smislu predstavlja plan prihoda i rashoda.

Izrada i izvršavanje budžeta zasniva se na načelima jedinstva, tačnosti, uravnoteženosti i zakonitosti budžeta, načelu univerzalnosti, efikasnosti ekonomičnosti i transparentnosti. Izrada budžeta zasniva se na Dokumentu okvirnog budžeta koji obuhvata najmanje fiskalnu godinu i dvije naredne godine. Smjernice za izradu budžeta zasnivaju se na procjeni privrednog razvoja, razvoju socijalnog sektora, prognozi prihoda i rashoda za godine koje su obuhvaćene Dokumentom okvirnog budžeta.

U Zakonu o budžetima Federacije BiH posebna pažnja posvećena je Programu javnih investicija, koji predstavlja instrument za upravljanje i izvještavanje o razvojnim programima i projektima-javnim investicijama. Javne investicije predstavljaju dio sredstava budžeta planiranih za ulaganja u značajno povećanje sredstava nefinansijske imovine kroz sticanje infrastrukture, građevinskih objekata, zemljišta i opreme.

Budžet mora biti uravnotežen tako da ukupni prihodi i primici pokrivaju ukupne rashode i izdatke. Za Budžet općine Ilidža može se konstatovati da se u periodu 2008-2013. godina kretao u realnim okvirima na što ukazuju i naredne tabele. Ukupno ostvareni prihodi općine Ilidža u 2013. godini iznose 29.863.656 KM (sa namjenskim neutrošenim sredstvima iz prethodnih godina) i manji su za 16,3% u odnosu na 2008. godinu.

Tabela 84. Struktura ukupno ostvarenih prihoda po godinama od 2008. do 2013. (u hiljadama)

Struktura ukupnih prihoda	Izvršenje					
	I-XII 2008	I-XII 2009	I-XII 2010	I-XII 2011	I-XII 2012	I-XII 2013
Prihodi od poreza	7.149,3	4.929,7	4.808,1	5.021,3	5.318,0	5.461,3
Neporezni prihodi	9.918,3	11.282,8	9.297,9	11.170,1	11.968,2	11.057,4
Tekući transferi		1.379,2	2.797,2	6.042,6	6.101,9	5.543,9
Primici	3.222,1	3.477,9	3.814,4			
Neurošena sredstva iz prethodnih godina	15.386,3	5.346,7	5.201,0	5.903,2	6.634,1	7.801,0
Ukupno	35.676,0	26.416,4	25.918,6	28.137,2	30.022,3	29.863,6

Napomena: U cijelom posmatranom periodu rađene su Izmjene i dopune Budžeta. Neurošena sredstva iz prethodnih godina sadrže za 2008. godinu i sredstva iz Budžeta

Strukturu budžetskih sredstava čine: porezni i neporezni prihodi kao osnovni izvori budžetskih sredstava, zatim grantovi, donacije i finansiranja.

Tokom cijelog perioda od 2008. godine do 2013. godine učešće prihoda od poreza kretalo se u rasponu od 18% do 20% u ukupnim prihodima. U 2013. godini porezni prihodi manji su za 1.687.931 KM u odnosu na ostvarenje u 2008. godini.

Tabela 85. Struktura ostvarenih ukupnih prihoda po godinama (%)

Struktura prihoda	Izvršenje					
	I-XII 2008	I-XII 2009	I-XII 2010	I-XII 2011	I-XII 2012	I-XII 2013
Prihodi od poreza	20	19	19	18	18	18
Neporezni prihodi	28	43	36	40	40	37
Tekući transferi	0	5	11	21	20	19
Primici	9	13	15	0	0	0
Neurošena sredstva iz prethodnih godina	43	20	20	21	22	26
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Porezne prihode sačinjavaju: porez na imovinu, porez na promet nepokretnosti, porez na dohodak i poseban porez na plaću za zaštitu od prirodnih i drugih nesreća. Značajan dio poreznih prihoda realizira se putem viših nivoa vlasti i općina nema značajnijeg uticaja na njihovo prikupljanje.

U 2013. godini porez na imovinu iznosio je 4.060.203,2 KM i u ukupnim prihodima učestvuje sa 13,6%, dok je u 2008. godini to učešće iznosilo 13,9%.

Neporezni prihodi u odnosu na 2008. godinu povećali su se za 1.139.131 KM u 2013. godini. Učešće neporeznih prihoda u ukupnim prihodima povećalo se za 9 indeksnih poena u 2013. godini u odnosu na 2008. godinu. U grupi neporeznih prihoda nalaze se: naknade po osnovu prirodne pogodnosti-renta, općinske komunalne takse, te su naknade za upotrebu cesta i naknade za puteve iz cijene naftnih derivata. Ipak, naknade po osnovu prirodne pogodnosti-renta smanjene su u 2013. godini u odnosu na 2008. godinu za više od ¼ (26,6%).

Ukupno ostvareni rashodi na dan 31.12.2013. iznose 22.062.017,8 KM i manji su u odnosu na ostvarene u 2008. godini za 27,2%.

Tabela 86. Struktura ukupno ostvarenih rashoda (u hiljadama)

Rashodi	Izvršenje					
	I-XII 2008	I-XII 2009	I-XII 2010	I-XII 2011	I-XII 2012	I-XII 2013
Tekući rashodi	9.068,2	9.152,4	8.747,9	7.946,9	8.556,0	9.930,2
Tekući transferi i dr.	1.819,5	1.672,6	1.734,6	3.128,4	3.722,6	4.197,5
Kapitalni transferi	18.767,3	9.416,9	9.416,9	10.216,7	9.603,2	7.576,3
Kapitalni izdaci	652,8	1.059,7	112,5	197,4	338,4	357,9
Ukupno	30.307,8	21.301,5	20.011,8	21.489,4	22.220,1	22.062,0

Tabela 87. Struktura ukupnih rashoda (%)

Struktura rashoda	Izvršenje					
	I-XII 2008	I-XII 2009	I-XII 2010	I-XII 2011	I-XII 2012	I-XII 2013
Tekući rashodi-izdaci	30	43	44	37	39	45
Tekući transferi i dr.	6	8	9	15	17	19
Kapitalni transferi	62	44	47	48	43	34
Kapitalni izdaci	2	5	1	1	2	2
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Tabela 88. Prihodii rashodi- indeksi

	Indeks				
	2009/2008	2010/2009	2011/2010	2012/2011	2013/2008
Ukupni prihodi	74,0	98,0	98,1	106,7	83,7
Ukupni rashodi	87,9	93,9	85,2	103,4	72,8

U strukturi ukupnih rashoda u 2013. godini najveće je učešće tekućih rashoda 45% i veći su za 15 indeksnih poena u odnosu na 2008. godinu. (U strukturi tekućih rashoda najveće je učešće plaća i naknada zaposlenim.) Kapitalni transferi učestvuju sa 34% i manji su za 28 indeksnih poena u odnosu na 2008. godinu. Posebna pažnja posvećena je kapitalnim investicijama, odnosno razvojnim projektima, te stvaranju uslova za otvaranje novih i dovršenje započelih projekata, kroz stalno praćenje stanja u pojedinim oblastima. U cijelom periodu od 2008-2013. godina kroz kapitalne transfere realizovno je 65 miliona KM u projekte-investicije.

Tabela 89. Kapitalna ulaganja po godinama (u hiljadama)

	Izvršenje					
	I-XII 2008	I-XII 2009	I-XII 2010	I-XII 2011	I-XII 2012	I-XII 2013
Kapitalni transferi	18.767,3	9.416,9	9.416,9	10.216,7	9.603,2	7.576,3
Kapitalni izdaci	652,8	1.059,7	112,5	197,4	338,4	357,9
Ukupno	19.420,1	10.476,5	9.529,4	10.414,1	9.941,6	7.934,2

Kapitalni transferi-grantovi odnose se na projekte po mjesnim zajednicama. Tokom cijelog perioda 2008-2013. godine najviše je uloženo u saobraćajnu i komunalnu infrastrukturu, preko 47 miliona KM. Investicije se odnose na rješavanje imovinsko-pravnih odnosa i nastavak izgradnje saobraćajnice Ilidža-Hrasnica, nastavak izgradnje nove saobraćajnice uz lijevu obalu rijeke Željeznice od mosta Alije Izetbegovića do Ratnog mosta /Tursko-bosanski koledž/, izgradnja mosta u Donjem Kotorcu, izgradnju kružne raskrsnice na saobraćajnici Ilidža-Hrasnica, nastavak radova na rekonstrukciji Kasindolske ulice, rekonstrukcija ulica u mjesnim zajednicama, izgradnja autobuskih stajališta i niša sa nastrešicama, izgradnju i rekonstrukciju javne rasvjete po mjesnim zajednicama, izgradnja gasne

mreže po mjesnim zajednicama, regulaciju, uređenje i čišćenje vodotoka na području općine Ilidža, kao i imovinsko pravno rješavanje odnosa, izgradnja i rekonstrukcija vodovodne i kanalizacione mreže po mjesnim zajednicama, izgradnju potisno-distributivnog cjevovoda od rezervoara Vidovci do rezervoara Stubline i izgradnja rezervoara Stubline, izgradnju glavnog rezervoara Blažuj, sanaciju klizišta, uređenje parkovskih površina, adaptaciju doma kulture u Hrasnici, izgradnju sportskih ploha uz sufinansiranje GAP-a, rekonstrukciju i izgradnju škola i nabavku opreme, ulaganje u ambulante porodične medicine u mjesnim zajednicama, sanaciju prostora mjesnih zajednica, izmjene i dopune regulacionih planova, projektovanje, izgradnju spomen obilježja žrtava rata i dr.

U projektima rekonstrukcije i asfaltiranja ulica, izgradnje i rekonstrukcije vodovodne i kanalizacione mreže i javne rasvjete po mjesnim zajednicama u konstrukciji finansiranja učestvovali su i građani. Izgradnja novih saobraćajnica je posebno u fokusu u cilju povezivanja naselja Butmir, Sokolović Kolonija i Hrasnica preko gradske saobraćajnice sa užim gradskim jezgrom, ostvarivanja brzog protoka saobraćaja, ukidanja saobraćajnih gužvi i strateškog opredjeljenja za reaktiviranje industrijske zone Famos.

U slijedećoj tabeli daju se projekti prema sektorima. Tabela je urađena po klasifikaciji sektora koja se primjenjuje u pripremi Programa javnih investicija.

Tabela 90. Kapitalni transferi po sektorima

Naziv	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Ukupno
Provedbena planska dokumentacija	115.429	86.235	196.821	200.722	58.906	50.983	709.097
Saobraćajna infrastruktura	9.012.296	3.818.185	4.686.558	5.859.945	4.862.314	2.650.573	30.889.870
Komunalna infrastruktura	4.302.237	1.271.746	1.658.140	3.313.936	3.589.604	2.633.581	16.769.244
Boračko	86.691	68.505	19.207	216.459	257.246	57.245	705.353
Kultura i sport	1.121.242	299.451	261.150	163.026	49.999	704.863	2.599.731
Socijalni - zbrinjavanje roma	59	72.466	0	34.247	22.002	50.345	179.118
Civilna zaštita	810.565	816.048	354.922	280.702	297.782	339.178	2.899.198
Obrazovanje	2.790.431	2.514.095	1.405.405	6.400	268.387	997.233	7.981.950
Zdravstvo	46.216	0	0	150.000	118.000	100.000	414.216
Industrijske zone	95.820	63.891	22.067	17.141	95.820	17.380	312.118
Ostalo - uzajamno povezani projekti	194.501	227.263	425.636	247.176	58.988	0	1.153.564
Ukupno	18.575.487	9.237.884	9.029.907	10.489.754	9.679.046	7.601.382	64.613.460

Napomena: Klasifikacija sektora koliko se moglo ispoštovati urađena je prema međunarodno prihvaćenoj DAC klasifikaciji (Development Assistance Committee), a uočavaju se i izvjesna odstupanja na izvršenje Budžeta po godinama.

Ukupno ostvareni prihodi općine Ilidža u 2013. godini iznose 29.863.656 KM (sa namjenskim neutrošenim sredstvima iz prethodnih godina) i manji su za 16,3% u odnosu na 2008. godinu. U 2013. godini u odnosu na 2008. godinu ostvarena ukupna budžetska potrošnja je manja za 27,2%.

U strukturi ukupnih rashoda u 2013. godini najveće je učešće tekućih rashoda 45% i veći su za 15 indeksnih poena u odnosu na 2008. godinu.

Kapitalni transferi učestvuju sa 34% i manji su za 28 indeksnih poena u odnosu na 2008. godinu. Posebna pažnja posvećena je kapitalnim investicijama, odnosno razvojnim projektima, te stvaranju uslova za otvaranje novih i dovršenje započelih projekata, kroz stalno praćenje stanja u pojedinim oblastima. Potrebno je istaći da Budžet općine Ilidža nije bio u deficitu bez obzira na finansijske poteškoće u užem i širem okruženju.

SWOT ANALIZA

VIZIJA I STRATEŠKI CILJEVI DO 2020. GODINE

OPĆINA ILIDŽA

2. SWOT ANALIZA (ključni interni i eksterni faktori) i fokusiranje

SWOT analiza je najčešće korišteni alat za identifikaciju snaga (Strengths) i slabosti (Weaknesses), te prilika (Opportunities) i prijetnji (Threats) značajnih za razvoj jedne lokalne zajednice, u cjelini i po pojedinim područjima razvoja (ekonomski, društveni, okolinski). Prema početnim slovima engleskih riječi koristi se skraćenica za ovu vrstu analize: SWOT analiza.

Snage predstavljaju područja, resurse i sposobnosti unutar Općine na koje se ona može osloniti u svom budućem razvoju, sa navedenim mogućnostima za uspjeh. Slabosti ukazuju koja područja, resursi i stanja unutar Općine ograničavaju ili onemogućuju njen razvoj. Prilike su područja, resursi i sposobnosti iz okruženja koje bi Općina mogla iskoristiti za svoj razvoj (povećati snage i/ili smanjiti slabosti). Prijetnje su područja, resursi i sposobnosti iz okruženja koje mogu ugroziti razvoj Općine (smanjiti snage i/ili povećati slabosti).

Koristeći SWOT analizu u strateškom planiranju razvoja, odnosno indentifikujući interne i eksterne faktore koji utiču na razvoj Općine nastojat će se što bolje:

- iskoristiti unutarnje snage
- realizirati mogućnosti
- smanjiti uticaj prijetnji
- eliminirati slabosti

Zadaća aktera razvoja je da jačaju snage i mogućnosti kroz planove i programe razvoja, a eliminiraju ili minimiziraju ograničenja i prijetnje.

SWOT analiza tretira tri osnovna aspekta razvoja, te će za svaki od tih aspekata biti urađena zasebna SWOT matrica:

- Ekonomski
- Društveni
- Okolinski

SWOT matrica Općine

	Interni faktori – snage	Interni faktori – slabosti
EKONOMSKI ASPEKT RAZVOJA	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prepoznatljiv identitet, bogatstvo kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa ▪ Povoljan geoprometni položaj (autoput, aerodrom) ▪ Pitke, mineralne i termomineralne vode ▪ Izražene vitalne karakteristike stanovništva ▪ Potencijal za razvoj poslovno-preduzetničke infrastrukture ▪ Izvanredne komparativne i kompetitivne prednosti i vrijednosti za razvoj mnogih oblika turizma ▪ Potencijal za organizovanje najrazličitijih vidova primarne poljoprivredne i prehrambene proizvodnje ▪ Opredjeljenost općinske administracije na unaprijeđenje poslovne klime ▪ Spremnost za saradnju sa potencijalnim partnerima ▪ Povoljan ambijent za investiranje ▪ Ljudski resursi ▪ Univerzitetski grad 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Destrukcije objekata graditeljskog naslijeđa i devastacije prostora prirodnog naslijeđa ▪ Bespravna gradnja na vodozaštitnom području kao i veliki obim izgradnje na Igmanu i Bjelašnici koji uzrokuje zagađenost vode za piće ▪ Pretvaranje kvalitetnog poljoprivrednog i šumskog zemljišta u građevinsko ▪ Nedostatak velikih preduzeća, generatora razvoja i zaposlenosti ▪ Nedostatak klastera u turizmu i promocije turizma ▪ Nedovršeni postupci nakon postupaka privatizacije
	<p style="text-align: center;">Eksterni faktori – prilike</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Izgradnja Koridora Vc i ostale saobraćajne infrastrukture ▪ Pravna regulativa o zaštićenim područjima ▪ Javno-privatno partnerstvo u finansiranju i realizaciji razvojnih projekata ▪ Pristupni fondovi EU i međunarodnih razvojnih agencija i institucija ▪ Podrška razvoju kreativne ekonomije u Kantonu Sarajevo i šire ▪ Mogućnost obrazovanja, doedukacije, prekvalifikacije 	<p style="text-align: center;">Eksterni faktori – prijetnje</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Politička nestabilnost, složenost ustrojstva države ▪ Zakonska regulativa za investiranje ▪ Bespravna gradnja ▪ Visoka nezaposlenost i neusklađenost obrazovanja sa potrebama na tržištu rada ▪ Usporen proces približavanja BiH Evropskoj uniji ▪ Socio-ekonomska kriza u zemlji ▪ Nezaposlenost ▪ Komplikirane procedure pokretanja biznisa ▪ Neusaglašene porezne stope širom BiH
DRUŠTVENI ASPEKT RAZVOJA	<p style="text-align: center;">Interni faktori – snage</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stanovništvo i vitalne karakteristike • Centar visokodiferenciranih internacionalnih studija, savremeno opremljeni prema svjetskim standardima • Potencijal za razvoj zdravstvenog turizma, kulturnih, rekreacionih i sportskih aktivnosti • Stabilna lokalna vlast • Aktivnosti iz oblasti kulture i sporta • Sport - javni interes 	<p style="text-align: center;">Interni faktori – slabosti</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Opremljenost osnovnih i srednjih škola nastavnim sredstvima (razni kabineti) i namještajem nije na zadovoljavajućem nivou ▪ Veliki broj nezaposlenih i visoka dugoročna nezaposlenost ▪ Neadekvatna opremljenost kulturnih i sportskih objekata ▪ Participacija stanovništva i civilnog sektora ▪ Visoko učešće korisnika materijalne pomoći (15% stanovništva) ▪ Neravnomjerna pokrivenost stanovništva timovima porodične medicije ▪ Različita dostupnost primarne zdravstvene zaštite ▪ Nedostatak biciklističkih staza

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedostatak info oglasnog prostora ▪ Neadekvatan smještaj romske populacije ▪ Neadekvatno obrazovanje romske djece ▪ Baze podataka o djeci sa posebnim potrebama ▪ Nedostatak predškolskih ustanova ▪ Nedovoljan broj ljekara specijalista u Domu zdravlja
	Eksterni faktori – prilike	Eksterni faktori – prijetnje
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Opšta orijentacija ka socijalnoj inkluziji ▪ Pristup međunarodnim fondovima ▪ Razvoj socijalnog preduzetništva ▪ Javno-privatno partnerstvo u oblasti društvenog razvoja ▪ Projekti podrške obrazovanju romske populacije ▪ Izgradnja bolnice ▪ Mješoviti školski centar 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Politička, ekonomska i finansijska nestabilnost ▪ Pravni, finansijski i institucionalni okvir na višim nivoima vlasti za društveni razvoj na lokalnom nivou ▪ Nizak nivo izdvajanja za socijalnu zaštitu ▪ Poremećeni kriteriji društvenih vrijednosti
	Interni faktori – snage	Interni faktori – slabosti
OKOLINSKI ASPEKT RAZVOJA	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prirodni kapital –očuvan okoliš i prostor razpoloživ za razvoj turizma i pratećih ekonomskih aktivnosti (Vrelo Bosne, planina Igman, banjska lječilišta i rekreacione zone i šetališta) ▪ Imidž općine Ilidža kao mjesta za relaksaciju, odmor, opuštanje u ugodnom ambijentu i očuvanom okolišu stanovnika glavnog grada Bosne i Hercegovine 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Relativno visoka i neracionalna upotreba energije ▪ Niska svijest građana o značaju očuvanja okoliša kao jednog od ključnih resursa za ekonomski razvoj općine Ilidža ▪ Mali broj projekata koji podrazumijevaju participaciju, komunikaciju, koordinaciju i inkluziju svih građana u aktivnosti zaštite okoliša na lokalnom nivou (na volonterskoj osnovi) ▪ Neposjedovanje adekvatnog azila i neusklađena zakonska regulativa ▪ Nefunkcionalan kanalizacioni kolektor ▪ Bespravna sječa šuma
	Eksterni faktori – prilike	Eksterni faktori – prijetnje
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Izgradnja pravnog, institucionalnog i finansijskog okvira za realizaciju projekata energetske efikasnosti, upravljanja otpadom, upravljanja vodama i zaštitu okoliša ▪ Globalna orijentacija na očuvanje i zaštitu okoliša ▪ Projekti u oblasti elektroenergetske efikasnosti 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aktiviranje klizišta, plavljenje i ugrožavanje materijalnih dobara usljed prirodnih nepogoda ▪ Povećani promet tranzitnog saobraćaja kroz Općinu ▪ Problemi u isporukama i rast cijena toplotne energije i gasa ▪ Budžetska sredstva za zaštitu okoliša i komunalne djelatnosti na teritoriji Općine su na Kantonalnom nivou ▪ Povećan broj nezbrinutih životinja ▪ Neadekvatna politika viših nivoa vlasti

SWOT analiza predstavlja most između sadašnjeg stanja, koje je utvrđeno analizom, i željenog budućeg stanja koje se definira strateškim planom razvoja. Ovaj koncept nam daje sistematsku analizu prijetnji i prilika, kao i njihovo usaglašavanje sa jakim i slabim stranama Općine. SWOT analiza obezbjeđuje informacije korisne za usklađivanje općinskih kapaciteta i sposobnosti sa okruženjem u kojem Općina djeluje.

Snage i slabost (unutarnja okolina) Općine su faktori nad kojima Općina i akteri razvoja imaju kontrolu i mogu na njih uticati u smislu mijenjanja situacije.

Najvažnije snage Općine uključuju njen prepoznatljiv identitet, bogatstvo kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, prirodni kapital – vode (pitke, termalne, mineralne) i očuvan okoliš i prostor za razvoj turizma (Vrelo Bosne, Aleja, Igman, banjska liječilišta, rekreacione zone i šetališta). Posebna snaga Općine je njen povoljan geoprometni položaj i dobra saobraćajna povezanost svih vidova transporta (cestovni, autoput, aerodrom). Stanovništvo Općine ima trend stalnog rasta i izražene vitalne karakteristike stanovništva. Obrazovanju stanovništva izuzetno doprinose i centri visokodiferenciranih međunarodnih studija, prepoznatljivih u široj regiji. Tako čovjek sa svim svojim karakteristikama postaje najvažniji faktor i akter razvoja Općine. Nesumnjivo da su značajne interne snage stabilna općinska vlast koja obezbjeđuje javni servis dostupan svima, prepoznaje potrebe i interese svojih građana i usmjerava razvoj Općine uvažavajući proaktivno djelovanje njenih građana, ali istovremeno ulaže u povoljan poslovni ambijent i partnerstvo za ekonomski napredak.

Sa druge strane, najvažnije unutarnje slabosti, prepreke i ograničenja uključuju destrukciju objekata graditeljskog naslijeđa i devastaciju prostora prirodnog naslijeđa, a posebno bespravnu gradnju na vodozaštitnim područjima, kao i pretvaranje kvalitetnog poljoprivrednog i šumskog zemljišta u građevinsko. Na području Općine ne postoje preduzeća, veliki generatori razvoja, a turizam, koji je dio prepoznatljivosti Općine, nije dovoljno promoviran i ne postoje klasteri u turizmu, koji su ključni za unaprijeđenje konkurentnosti i profitabilnosti u turizmu i za privlačenje sredstava iz EU fondova. Ključna slabost u Općini je velika nezaposlenost, posebno je pristuna dugoročna nezaposlenost (ljudi koji traže posao više od 12 mjeseci), a nezaposlenost žena je znatno iznad nezaposlenosti muškaraca. Posebno ograničenje razvoju cjelovitog osnovnog i srednjeg obrazovanja je neopremljenost škola nastavnim sredstvima i nedostatak kabineta, te odgovarajućeg namještaja. A za poptuni razvoj ličnosti posebno je ograničenje nedostatak kulturnih i sportskih objekata na području Općine. U Općini značajan broj stanovnika koristi neki vid socijalne pomoći, koja nije dovoljna da pokrije rastuće potrebe zbog pada životnog standarda. Svi građani Općine nemaju ravnomjernu dostupnost objektima primarne zdravstvene zaštite, kao i pokrivenost timovima porodične medicine. Stanovnici Općine nemaju visoku svijest o značaju i očuvanju okoliša kao jednog od ključnog resursa za održivi ekonomski razvoj, prisutna je visoka i neracionalna upotreba energije. Ove slabosti bi trebalo minimizirati ili, ako je moguće, potpuno eliminirati, kako bi se konkurentne prednosti Općine iskoristile na najbolji mogući način.

Prilike i prijetnje su elementi vanjske okoline, to su oni elementi nad kojima Općina i ostali akteri razvoja u određenim sektorima nemaju kontrolu i ne mogu uticati.

Najvažnije prilike, koja omogućavaju i olakšavaju realizaciju razvoja konkurentskih prednosti općine Ilidža leže u izgradnji Koridora Vc i ostale saobraćajne infrastrukture, u finansiranju i realizaciji razvojnih projekata putem javno-privatnog partnerstva i u ekonomskom i u socijalnom razvoju, mogućnosti pristupanja fondovima EU i međunarodnih agencija i institucija, a posebno podrška razvoju kreativne ekonomije u Kantonu Sarajevo i šire. Opća usmjerenost ka socijalnoj inkluziji uticaće na pritupe korisnicima socijalne zaštite i marginaliziranim grupama kao akterima razvoja. Globalna orijentacija na očuvanje i zaštitu okoliša, te izgradnja pravnog, institucionalnog i finansijskog okvira za realizaciju projekata energetske efikasnosti podiće nivo ekološke svijesti građana i očuvati okoliš ugodnim, zelenim i sačuvanim resursom za buduće naraštaje. Ove, kao i ostale prilike, bi trebalo maksimalno iskoristiti da bi se i konkurentne prednosti realizovale na najbolji mogući način.

Među najvažnije prijetnje za razvoj Općine mogu se ubrojiti politička nestabilnost u BiH i u regionu zapadnog Balkana, ekonomska, finansijska i socijalna kriza u zemlji, nestimulativan pravni i finansijski okvir u BiH koji je komplikiran za investitore, usporen proces približavanja BiH Evropskoj uniji. Visoka nezaposlenost u zemlji, nesagledive posljedice elementarnih nepodoga u zemlji i šire, ogromni problemi komunalne privrede u Kantonu Sarajevo, stalno rastuće cijene energenata, utiču na rastuće siromaštvo i socijalnu isključenost, što će se odraziti i na raspodjelu prioriteta i prihoda na višim razinama vlasti. U takvim okolnostima, budžetska sredstva na nivou Kantona Sarajevo postaju sve više ograničen izvor finansiranja projekta na nivou Općine.

Ove i druge prijetnje mogu dovesti do opadanja konkurentnosti i usporavanja privrednog i društvenog razvoja, te ugroziti ostvarenje mogućnosti. Zato ih je, slično kao i slabosti, potrebno minimizirati ili, ako je moguće, potpuno eliminirati.

3. VIZIJA I STRATEŠKI CILJEVI DO 2020. GODINE

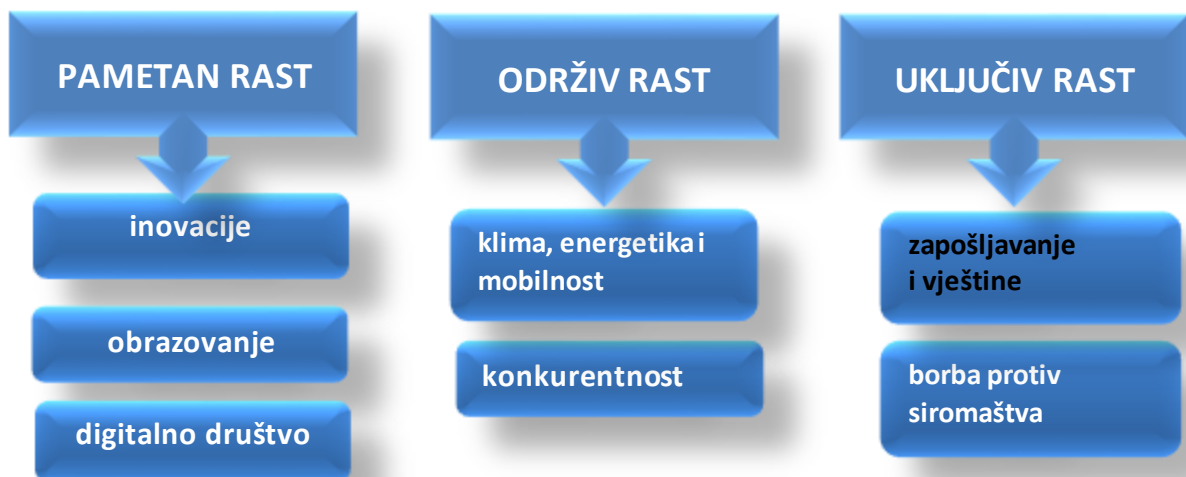
Vizija i strateški ciljevi općine Ilidža polaze od Evropske vizije 2020. i socio-ekonomske analize Općine.

Evropska komisija je pokrenula **Strategiju Evropa 2020.** koja će omogućiti izlaz iz ekonomske krize i pripremiti privredu Evropske unije za iduće desetljeće.

Strategija Evropa 2020. iznosi viziju evropske socijalne tržišne ekonomije tokom narednih deset godina, a bazira se na tri međusobno povezana područja prioriteta koja se međusobno podržavaju:

- pametan rast (čime se podstiče znanje, inovacije, obrazovanje i digitalno društvo)
- održiv rast (čime će naša proizvodnja postati efikasnija u iskorištavanju resursa, uz istovremeno povećanje konkurentnosti)
- uključiv rast (povećanjem učešća na tržištu rada, sticanjem vještina te borbom protiv siromaštva).

Evropa 2020. razradila je ciljeve i inicijative:

Prvi korak u operacionalizaciji vizije, predstavlja utvrđivanje strateških ciljeva razvoja koji proizlaze iz socio-ekonomske analize i kreiraju viziju.

VIZIJA

Iliđža 2020. Razvijena, sigurna i otvorena zajednica, unaprijeđenog poslovnog okruženja i kvaliteta života građana, očuvanog okoliša i prepoznatljivog identiteta

Strateški cilj 1.

Ubrzanje ekonomskog razvoja i unaprijeđenje konkurentnosti privrede, sa posebnim naglaskom na razvoj turizma i kreativne ekonomije

Strateški cilj 2.

Razvijena društvena infrastruktura, ravnomjerno raspoređena na cijelom području Općine, te tako dostupna svim stanovnicima uz pozicioniranje Iliđe kao vrhunskog univerzitetskog, zdravstveno-rehabilitacionog i sportsko - rekreativnog centra

Strateški cilj 3.

Očuvanje i zaštita okoliša koja će omogućiti održivi razvoj općine Iliđža uz razvijenu saobraćajnu i komunalnu infrastrukturu, i stvoriti osnov za pravilnu ekonomsku i okolinski prihvatljivu valorizaciju prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa i očuvanje prepoznatljivog ambijenta

Iliđža 2020. godine je:

- jedna od najrazvijenih općina u BiH, konkurentna lokalna zajednica, pogodnog ambijenta za investiranje,
- otvorena i sigurna Općina u koju rado dolaze poslovni svijet, turisti i svi dobronamjerni ljudi,
- prepoznatljiv centar zdravstvenog, rehabilitacionog i sportsko-rekreativnog turizma, gdje su bogatstvo voda i kulturno historijsko i prirodno naslijeđe valorizirani uz postulate zaštite i održivosti,
- centar prepoznatljiv u regionu kao centar internacionalnih studija, centar obrazovanih mladih ljudi,
- Općina prepoznatljivog kulturnog identiteta i razvoja kulturne raznolikosti, kao i kulturne ekonomije koja kulturu transformira u faktor razvoja,
- zajednica zadovoljnih građana, pristojnog standarda života, kojima je ravnomjerno dostupna kvalitetna socijalna, zdravstvena infrastruktura i koji proaktivno učestvuju u radu lokalne zajednice,
- Općina koja je valorizirala ključno prometnu poziciju u FBiH i šire, sa svim vidovima transporta, ravnomjerno raspoređene i dostupne komunalne infrastrukture,
- zelena Općina sa bogatim zaštićenim prirodnim krajolikom, uređenim javnim zelenim površinama - Park Općina,
- lokalna zajednica u kojoj je općinska uprava servis građanima i zadovoljstvo građana na prvom mjestu.

SEKTORSKI PLAN RAZVOJA

OPĆINA ILIDŽA

4. SEKTORSKI PLAN RAZVOJA

Sektorski planovi lokalnog ekonomskog razvoja općine Ilidža su urađeni na osnovu rezultata socio-ekonomске analize, definisane vizije razvoja i strateških ciljeva kao i analize snaga, slabosti, prilika i prijetnji u sektorima ekonomskog razvoja, društvenog razvoja i sektoru zaštite i unarijeđenja okoliša.

Sektorski razvojni planovi su sastavni dio strategije integriranog lokalnog razvoja. Odnose se za period do 2020. godine i njihova je svrha sistematično i odgovorno unaprijeđivanje najvažnijih područja lokalnog života: ekonomije, društvenih uvjeta i sadržaja, infrastrukture i okoliša.

Sektorskim planovima praktično se razrađuju i realiziraju usmjerenja definisana u viziji i strateškim ciljevima razvoja Općine. Pri izradi toga dijela strategije posebno se vodilo računa:

- horizontalnoj usklađenosti - međusobnoj usklađenosti prioriteta u ekonomskom razvoju, društvenom razvoju, zaštiti okoliša i prostornom razvoju na nivou Općine i sa usvojenim strateškim dokumentima u Općini (Strategija razvoja općine Ilidža za period 2008-2013. godine, Strategija razvoja lokalnih cesta za period 2015-2025. godine, Akcioni plan za realizaciju strategije razvoja lokalnih cesta 2015-2017. Lokalni ekološki akcioni plan (LEAP), Strategija prema mladima općine Ilidža sa akcionim planom 2014-2016.)
- vertikalnoj usklađenosti – usklađenosti lokalnih prioriteta razvoja i rješenja s prioritetima i mehanizmima podrške, definisanim u planovima razvoja, što su utvrđeni na hijerarhijski višim nivoima u BiH, kao i sa prioritetima podrške EU za BiH.

U procesu definisanja operativnih i strateških ciljeva društvenog razvoja općine Ilidža respektirani su relevantni strateški razvojni dokumenti na nivou Kantona, Federacije i Države (relevantne strategije na nivou Kantona Sarajevo, Akcioni plan Kantona Sarajevo za strateško planiranje, Strategija razvoja zdravstva za Kanton Sarajevo, Prostorni plan Kantona Sarajevo za period od 2003. do 2023. godine, Strategija razvoja Bosne i Hercegovine 2010-2014. godine, Strategija socijalnog uključivanja za Bosnu i Hercegovinu 2010-2014. godine, Strategija razvoja Federacije BiH 2010-2020. godine, posebno dio koji se odnosi na sektorske strategije itd.). Ovdje su ključne usklađenosti sa strateškim ciljevima: Konkurentnost, Zapošljavanje, Održivi razvoj i Socijalno uključivanje, koji su utvrđeni i u Akcionom planu Kantona Sarajevo i kojim se, na kantonalnom nivou, podržava Strategija razvoja Bosne i Hercegovine i Strategija socijalnog uključivanja Bosne i Hercegovine.

U definisanju planova razvoja ugrađivana su strateška opredjeljenja utvrđena strategijom Evropa 2020, Strategijom Jugoistočne Evrope 2020, kao i Programom EU kreativna Evropa.

U postupku oblikovanja operativnih i strateških ciljeva respektirani su i elementi kohezijske i drugih relevantnih politika Evropske unije za period 2014-2010. godine, kao i globalne strategije i orijentacije vezane za razvoj (Milenijumski razvojni ciljevi UN, Izvještaji o humanom razvoju UNDP).

Planovi sektorskog razvoja sadrže poluge i kritične faktore lokalnog razvoja, ciljeve i programe razvoja, okvirnu finansijsku konstrukciju, međuopćinsku saradnju, i sam plan sa rokovima, indikatorima i razvojnim efektima.

Realizacija planova sektora razvoja je za dobrobit građana Općine i svih korisnika efekata razvoja na području Općine i šire (stanovnici, privreda, civilno društvo, općinska uprava, investitori...).

4.1. PLAN EKONOMSKOG RAZVOJA

4.1.1. Sektorsko fokusiranje: poluge i kritični faktori ekonomskog razvoja

SWOT matrica za ekonomski razvoj sintetizirala je analizu i ocjenu stanja ekonomskog razvoja Općine u kojoj su identifikovane:

- Lokalne snage su područja i resursi koje lokalna samouprava i lokalna preduzeća mogu sistematski i organizovano koristiti radi postizanja ekonomskih ciljeva.
- Lokalne slabosti su područja unutar Općine koja se moraju minimizirati ili prevazići ubrzanjem ekonomskog razvoja.
- Prilike u okruženju, koje podrazumijevaju resurse i područja iz šireg okruženja Općine koje promišljena strateška opredjeljenja valoriziraju za jačanje snaga i koriste za poluge ukupnog ekonomskog razvoja.
- Prijetnje u okruženju, koje se odnose na resurse i područja iz šireg okruženja Općine koje mogu povećati slabosti ili smanjiti mogućnosti realizacije strateških ciljeva ekonomskog razvoja. To su kritični faktori ekonomskog razvoja.

EKONOMSKI ASPEKT RAZVOJA	
Interni faktori – snage	Interni faktori – slabosti
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prepoznatljiv identitet, bogatstvo kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa ▪ Ljudski resursi ▪ Univerzitetski grad ▪ Pogodan prostor za naseljavanje i život ▪ Povoljan geoprometni položaj (autoput, aerodrom) ▪ Pitke, mineralne i termomineralne vode, ▪ Glavno izvoriste pitke vode za Sarajevo ▪ Izražene vitalne karakteristike stanovništva ▪ Rast stanovništva, mehanički priliv, faktor razvoja ▪ Rast radne snage ▪ Potencijal za razvoj poslovno-preduzetničke infrastrukture ▪ Formiranje privrednih zona uz Koridor Vc ▪ Izvanredne komparativne i kompetitivne prednosti i vrijednosti za razvoj mnogih oblika turizma ▪ Dinamičan rast turizma, dominantno učešće pokazatelja turizma u Kantonu Sarajevo ▪ Rast broja zaposlenih ▪ Izvoz/pc veći od prosjeka izvoza/pc u Kantonu Sarajevo ▪ Dinamičan rast broja registriranih poslovnih subjekata ▪ Diverzificirana privredna struktura, veliki broj malih i srednjih preduzeća ▪ Značajno učešće tercijarnog sektora, posebno trgovine ▪ Potencijal za organizovanje najrazličitijih vidova primarne poljoprivredne i prehrambene proizvodnje 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Destrukcije objekata graditeljskog naslijeđa i devastacije prostora prirodnog naslijeđa ▪ Bespravna gradnja na vodozaštitnom području kao i veliki obim izgradnje na Igmanu i Bjalašnici koji uzrokuje zagađenost vode za piće ▪ Rastuća nezaposlenost ▪ Izražen rast nezaposlenih visokoobrazovanih kadrova ▪ Neusklađenost obrazovanja sa potrebama tržišta rada ▪ Nedovoljno razvijena turistička ponuda ▪ 2,6% zaposlenih u oblasti hotelijerstva ugostiteljstva i u umjetnosti, zabavi i rekreaciji ▪ Pretvaranje kvalitetnog poljoprivrednog i šumskog zemljišta u građevinsko ▪ Niska stopa pokrivenosti uvoza izvozom ▪ Nedostatak velikih preduzeća, generatora razvoja i zaposlenosti ▪ Nedostatak klastera u turizmu ▪ Negativni efekti procesa privatizacije ▪ Nedovoljna promocija turizma

- Stabilan budžet i njegova raspodjela u kapitalne investicije
- Opredjeljenost općinske administracije na unaprijeđenje poslovne klime
- Entuzijazam privrednika za proširenje investicija i uvođenje novih usluga
- Mogućnost proširenja proizvodnje u postojećim kapacitetima
- Treće mjesto po rangu razvijenosti u Kantonu Sarajevo
- Saradnja sa partnerskim općinama
- Spremnost za saradnju sa potencijalnim partnerima
- Povoljan ambijent za investiranje

Eksterni faktori – prilike

- Planirani sekundarni centar Stup u sistemu gradskih centara
- Izgradnja Koridora Vc
- Izgradnja ostale saobraćajne i infrastrukture (Stupska petlja i Južna longitudinala)
- Bolja iskorištenost željezničkog saobraćaja, kao i uključivanje istog u javni gradski prevoz
- Pravna regulativa o zaštićenim područjima
- Izmjene i dopune Prostornog plana Kantona Sarajevo za period 2003-2023.
- Ekonomski i okolinski prihvatljiva industrija u privrednim zonama
- Najrazvijeniji Kanton u FBiH
- Izgradnja saobraćajne i komunalne infrastrukture u Kantonu i Gradu,
- Javno-privatno partnerstvo u finansiranju i realizaciji razvojnih projekata
- Uključivanje javnih investicija uz određene kriterije u Program javnih investicija Kantona Sarajevo i Federacije BiH
- Provođenje o pripadnosti javnih prihoda Kantona Sarajevo
- Formiranje klastera u turizmu
- Usklađivanje tržišta rada i obrazovne strukture
- Unaprijeđenje svih oblika turizma u jedinstven turistički proizvod i Općine i Kantona Sarajevo, FBiH i BiH.
- Pristupni fondovi EU i međunarodnih razvojnih agencija i institucija
- Podrška razvoju kreativne ekonomije u Kantonu Sarajevo i šire
- Mogućnost obrazovanja, doedukacije, prekvalifikacije
- Regionalno povezivanje

Eksterni faktori – prijetnje

- Politička nestabilnost, složenost ustrojstva države
- Zakonska regulativa za investiranje
- Bespravna gradnja
- Odliv mladih i stručnih kadrova
- Visoka nezaposlenost i neusklađenost obrazovanja sa potrebama na tržištu rada
- Poteškoće u poslovanju-naplata potraživanja, visoke javne obaveze, nelojalna konkurencija, smanjen obim poslovanja, neadekvatna zakonska normativa i nedostatak finansijskih sredstava)
- Siva ekonomija
- Usporen proces približavanja BiH Evropskoj uniji
- Socio-ekonomska kriza u zemlji
- Sredstva iz budžeta KS
- Nezaposlenost
- Nedovršen proces privatizacije
- Komplikirane procedure pokretanja biznisa
- Neusaglašene porezne stope širom BiH
- Otežan pristup povoljnom finansiranju

Izdvajanjem jedinstvenih prednosti Općine i njihovim povezivanjem sa vanjskim prilikama, s jedne strane, i povezivanjem slabosti i prijetnji, s druge strane, izvlače se odgovarajući fokusi na koje treba koncentrirati resurse u narednom strateškom periodu.

Fokus I - Dinamiziranje ekonomskog razvoja

Ekonomski razvoj je uslov za prosperitet Općine i sredstvo dostizanja i ostvarivanja svih drugih socijalnih i okolinskih ciljeva. U tom cilju Općinska uprava maksimalno poduzima niz aktivnosti na poboljšanju poslovnog okruženja, stvaranju uslova za razvoj poduzetničke infrastrukture i razvoj privrednih/poslovnih zona.

Poslovne zone kao jedan od modela privrednog razvoja su se pokazale uspješnim u mnogim zemljama. Različitim olakšicama i obezbijeđenom infrastrukturom se nastoje privući strani investitori i obezbijediti nova radna mjesta. Poseban značaj poslovnih zona se ogleda u tome što je njihov razvoj velikim dijelom i stvar kreativnosti, poduzetnosti, ali i ingerencije lokalne općinske administracije. Time se onima koji najbolje poznaju lokalne prilike na upravu daje jedan od bitnih sistema lokalnog razvoja. Poslovne zone su istovremeno i snažan instrument privlačenja investicija kojim će se zaposliti lokalno stanovništvo, te potaknuti izvoz. Pozitivne prakse širom svijeta pokazuju da vrijedi ulagati u ove sisteme jer se usljed nedostatka kvalitetne infrastrukture, veliki broj firmi odlučuje svoje pogone otvoriti upravo u unaprijed opremljenim zonama. Tako se Općinska uprava fokusira i na institucionalnu podršku razvoju poduzetništva, na otvorenost i na stvaranje i njegovanje partnerstva sa svim interesnim grupama koji iskazuju dobre namjere ulaganja u Općinu i za razvoj Općine.

Za ubrzanje ekonomskog rasta nedvojbeno je da treba koristiti sredstava EU i drugih fondova i međunarodnih organizacija, što u vremenu oskudnih budžetskih sredstava postaje sve značajniji faktor u strukturi javnih investicija Općine. Tako se općinska uprava fokusira na osnaživanje stručne i institucionalne podrške za razvoj ljudskih resursa u Općini (i u upravi i poduzetničkoj strukturi) kompetentnih za utakmicu za raspoloživa sredstva.

Ključne mjere u tom pravcu vezane su za poboljšanje poslovnog okruženja, infrastrukture, restrukturiranje i proširenje proizvodnje i uvođenje novih usluga, čvršće povezivanje sa naučnim institucijama, ekonomski i okolinski prihvatljiva industrija u privrednim zonama, uz partnerstvo sa svim interesnim grupama i institucionalnu podršku razvoju poduzetništva uz privlačenje investitora. Kontinuirano će se raditi na stvaranju uređenog poslovnog ambijenta i povoljne investicione klime, koja će jačati konkurentsku poziciju Općine. Uređen poslovni ambijent zahtijeva skraćivanje procedura u registrowanju novih biznisa i građenju (poreska politika, zemljišna, registracija firmi, dozvole, takse i dr.) u saradnji sa višim nivoima vlasti. Stvaranje dobrog poslovnog okruženja daje sigurnost investitorima (domaćim i stranim) i doprinosi povećanju zaposlenosti.

Fokus II - Unaprijeđenje konkurentnosti

Jačanje konkurentnosti i ostvarenje punog potencijala Općine postaje imperativ dugoročno održivog ekonomskog razvoja. Općina prepoznaje potrebu jačanja svoje konkurentne pozicije i fokusira razvoj na poduzetnički pristup. U tom smislu Općina se fokusira na nekoliko ključnih izvora konkurentnosti: jačanju klusterskih inicijativa, stvaranje ambijenta i infrastrukture koji promovira primjenu znanja, inovacija i novih tehnologija u privredi, edukaciju i informisanje svih zainteresiranih aktera iz oblasti poslovnog okruženja, potiče produktivnost (koja je istovremeno i rezultat konkurentnosti) i u okviru svojih nadležnosti daje podršku izvozno orijentiranim firmama.

U uzajamnoj korelaciji sa dinamiziranjem ekonomskog razvoja je unaprijeđenje konkurentnosti općine Ilidža. Konkurentnost Općine definiramo kao sposobnost privrede da ostvaruje odgovarajući ekonomski rast, odnosno odgovarajući nivo produktivnosti u ostvarenju bruto domaćeg proizvoda (BDP) na bazi upotrebe raspoloživih resursa.

Postojeći naučno istraživački resurs na području Općine treba da u punom kapacitetu doprinese razvoju poduzetništva. Potrebno je ulagati više u stvaranje dodane vrijednosti proizvodnje i usluga. To zahtijeva dodatne sposobnosti i znanja u biznisu, a sve će dovesti do povećanja produktivnosti. Prepoznatljivost konkurentskih prednosti baziraće se:

- a) na strukturu privrede (mala i srednja preduzeća, turizam, prehrambena industrija, proizvodnja organske hrane, informacione tehnologije i usluge)
- b) na raspoloživosti resursa i sposobnosti (ljudski resursi, tradicija, prirodni uvjeti, know-how, tradicija, univerzitet i drugi elementi napredne infrastrukture) i
- c) za faktore diferenciranja (cijena, dizajn, asortiman, specifičnosti ponude, marketing, branding i druge elemente poslovnog koncepta, strategija i operacija kompanija).

Poseban aspekt konkurentnosti, ali i dinamiziranja ekonomskog razvoja su investicije.

Na podizanje konkurentnosti Općine posebno će uticati izgradnja autopta na koridoru Vc kroz BiH što će omogućiti bolju povezanost Općine, Kantona, regije i bolju valorizaciju prirodnih resursa kroz diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti (turizam, prerađivačka industrija, poljoprivreda, privredne/poslovne zone itd.).

Fokus III - Turizam kao poluga razvoja

Turizam je danas najveća industrija u svijetu i postaje generator ukupnog razvoja. Prožima se u svim segmentima čovjekova života i djelovanja. Efekti turizma su višestruki: rast zaposlenosti, rast prihoda, promocija države i nacionalnog identiteta, opći rast standarda i kvalitete života stanovništva i urbanog i ruralnog.

Tako je u općini Ilidža, koja ima najdinamičniji rast turističkih pokazatelja u Kantonu Sarajevo i izvanredne komparativne i kompetitivne prednosti i vrijednosti za razvoj turizma, fokus na unaprijeđenju svih oblika turizma, kao i upravljanje postojećim turističkim kapacitetima i podrška razvoju turističke infrastrukture. Formiranje klastera u turizmu je ključno za unaprijeđenje konkurentnosti i profitabilnosti u turizmu, a i za privlačenje sredstava iz EU fondova. Konkurentnost u turizmu je moguće jedino postići stalnim praćenjem trendova na globalnom turističkom tržištu i usklađivanjem turističke ponude Općine za tražnjom, kako bi se efekti valorizirali tokom cijele godine.

Ključna obilježja savremenog, konkurentnog turističkog sektora je orijentacija na potrebe kupaca, fleksibilnost, integriranost, ponuda doživljaja, ekološka osjetljivost, upotreba novih tehnologija u svim fazama turističkog ciklusa i brendiranje turističke destinacije i formiranje klastera u turizmu. Razvoj selektivnih oblika turizma (zdravstveno-rehabilitacioni, kulturni, sportski, rekreativni, sajamski i kongresni, omladinski turizam, vjerski) što će doprinijeti, uz atraktivnost destinacije ukupnoj konkurentnosti. Klaster treba da obuhvati sve općine Kantona Sarajevo, kao i poduzetnike – ugostitelje, vlasnike smeštajnih objekata, proizvođače i prodavnice suvenira, turističke agencije i organizacije, proizvođača prehrambenih proizvoda i sve druge subjekte koji čine turističku privredu ili je snabdijevaju proizvodima i oni koji mogu da obezbijede bolji plasman turističke ponude.

Fokus IV - Podrška razvoju poljoprivrede

Podrška poljoprivrednim proizvođačima sa područja Općine uz zadržavanje visokokvalitetnog poljoprivrednog zemljišta. Na području Općine postoje značajni kapaciteti za razvoj poljoprivrede koji nisu u potpunosti iskorišteni. Jačanje kapaciteta se očekuje kroz podršku edukaciji proizvođača,

povećanju produktivnosti, novim investicijama, osnivanjem zemljoradničkih zadruga, udruženja poljoprivrednika.

Primjenjivaće se standardi EU i drugi standardi kvaliteta koji će obezbijediti razvoj poljoprivrede kao djelatnosti. Promovisaće se poljoprivredni proizvodi posebno u smislu njihovog kvaliteta, porijekla (domaćeg), prehrambene vrijednosti i sigurnosti, te metoda proizvodnje, uz preferiranje organskog uzgoja.

Fokus V - Razvoj kreativne ekonomije

Razvoj kreativne ekonomije snažno je danas podržan globalnim EU projektom: Kreativna Evropa. Pod kreativnom ekonomijom²¹ podrazumijeva se sektor sa znatnim potencijalom rasta koji povezuje kulturu, kreativnost i ekonomiju. Značaj razvoja kreativne ekonomije posebno je bitan za svako privredno i kulturno područje, jer omogućava lakšu identifikaciju postojećih resursa i privrednih potencijala. Tako kreativnost postaje ključni faktor razvoja; intenzivan razvoj bilježe ona poduzetništva koja se baziraju na individualnoj kreaciji; aktivnosti koje proizilaze iz kulture i znanja danas igraju središnju ulogu u svakom biznisu.

Razvoj kreativne ekonomije je od posebnog značaja za općinu Ilidža, kojoj će se pristupiti planski uz podršku poduzetnicima. Za općinu Ilidža je posebno značajno da klasificira koji su to sektori-djelatnosti. Općina Ilidža ima sve predispozicije za razvoj zanata, dizajna, mode, filmske i video industrije, softwara i računalnih igara, muzičke i scenske industrije, scenske umjetnosti itd.

Posebno će se koristiti mogućnosti koje pruža Novi program EU Kreativna Evropa za programsko razdoblje 2014-2020. godine, koji će dati podršku kinematografiji, te uopšte kulturnom i kreativnom sektoru u cilju doprinosa održivom rastu i zapošljavanju. Predložena finansijska sredstva za ovaj program su najveća do sada. Sve firme koje prema EU standardima odgovaraju malim i srednjim preduzećima, a aktivne su u kulturnom i kreativnom sektoru, mogu biti prihvatljivi korisnici, kao i umjetnici, kulturni profesionalci i organizacije, kao i interdisciplinarni umjetnosti.

²¹ Jedna od prvih definicija kreativne industrije ili ekonomije zasniva se na onoj koju koristi vlada Velike Britanije, kao i druga tijela širom Evrope i svijeta: „ Aktivnosti koje imaju svoj korijen u individualnoj kreativnosti, vještini i talentu i koja može da stvori bogatstvo ili kreira radna mjesta kroz razvoj i eksploataciju intelektualne svojine“. Prema zvaničnim britanskim klasifikacijama u ovu oblast spadaju slijedeći sektori: reklama, arhitektura, umjetnost i starine, zanati, dizajn, visoka moda, film i video, interaktivni softver za zabavu, muzika, scenske umjetnosti, izdavaštvo, softver, televizija i radio.

4.1.2. Ciljevi ekonomskog razvoja

Sagledavajući ključnu problematiku Općine u sektoru ekonomskog razvoja, interne i eksterne pozitivne i negativne faktore koji utiču na ukupan razvoj, na svakodnevni život građana, na dugoročnu održivost razvoja Općine, općina Ilidža definiše Strateški cilj koji se odnosi na Ekonomski razvoj, kao jednog od ključnih aspekata integrisanog razvoja:

- Strateški cilj 1. Ubrzanje ekonomskog razvoja i unaprijeđenje konkurentnosti privrede, sa posebnim naglaskom na razvoj turizma i kreativne ekonomije

Ovaj strateški cilj je moguće postići kroz provođenje specifičnih projekata/programa i mjera za dostizanje operativnih ciljeva:

- Operativni cilj 1.1. Dinamiziranje ekonomskog razvoja
- Operativni cilj 1.2. Unaprijeđenje konkurentnosti
- Operativni cilj 1.3. Turizam kao poluga razvoja
- Operativni cilj 1.4. Podrška razvoju poljoprivrede
- Operativni cilj 1.5. Razvoj kreativne ekonomije

Strateški cilj 1. Ubrzanje ekonomskog razvoja i unaprijeđenje konkurentnosti privrede, sa posebnim naglaskom na razvoj turizma i kreativne ekonomije

Operativni cilj
1.1.

Dinamiziranje
ekonomskog
razvoja

Operativni cilj
1.2.

Unaprijeđenje
konkurentnosti

Operativni cilj
1.3.

Turizam kao
poluga razvoja

Operativni cilj
1.4.

Podrška razvoju
poljoprivrede

Operativni cilj
1.5.

Razvoj
kreativne
ekonomije

4.1.3. Programiranje ekonomskog razvoja (projekti, mjere)

Programiranje podrazumijeva definisanje prioriternih mjera, programa i projekata čija realizacija će doprinijeti ostvarenju Operativnih ciljeva, putem kojih se realizira strateški cilj općine Ilidža u oblasti Ekonomskog razvoja do 2020. godine, a koji glasi:

Strateški cilj 1. Ubrzanje ekonomskog razvoja i unaprijeđenje konkurentnosti privrede, sa posebnim naglaskom na razvoj turizma i kreativne ekonomije

Operativni cilj 1.1. Dinamiziranje ekonomskog razvoja – obuhvata mjere proistekle iz analize i ocjene stanja, a koje se, prije svega, odnose na ubrzanje ekonomskog razvoja Općine. Mjere i projekti treba da stvore preduslove za brži ekonomski razvoj kroz: poboljšanje poslovnog okruženja, razvoj poslovno-poduzetničke infrastrukture, razvoj privrednih/poslovnih zona, institucionalnu podršku razvoju poduzetništva, partnerstvo sa svim interesnim grupama, privlačenje investicija, te korištenje sredstava EU fondova i međunarodnih institucija.

Operativni cilj 1.2. Unaprijeđenje konkurentnosti – obuhvata mjere proizašle iz analize i ocjene stanja, koje se naslanjaju i na Strategiju EU 2020. Mjere i projekti će unaprijediti konkurentnost Općine kroz: jačanje klsterskih inicijativa, primjenu znanja, inovacija i novih tehnologija u privredi, edukaciju i informisanje iz oblasti poslovnog okruženja, povećanje produktivnosti, te podršku izvozno orijentisanim firmama.

Operativni cilj 1.3. Turizam kao poluga razvoja – obuhvata mjere, proistekle iz evidentnih komparativnih i kompetitivnih prednosti i vrijednosti za razvoj mnogih oblika turizma, s jedne strane, ali nužne potrebe prevazilaženja nedostataka u smislu nedovoljno razvijene turističke ponude, promocije turizma, iskorištenja kapaciteta i sl. Predložene mjere i projekti će omogućiti da turizam u Općini postane okosnica razvoja, a ogledaju se kroz: unaprijeđivanje svih oblika turizma, unaprijeđenje upravljanja postojećim turističkim kapacitetima, razvoj turističke infrastrukture, formiranje klastera u turizmu, te usklađivanje ponude sa trendovima na globalnom turističkom tržištu.

Operativni cilj 1.4. Podrška razvoju poljoprivrede – obuhvata tri mjere od kojih je jedna fokusirana na zadržavanje visokokvalitetnog poljoprivrednog zemljišta, druga ima za cilj unaprijeđenje korištenja poljoprivrednog zemljišta, dok se treća odnosi na stimulisanje primarne poljoprivredne proizvodnje.

Operativni cilj 1.5. Razvoj kreativne ekonomije – ima samo jednu mjeru koja se odnosi na podršku razvoju kreativne ekonomije koja je komplementarna i doprinosi realizaciji naprijed navedenih operativnih ciljeva, a odnosi se na razne manifestacije i organizacije kulturno- sportskih događaja, sajmovi, festivala, promocija, modnih revija i sl.

Strateški cilj 1. Ubrzanje ekonomskog razvoja i unaprijeđenje konkurentnosti privrede, sa posebnim naglaskom na razvoj turizma i kreativne ekonomije

Operativni cilj	Mjere	Projekti
1.1. Dinamiziranje ekonomskog razvoja	1.1.1. Poboljšanje poslovnog okruženja 1.1.2. Razvoj poslovno-poduzetničke infrastrukture 1.1.3. Razvoj privrednih/poslovnih zona 1.1.4. Institucionalna podrška razvoju poduzetništva 1.1.5. Partnerstvo sa svim interesnim grupama 1.1.6. Privlačenje investicija 1.1.7. Korištenje sredstava EU fondova i međunarodnih institucija	
1.2. Unaprijeđenje konkurentnosti	1.2.1. Jačanje klsterskih inicijativa 1.2.2. Primjena znanja, inovacija i novih tehnologija u privredi 1.2.3. Edukacija i informisanje iz oblasti poslovnog okruženja 1.2.4. Povećanje produktivnosti 1.2.5. Podrška izvozno orijentisanim firmama	

1.3. Turizam kao poluga razvoja	1.3.1. Unaprijeđivanje svih oblika turizma 1.3.2. Unaprijeđenje upravljanja postojećim turističkim kapacitetima 1.3.3. Razvoj turističke infrastrukture 1.3.4. Formiranje klastera u turizmu 1.3.5. Usklađivanje ponude sa trendovima na globalnom turističkom tržištu	
1.4. Podrška razvoju poljoprivrede	1.4.1. Zadržavanje visokokvalitetnog poljoprivrednog zemljišta 1.4.2. Unaprijeđenje korištenja poljoprivrednog zemljišta 1.4.3. Stimulisanje primarne poljoprivredne proizvodnje	
1.5. Razvoj kreativne ekonomije	1.5.1. Podrška razvoju kreativne ekonomije	

4.1.4. Inicijative međuopćinske saradnje u oblasti ekonomskog razvoja

Saradnja Općine sa lokalnim zajednicama i regijama u zemlji i šire je izuzetno značajna i doprinosi ukupnom razvoju i povećanju kvaliteta života i rada u Općini. Povezivanje na regionalnom i lokalnom nivou je i osnova na kojoj počiva EU, odnosno pokretačka mogućnost promovisanja privredno ekonomskih i prirodnih potencijala i stvaranja dobre osnove i atmosfere za privlačenje stranih investicija. Cilj prekograničnog dijelovanja je prepoznavanje stvarnih potencijala, njihova identifikacija i promocija. Tu se ističe pro-aktivno dijelovanje prema vanjskim partnerima u svim domenima, a najviše u pravcu razvoja i prezentacije postojećih ekonomskih i prirodnih resursa Općine.

Inicijative međuopćinske saradnje imaju posebno mjesto u programsko-projektnom dijelu svakog sektorskog plana razvoja, jer se njima rješavaju problemi koji se uopće ne mogu riješiti bez saradnje više općina i/ili koje uključuju programe i projekte koje je ekonomičnije i učinkovitije poduzimati u saradnji sa drugim općinama. I Evropska povelja o lokalnoj samoupravi, omogućuje da lokalne zajednice mogu surađivati bilateralno i multilateralno sa lokalnim zajednicama drugih država.

U ekonomskom razvoju saradnja je neophodna i sa susjednim općinama u Kantonu Sarajevo i u Republici Srpskoj, posebno za formiranje industrijskih/poslovnih zona, klastera itd.. Ovdje se uključuju i projekti prekogranične i međunarodne saradnje, koji su snažno podržani posebnim fondom EU i tehničkom potporom za prekograničnu saradnju.

Otvorenost Općine i prema drugim lokalnim zajednicama i prema investitorima s kojima razvija partnerski odnos, garancija su prepoznatljivosti Općine sa kojom će svi rado surađivati, ulagati i rado dolaziti.

4.1.5. Okvirna finansijska konstrukcija

U skladu sa finansijskim mogućnostima i odgovornostima, nadležnostima i pravima, sredstva za realizaciju projekata i programa ekonomskog razvoja u funkciji ostvarivanja operativnih i strateških ciljeva osiguravaće se iz sljedećih izvora:

- Budžetska sredstva općine Ilidža
- Sredstva Kantona Sarajevo (aktivnosti iz nadležnosti kantona)
- Sredstva entitetskih organizacija i institucija
- JPP
- Sredstva po osnovu partnerstva sa javnim komunalnim preduzećima
- Sredstva povučena iz domaćih i međunarodnih fondova, programa i projekata (UNDP, GIZ, USAD, EC, WB, drugi)
- SERDA
- Sredstva po osnovu donacija

4.1.6. Praćenje ostvarivanja plana sa indikatorima

Svi projekti, programi i mjere su artikulirani na način da se osigura postizanje operativnih i strateških ciljeva i ostvarivanje postavljene vizije općine Ilidža do 2020. godine. Za svaki od projekata su navedeni mjerljivi indikatori preko kojih će se pratiti progres i vršiti ocjena realizacije projekata, ostvarivanja ciljeva i vizije.

Indikatori daju opis sektorskog strateškog cilja, operativnih ciljeva i projekta operaciono mjerljivim terminima kao što su kvantitet i kvalitet, ciljne grupe, vrijeme i mjesto. Indikatori pružaju mogućnost da se provjeri mogućnost ostvarenja svrhe projekta i rezultata, da se nadzire projektni proces i na kraju postigne željeni cilj.

Ciljevi	Indikatori
Strateški cilj	
1. Ubrzanje ekonomskog razvoja i unaprijeđenje konkurentnosti privrede, sa posebnim naglaskom na razvoj turizma i kreativne ekonomije	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povećan broj zaposlenih ▪ Povećana produktivnost ▪ Povećan broj kompanija u industrijskim zonama ▪ Povećan obim izvoza ▪ Broj novoosnovanih preduzeća ▪ Povećan broj turista koji borave na Ilidži ▪ Povećan broj smještajnih kapaciteta visokog nivoa i kvaliteta ▪ Povećan broj ugostiteljskih sadržaja visokog kvaliteta ▪ Povećan broj uređenih sportsko-rekreativnih područja i sadržaja ▪ Obim sadržaja kreativne ekonomije

Operativni cilj	
1.1. Dinamiziranje ekonomskog razvoja	<ul style="list-style-type: none">▪ BDP▪ Broj zaposlenih▪ Broj preduzeća▪ Broj radnih mjesta
1.2. Unaprijeđenje konkurentnosti	<ul style="list-style-type: none">▪ Stopa zaposlenosti▪ Produktivnost▪ Izvoz▪ Investicije▪ Inovacije i nove tehnologije▪ Broj i iskorištenost poslovnih zona
1.3. Turizam kao poluga razvoja	<ul style="list-style-type: none">▪ Broj posjetilaca▪ Broj noćenja▪ Promet▪ Kapacitet▪ Iskorištenost kapaciteta▪ Nivo usluge (kategorizacija)▪ Raznovrsnost ponude
1.4. Podrška razvoju poljoprivrede	<ul style="list-style-type: none">▪ Obim visokokvalitetnog poljoprivrednog zemljišta▪ Poticaji za poljoprivrednike▪ Broj gazdinstava▪ Broj certificiranih proizvoda▪ Povećanje procenta obrađenog poljoprivrednog zemljišta
1.5. Razvoj kreativne ekonomije	<ul style="list-style-type: none">▪ Broj registrovanih preduzeća▪ Broj manifestacija

4.1.7. Plan ekonomskog razvoja za trogodišnji period 2015-2017

Operativni cilj	Mjere	Projekti	2015	2016	2017	Indikatori	Razvojni efekti
1.1. Dinamiziranje ekonomskog razvoja	1.1.1. Poboľšanje poslovnog okruženja	Skraćenje procedura u građenju	✓			Broj izdatih građevinskih dozvola Rokovi izdavanja građevinskih dozvola	Brže privlačenje investicija Atraktivnost Općine
		Skraćenje procedura u registrovanju novih biznisa	✓			Broj izdatih registracija Rokovi izdavanja registracija	Brže privlačenje investicija Atraktivnost Općine
		Povezivanje sa univerzitetima i školama na razvoju novih obrazovnih programa za poduzetnike	✓	✓	✓	Broj održanih edukacija Broj poduzetnika, polaznika edukacija	Unaprijeđenje obrazovanja poduzetnika
		Umrežavanje poduzetnika na lokalnom, regionalnom i međunarodnom nivou putem raznih projekata saradnje, razmjene ljudi i transfera znanja	✓	✓	✓	Podaci o formiranim poduzetničkim mrežama	Ojačani kapaciteti poduzetnika u različitim segmentima poslovanja
	1.1.2. Razvoj poslovno-poduzetničke infrastrukture	Program podrške poduzetništvu	✓			Broj korisnika poticajnih sredstava Podaci o uspješnosti poduzetnika koji su primili poticaje Broj novonastalih privrednih subjekata	Rast poslovnih subjekata Povećani finansijski efekti
		Ulaganja u fizičku infrastrukturu od značaja za poslovanje privrednih subjekata	✓	✓	✓	Broj, tip i vrijednost novih ulaganja Iskorištenost kapaciteta	Rast investicija, zapošljavanja
	1.1.3. Razvoj privrednih/poslovnih zona	Program razvoja privrednih/poslovnih zona	✓	✓	✓	Broj zona Broj korisnika	Stvaranje preduslova za usmjereni razvoj poduzetništva Olakšavanje poslovanja poduzetnika i smanjenje troškova poslovanja
	1.1.4. Institucionalna podrška razvoju poduzetništva	Tehnička podrška poduzetnicima u pripremi i izradi projekata za dostupne izvore finansiranja	✓	✓	✓	Broj poduzetnika kojima je pružena tehnička pomoć Broj realizovanih projekata iz drugih sredstava finansiranja	Efekti razvoja u skladu sa strateškim opredjeljenjima Općine
		Subvencioniranje novog za pošljavanja na području Općine	✓	✓	✓	Broj novoza poslenih	Sticanje radnog iskustva
		Projekat volontiranja	✓	✓	✓	Broj volontera	Osposobljavanje radne snage za potrebe tržišta rada
		Povećati broj kreditnih linija sa povoljnim kamatnim stopama dostupnih poduzetnicima i raznovrsnost finansijskih podrški	✓	✓	✓	Broj realiziranih kredita	Širi spektar finansijskih podrški dostupnih poduzetnicima

	1.1.5. Partnerstvo sa svim interesnim grupama	Program JPP-a u oblasti privrede		✓		Broj projekata	Efekti razvoja u skladu sa strateškim opredjeljenjima Općine	
	1.1.6. Privlačenje investicija	Vodič za investiciona ulaganja	✓		✓	Broj za interesovanih investitora	Promocija Općine Povećan obim investicija	
	1.1.7. Korištenje sredstava EU fondova i međunarodnih institucija	Formiranje službe za pristupanje sredstvima međunarodnih fondova	✓			Broj projekata	Efekti razvoja u skladu sa strateškim opredjeljenjima Općine	
1.2. Unaprijeđenje konkurentnosti	1.2.1. Jačanje klsterskih inicijativa	Program formiranja klastera		✓		Broj umreženih privrednih subjekata	Povećanje produktivnosti i obima izvoza	
		Jačanje znanja i vještina za razvoj klastera		✓	✓	Broj klsterskih preduzeća	Kvalitet rada pojedinca i organizacija i konkurentnosti klsterskih preduzeća	
	1.2.2. Primjena znanja, inovacija i novih tehnologija u privredi	Program tehnoloških i poduzetničkih znanja kroz sve nivoe i oblike obrazovanja	✓	✓	✓	Broj korisnika programa tehničke kulture Broj djece u obrazovnim programima tehničke kulture u školama Broj polaznika programa poduzetničke edukacije Broj diplomiranih studenata tehničkih fakulteta	Konkurentna privreda	
		Osnivanje naučno-tehnološkog parka		✓		Broj zaposlenih	Razvoj novih tehnologija i njihov transfer prema privredi	
	1.2.3. Edukacija i informisanje iz oblasti poslovnog okruženja	Program poduzetničke edukacije	✓	✓	✓	Broj seminara Broj polaznika	Konkurentna privreda	
		Informacija o poslovanju privrede Općine	✓	✓	✓	Broj informacija	Definisanje mjera, programa i projekata podrške razvoju poslovnog sektora Općine	
	1.2.4. Povećanje produktivnosti	Analiza efekata poslovanja privrede	✓	✓	✓	Broj preduzeća povećane produktivnosti	Konkurentna privreda Poboljšanje standarda za zaposlenih	
	1.2.5. Podrška izvozno orijentisanim firmama	Program privlačenja izvoznih preduzeća na područje Općine	✓			Rast učešća izvoza Općine u izvozu Kantona Sarajevo Broj novih izvoznika sa područja Općine Poboljšani finansijski pokazatelji izvoznika	Povećana pokrivenost uvoza izvozom	
	1.3. Turizam kao poluga razvoja	1.3.1. Unaprijeđivanje svih oblika turizma	Strategija razvoja turizma Općine	✓				Turistički identitet Općine
		1.3.2. Unaprijeđenje upravljanja postojećim turističkim kapacitetima	Uspostavljanje sistema za koordinirano i efikasno upravljanje		✓		Povećan promet u turizmu	Unaprijeđenje turizma
Jačanje kadrova za upravljanje turističkim razvojem			✓	✓	✓	Broj obrazovanih kadrova	Unaprijeđenje turizma	

	1.3.3. Razvoj turističke infrastrukture	Program razvoja turističke infrastrukture				Kapacitet Iskorištenost kapaciteta Nivo usluge	Povećan broj posjetilaca Povećan prihod u turizmu
		Izgradnja uspinjače „Hrasnica –Igman“				Pripremljena dokumentacija, zatvorena finansijska konstrukcija	Povećan broj posjetilaca Povećan prihod u turizmu
	1.3.4. Formiranje klastera u turizmu	Osnivanje klastera u turizmu				Broj učesnika u klasteru	Pozicioniranje Općine u turističkoj ponudi uže i šire regije
	1.3.5. Usklađivanje ponude sa trendovima na globalnom turističkom tržištu	Standardizacija i unaprijeđenje ponude u skladu sa međunarodnim standardima				Broj kategoriziranih vrsta turističke ponude	Pozicioniranje Općine u turističkoj ponudi uže i šire regije
1.4. Podrška razvoju poljoprivrede	1.4.1. Zadržavanje visokokvalitetnog poljoprivrednog zemljišta	Evidencija visokokvalitetnog poljoprivrednog zemljišta				Kategorije zemljišta u ha	Razvoj poljoprivredne proizvodnje
	1.4.2. Unaprijeđenje korištenja poljoprivrednog zemljišta	Edukacija poljoprivrednih proizvođača				Broj educiranih i certificiranih poljoprivrednih proizvođača	Unaprijeđenje poljoprivredne proizvodnje i kvaliteta poljoprivrednih proizvoda
	1.4.3. Stimulisanje primarne poljoprivredne proizvodnje	Program poticaja u poljoprivrednu proizvodnju				Iznos plasiranih sredstava Broj korisnika	Povećan broj poljoprivrednih proizvođača, nivoa proizvodnje i prerade
		Podrška razvoju zadugarstva				Broj zadruga i kooperanata	Osiguran plasman poljoprivrednih proizvoda
		Ilidžanska tržnica				Broj proizvođača	Razvoj i promocija lokalne organske poljoprivredne proizvodnje
1.5. Razvoj kreativne ekonomije	1.5.1. Podrška razvoju kreativne ekonomije	Analiza i identifikacija ključnih elemenata kreativne ekonomije u Općini				Broj firmi, udruženja	Identifikacija djelatnosti, firmi, udruženja
		Program razvoja poduzetništva na osnovu kulturnog i umjetničkog stvaralaštva uz upotrebu znanja, novih tehnologija i inovacija				Povećanje broja poslovnih subjekata u oblasti kreativne ekonomije Broj manifestacija	Stvaranje povoljnog okruženja za razvoj kreativne ekonomije
		Obezbijeđenje poslovnog prostora za kreativnu ekonomiju i zapošljavanje visokoobrazovnih kadrova iz kreativnog sektora				Povećanje broja zaposlenih u djelatnostima kreativne ekonomije	Javna podrška i podizanje nivoa svijesti o važnosti kreativne ekonomije

4.2. Plan društvenog razvoja

Plan društvenog razvoja služi kao instrument za izgradnju zdrave i pravedne lokalne zajednice, posvećene unaprijeđivanju ostvarivanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava građana, prvenstveno putem povećavanja dostupnosti i kvaliteta odgovarajućih usluga. Plan društvenog razvoja istodobno je i instrument za unaprijeđivanje društvenog i intelektualnog kapitala Općine kao najvažnijih društvenih poluga lokalnog razvoja. Uspješno ostvarenje plana društvenog razvoja omogućava ujednačavanje šansi u razvoju i povećanje društvene uključenosti i integracije. Planiranje društvenog razvoja podrazumijeva i naglašenu zadaću osiguranja socijalne uključenosti za brojne osjetljive/ranjive grupe, koje svoje osnovne potrebe ne mogu zadovoljiti vlastitim prihodima i u okviru standardnih programa javnih službi.

Planom društvenog razvoja obuhvataju se namjeravane promjene u lokalnoj zajednici kojima će se unaprijediti ostvarivanje prava građana, prvenstveno kroz povećanje dostupnosti, pristupa i kvaliteta odgovarajućih usluga. Uspješno ostvarenje plana društvenog razvoja vodi ujednačavanju mogućnosti u razvoju i povećanju društvene uključenosti i integracije za sve građane Općine pod jednakim uslovima. U tom smislu, izdvajanja za društveni sektor se trebaju shvatiti kao investicije u razvoj, putem kojih se korisnici socijalne zaštite uključuju u rad i sticanje prihoda, a ne samo pasivno finansijski pomažu.

Sektorskim fokusiranjem se određuju težišta društvenog razvoja u narednom periodu. Polazna osnova za fokusiranje je SWOT analiza društvenog razvoja, za koju je korištena socio-ekonomska analiza, planovi viših sektorskih strategija i planova, integralna SWOT analiza, kao i odabrani strateški fokusi.

Koristeći se prethodno navedenim izvorima informacija, identifikovani su elementi SWOT matrice:

- Lokalne snage, područja, resursi koje lokalna samouprava može staviti u funkciju razvoja društvenog sektora,
- Unutarnje slabosti Općine koji se moraju prevazići unaprijeđenjem društvenog razvoja,
- Prilike iz šireg okruženja Općine koje će se planskim djelovanjem iskoristiti za jačanje snaga i koristiti kao poluge društvenog razvoja,
- Prijetnje iz vanjskog okruženja, kritični faktori razvoja, koje mogu povećati rizike ili slabosti u realizaciji plana društvenog razvoja.

4.2.1. Sektorsko fokusiranje: poluge i kritični faktori društvenog razvoja

DRUŠTVENI ASPEKT RAZVOJA	
Interni faktori – snage	Interni faktori – slabosti
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Stanovništvo ▪ Centar visokodiferenciranih internacionalnih studija, savremeno opremljenih prema svjetskim standardima ▪ Centar za fizikalnu rehabilitaciju ▪ Potencijal za razvoj zdravstvenog turizma ▪ Potencijal za razvoj kulturnih, rekreacionih i sportskih aktivnosti ▪ Strategija prema mladima ▪ Obavljanje praktične nastave kod poslodavca ▪ Unaprijeđenje obrazovane strukture zaposlenih- cjeloživotno učenje ▪ Obrazovanje nezaposlenih, prekvalifikacija ▪ Stabilna lokalna vlast ▪ ISO standard 9001-2008 ▪ Dodatna sredstva Općine za socijalne pomoći ▪ Aktivnosti Općine na rješavanju problema demobilisanih boraca ▪ Obilježavanje značajnih događaja i datuma i ličnosti na području Općine ▪ Povoljniji odnos broja zaposlenih prema penzionerima nego u Kantonu Sarajevo ▪ Vitalne karakteristike stanovništva ▪ Aktivnosti iz oblasti kulture i sporta ▪ Sport - javni interes ▪ Postojanje Centra za mlade 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Opremljenost osnovnih i srednjih škola nastavnim sredstvima (razni kabineti) i namještajem nije na zadovoljavajućem nivou ▪ Izgradnja školskog prostora ne prati i novu stambenu izgradnju, odnosno koncentraciju djece osnovnoškolskog uzrasta ▪ Veliki broj nezaposlenih, nepovoljna kvalifikaciona struktura, preko 60% nezaposlenih žena ▪ Prosječna plaća niža od prosječne u Kantonu Sarajevo ▪ Neadekvatna opremljenost kulturnih i sportskih objekata ▪ Participacija stanovništva i civilnog sektora ▪ Maloljetna delikvencija, porast kriminala ▪ Visoko učešće korisnika materijalne pomoći (15% stanovništva) ▪ Visoka nezaposlenost demobilisanih boraca, članova porodica poginulih, RVI i ostalih invalida ▪ Veća stopa nezaposlenosti nego u Kantonu Sarajevo ▪ Visoka dugoročna nezaposlenost ▪ Morbiditet od zaraznih bolesti ▪ Neravnomjerna pokrivenost stanovništva timovima porodične medicije ▪ Različita dostupnost primarne zdravstvene zaštite ▪ Neadekvatan smještaj romske populacije ▪ Neadekvatno obrazovanje romske djece ▪ Nedostatak predškolskih ustanova ▪ Nedovoljan broj ljekara specijalista u Domu zdravlja ▪ Nedostatak baze podataka o djeci sa posebnim potrebama ▪ Nedostatak biciklističkih staza ▪ Nedostatak info oglasnog prostora
Eksterni faktori – prilike	Eksterni faktori – prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Opšta orijentacija ka socijalnoj inkluziji ▪ Pristup međunarodnim fondovima ▪ Uvođenje praktične nastave u srednjem obrazovanju ▪ Razvoj socijalnog preduzetništva ▪ Strategija razvoja zdravstva u Kantonu Sarajevo i FBiH ▪ Javno-privatno partnerstvo u oblasti društvenog razvoja ▪ Afirmacija takmičarskog sporta ▪ Spriječavanje nasilja, delikvencije, alkoholizma, narkomanije itd. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Politička, ekonomska i finansijska nestabilnost ▪ Pravni, finansijski i institucionalni okvir na višim nivoima vlasti za društveni razvoj na lokalnom nivou ▪ Visoke kamatne stope i nepovoljne kreditne linije ▪ Bezbjednost građana ▪ Nizak nivo izdvajanja za socijalnu zaštitu ▪ Nemogućnost potpune primjene zakona o socijalnoj zaštiti u dijelu prava ▪ Poremećeni kriteriji društvenih vrijednosti

- Promovisanje zdravih stilova života i odrastanja
- Projekti koji podržavaju odgoj i obrazovanje romske djece finansirani od viših nivoa i međunarodne zajednice
- Izgradnja bolnice
- Mješoviti školski centar

Fokus I - Održiv društveni razvoj

Održivost u najširem znači da pristup mogućnostima i jednake mogućnosti moraju biti osigurane ne samo za sadašnje nego i za buduće generacije. Održivi razvoj odnosi se na intrageneracijsku i na intergeneracijsku pravednost – omogućava svim generacijama, sadašnjim i budućim da čine najbolje da iskoriste svoje mogućnosti. Tako je razvoj održiv samo u kontekstu socijalnog razvoja i socijalne inkluzije.

Održivost društvenog razvoja znači i promovisanje i transformaciju socijalne zaštite u socijalnu uključenost. Socijalno uključivanje kao koncept znači novi i drugačiji pristup, koji uključuje društveni, socijalni sektor prije svega u ekonomski život. Svi društveni sektori (obrazovanje, zdravstvo, socijalna zaštita, osjetljive grupe, stariji, djeca, osobe sa invaliditetom, siromašni..) se uključuju u sve društvene tokove, prije svega zapošljavanjem i obrazovanjem. Time se aktivira jedan od najvećih „prirodnih“ resursa BiH, ljudi, posebno ogroman procenat radno neaktivnog stanovništva sa značajnim efektima po ubrzanje ekonomskog razvoja.

U ovom kontekstu, izdvajanja za društveni sektor su investicija u razvoj i integrisanje njegove socijalne i ekonomske dimenzije, tj. društveno-ekonomski razvoj u pravome smislu. To doprinosi jačanju standarda socijalnih usluga. Pored toga socijalno uključivanje važan je faktor podizanja sada niskog nivoa socijalnog kapitala²², koji je u zemljama EU važan faktor razvoja.

Tako i boračka populacija kao vrijedan dio socijalnog kapitala, u kontekstu održivosti i socijalne uključenosti postaje dio aktivne radne snage, unaprijeđenjem nivoa obrazovanja, stručnosti, kvalifikacija, čime postaje konkurentna na tržištu rada.

U kontekstu održivosti društvenog sektora, socijalno poduzetništvo dobija sve veću važnost u svijetu posljednjih godina o čemu svjedoči sve veći broj aktivnosti i inicijativa iz ove oblasti kao i potreba da se razmjenjuju najbolje prakse i iskustva svjetskih, evropskih i regionalnih aktera socijalnog poduzetništva. To je koncept koji najviše doprinosi zapošljavanju i socijalnoj integraciji osjetljivih kategorija stanovništva, prije svega različitim pristupom, inovacijama i raznovrsnim formama koje postoje u EU.

Potreba za javno - privatnim partnerstvom vjerovatno je najizraženija na lokalnom nivou koji je najbitniji za razvoj socijalnog poduzetništva. Pod pojmom javno-privatno partnerstvo danas se u užem smislu podrazumijevaju kooperativni pothvati u sklopu kojih javni i privatni sektor udružuju resurse i stručna znanja kako bi zadovoljili neku javnu potrebu. Modeli primjene javno-privatnog partnerstava se mogu primjeniti u svim sferama društvenog života i djelovanja: u socijalnoj zaštiti, zdravstvu, sportu, obrazovanju, kulturi itd.

²² Socijalni kapital nekog društva sastoji se od institucija, odnosa, pristupa, vrijednosti i normi koje upravljaju interakcijama između ljudi i doprinose ekonomskom i socijalnom razvoju. Socijalni kapital je baziran na društvenom povjerenju. („Modernizovanje socijalne politike u BiH“, LSE podrška DEP-u, finansirano do strane DFIF, Maj 2008).

Savremena, otvorena i demokratska lokalna zajednica daje posebnu pažnju razvoju civilnog društva²³. Uticaj civilnog društva je jedan od temeljnih puteva za koji se opredijelila općina Ilidža, a civilni sektor ima značajnu ulogu obzirom na već postojeća znanja i iskustva i u pripremi prijedloga projekata i prijava na međunarodne izvore finansiranja.

Razvoj je održiv samo u sigurnom ambijentu lokalne i šire zajednice, gdje se svaki čovjek osjeća slobodno (kretanje, življenje, stanovanje, rad, posjete općini itd.). Zato je zadatak lokalne zajednice, odnosno općinske vlasti da zajedno sa građanima, odnosno mjesnim zajednicama u okviru svoje nadležnosti i u saradnji sa odgovarajućim institucijama osigura potpunu bezbjednost na području svoje općine. Unaprijeđenje bezbjednosno-sigurnosne situacije u Općini treba biti usmjerena na sva područja (saobraćaj, u kvartovima stanovanja, na sportsko-kulturnim manifestacijama, u ugostiteljskim objektima i sl.).

Nepohodno je nastaviti stvaranje ambijenta sigurnog i bezbjednog za život i rad građana. Nastaviće se izgradnja struktura - jedinica CZ i povjerenika na područjima mjesnih zajednica i njihovim daljim opremanjem. Isto tako, jačanjem saradnje sa ustanovama i udruženjima od značaja za sistem zaštite i spašavanja (policija, crveni križ, gorska služba spašavanja, radio amateri i dr.), kao i izradom planske dokumentacije, urediti u potpunosti vodotoke, sanaciju klizišta, uništiti opasna i ubojita sredstva i dr.

Za suprostavljanje svim oblicima delikvencije potrebno je daljnje poduzimanje kontinuiranih opštih preventivnih akcija, naročito putem prisustva policije na ulicama, kontrole ugostiteljskih objekata, promocije i osiguranja kvalitetnog korištenja slobodnog vremena za mlade, uspostaviti partnerstvo sa civilnim društvom i dr.

Fokus II - Poboljšanje društvene infrastrukture

Poboljšanje društvene infrastrukture odnosi se na rekonstrukciju, izgradnju i modernizaciju fizičkih struktura – objekata društvene infrastrukture (obrazovanja, zdravstva, kulture, sporta i rekreacije, socijalne zaštite), obrazovanje ljudskih resursa, te ravnomjernu dostupnost objekata društvene infrastrukture svim stanovnicima Općine.

U tom smislu Općina će posebnu pažnju posvetiti rekonstrukciji i izgradnji objekata obrazovanja u cilju ravnomjerne raspoređenosti na cijelom području Općine i dostupnosti svim stanovnicima pod jednakim uvjetima. Dostizanje nivoa standarda, tehničke opremljenosti i uslova rada obdaništa, osnovnih i srednjih škola treba da bude ujednačeno na cijelom području općine Ilidža. Izgradnja škole u MZ Stup II na lokaciji predviđenoj Regulacionim planom je prioritet do 2020.

Stanovništvo Općine je sa svojim karakteristikama (trend rasta, vitalnost, starosna struktura, radno aktivno stanovništvo) sigurno ključni faktor i akter razvoja lokalne zajednice. Zato je obrazovanje i sticanje znanja, cjeloživotno učenje svakog čovjeka imperativ u napretku lokalne zajednice. Svaka lokalna ekonomija i njen strateški razvoj zavisi od kvaliteta ljudskih resursa, koji predstavljaju primarni faktor razvoja. Savremene ekonomske teorije razvoja stavljaju u fokus čovjeka kao endogenog faktora razvoja, postavke nove ekonomije temelje se na znanju, u kojoj tajna uspjeha leži u obimu u kojem znanje, tehnologija i inovacije utiču na proizvodnju roba i usluga. Zato je

²³ Puno je definicija civilnog društva, ali sve one na kraju imaju zajednički nazivnik. Pod time se misli na *organizacije* civilnog društva koje se nazivaju volonterskim, neovisnim, neprofitnim, nevladinim i trećim sektorom te im je zajednička sloboda udruživanja i djelovanje u kojem se prepoznaje opće dobro. Civilno društvo najčešće obuhvaća organizacije kao što su: registrirane humanitarne organizacije, organizacije za zaštitu (ženskih, dječjih) ljudskih prava, religijske, ekološke, profesionalna udruženja, poslovna udruženja, sindikati, grupe samopomoći, društveni pokreti, i druge.

obrazovanje ljudskih resursa ključno za ljudski napredak. Svrha obrazovanja se smatra mnogo širom od jednostavnog razvoja vještina koje će povećati ekonomski rast.

Zdravstvena zaštita stanovništva općine Ilidža provodiće se na načelima sveobuhvatnosti, kontinuiranosti, dostupnosti i cjelovitog pristupa primarne zdravstvene zaštite. Prije svega osiguraće se smanjenje nejednakosti u njenoj dostupnosti i omogućiti kontinuitet zdravstvene zaštite prema potrebama lokalne zajednice kao i uključivanje lokalne zajednice u brizi za zdravlje i prepoznavanje faktora iz lokalne zajednice koji utiču na zdravlje stanovništva. Posebna pažnja posvetiće se preventivnom zdravlju, kada svaki čovjek preuzima odgovornost za vlastito zdravlje, zaštita zdravlja mladih ljudi, zdravlju na radu, boračkoj populaciji kao i zdravom starenju (organizovanje seminara, promocijom zdravih aktivnih stilova života, obrazovanjem o značaju prehrane za zdravlje itd). Utjecaj zdravlja na mogućnosti razvoja zemlje je nedvojben te razvijenost zdravstvenog sistema predstavlja jedan od faktora konkurentnosti privrede.

Unaprijeđenje rada i razvoja kulturnih institucija i manifestacija doprinosi ukupnom razvoju i prepoznatljivosti Općine u užoj i široj regiji. Djelatnost kulture i kulturne manifestacije su komplementarne razvoju turizma i teže što većem okupljanju i interesu posjetilaca i stanovništva na području Općine. Jačaće se infrastruktura u kulturi uz sistemsko poticanje kulturnog života i stvaralaštva.

Fokus III - Razvoj univerzitetskog, zdravstveno-rehabilitacionog i sportsko-rekreativnog centra

Općina Ilidža, prema potencijalima kojima raspolaže, će postati vrhunski univerzitetski, zdravstveno-rehabilitacioni i sportsko-rekreativni centar sa multidisciplinarnim sadržajima konkurentan u cijeloj regiji.

Razvoj visokog obrazovanja odvijaće se u dva pravca. Jedan pravac je unaprijeđivanje postojećih kapaciteta internacionalnih studija, a drugi otvaranje novih visokoobrazovnih naučno-istraživačkih institucija na području Općine, što će općinu Ilidža profilirati kao međunarodni edukativni centar. Naučna istraživanja, praćenje efikasnosti i evaluacija kvaliteta visokoškolske nastave, odnosno programa, procesa i rezultata nastave doprinosi razvoju univerzitetskog centra.

Općina Ilidža, koja je prije više od stoljeća prepoznata kao mjesto za liječenje, odmor i rekreaciju, kao i turizam, s obzirom na kulturno-historijsko naslijeđe, bogate resurse (pitke, mineralne i termomineralne vode), razviće se u snažan zdravstveno-rehabilitacioni centar u regiji. To će se postići kategorizacijom, funkcionalnošću, podizanjem nivoa visoko-kvalitetnih zdravstvenih usluga, umrežavanjem sa drugim centrima u regiji itd.

Prirodna bogatstva područja Ilidže značajno doprinose razvoju sporta i rekreacije i sportskih aktivnosti svih nivoa, posebno vrhunskog sporta. Uređenje sportskih terena i sadržaja na cijelom području i uvažavanjem i promocijom sporta kao javnog interesa doprinosi da Ilidža postane prepoznatljiv sportsko-rekreativni centar. Isto tako, sportski kapaciteti i njihov nivo opremljenosti čine Općinu konkurentnom u ovoj oblasti. Sport treba da je dostupan svakom stanovniku Općine i za sve dobne uzraste.

Realizacijom projekta Nova Ilidža Općina postaje atraktivno mjesto za život, stanovanje visokog kvaliteta, rad, rekreaciju, slobodno vrijeme. Takav jedinstven koncept pozicionira Ilidžu kao mjesto ugodnog življenja u užoj i široj regiji.

4.2.2. Ciljevi društvenog razvoja

Sagledavajući ključnu problematiku Općine u sektoru društvenog razvoja, interne i eksterne pozitivne i negativne faktore koji utiču na ukupan razvoj, na svakodnevni život građana, općina Ilidža definiše Strateški cilj koji se odnosi na Društveni razvoj, kao jednog od ključnih aspekata integrisanog razvoja:

- Strateški cilj 2. Razvijena društvena infrastruktura, ravnomjerno raspoređena na cijelom području Općine, te tako dostupna svim stanovnicima, uz pozicioniranje Ilidže kao vrhunskog univerzitetskog, zdravstveno-rehabilitacionog i sportsko - rekreativnog centra

Ovaj strateški cilj je moguće postići kroz provođenje specifičnih projekata/programa i mjera za dostizanje operativnih ciljeva:

- Operativni cilj 2.1. Održivi društveni razvoj
- Operativni cilj 2.2. Poboljšanje, ravnomjeran raspored dostupnost društvene infrastrukture
- Operativni cilj 2.3. Razvoj univerzitetskog, zdravstveno-rehabilitacionog, sportsko – rekreativnog i modernog rezidencijalnog centra

Strateški cilj 2. Razvijena društvena infrastruktura, ravnomjerno raspoređena na cijelom području Općine, te tako dostupna svim stanovnicima, uz pozicioniranje Ilidže kao vrhunskog univerzitetskog, zdravstveno-rehabilitacionog i sportsko - rekreativnog centra

Operativni cilj 2.1.
Održivi društveni razvoj

Operativni cilj 2.2.

**Poboljšanje,
ravnomjeran
raspored
dostupnost
društvene
infrastrukture**

Operativni cilj 2.3.

**Razvoj univerzitetskog,
zdravstveno-
rehabilitacionog,
sportsko –
rekreativnog i modernog
rezidencijalnog centra**

4.2.3. Programiranje društvenog razvoja (projekti, mjere)

Programiranje definiše prioritete mjere i projekte čija će realizacija doprinijeti ostvarenju Operativnih ciljeva, putem kojih se realizira strateški cilj općine Ilidža u oblasti Društvenog razvoja do 2020. godine, a koji glasi:

Strateški cilj 2. Razvijena društvena infrastruktura, ravnomjerno raspoređena na dijelom području Općine, te tako dostupna svim stanovnicima, uz pozicioniranje Ilidže kao vrhunskog univerzitetskog, zdravstveno-rehabilitacionog i sportsko - rekreativnog centra

Operativni cilj 2.1. Održiv društveni razvoj – obuhvata mjere proistekle iz analize i ocjene stanja, a koje se, prije svega, odnose na održiv društveni razvoj Općine. Mjere i projekti se naslanjaju i na Strategiju EU 2020, a treba da stvore preduslove za realizaciju ovog cilja kroz: promovisanje socijalne zaštite u socijalnu uključenost, razvoj socijalnog poduzetništva, primjenu modela JPP u socijalnom sektoru, jačanje standarda socijalnih usluga, povećanje konkurentnosti boračke populacije na tržištu rada, razvoj civilnog društva, te stvaranje ambijenta sigurnog i bezbjednog za život i rad građana.

Operativni cilj 2.2. Pобољшanje društvene infrastrukture – obuhvata mjere proizašle iz analize i ocjene stanja. Mjere i projekti će unaprijediti razvoj društvene infrastrukture kroz: unaprijeđenje obrazovanja dostupnim za sve uzraste, dostizanje nivoa standarda, tehničke opremljenosti i uslova rada osnovnih i srednjih škola, ravnomjerna dostupnost primarne zdravstvene zaštite, te unaprijeđenje kulturnih institucija i manifestacija.

Operativni cilj 2.3. Razvoj univerzitetskog, zdravstveno-rehabilitacionog, sportsko-rekreativnog i modernog rezidencijalnog centra – obuhvata mjere, proistekle iz evidentnih komparativnih i kompetitivnih prednosti i vrijednosti za razvoj i profiliranje ovakvog centra. Predložene mjere i projekti će omogućiti njegovu realizaciju kroz: dinamiziranje razvoja modernih rezidencijalnih zona, visokoobrazovnog centra, podršku daljem razvoju centra visokodiferenciranih internacionalnih studija, razvoj zdravstveno-rehabilitacionog centra, unaprijeđenje uslova za pružanje visoko-kvalitetnih zdravstvenih usluga, razvoj sportsko - rekreativnog centra, te razvoj sportske infrastrukture i sporta kao javnog interesa.

Strateški cilj 2. Razvijena društvena infrastruktura, ravnomjerno raspoređena na cijelom području Općine, te tako dostupna svim stanovnicima, uz pozicioniranje Ilidže kao vrhunskog univerzitetskog, zdravstveno-rehabilitacionog i sportsko - rekreativnog centra

Operativni cilj	Mjere	Projekti
2.1. Održiv društveni razvoj	2.1.1. Promovisanje socijalne zaštite u socijalnu uključenost 2.1.2. Razvoj socijalnog poduzetništva 2.1.3. Primjena modela JPP u socijalnom sektoru 2.1.4. Jačanje standarda socijalnih usluga 2.1.5. Povećanje konkurentnosti boračke populacije na tržištu rada 2.1.6. Razvoj civilnog društva 2.1.7. Stvaranje ambijenta sigurnog i bezbjednog za život i rad građana	

2.2. Poboljšanje, ravnomjeran raspored dostupnost društvene infrastrukture	2.2.1. Unaprijeđenje obrazovanja dostupnim za sve uzraste 2.2.2. Dostizanje nivoa standarda, tehničke opremljenosti i uslova rada predškolskih ustanova, osnovnih i srednjih škola 2.2.3. Ravnomjerna dostupnost primarne zdravstvene zaštite 2.2.4. Unaprijeđenje kulturnih institucija i manifestacija 2.2.5 Dostupnost i razvoj predškolskog i srednjoškolskog obrazovanja	
2.3. Razvoj univerzitetskog, zdravstveno-rehabilitacionog, sportsko – rekreativnog i modernog rezidencijalnog centra	2.3.1. Dinamizirati razvoj visokoobrazovnog centra 2.3.2. Podrška daljem razvoju centra visokodiferenciranih internacionalnih studija 2.3.3. Razvoj zdravstveno-reahabilitacionog centra 2.3.4. Unaprijeđenje uslova za pružanje visoko-kvalitetnih zdravstvenih usluga 2.3.5. Razvoj sportsko - rekreativnog centra 2.3.6. Razvoj sportske infrastrukture i sporta kao javnog interesa 2.3.7. Razvoj modernih rezidencijalnih zona	

4.2.4. Međupćinska saradnja i vanjska saradnja

Saradnja Općine sa lokalnim zajednicama i regijama u zemlji i šire je izuzetno značajna i doprinosi ukupnom razvoju i povećanju kvaliteta života i rada u Općini. Povezivanje na regionalnom i lokalnom nivou je i osnova na kojoj počiva EU.

Društveni razvoj općine Ilidža u strateškom vremenskom okviru determinisaće, između ostalog, orijentacija na međupćinsku saradnju u Gradu, Kantonu Sarajevo, regiji.

Inicijative međupćinske saradnje imaju posebno mjesto u programsko-projektnom dijelu svakog sektorskog plana razvoja, jer se njima rješavaju problemi koji se uopće ne mogu riješiti bez saradnje više općina i/ili koje uključuju programe i projekte koje je ekonomičnije i efikasnije poduzimati u saradnji sa drugim općinama. I Evropska povelja o lokalnoj samoupravi, omogućuje da lokalne zajednice mogu surađivati bilateralno i multilateralno sa lokalnim zajednicama drugih država.

Općina je opredjeljena za kooperaciju u ukupnom i posebno društvenom razvoju, kao modalitet za pristupanje fondovima, sredstvima, znanjima, vještinama. Općina kooperaciju prepoznaje kao modalitet koji osigurava racionalnije korištenje vlastitih i privlačenje nedostajućih sredstava, znanja i vještina. Općina će se orijentisati prema evropskim i globalnim fondovima, programima i projektima koji su fokusirani na socijalnu inkluziju, integraciju, koheziju, osnaživanje manjinskih i ranjivih grupa, žena, invalida, preveniranje problema i gubitaka u zdravlju i obrazovanju. Kroz kooperaciju Općina će pokušati dobiti podršku za novi pristup u oblikovanju društvenog razvoja, pristup koji se temelji na kvalitetu, osnaživanju i osposobljavanju stanovništva.

Međupćinska saradnja će doći do izražaja posebno u realizaciji projekata izgradnje obrazovne i zdravstvene infrastrukture, te infrastrukture za sport, kulturu, rekreaciju. Saradnja sa Kantomom će se

nastaviti i u ovom periodu, s obzirom na nadležnosti koje kantonalne službe, organizacije, institucije i ministarstva imaju u osiguravanju osnovnih društvenih funkcija na teritoriji Općine (obrazovanje, zdravlje, kultura, sport, socijalna zaštita, sigurnost, boračka i invalidska zaštita i td.)

4.2.5. Okvirna finansijska konstrukcija

U skladu sa finansijskim mogućnostima i odgovornostima, nadležnostima i pravima, sredstva za realizaciju projekata i programa društvenog razvoja u funkciji ostvarivanja operativnih i strateških ciljeva osiguravaće se iz slijedećih izvora:

- Budžetska sredstva općine Ilidža
- Sredstva Kantona Sarajevo (aktivnosti iz nadležnosti kantona)
- Sredstva entitetskih organizacija i institucija
- JPP
- Sredstva po osnovu partnerstva sa javnim komunalnim preduzećima
- Sredstva povučena iz domaćih i međunarodnih fondova, programa i projekata (UNDP, GIZ, USAID, EC, WB, drugi)
- SERDA
- Sredstva po osnovu donacija

4.2.6. Praćenje ostvarivanja plana sa indikatorima

Projektima, programima i mjerama se osigurava postizanje operativnih i strateških ciljeva i ostvarivanje postavljene vizije općine Ilidža do 2020. godine. Za svaki od projekata su navedeni mjerljivi indikatori preko kojih će se pratiti progres i vršiti ocjena realizacije projekata, ostvarivanja ciljeva i vizije.

Indikatori daju opis sektorskog strateškog cilja, operativnih ciljeva i projekta operaciono mjerljivim terminima kao što su kvantitet i kvalitet, ciljne grupe, vrijeme i mjesto. Indikatori pružaju mogućnost da se provjeri mogućnost ostvarenja svrhe projekta i rezultata, da se nadzire projektni proces i na kraju postigne željeni cilj.

Ciljevi	Indikatori
Strateški cilj	
2. Razvijena društvena infrastruktura, ravnomjerno raspoređena na cijelom području Općine, te tako dostupna svim stanovnicima, uz pozicioniranje Ilidže kao vrhunskog univerzitetskog, zdravstveno-rehabilitacionog i sportsko - rekreativnog centra	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj rekonstruisanih školskih objekata ▪ Broj novoizgrađenih školskih objekata ▪ Broj objekata primarne zdravstvene zaštite ▪ Broj stanovnika po timu porodične medicije ▪ Broj kulturnih institucija ▪ Broj manifestacija ▪ Ukupan broj zaposlenih ▪ Broj visokoškolskih institucija ▪ Broj naučno-istraživačkih institucija

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj zdravstveno-rehabilitacionih kapaciteta ▪ Broj sportsko-rekreativnih objekata i ploha ▪ Broj novoizgrađenih i rekonstruisanih predškolskih ustanova ▪ Broj i dostupnost zabavnih parkova za predškolsku djecu
Operativni cilj	
2.1. Održiv društveni razvoj	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj korisnika socijalne zaštite ▪ Broj usluga socijalne zaštite ▪ Iznos izdvajanja za socijalnu zaštitu ▪ Broj obuka ▪ Broj novozaposlenih ▪ Broj organizacija nevladinog sektora ▪ Broj intervencija zaštite i spašavanja ▪ Broj osposobljenih i opremljenih jedinica za djelovanje u slučaju elementarnih nepogoda ▪ Broj krivičnih slučaja delikvencije
2.2. . Poboljšanje, ravnomjeran raspored dostupnost društvene infrastrukture	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem ▪ Broj osnovnih škola koje rade u jednoj smjeni ▪ Broj učenika po odjeljenju ▪ Broj učenika po nastavniku ▪ Broj učenika koji nastavljaju srednje i visoko obrazovanje ▪ Broj učenika na broj računara ▪ Broj kabineta i laboratorija po školama ▪ Broj objekata primarne zdravstvene zaštite ▪ Broj stanovnika po timu porodične medicine ▪ Broj kulturnih institucija ▪ Broj manifestacija
2.3. Razvoj univerzitetskog, zdravstveno-rehabilitacionog, sportsko – rekreativnog i modernog rezidencijalnog centra	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj novih visokoobrazovnih institucija ▪ Broj naučno-istraživačkih institucija ▪ Broj studenata ▪ Broj nastavnika ▪ Broj zdravstveno-rehabilitacionih kapaciteta ▪ Broj zdravstvenih stručnih kadrova ▪ Opremljenost zdravstveno-rehabilitacionih kapaciteta ▪ Broj sportsko-rekreativnih objekata i ploha ▪ Opremljenost sportsko-rekreativnih kapaciteta ▪ Broj stanovnika (mladih, visokoobrazovanih, djece)

4.2.7. Plan društvenog razvoja za trogodišnji period 2015-2017

Operativni cilj	Mjere	Projekti	2015	2016	2017	Indikatori	Razvojni efekti
2.1. Održiv društveni razvoj	2.1.1. Promovisanje socijalne zaštite u socijalnu uključenost	Socijalna slika Općine	✓	✓	✓	Broj korisnika socijalne zaštite Broj oblika socijalne zaštite Broj porodica u stanju socijalne potrebe Izdavanja za socijalnu zaštitu Procenat školske djece u stanju socijalne potrebe	Potpuna evidencija korisnika socijalne zaštite Evidencija potreba za socijalnom zaštitom Evidencija osoba koje su u riziku od siromaštva Evidencija socijalno osjetljivih osoba koje mogu/ne mogu pristupiti tržištu rada
		Promocija socijalne uključenosti - uključivanje u radni i društveni život	✓			Broj osposobljenih osoba za rad Smanjenje izdataka za socijalna davanja Broj firmi koje su za posile osobe sa posebnim potrebama	Povećana zaposlenost
		Program Inkluzije osoba treće životne dobi	✓			Broj obuhvaćenih osoba	Poboljšanje kvaliteta života
		Program podrške poslodavcima za zapošljavanje socijalno osjetljivih osoba	✓			Broj zaposlenih osoba Broj poslodavaca	Rast zaposlenosti
		Program doškoloavanja i prekvalifikacije za ranjive grupe	✓			Broj programa Broj polaznika	Povećanje socijalne uključenosti
		Program podrške samozaošljavanju		✓		Broj programa Broj zaposlenih	Rast zaposlenosti
		2.1.2. Razvoj socijalnog poduzetništva	Program socijalnog poduzetništva	✓			Budžetska sredstva za socijalno poduzetništvo Broj korisnika programa SP
		Afirmacija socijalnog poduzetništva – zadruge, udruženja	✓			Broj osnovanih socijalnih zadruga	Rast zaposlenosti
		Formiranje centra za tradicionalne vještine u kućnoj radinosti	✓			Broj polaznika Broj obuka	Identitet Općine
	2.1.3. Primjena modela JPP u socijalnom sektoru	Program mogućnosti primjene modela JPP u društvenom sektoru	✓			Broj programa i projekata	Rast zaposlenosti
	2.1.4. Jačanje standarda socijalnih usluga	Formiranje centra za stručno osposobljavanje kadrova u socijalnoj zaštiti		✓		Broj obuka Broj polaznika	Unaprijeđen standard socijalnih usluga
		Program sadržaja za starije i nemoćne osobe	✓			Broj obuhvaćenih osoba	Kvalitet života

		Program prevencije ovisnosti, pomoći ovisnicima i njihovim porodicama	✓			Broj obuhvaćenih osoba	Smanjen broj ovisnika
		Programi za djecu i mlade	✓			Broj programa Broj učesnika	Raznovrsnost vannastavnog obrazovanja djece i mladih
	2.1.5. Povećanje konkurentnosti boračke populacije na tržištu rada	Projekat obrazovanja i prekvalifikacije boračke populacije	✓			Broj obuka Broj polaznika	Kvalificirana boračka populacija
		Projekat za pošljavanja boračke populacije	✓			Broj za zaposlenih boraca	Konkurentnost boračke populacije na tržištu rada
	2.1.6. Razvoj civilnog društva	Jačanje kapaciteta za korištenje sredstava međunarodnih fondova	✓			Broj obuka Broj polaznika Broj programa aplicirani	Ojačani kapaciteti za privlačenje i korištenje sredstava međunarodnih fondova
		Javno-privatno-civilno partnerstvo za razvoj socijalnog poduzetništva	✓			Broj sporazuma o saradnji	Zajednička saradnja i informisanost predstavnika javnog, civilnog i privatnog sektora u procesu donošenja razvojnih politika
		Podrška volonterstvu i drugim sličnim aktivnostima	✓			Broj volontera	Afirmacija civilnog društva
	2.1.7. Stvaranje ambijenta sigurnog i bezbjednog za život i rad građana	Jačanje kapaciteta u oblasti bezbjednosti	✓	✓	✓	Opremljenost službi kadrovska pupunjenost	Poboljšanje bezbjednosti građana
2.2. . Poboljšanje, ravnomjeran raspored dostupnost društvene infrastrukture	2.2.1. Unaprijeđenje obrazovanja dostupnog za sve uzraste	Program cjeloživotnog profesionalnog usmjerenja i osposobljavanja	✓			Broj polaznika Broj zaposlenih na temelju provedenih programa	Rast zaposlenosti
		Otvaranje Centra za informisanje i savjetovanje u karijeri	✓			Broj posjeta cilja nih grupa	Usklađenost potreba privrede sa tržištem rada
		Uvođenje novih programa cjeloživotnog učenja prilagođenih tržištu rada	✓			Broj programa Broj polaznika	Usklađenost potreba privrede sa tržištem rada
	2.2.2. Dostizanje nivoa standarda, tehničke opremljenosti i uslova rada osnovnih i srednjih škola	Program rekonstrukcije, modernizacije i izgradnje škola	✓	✓	✓	Broj objekata	Poboljšanje uslova obrazovanja i rada
		Program tehničkog opremanja škola i informatizacija škola	✓	✓	✓	Broj učenika po kompjuteru Broj kabineta Broj laboratorija	Poboljšanje uslova i informatizacija u obrazovanju
	2.2.3. Ravnomjerna dostupnost primarne zdravstvene zaštite	Ravnomjerna raspoređenost objekata primarne zdravstvene zaštite	✓	✓	✓	Broj objekata primarne zdravstvene zaštite Broj stanovnika po timu porodične medicine	Poboljšanje zdravlja stanovništva
		Program preventivne zdravstvene zaštite	✓			Broj programa prevencija	Zdravo stanovništvo Smanjeni troškovi liječenja

		Centar za zdravo starenje				Broj programa Broj korisnika	Unaprijeđen kvalitet života osoba treće dobi
	2.2.4. Unaprijeđenje kulturnih institucija i manifestacija	Razvoj kulture u mjesnim zajednicama unaprijeđenjem prostora za kulturne potrebe svih generacija				Površina kapaciteta za kulturu	Unaprijeđen kulturni život u mjesnim zajednicama
		Rekonstrukcija, opremanje i izgradnja objekata kulture i prostora za kulturu				Broj i opremljenost objekata Broj korisnika	Unaprijeđen standard kulturnih djelatnosti
		Program kulturnih aktivnosti i manifestacija				Broj aktivnosti Broj manifestacija Broj novih kulturnih programa Posjećenost kulturnim događajima	Promocija Općine
		Program edukacije i motivisanje građana, posebno mladih za učešće u kulturnom životu Općine				Broj programa Broj polaznika	Participacija u kulturnom životu Općine
2.3. Razvoj univerzitetskog, zdravstveno-rehabilitacionog, sportsko – rekreativnog centra i modernih rezidencijalnih zona	2.3.1. Dinamizirati razvoj visokoobrazovnog centra	Strateški plan razvoja visokoobrazovnog centra				Broj novih visokoobrazovnih institucija Broj naučno istraživačkih institucija	Profiliranje Općine kao edukativnog centra u užoj i široj regiji
	2.3.2. Podrška daljem razvoju centra visokodiferenciranih internacionalnih studija	Program podrške razvoju postojećih visokoobrazovnih institucija				Broj studenata Broj nastavnika Broj novih specijalističkih studija	Profiliranje Općine kao edukativnog centra u užoj i široj regiji
	2.3.3. Razvoj zdravstveno-rehabilitacionog centra	Program razvoja zdravstveno-rehabilitacionog centra				Broj zdravstveno-rehabilitacionih kapaciteta Iskorištenost kapaciteta Broj korisnika	Profiliranje Općine kao konkurentnog zdravstveno-rehabilitacionog centra
	2.3.4. Unaprijeđenje uslova za pružanje visoko-kvalitetnih zdravstvenih usluga	Obnova, modernizacija i nova izgradnja kapaciteta zdravstveno-rehabilitacionih i rekreativnih kapaciteta				Broj obnovljenih objekata Broj novih objekata	Povećan standard zdravstveno-rehabilitacionih kapaciteta
		Program unaprijeđenja nivoa i raznovrsnosti zdravstveno-rehabilitacionih i rekreativnih usluga				Broj zdravstvenih i stručnih kadrova Broj novih usluga	Konkurentnost zdravstveno-rehabilitacionog centra
		Obezbjedeње nedostajućih visokostručnih kadrova u oblasti zdravstvenih i rehabilitacionih usluga				Broj stručnih specijaliziranih kadrova	Konkurentnost zdravstveno-rehabilitacionog centra

	2.3.5. Razvoj sportsko - rekreativnog centra	Program razvoja sportsko-rekreativnog centra				Broj sportsko-rekreativnih kapaciteta Iskorištenost kapaciteta Broj korisnika	Iliđža kao prepoznatljiv sportsko-rekreativni centar	
	2.3.6. Razvoj sportske infrastrukture i sporta kao javnog interesa	Obnova, izgradnja i opremanje odgovarajuće sportske infrastrukture				Broj obnovljenih i novoizgrađenih sportskih objekata i ploha	Promocija sporta kao javnog interesa	
		Program sportskih sadržaja za djecu i mlade				Broj programa Broj uključenih polaznika	Razvijena svijest o značaju sporta za razvoj ličnosti	
		Podrška povezivanju turizma i sporta				Broj sportskih manifestacija Broj organizovanih treninga vrhunskih sportaša	Povećana turistička ponuda Općine putem organizacije međunarodnih i domaćih sportskih manifestacija	
		2.3.6. Razvoj sportske infrastrukture i sporta kao javnog interesa	Promocija pokreta Sport za sve				Broj i vrsta rekreativaca Struktura rekreativaca (dob, pol)	Promocija sporta kao javnog interesa
			Uređenje biciklističkih staza i šetnica				Dužina biciklističkih staza Dužina uređenih šetnica	Podizanje ekološke svijesti
			Razvoj vrhunskog sporta primjenom modela javno-privatno- partnerstvo u sportu				Broj programa	Profiliranje Iliđže kao sportsko-rekreativnog centra
			Projekat „Park Sportova“ Iliđža				Pripremljena dokumentacija za izgradnju i zatvorena finansijska konstrukcija	Profiliranje Iliđže kao sportsko-rekreativnog centra
			Projekat „Sportsko-rekreativni centar Hrasnica“				Pripremljena dokumentacija za izgradnju i zatvorena finansijska konstrukcija	Profiliranje Iliđže kao sportsko-rekreativnog centra
		2.3.7. Razvoj modernih rezidencijalnih zona	Rejonski Centar „Nova Iliđža“				Pripremljena dokumentacija, zatvorena finansijska konstrukcija	Povećan broj posjetilaca Povećan prihod u turizmu, razvoj
Rezidencijalno stanovanje „Vrtovi Riverine“						Pripremljena dokumentacija, zatvorena finansijska konstrukcija, projekat završen, broj izgrađenih stambenih jedinica	Profiliranje Iliđže kao lokalne zajednice ugodne za život i rad	
Projekat „Nova Iliđža“						Pripremljena dokumentacija, zatvorena finansijska konstrukcija	Profiliranje Iliđže kao lokalne zajednice ugodne za život i rad	

4.3. Plan zaštite i unaprijeđenja okoliša

4.3.1. Sektorsko fokusiranje: evaluacija oklišnih problema i potencijala

Analiza i ocjena stanja zaštite okoliša općine Ilidža je sintetizirana u formi SWOT matrice u okviru koje su identifikovane:

- lokalne snage, koje se mogu iskoristiti za rješavanje kritičnih okolišnih problema ali i potencijali koji se mogu staviti u funkciju društveno-ekonomskog razvoja općine Ilidža,
- lokalne slabosti i ograničenja, koje bi trebalo unaprijediti i prevazići, kako bi se olakšalo rješavanje kritičnih problema i osiguralo čuvanje i valorizacija potencijala kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa,
- prilike u okruženju, koje se mogu iskoristiti za rješavanje kritičnih problema koje Općina ne može sama adresirati, ali i otkloniti negativni uticaji vanjskih faktora na stanje okoliša na teritoriji općine Ilidža
- prijetnje iz okruženja, koje ugrožavaju potencijale i vode pogoršavanju kritičnih okolišnih problema

OKOLINSKI ASPEKT RAZVOJA	
Interni faktori – snage	Interni faktori – slabosti
<ul style="list-style-type: none"> ■ Prirodni kapital – očuvan okoliš i prostor razpoloživ za razvoj turizma i pratećih ekonomskih aktivnosti (Vrelo Bosne, planina Igman, banjska lječilišta i rekreacione zone i šetališta) ■ Imidž općine Ilidža kao mjesta za relaksaciju, odmor, opuštanje u ugodnom ambijentu i očuvanom okolišu stanovnika glavnog grada Bosne i Hercegovine ■ Briga za okoliš (urađen Lokalni Okolinski Akcioni Plan 2013. godine), te spremnost lokalne samouprave da poduzima korake u smislu zaštite i unaprijeđenja stanja okoliša na lokalnom nivou ■ Usvojena Strategija razvoja lokalnih cesta za period 2015-2025 i Akcioni plan za realizaciju Strategije razvoja lokalnih cesta za period 2015-2017 ■ Najveći dio Općine pokriven sistemom upravljanja otpadom (Kanton Sarajevo) ■ Većina stambenih objekata Općine priključena na centralni vodovodni sistem, ■ Kroz Općinu izgrađeni glavni gradski kolektori za prihvat otpadnih voda ■ Primarni elektroenergetski sistem većim dijelom izgrađen i zadovoljava potrebe građana i pravnih lica, ■ Veći dio Općine ima tehničke mogućnosti za korištenje energenata za zagrijavanje putem centralnog gradskog toplifikacionog sistema i sistema gasne mreže, ■ Povoljna saobraćajna struktura i gustina mreže saobraćajnica, ■ Usvojena Strategija razvoja lokalnih cesta 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Relativno visoka i neracionalna upotreba energije ■ Niska svijest građana o značaju očuvanja okoliša kao jednog od ključnih resursa za ekonomski razvoj općine Ilidža ■ Mali broj projekata koji podrazumijevaju participaciju, komunikaciju, koordinaciju i inkluziju svih građana u aktivnosti zaštite okoliša na lokalnom nivou (na volonterskoj osnovi) ■ Nedostatak sredstava za finansiranje projekata iz LEAP-a ■ Zagađenje zraka uslijed emisije polutanata iz individualnih ložišta na čvrsta goriva (posebno u stambenim naseljima koja su izvan centralnog urbanog dijela) ■ Slabo korištenje alternativnih energetskih izvora ■ Ispuštanje fekalne kanalizacije u vodotoke i infiltracija u podzemne vode (nepokrivenost kanalizacionom mrežom i nekontrolirana gradnja septičkih jama, nedostajanje postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda) ■ Neuspostavljanje zona sanitarne zaštite oko lokalnih izvorišta vodosnabdijevanja ■ Odlaganje otpada u vodotoke i neodržavanje vodotoka ■ Bespravna gradnja, koja potom prouzrokuje niz ekonomskih i društvenih i okolinskih problema na koje društvo teško da može dati adekvatan odgovor ■ Nekontrolisano naseljavanje rezultiralo je izgradnjom individualnih stambenih objekata, a da se nisu poštovali osnovni elementi postojećih prostorno-planskih dokumenata

- Dobra pokrivenost prostora Općine detaljnom planskom dokumentacijom, i spremnost ulaganja u razvoj infrastrukture
- Podzemna akumulacija Sarajevsko polje (Bačevo, Sokolovići, Stup) Ilidža obezbijuje oko 90% ukupnih količina vode za Kanton Sarajevo
- Bogatstvo vodotoka kao resurs za razvoj

- Neravnomjerna zastupljenost infrastrukturnih kapaciteta na cijelom području
- Izgradnju vodovodne infrastrukture za vodosnabdijevanje vodom za piće ne prati izgradnja odvodnje otpadnih voda – mreže kanalizacije.
- Nedovoljna iskorištenost stambenih kapaciteta
- Kontaminacija velikih površina poljoprivrednog zemljišta (uslijed izgradnje saobraćajne infrastrukture)
- Minirnost šumskog zemljišta
- Deforestizacija i pretvaranje šumskog i poljoprivrednog u građevinsko zemljište, bespravna sječa šuma
- Neadekvatna ekonomska valorizacija lokaliteta prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa te uslijed toga uništavanje i propadanje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa
- Buka kao posljedica navika stanovništva (nedostatak navika življenja u urbanim područjima) te nekonzistentna primjena pozitivne zakonske regulative.
- Divlje deponije i njihovo perzistentno pojavljivanje
- Slabo korištenje alternativnih energetske izvora
- Nedostatak planske dokumentacije i pitanje adekvatnog uređenja i opremanja građevinskog zemljišta komunalnom i društvenom infrastrukturom
- Neposjedovanje adekvatnog azila i neusklađena zakonska regulativa
- Nefunkcionalan kanalizacioni kolektor

Eksterni faktori – prilike

- Izgradnja pravnog, institucionalnog i finansijskog okvira za realizaciju projekata energetske efikasnosti, upravljanja otpadom, upravljanja vodama, i zaštitu okoliša
- Globalna orijentacija i sve veći značaj na očuvanje i zaštitu okoliša
- Prostorno-planska dokumentacija
- KEAP
- Politika planiranja usaglašena sa evropskim perspektivama prostornog razvoja, sa naglaskom na reduiranje nepovoljnih uticaja na okoliš
- Kreiranje novih zakonskih propisa iz oblasti okoliša (promjena i prilagođavanje)
- Ulaganja u projekte energetske efikasnosti sredstvima EU,
- Dostupnost sredstava predpristupnih fondova EU,
- Dostupnost sredstava Fonda za zaštitu okoliša FBiH
- Saradnja sa općinama iz Kantona Sarajevo i RS,
- Jačanje NVO i realizacija zajedničkih projekata u oblasti zaštite okoliša kroz programe i projekte edukacije stanovništva, i organiziranje aktivnosti zaštite i unaprijeđenja stanja okoliša uz

Eksterni faktori – prijetnje

- Politička, ekonomska i finansijska nestabilnost
- Zaostajanje BiH u procesu pridruživanja EU,
- Otežana koordinacija između viših nivoa vlasti i općine
- Nepoštivanje pozitivnih zakonskih propisa
- Aktiviranje klizišta, plavljenje i ugrožavanje materijalnih dobara usljed prirodnih nepogoda
- Povećani promet tranzitnog saobraćaja kroz Općinu
- Problemi u isporukama i rast cijena toplotne energije i gasa
- Budžetska sredstva za zaštitu okoliša i komunalne djelatnosti na teritoriji Općine su na kantonalnom nivou
- Zastoj razvoja i kvaliteta usluga kantonalnih komunalnih preduzeća
- Zagađenje vodotokova u djelovima prije njihovog prolaska kroz teritoriju općine Ilidža (KS, Grad Sarajevo, Grad Istočno Sarajevo)
- 70% gubitaka vode u mreži KJKP Vodovod i Kanalizacija
- Nesavjesno ponašanje građana Kantona Sarajevo, ali i posjetilaca općini Ilidža po pitanju zaštite

participativni pristup

- Rekonstrukcija gradskog sistema za prečišćavanje voda
- Kreiranje regionalnih projekata i kandidiranje istih za finansiranje prema višim nivoima vlasti i međunarodnim organizacijama i institucijama
- Uključivanje privatnog sektora u projekte ekonomske valorizacije kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, uz uvažavanje koncepta održivosti i zaštite okoline, te kroz stavljanje u funkciju razvoja turizma obezbijediti adekvatno upravljanje i zaštitu.
- Projekti elektroenergetske efikasnosti
- Zoniranje i izgradnja adekvatnih parking mjesta i parkomata
- Edukacija stanovništva

okoliša

- Nedostatak subregionalnih inicijativa (zajedničkih prijedloga projekta) općine Ilidža i susjednih općina u FBiH i RS
- Povećan broj nezbrinutih životinja
- Neadekvatna politika viših nivoa vlasti

Strategija razvoja će se fokusirati na ključne probleme zaštite i očuvanja okoliša i implikacije tih problema na ekonomski i društveni razvoj, te će kroz prioritete mjere i projekte adresirati ključnu problematiku zaštite i očuvanja okoliša, ali prije svega kao osnove za buduću harmonizirani društveno ekonomski razvoj općine Ilidža. To također podrazumijeva i izgradnju infrastrukturnih objekata (komunalne infrastrukture) u funkciji zaštite i unaprijeđenja stanja okoliša, ali i zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa kroz optimalnu ekonomsku valorizaciju sa naglaskom na očuvanje i unaprijeđenje.

Planom zaštite okoliša namjeravamo osigurati odgovorno i održivo upravljanje prirodnim resursima i okolišem, kojim će se uravnoteženo zadovoljiti potrebe sadašnje i budućih generacija u lokalnoj zajednici, te na održiv način staviti u funkciju prirodni resursi i prirodno i kulturno-historijsko naslijeđe sa naglašenim aspektom zaštite i očuvanja.

Fokus I – Zaštita i unaprijeđenje stanja okoliša

Unaprijeđenje i zaštita okoliša na teritoriji općine Ilidža je aktivnost od ključnog značaja za stanovnike lokalne zajednice, jer su građani ti koji u slučaju ugrožavanja stanja okoliša najviše trpe. Ugrožavanje stanja okoliša (ili nedostatak programa unaprijeđenja tog stanja koje je već narušeno) dovodi do negativnog uticaja na zdravlje i kvaliteta života ali i do negativnih socioekonomskih posljedica za stanovništvo. Stanje okoliša na teritoriji općine Ilidža također ima značajan direktan uticaj na ekonomski razvoj Općine, ali i na socijalni status stanovništva, posebno uzevši u obzir činjenicu da prema svim parametrima općina Ilidža ostvaruje najbolje rezultate u sektoru turizma u poređenju sa ostalim općinama Kantona Sarajevo, ali i šire Sarajevske metropolitanske regije. Povezanost stanja i očuvnosti okoliša, mogućnosti razvoja turizma i sektora uslužnih djelatnosti i socijalnog statusa lokalnog stanovništva je neupitna i već dokazana u regionalnim i evropskom kontekstu. Zaštita i unaprijeđenje okoliša će se u ovom kontekstu fokusirati na unaprijeđenje kvaliteta zraka (posebno u zimskim mjesecima), unaprijeđenje stanja vodotokova kroz teirotriju općine Ilidža, unaprijeđenje upravljanja otpadom, unaprijeđenje upravljanja zemljištem, povećanje svijesti građana o čistom okolišu kao resursu za razvoj općine, te aktivno uključivanje građana u zajedničke projekte Općine (participacija, komunikacija, koordinacija i inkluzija svih građana u aktivnosti zaštite okoliša na lokalnom nivou).

Fokus II – Zaštita prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa kroz optimalnu ekonomsku valorizaciju koja naglašava očuvanje i zaštitu

Očigledno i dokazano, najpogubniji vid zaštite prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa je pasivna zaštita u smislu proklamiranja zaštite, a potom prepuštanju istog zaboravu, zubu vremena i više ili manje savjesnim posjetiteljima. Upravo zbog tog anahronog koncepta zaštite mnogi objekti i lokaliteti kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa već decenijama propadaju i gube svoju vrijednost, a neki su i u potpunosti devastirani. Općina Ilidža, će u ovom strateškom dokumentu, definirati ključne potencijale koji se pravilnom društvenom i ekonomskom valorizacijom mogu staviti u funkciju razvoja turizma i pratećih uslužnih djelatnosti, uz naglašeni koncept zaštite prilikom korištenja, te na taj način osigurati održivost razvojnih resursa Općine, koji će omogućiti brži razvoj turizma kao jednog od značajnih sektora.

Fokus III – Smanjenje uticaja prirodnih nepogoda na stanovništvo i materijalna sredstva

Jedna od ključnih problema sa kojim se stanovništvo općine Ilidža susreće su veoma česte poplave, koje za posljedicu najčešće imaju materijalne štete i zaustavljanje uobičajenih društvenih i ekonomskih tokova. Iako za rješavanje ove problematike stvarne operativne nadležnosti su na višim nivoima vlasti (Kantona, FBiH), Općina Ilidža izražava kroz ovaj strateški dokument spremnost, da aktivno, skupa sa građanima ugroženih područja ublaži negativne uticaje prirodnih nepogoda, ali i da sa višim nivoima vlasti i međunarodnim organizacijama pokuša sistemski riješiti ovaj problem od krucijalnog značaja za mnogobrojne stanovnike Ilidže.

Fokus IV – Kvalitetna infrastruktura i komunalne djelatnosti

Mnogobrojni okolinski problemi, koji također utiču i na zdravlje i kvalitet života stanovnika općine Ilidža, proističu ili iz nedovoljne razvijenosti infrastrukture (prije svega se odnosi na vodovodnu i kanalizacionu mrežu) ili na neadekvatno upravljanje komunalnim djelatnostima (vodosnabdijevanje, odvod i prečišćavanje otpadnih voda, upravljanje otpadom, održavanje zelenih površina, šetnica, aleja). Ova strategija će kroz niz kreativnih mjera adresirati neka od ključnih pitanja vezanih za kvalitet infrastrukture i kvalitet komunalnih djelatnosti koje mogu predstavljati prijetnju društvenom i ekonomskom razvoju Općine, bez obzira što se većina nadležnosti nalazi na nivou Kantona Sarajevo.

4.3.2. Ciljevi zaštite i unaprijeđenja okoliša

Sagledavši ključnu problematiku Općine u sektoru zaštite i unaprijeđenja stanja okoliša, interne i eksterne pozitivne i negativne faktore koji utiču na razvoj, kompleksnost uticaja stanja okoliša na svakodnevni život građana, ali i na dugoročnu održivost razvoja Općine, općina Ilidža definiše Strateški cilj koji se odnosi na Zaštitu i unaprijeđenje stanja okoliša, kao jednog od ključnih aspekata integrisanog razvoja:

- Strateški cilj 3 - Očuvanje i zaštita okoliša koja će omogućiti održivi razvoj općine Ilidža uz razvijenu saobraćajnu i komunalnu infrastrukturu, i stvoriti osnov za pravilnu ekonomsku i okolinski prihvatljivu valorizaciju prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa i očuvanje prepoznatljivog ambijenta

Ovaj strateški cilj je moguće postići kroz provođenje specifičnih projekata/programa i mjera za dostizanje operativnih ciljeva:

- Operativni cilj 3.1. Zaštita i unaprijeđenje stanja okoliša
- Operativni cilj 3.2. Ekonomska valorizacija prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa
- Operativni cilj 3.3. Smanjenje uticaja prirodnih nepogoda na materijalne i ljudske gubitke (plavljenje naseljenih područja i klizišta)
- Operativni cilj 3.4. Unaprijeđenje kvaliteta infrastrukture i komunalnih usluga

Strateški cilj 3 - Očuvanje i zaštita okoliša koja će omogućiti održivi razvoj općine Ilidža uz razvijenu saobraćajnu i komunalnu infrastrukturu, i stvoriti osnov za pravilnu ekonomsku i okolinski prihvatljivu valorizaciju prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa i očuvanje prepoznatljivog ambijenta

Operativni cilj 3.1.
Zaštita i
unaprijeđenje stanja
okoliša

Operativni cilj 3.2.
Ekonomska
valorizacija prirodnog
i kulturno-
historijskog naslijeđa

Operativni cilj 3.3.
Smanjenje uticaja
prirodnih nepogoda
na materijalne i
ljudske gubitke
(plavljenje naseljenih
područja i klizišta)

Operativni cilj 3.4.
Unaprijeđenje
kvaliteta
infrastrukture i
komunalnih usluga

4.3.3. Programiranje unaprijeđenja za prioritetna područja zaštite okoliša (projekti, mjere)

Programiranje podrazumijeva definiranje prioriternih mjera, programa i projekata čijom će se realizacijom doprinijeti ostvarenju Operativnih ciljeva, a koji doprinose realizaciji strateškog cilja općine Ilidža u oblasti Zaštite i unaprijeđenja stanja okoliša do 2020. godine a koji glasi:

Strateški cilj 3: Očuvanje i zaštita okoliša koja će omogućiti održivi razvoj općine Ilidža uz razvijenu saobraćajnu i komunalnu infrastrukturu, i stvoriti osnov za pravilnu ekonomsku i okolinski prihvatljivu valorizaciju prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa i očuvanje prepoznatljivog ambijenta.

Operativni cilj 3.1. Zaštita i unaprijeđenje stanja okoliša – obuhvata mjere proistekle iz analize i ocjene stanja okoliša, a koje se prije svega odnose na rješavanje ključnih problema koji imaju jak negativan uticaj na zdravlje i kvalitet života stanovništva općine Ilidža. Mnoge od tih mjera i projekata treba da stvore preduslove za brži razvoj turizma i pratećih djelatnosti koje se baziraju na čistom okolišu. Mjere i projekti su funkcionalno grupisane po slijedećim oblastima: Unaprijeđenje kvaliteta zraka, Unaprijeđenje stanja vodotokova, Unaprijeđenje upravljanja otpadom, Unaprijeđenje upravljanja zemljištem, Povećanje svijesti građana o čistom okolišu kao resursu za razvoj Općine, te aktivno uključivanje građana u zajedničke projekte Općine (participacija, komunikacija, koordinacija i inkluzija svih građana u aktivnosti zaštite okoliša na lokalnom nivou) i Povećanje energetske efikasnosti objekata javne namjene i domaćinstava.

Operativni cilj 3.2. Ekonomska valorizacija prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa – obuhvata jednu mjeru proisteklu iz naglašene tendencije zanemarivanja, prepuštanja zubu vremena i devastacije kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, pod režimom pasivne zaštite. Ova mjera će se provoditi kroz projekte Ekonomske valorizacije i stavljanja u funkciju razvoja prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa, te izdašnih prirodnih resursa Općine, uzimajući u obzir aspekte održivosti i očuvanja okoliša.

Operativni cilj 3.3. Smanjenje uticaja prirodnih nepogoda na materijalne i ljudske gubitke (plavljenje naseljenih područja i klizišta) – obuhvata dvije mjere, obje proistekle iz nužne potrebe smanjenja negativnog uticaja prirodnih nepogoda (uglavnom poplava) na veliki broj građana općine Ilidža, od kojih prva ima za cilj uključivanje i aktivnu participaciju samih građana u saradnji sa Općinom u provođenju projekata, dok druga ima za cilj podstaći aktivnosti Općine da problematiku aktivno rješava sa višim nivoima vlasti i međunarodnim organizacijama i institucijama.

Operativni cilj 3.4. Unaprijeđenje kvaliteta infrastrukture i komunalnih usluga – obuhvata dvije mjere od kojih je jedna fokusirana na izgradnju, održavanje i poboljšanje kvaliteta fizičke infrastrukture (uglavnom se odnosi na vodosnabdijevanje, kanalizacione mreže i kolektore, cestovnu komunikaciju i sl.), dok druga ima za cilj poboljšanje kvaliteta komunalnih usluga (što se prije svega odnosi na vodosnabdijevanje, odvoz i odlaganje otpada, održavanje čistoće ulica, aleja, javnih površina, održavanje i kreiranje zelenih površina i parkova i sl.).

Strateški cilj 3: Očuvanje i zaštita okoliša koja će omogućiti održivi razvoj općine Ilidža uz razvijenu saobraćajnu i komunalnu infrastrukturu, i stvoriti osnov za pravilnu ekonomsku i okolinski prihvatljivu valorizaciju prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa i očuvanje prepoznatljivog ambijenta

Operativni cilj	Mjere	Projekti
3.1. Zaštita i unaprijeđenje stanja okoliša	Mjera 3.1.1. Unaprijeđenje kvaliteta zraka	
	Mjera 3.1.2. Unaprijeđenja stanja vodotokova	
	Mjera 3.1.3. Unaprijeđenje upravljanja otpadom	
	Mjera 3.1.4. Unaprijeđenje upravljanja zemljištem	
	Mjera 3.1.5 Povećanje svijesti građana o čistom okolišu kao resursu za razvoj Općine, te aktivno uključivanje građana u zajedničke projekte Općine (participacija, komunikacija, koordinacija i inkluzija svih građana u aktivnosti zaštite okoliša na lokalnom nivou)	
	Mjera 3.1.6 Povećanje energetske efikasnosti objekata javne namjene i domaćinstava	
3.2. Ekonomska valorizacija prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa	Mjera 3.2.1. Ekonomski valorizirati i staviti u funkciju razvoja prirodno i kulturno-historijsko naslijeđe, te izdašne prirodne resurse Općine, uzimajući u obzir aspekte održivosti i očuvanja okoliša	
3.3. Smanjenje uticaja prirodnih nepogoda na materijalne i ljudske gubitke (plavljenje naseljenih područja i klizišta)	Mjera 3.3.1. Smanjiti uticaj prirodnih nepogoda na građane (ljudski gubitci i materijalne štete) kroz projekte koji naglašavaju aktivno učešće kako Općine tako i samih građana).	
	Mjera 3.3.2. Smanjiti uticaj prirodnih nepogoda na građane (ljudski gubitci i materijalne štete) kroz projekte koje Općina realizira u okviru saradnje sa višim nivoima vlasti ili međunarodnim partnerima	
3.4. Unaprijeđenje kvaliteta infrastrukture i komunalnih usluga	Mjera 3.4.1. Unaprijeđenje kvaliteta infrastrukture	
	Mjera 3.4.2. Unaprijeđenje kvaliteta komunalnih djelatnosti	

4.3.4. Inicijative međuopćinske saradnje u oblasti zaštite okoliša

U području zaštite okoliša, potrebe za međuopćinskom saradnjom, ali i saradnjom općina i viših nivoa vlasti su najizraženije i najvidljivije. Mnogi okolinski problemi imaju sub-regionalni ili širi regionalni kontekst i u tom svijetlu se moraju i rješavati, čak i ako se predviđene mjere i projekti zaštite i unaprijeđenja okoliša implementiraju na lokalnom nivou. S obzirom na izražene zahtjeve u pogledu međusobne koordinacije više aktera iz različitih općina, ali i različitih nivoa vlasti, za realizaciju ovih projekata trebalo bi predvidjeti više vremena i napora u smislu same pripreme projekata i njihove koordinacije, nego za projekte koji imaju lokalni domet i obuhvat.

Međuopćinska ali i saradnja sa višim nivoima vlasti (kantonalni, entiteski) će doći do izražaja posebno u realizaciji projekata unaprijeđenja kvaliteta voda i upravljanja otpadom. Saradnja sa višim nivoima vlasti prije svega sa Kantomom Sarajevo i FBiH je nužna za realizaciju projekata koji se odnose na komunalnu infrastrukturu i to specifično na izgradnju kolektora i prečistača otpadnih voda i upravljanje otpadom (prikupljanje i odvoz komunalnog i industrijskog otpada).

4.3.5. Okvirna finansijska konstrukcija

U skladu sa finansijskim mogućnostima i odgovornostima, nadležnostima i pravima, sredstva za realizaciju projekata i programa zaštite okoliša u funkciji ostvarivanja operativnih i strateških ciljeva osiguravat će se iz sljedećih izvora:

- Budžetska sredstva općine Ilidža
- Sredstva Kantona Sarajevo (aktivnosti iz nadležnosti kantona)
- Sredstva entitetskih organizacija i institucija
- Sredstva po osnovu partnerstva sa javnim komunalnim preduzećima
- Sredstva povučena iz domaćih i međunarodnih fondova, programa i projekata (UNDP, GIZ, USAID, EC, WB, drugi)
- Sredstva po osnovu donacija

4.3.6. Praćenje ostvarivanja plana sa indikatorima

Svi projekti, programi i mjere su artikulirani na način da se osigura postizanje operativnih i strateških ciljeva i ostvarivanje postavljene vizije općine Ilidža do 2020. godine. Za svaki od projekata su navedeni mjerljivi indikatori preko kojih će se pratiti progres i vršiti ocjena realizacije projekata, ostvarivanja ciljeva i vizije.

Indikatori daju opis sektorskog strateškog cilja, operativnih ciljeva i projekta operaciono mjerljivim terminima kao što su kvantitet i kvalitet, ciljne grupe, vrijeme i mjesto. Indikatori pružaju mogućnost da provjerimo mogućnost ostvarenja svrhe projekta i rezultata, da nadziremo projektni proces i na kraju postignemo željeni cilj.

Treba napomenuti da je praćenje promjena u području zaštite okoliša često tehnološki zahtjevan proces jer najčešće podrazumijeva postojanje kapaciteta koji mogu periodično vršiti određena mjerenja, za koja je potrebna posebna oprema i stručno osoblje. Ovakvi kapaciteti obično postoje na kantonalnim i višim nivoima vlasti, te su aktivnosti mjerenja redovne aktivnosti institucija na višim nivoima vlasti. S toga je nužno uspostaviti saradnju Općine i institucija na višim nivoima vlasti kako bi bili u mogućnosti dobiti kvalitetne pokazatelje promjena stanja okoliša. U tom kontekstu u određivanju indikatora smo bili vođeni principom da se predlože samo indikatori koji su jasno mjerljivi i za čije je mjerenje dostupna oprema.

Ciljevi	Indikatori
Strateški cilj	
3. Očuvanje i zaštita okoliša koja će omogućiti održivi razvoj općine Ilidža uz razvijenu saobraćajnu i komunalnu infrastrukturu, i stvoriti osnov za pravilnu ekonomsku i okolišnu prihvatljivu valorizaciju prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa i očuvanje prepoznatljivog ambijenta	<ul style="list-style-type: none"> ■ Povećan broj posjetitelja ekonomski aktiviranim lokalitetima prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa ■ Povećan broj turista koji borave na teritoriji općine Ilidža ■ Povećan broj smještajnih kapaciteta visokog nivoa i kvaliteta ■ Povećan broj ugostiteljskih sadržaja visokog kvaliteta

	<ul style="list-style-type: none"> ■ Povećan broj uređenih sportsko-rekreativnih područja i sadržaja ■ Izgrađene nove biciklističke staze, šetališta kroz područja sa izraženim prirodnim ljepotama ■ Smanjen broj nelagalo izgrađenih objekata ■ Izrađen i usvojen master (biznis) plan za razvoj turizma i sportsko-rekreativnih i banjsko-lječilišnih aktivnosti i sadržaja Općine Ilidža
Operativni cilj	
3.1. Zaštita i unaprijeđenje stanja okoliša	<ul style="list-style-type: none"> ■ Poboljšanje kvaliteta zraka (mjerenje zagađenja – KS) ■ Poboljšanje kvaliteta voda (smanjenje ispuštanja fekalne kanalizacije u vodotoke) ■ Uređenje vodotokova (uređenje vodotokova i obala, bez otpada) ■ Eliminacija divljih deponija ■ Nepromijenjen omjer površina šumskog zemljišta, poljoprivrednog zemljišta i građevinskog zemljišta (zaustavljena deforestacija i divlja gradnja) ■ Broj projekata koji Općina realizira u saradnji sa stanovništvom
3.2. Ekonomska valorizacija prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa	<ul style="list-style-type: none"> ■ Povećan broj realiziranih projekata koji aktivno štite kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe Općine, stavljajući ih na kontroliran način u funkciju razvoja (svi lokaliteti i objekti aktivno zaštićeni i u funkciji razvoja)
3.3. Smanjenje uticaja prirodnih nepogoda na materijalne i ljudske gubitke (plavljenje naseljenih područja i klizišta)	<ul style="list-style-type: none"> ■ Smanjen broj domaćinstava koja su izložena poplavama (na godišnjem nivou) ■ Smanjeni materijalni gubici stanovništva uslijed poplava
3.4. Unaprijeđenje kvaliteta infrastrukture i komunalnih usluga	<ul style="list-style-type: none"> ■ Povećana pokrivenost teritorije Općine kvalitetnim sistem odvoza i deponovanja otpada ■ Povećana dostupnost kvalitetnom vodosnabdijevanju svih dijelova Općine ■ Povećana dužina asfaltiranih lokalnih puteva ■ Povećana pokrivenost Općine adekvatnim sistemima fekalne kanalizacije i prečistaća ■ Povećana površina uređenih i održavanih parkovskih površina, aleja, šetnica, igrališta za djecu ■ Povećan broj upravljanih parking prostora

4.3.7. Plan zaštite i unaprijeđenja okoliša za trogodišnji period 2015-2017

Operativni cilj	Mjere	Projekti	2015	2016	2017	Indikatori	Razvojni efekti
3.1. Zaštita i unaprijeđenje stanja okoliša	Mjera 3.1.1. Unaprijeđenje kvaliteta zraka	Uspostavljanje zelenih pojava uz saobraćajnice, izrada elaborata, sadnja zaštitnog bilja, održavanje.	✓	✓	✓	Broj zasađenog zaštitnog bilja uz saobraćajnice	Unaprijeđenje kvaliteta zraka, smanjenje buke, pozitivan vizualni efekat
		Postavljanje displeja za prikaz vrijednosti kvaliteta zraka na centralnim lokacijama		✓		2 velika displeja postavljena	Unaprijeđenje kvaliteta zraka, podizanje svijesti stanovništva
		Izrada plana za slučaj prevelike zagađenosti zraka u cilju smanjenja upotrebe privatnih automobila i zagrijavanja prostora	✓			Usvojen plan	Manja zagađenost zraka u kritičnom zimskom periodu
		Povećanje propulzivnosti saobraćajnica. Izgradnja kružnih tokova na prometnim raskrsnicama.	✓	✓	✓	Riješene tri ključne tačke zastoja saobraćaja	Manje zagađenost zraka, povećana propulzivnost saobraćajnica
		Dovršetak gasifikacije općine Ilidža te prelaza velikih potrošača sa čvrstih i tečnih goriva na gas		✓	✓	km gasne mreže / broj novih korisnika prirodnog gasa	Unaprijeđenje kvaliteta zraka
		Destimulacija korištenja uglja i mazuta za zagrijavanje stanova, javnih objekata i industrijskih postrojenja.	✓	✓	✓	broj novih korisnika prirodnog gasa / broj instaliranih kapaciteta obnovljivih izvora energije na teritoriji Općine	Unaprijeđenje kvaliteta zraka
	Mjera 3.1.2. Unaprijeđenje stanja vodotokova	Redovno, a i po potrebi vršiti čišćenje regulisanih, kao i nereguliranih dijelova vodotoka od otpada, nanosa, rastinja, kako bi se obezbijedio bolji proticaj u vodotocima.	✓	✓	✓	km očišćenih vodotokova	Unaprijeđenje stanja vodotokova, pozitivan vizualni efekat i pozitivan uticaj na zdravlje ljudi
		Program održavanja vodotokova i ambijentalnog uljepšavanja obala	✓	✓	✓	km redovno održavanih vodotokova i uljepšanih-reguliranih obala	Unaprijeđenje stanja vodotokova, pozitivan vizualni efekat i pozitivan uticaj na zdravlje ljudi
		Obnoviti aktivnosti (započete prije 10-ak godina) na osnovu urađenog projekta i pretvoriti područje oko korita rijeke Željeznice (u pojasu vađenja šljunka) u turistički resurs općine Ilidža.		✓	✓	km ² površine koja se koristi kao turistički ili sportsko-rekreacioni resurs	Unaprijeđenje stanja vodotokova, pozitivan vizualni efekat i pozitivan uticaj na zdravlje ljudi

		U saradnji sa susjednim općinama i višim nivoima vlasti inicirati projekat smanjenja zagađenja vodotokova (posebno ispuštima fekalne kanalizacije u vodotoke)				Broj novopriključenih objekata na kanalizacioni sistem Broj korisnika koji direktno ili indirektno ne ispuštaju fekalnu kanalizaciju bez prečišćavanja u vodotokove Broj pokrenutih regionalnih inicijativa (sa susjednim općinama ili višim nivoima vlasti)	Unaprijeđenje stanja vodotokova, poboljšanje kvaliteta voda, očuvanje biodiverziteta i ekosistema pozitivan vizualni efekat i pozitivan uticaj na zdravlje ljudi
	Mjera 3.1.3. Unaprijeđenje upravljanja otpadom	Uklanjanje divljih deponija				Broj uklonjenih divljih deponija Broj novokreiranih divljih deponija	Očuvanje biodiverziteta i ekosistema pozitivan vizualni efekat i pozitivan uticaj na zdravlje ljudi
		Sankcioniranje stvaranja divljih deponija				Broj izrečenih sankcija (stanovništvu i privredi) vezanih za odlaganje otpada na divljim deponijama	Unaprijeđenje upravljanja otpadom, očuvanje biodiverziteta i ekosistema pozitivan vizualni efekat i pozitivan uticaj na zdravlje ljudi
		Obezbijediti potpunu pokrivenost Općine sistemom odvoza otpada (i urbani i ruralni dio)				Broj ulica koje su pokrivene sistemom odvoza i odlaganja otpada % stanovništva koje može koristiti usluge prikupljanja i deponovanja otpada	Unaprijeđenje upravljanja otpadom i pozitivan uticaj na zdravlje ljudi
		Organizovati akcije čišćenja javnih površina (sezonski)				Površina (m ²) koja se redovno održava Površina (m ²) koja se održava u sezonskim akcijama	Unaprijeđenje upravljanja otpadom, pozitivan uticaj na zdravlje ljudi, pozitivan vizualni efekat
		Uspostava sistema selektivnog prikupljanja otpada				Broj lokaliteta na kojima se otpad selektivno odlaže % stanovništva koje selektivno odlaže otpad	Unaprijeđenje upravljanja otpadom
	Mjera 3.1.4. Unaprijeđenje upravljanja zemljištem	Sprovođenje mjera sankcioniranja bespravne gradnje				Broj sankcija izrečenih (stanovništvu i privredni subjekti) vezano za bespravnu gradnju Broj uklonjenih objekata i saniranih lokaliteta	Racionalno upravljanje zemljištem, smanjenje negativnog uticaja na okoliš (prirodu i ekosisteme), pozitivan vizualni aspekt, poboljšanje životnog standarda, očuvanje razvojnih resursa
		Sprovođenje mjera sankcioniranja ilegalne sječe				Broj sankcija izrečenih (stanovništvu i privredni subjekti)	Racionalno upravljanje zemljištem, smanjenje negativnog uticaja na okoliš (prirodu i ekosisteme), pozitivan vizualni aspekt, očuvanje razvojnih resursa
		Razvoj agrame politike i studije razvoja					Studija razvoja sa akcionim

		ruralnih područja sa akcionim planom				planom usvojena	negativnog uticaja na okoliš (prirodu i ekosisteme), poboljšanje životnog standarda ruralnog stanovništva, očuvanje razvojnih resursa
		Izrada i realizacija programa podizanja plastenika.	✓	✓	✓	Broj plastenika i površine (m ²) pod plastenicima	Racionalno upravljanje zemljištem, povećanje životnog standarda ruralnog stanovništva
		Spriječiti rad nelegalnih pilana.	✓			Broj ilegalnih pilana Broj zatvorenih ilegalnih pilana Broj sankcija izrečenih operaterima ilegalnih pilana	Smanjenje negativnog uticaja na okoliš (prirodu i ekosisteme), smanjenje uticaja prirodnih nepogoda na stanovništvo, poboljšanje životnog standarda, očuvanje razvojnih resursa
		Uvođenje besplatnog „Info telefona“ za prijavljivanje šumskih krađa i nelegalne gradnje uz medijsko obavještanje.	✓			Broj telefonskih poziva stanovnika Broj obrađenih predmeta Broj izrečenih sankcija	Smanjenje negativnog uticaja na okoliš (prirodu i ekosisteme), smanjenje uticaja prirodnih nepogoda na stanovništvo, poboljšanje životnog standarda, očuvanje razvojnih resursa
		Pošumljavanje zemljišta		✓	✓	Pošumljena površina (m ²)	Smanjenje negativnog uticaja na okoliš (prirodu i ekosisteme), smanjenje uticaja prirodnih nepogoda na stanovništvo, poboljšanje životnog standarda, očuvanje razvojnih resursa
		Demiriranje preostalih oko 4.500,000m ² šumskog i oko 500,000 m ² ostalog zemljišta.	✓	✓	✓	Demirirana površina (m ²)	Racionalno upravljanje zemljištem
		Izgradnja novih parkovskih površina	✓	✓	✓	Novo uređene parkovske površine (m ²) ili sanacija starih zapuštenih (m ²)	Racionalno upravljanje zemljištem, povećanje životnog standarda stanovništva, očuvanje i kreiranje novih razvojnih resursa, pozitivan vizualni efekat
		Podizanje novih drvoreda i izgradnja novih aleja	✓	✓	✓	Dužina novih drvoreda i aleja (km) ili sanacija već postojećih i zapuštenih (km)	Racionalno upravljanje zemljištem, povećanje životnog standarda stanovništva, očuvanje i kreiranje novih razvojnih resursa, pozitivan vizualni efekat
	Mjera 3.1.5 Povećanje svijesti građana o čistom okolišu kao resursu za razvoj Općine, te aktivno uključivanje građana u zajedničke projekte općine (participacija, komunikacija, koordinacija i inkluzija svih građana u aktivnosti zaštite okoliša na lokalnom nivou) sanacija i stavljanje u funkciju devastiranih	Provođenje medijskih kampanja o ispravnom loženju, korištenju odgovarajuće vrste goriva i peći, i korištenju termoizolacije	✓	✓	✓	Broj aktivnosti i opis aktivnosti Implementatori (broj organizacija) Broj učesnika/korisnika Broj aktivnih NVO koji učestvuju u kampanji i njihove aktivnosti	Unaprijeđenje kvaliteta zraka, i stanja okoliša, životnih uslova i standarda
		Kampanja o pravilnom odlaganju krutog otpada i zabrani spaljivanja otpada	✓	✓	✓	Broj aktivnosti i opis aktivnosti Implementatori (broj organizacija) Broj učesnika/korisnika Broj aktivnih NVO koji učestvuju u kampanji i njihove aktivnosti	Unaprijeđenje stanja okoliša i upravljanja otpadom, životnih uslova i standarda

	privatnih i društvenih i poslovnih objekata, unaprijeđenje održavanja parkova i zelenih površina	Kampanja o uređenju obala vodotokova i zabrani odlaganja otpada u vodotokove				Broj aktivnosti i opis aktivnosti Implementatori (broj organizacija) Broj učesnika/korisnika Broj aktivnih NVO koji učestvuju u kampanji i njihove aktivnosti	Unaprijeđenje stanja vodotokova, stanja okoliša, životnih uslova i standarda
		Edukacija stanovništva o racionalnoj upotrebi zemljišta				Broj aktivnosti i opis aktivnosti Implementatori (broj organizacija) Broj učesnika/korisnika Broj aktivnih NVO koji učestvuju u kampanji i njihove aktivnosti	Racionalno korištenje zemljišta, unaprijeđenje stanja okoliša životnih uslova i standarda
		Kampanja protiv bespravne gradnje (informativna)				Broj aktivnosti i opis aktivnosti Implementatori (broj organizacija) Broj učesnika/korisnika Broj aktivnih NVO koji učestvuju u kampanji i njihove aktivnosti	Racionalno korištenje zemljišta, unaprijeđenje stanja okoliša životnih uslova i standarda, smanjenje negativnih uticaja prirodnih nepogoda na stanovništvo
		Edukacija za učenike osnovnih i srednjih škola o upravljanju otpadom i reciklaži, zaštiti vodotokova, korištenju zemljišta i sl.				Broj aktivnosti i opis aktivnosti Implementatori (broj organizacija) Broj učesnika/korisnika Broj aktivnih NVO koji učestvuju u kampanji i njihove aktivnosti	Unaprijeđenje upravljanja otpadom, zaštite okoliša, životnih uslova i standarda
		Kampanja „Ilidža bez divljih deponija“				Broj aktivnosti i opis aktivnosti Implementatori (broj organizacija) Broj učesnika/korisnika Broj aktivnih NVO koji učestvuju u kampanji i njihove aktivnosti	Unaprijeđenje upravljanja otpadom, zaštite okoliša, životnih uslova i standarda
	Mjera 3.1.6 Povećanje energetske efikasnosti objekata javne namjene i domaćinstava	Implementacija za konodavnog okvira energetske efikasnosti na nivou Kantona Sarajevo vezano za energetske certifikaciju objekata javnih institucija i privrednih subjekata				Broj energetski certificiranih javnih objekata Broj energetski certificiranih privrednih (komercijalnih) objekata	Unaprijeđenje kvaliteta zraka, racionalne potrošnje energije, životnih uslova i standarda
		Program podizanja energetske efikasnosti kroz uspostavu šeme sufinansiranja utopljavna objekata i unaprijeđenja sistema grijanja				Broj korisnika sredstava	Unaprijeđenje kvaliteta zraka, racionalne potrošnje energije, životnih uslova i standarda
3.2. Ekonomska valorizacija prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa	Mjera 3.2.1. Ekonomski valorizirati i staviti u funkciju razvoja prirodno i kulturno-historijsko naslijeđe, te izdatne prirodne resurse Općine, uzimajući u obzir aspekte održivosti i očuvanja okoliša	Master (poslovni) plan razvoja turizma na teritoriji općine Ilidža sa posebnim osvrtom na valorizaciju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa				Usvojen Master (poslovni) plan razvoja turizma za općinu Ilidža	Očuvanje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i stavljanje u funkciju razvoja turizma i pratećih djelatnosti
		Sanacija, konzervacija ili restauracija kulturno-historijskih dobara uz primjenu naučnih metoda.				Broj lokaliteta i objekata koji su sanirani	Očuvanje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i stavljanje u funkciju razvoja turizma i pratećih djelatnosti

		Izrada projekata okolišnog uređenja kulturno-historijskih i prirodnih dobara (uređenje pristupa objektu, adekvatno obilježavanje, osvjjetljenje i ozelenjavanje neposredne okoline)				Broj individualnih projekata okolišnog uređenja kulturno-historijskih ali i prirodnih dobara.	Očuvanje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i stavljanje u funkciju razvoja turizma i pratećih djelatnosti
		Izgradnja i obilježavanje pješačkih i sportsko-rekreativnih staza (uključivo i biciklističke staze) i njihovo povezivanje u sistem koji obuhvata i najznačajnije lokalitete kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa koji će biti stavljeni u funkciju razvoja turizma				Dužina (km) pješačkih i sportsko-rekreativnih staza izgrađenih ili saniranih u novom sistemu staza, Broj pratećih sadržaja uz staze	Očuvanje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i stavljanje u funkciju razvoja turizma i pratećih djelatnosti, povećanje kvaliteta življenja i životnog standarda
		Izgradnja i obilježavanje pješačkih i sportsko-rekreativnih staza (uključivo i biciklističke staze) i njihovo povezivanje u sistem koji obuhvata i najznačajnije lokalitete banjskih, lječilišnih i sportsko-rekreativnih sadržaja				Dužina (km) pješačkih i sportsko-rekreativnih staza izgrađenih ili saniranih u novom sistemu staza, Broj pratećih sadržaja uz staze	Očuvanje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i stavljanje u funkciju razvoja turizma i pratećih djelatnosti, povećanje kvaliteta življenja i životnog standarda
		Valorizacija lokaliteta Vrela Bosne i okoline, Velike Aleje, Stojčevca, planine Igman, kroz specifične projekte za različite lokalitete				Broj specifičnih projekata izvedenih na najatraktivnijim lokalitetima	Očuvanje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i stavljanje u funkciju razvoja turizma i pratećih djelatnosti, povećanje kvaliteta življenja i životnog standarda
3.3. Smanjenje uticaja prirodnih nepogoda na materijalne i ljudske gubitke (plavljenje naseljenih područja i klizišta)	Mjera 3.3.1. Smanjiti uticaj prirodnih nepogoda na građane (ljudski gubici materijalne štete) kroz projekte koji naglašavaju aktivno učešće kako Općine tako i samih građana ali i viših nivoa vlasti).	Zajednički projekti Općine i stanovništva na pročišćavanju vodotokova (svake godine)				Dužina (km) pročišćenih vodotokova Broj godišnjih akcija	Očuvanje okoliša, smanjiti pogubno djelovanje prirodnih nepogoda na ljude i imovinu, poboljšanje životnih uslova i standarda
		Projekti uređenja i regulisanja korita rijeka u saradnji sa višim nivoima vlasti (KS)				Dužina (km) uređenih i regulisanih vodotokova	Očuvanje okoliša, smanjiti pogubno djelovanje prirodnih nepogoda na ljude i imovinu, poboljšanje životnih uslova i standarda
		Izgradnja sistema fekalne i oborinske kanalizacije uz participaciju stanovništva i viših nivoa vlasti (KS)				Broj korisnika priključen na novu mrežu fekalne kanalizacije Dužina (km) novoizgrađene oborinske kanalizacije	Očuvanje okoliša, smanjiti pogubno djelovanje prirodnih nepogoda na ljude i imovinu, poboljšanje životnih uslova i standarda
3.4. Unaprijeđenje kvaliteta infrastrukture i komunalnih usluga	Mjera 3.4.1. Unaprijeđenje kvaliteta infrastrukture	Izgradnja saobraćajnice sa dva kolovoza i tramvajskom prugom „Ilidža – Hrasnica-Vojkovići-Dobrinja – Nedžad Pirić“				Pripremljena projektna dokumentacija i zatvorena finansijska konstrukcija	Poboljšanje životnih uslova, izgradnja i unaprijeđenje infrastrukture
		Izraditi nedostajuću projektnu dokumentaciju i pristupiti izgradnji nedostajuće vodovodne mreže u naseljima Rakovica, Blažuj i Osjek, kao i u ostalim MZ.				Broj urađenih projekata Projektovani broj korisnika nove vodovodne mreže Broj novih korisnika priključen na novu vodovodnu mrežu	Očuvanje okoliša, unaprijeđenje zdravlja ljudi, poboljšanje životnih uslova i standarda

		Zbog velikih gubitaka pitke vode u postojećoj mreži, potrebno je dugoročno i u saradnji sa KJKP „VIK“ i odgovarajućim kantonalnim ministarstvom vršiti zamjenu dotrajalih vodovodnih cijevi glavnih vodova.				Dužina (km) za mjenjenih starih vodovodnih cijevi na glavnim vodovima	Očuvanje okoliša, unaprijeđenje zdravlja ljudi, poboljšanje životnih uslova i standarda
		Izgradnja nedostajuće kanalizacione mreže u naseljima: Rakovica, Blažuj, Osjek, Stup kao i u ostalim MZ.				Dužina (km) novoizgrađene kanalizacione mreže Broj korisnika nove kanalizacione mreže	Očuvanje okoliša, unaprijeđenje zdravlja ljudi, poboljšanje kvaliteta voda, očuvanje ekosistema i biodiverziteta, poboljšanje životnih uslova i standarda
		Izgradnja nedostajućih niša za kontejnere za otpad i nabavka kontejnera				Broj izgrađenih niša za kontejnere Broj novih kontejnera postavljenih	Očuvanje okoliša, unaprijeđenje upravljanja otpadom, unaprijeđenje zdravlja ljudi, poboljšanje životnih uslova i standarda
		Nabavka vozila koja mogu vršiti odvoz otpada iz uskih ulica				Broj aktivnih vozila za odvoz otpada iz uskih ulica Broj korisnika (domaćinstava)	Očuvanje okoliša, unaprijeđenje upravljanja otpadom, unaprijeđenje zdravlja ljudi, poboljšanje životnih uslova i standarda
		Realizacija Strategije razvoja lokalnih cesta za period 2015-2025 u skladu sa Akcionim planom za period 2015-2017				Dužina novoizgrađenih lokalnih cesta (km) Dužina rekonstruiranih i unaprijeđenih lokalnih cesta (km)	Poboljšanje životnih uslova, izgradnja i unaprijeđenje infrastrukture
	Mjera 3.4.2. Unaprijeđenje kvaliteta komunalnih djelatnosti	Poboljšanje usluge javnog gradskog prevoza od strane GRAS-a, na inicijativu općine Ilidža (nove linije i redovnije linije)				Broj novih linija, novih stajališta Broj građana kojima je dostupan javni prevoz Broj građana kojima je pristup javnom prevozu otežan	Očuvanje okoliša, unaprijeđenje kvaliteta zraka, poboljšanje životnih uslova i standarda
		Izvršiti pregled postojećih septičkih jama, utvrditi da li su iste izgrađene po odgovarajućim propisima i preduzeti potrebne mjere za prikupljanje, odvoz i zbrinjavanje fekalija iz septičkih jama.				Broj saniranih septičkih jama Uspostavljen sistem odvoza fekalija iz septičkih jama	Očuvanje okoliša, unaprijeđenje kvaliteta voda, zdravlja ljudi, poboljšanje životnih uslova i standarda
		Redovan odvoz otpada iz uskih ulica i povećanje pokrivenosti teiritirje Općine sistemom odvoza otpada				Novi broj domaćinstava koji imaju uslugu odvoza otpada (regularno) Broj ulica u kojima se otpad odvozi	Očuvanje okoliša, unaprijeđenje upravljanja otpadom, unaprijeđenje zdravlja ljudi, poboljšanje životnih uslova i standarda

PLAN PROVOĐENJA STRATEGIJE RAZVOJA OPĆINE ILIDŽA 2014-2020.

OPĆINA ILIDŽA

5. PLAN PROVOĐENJA STRATEGIJE RAZVOJA OPĆINE ILIDŽA 2014-2020.

Za uspješnu realizaciju razvojnih planova potrebno je sačiniti operativni plan provođenja Strategije. Naime, uspješnost projekta Strategije zavisi ne samo od vrijednosti izabranih projekata nego i načina na koje će se ti projekti provoditi, te kako će se kasnije njima upravljati. Uspješno provođenje od bitne je važnosti. Mnogi strateški planovi nisu implementirani upravo zbog toga što nije učinjen sistemski napor na njihovoj operacionalizaciji.

Svrha operativnog dijela je ostvarenje djelotvorne podloge za provedbu strategije razvoja Općine. Operativni plan obuhvata trogodišnje razdoblje i usklađen je sa trogodišnjim ciklusom indikativnog budžetskog planiranja i razrađuje najvažnije operativne poluge za kvalitetnu realizaciju strateških i sektorskih prioriteta.

Operativni plan sadrži sljedeću orijentacionu strukturu:

1. Plan provedbe – implementacije Strategije
2. Indikativni finansijski plan
3. Plan razvoja organizacijskih i ljudskih kapaciteta

Plan provedbe - implementacije Strategije sadrži dva dijela:

- orijentacioni pregled prioritarnih mjera i projekata za razdoblje od 3 godine, njihove veze sa strateškim i sektorskim ciljevima, kao i najvažnije karakteristike vezane za implementaciju (orijentaciono razdoblje realizacije, pogodni modaliteti i nositelji provedbe, ciljne skupine).
- akcione planove za prioritarnne projekte, čija realizacija otpočinje u prvoj godini provedbe strategije, gdje se sažeto navode elementi važni za planiranje i praćenje njihove implementacije: doprinos odgovarajućim ciljevima, očekivani učinci na ciljne grupe, glavne aktivnosti i vrijeme realizacije, glavni učesnici u realizaciji, orijentacioni izdaci i očekivani izvori finansiranja, te status pripremljenosti projekata. Ovi planovi omogućavaju pravilno planiranje troškova i izvora finansiranja predviđenih projekata i njihovo pravodobno uključivanje u općinski budžet, ali i druge budžete (entiteta, kantona, donatora, EU, itd.) na čiju se finansijsku podršku računa tokom provedbe.

Indikativni finansijski plan jedan od najvažnijih upravljačkih alata za operativno upravljanje implementacijom strategije i sektorskih razvojnih planova. Ovaj plan mora biti prilagođen trogodišnjem ciklusu budžetskog planiranja, koji podrazumijeva detaljno planiranje za prvu narednu godinu i orijentacioni za naredne dvije.

Kako bi strategija razvoja sa svim njenim operativnim elementima ispunila svoju svrhu i predstavljala stvarni alat za dugoročno planiranje razvoja, od ključne je važnosti njena potpuna usklađenost sa trogodišnjim indikativnim i godišnjim budžetom općine, gdje je strategija razvoja vodeći planski dokument na koji se naslanjaju svi ostali strateški dokumenti općine, uključujući i budžet. Finansijski plan strategije razvoja stoga predstavlja osnovu za izradu trogodišnjeg indikativnog i godišnjeg detaljnog budžeta općine.

Financijski plan sadrži sljedeću strukturu, koja se najčešće predstavlja u tabeli:

- veza sa ciljevima
- mjera/projekat
- ukupni orijentacioni troškovi
- finansiranje iz budžeta općine (I godina, II godina, III godina, ukupno)
- finansiranje iz ostalih izvora (kredit, Kanton Sarajevo, FBiH, JPP, EU fondovi itd).

Na osnovu razrađenih projektnih ideja, trogodišnjeg indikativnog financijskog plana te godišnjeg akcionog plana prioriternih projekata izrađuje se detaljan financijski plan za projekte koji se implementiraju u prvoj godini implementacije strategije.

Plan razvoja organizacijskih i ljudskih kapaciteta

Lokalna samouprava mora biti osposobljena da na pravi način odgovori izazovima koje upravljanje lokalnim razvojem i projektni pristup sa sobom nosi, te je za uspješnu realizaciju razvojnih planova potrebno prilagoditi postojeće ili uspostaviti nove organizacijske strukture i osigurati odgovarajuće ljudske kapacitete.

Za osiguranje efektivnosti i efikasnosti upravljanja lokalnim razvojem nekoliko je ključnih faktora usješnosti koji moraju biti prisutni:

- rukovodstvo općine,
- operativne strukture za upravljanje lokalnim razvojem,
- interna koordinacija,
- eksterna koordinacija,
- uvođenje projektnog pristupa,
- jasno definiranje uloga i odgovornosti,
- načelo ravnopravnosti polova.

Bez odgovarajuće posvećenosti i odluka općinskog rukovodstva, prvenstveno Načelnika općine, nema djelotvornih strategija i planova lokalnog razvoja. Od ključne važnosti je i kontinuirana uključenost i podrška Općinskog vijeća kroz redovno razmatranje izvještaja o napretku u implementaciji strategije, te usklađivanja općinskih politika sa prioritetima strategije razvoja.

Pod operativnim, svakodnevnim upravljanjem lokalnim razvojem podrazumijeva se uspostavljena i osposobljena jedinica u okviru lokalne uprave sa eksplicitno definiranim zaduženjima koja se odnose na osiguranje efikasnog provođenja, praćenja i ažuriranja strategija i planova lokalnog razvoja. Jednostavno, pod tim se podrazumijeva da neko (jedna osoba ili jedan organizacijski dio) ima zadatak, razrađen kroz odgovarajuća organizadiona rješenja i procedure, da stalno (svakodnevno) i sistematično radi na provođenju i praćenju ostvarivanja strategije i planova.

Pod intemom koordinacijom se podrazumijeva usklađivanje aktivnosti svih segmenata lokalne uprave na provođenju i praćenju ostvarivanja strategije i planova razvoja. Radi se o usklađenom pretvaranju relevantnih dijelova strateških dokumenata u operativne planove i programe rada općinskih službi, zajedničkom radu u pripremi odgovarajućih dokumenata važnih za provođenje strategije i planova (planiranje okvirnog i godišnjeg budžeta, razrada i primjena odabranih modaliteta finansiranja, priprema tenderske dokumentacije, izvođenje javnih nabavki, i sl.).

Pod eksternom koordinacijom u upravljanju lokalnim razvojem podrazumijeva se način na koji općina komunicira s relevantnim vanjskim akterima. Svim partnerima iz javnog, privatnog i nevladinog sektora treba omogućiti podjednako da sudjeluju u provedbi, praćenju i ocjenjivanju ostvarivanja strategije i planova - u skladu s njihovom zainteresiranošću, kompetencijama i kapacitetima. Tako se može formirati Općinski razvojni tim i Partnerska grupa za razvoj, a uspostavljena struktura za upravljanje razvojem, a prije svega Načelnik općine, preuzimaju odgovornost za komunikaciju sa akterima van lokalne zajednice (viši nivoi vlasti, donatori, druge općine, itd).

Uvođenje projektnog pristupa je posebno važno, jer nedostatak kapaciteta za pripremu projekata prema standardima EU može biti kritičan problem. Kako se strategija i planovi operativno ostvaruju putem odgovarajuće skupine projekata, pitanje razvoja ljudskih potencijala u dobrom dijelu se odnosi na osposobljavanje „kritične mase“ i stvaranje mreže lokalno raspoloživih stručnjaka za pripremu projekata i upravljanje projektnim ciklusom prema važećim standardima EU.

Pravilna i pravodobna raspodjela uloga i odgovornosti najvažnijih sudionika u provedbi, finansiranju, praćenju i ocjenjivanju realizacije strategije i projekata jedan je od kritičnih faktora uspjeha. Zato se uloge i odgovornosti orijentaciono definiraju već u operativnom dijelu.

Načelo ravnopravnosti polova neophodan je koncept i ključni preduslov za stvarni razvoj. To, između ostalog, podrazumijeva i zastupljenost minimalno 30% drugoga pola u novim organizacijskim strukturama, kao i u učešće u svim fazama strategije.

Naredni koraci

Kako bi Strategija razvoja postala svojina svih građana nužno je omogućiti učešće svih građana u profiliranju razvojnih opredjeljenja Općine.

Tako općinski Načelnik i općinski organi i službe i Općinsko vijeće, se moraju usmjeriti na:

- provođenje javne rasprave o Nacrtu Strategije razvoja Općine
- usvajanje dokumenta Strategija razvoja Općine Ilidža na Općinskom vijeću.

Nakon usvajanja Strategije, radi se detaljan operativni plan (plan provedbe – implementacije Strategije, Indikativni finansijski plan, Plan razvoja organizacijskih i ljudskih kapaciteta).

Izvori podataka:

- Strategija razvoja općine Ilidža za period 2008 – 2013. godine, općina Ilidža 2007.,
- Izvještaj o radu jedinstvenog općinskog organa uprave, stručnih i posebnih službi za 2013. godinu, 2014.,
- Izvršenje budžeta općine Ilidža 2008-2013.,
- Strategija razvoja lokalnih cesta za period 2015-2025. godine, općina Ilidža, mart 2014.,
- Akcioni plan za realizaciju strategije razvoja lokalnih cesta 2015-2017., Služba za razvoj, investicije i komunalne poslove općine Ilidža, 2014.,
- Anketa po mjesnim zajednicama općine Ilidža,
- Lokalni ekološki akcioni plan (LEAP), Agencije Synergy rek, maj 2013.,
- Izvještaj anketiranih privrednih subjekata općine Ilidža, općina Ilidža, mart 2014.,
- Informacija o stanju kriminaliteta, javnog reda i mira i saobraćaja na području općine Ilidža za period januar-decembar 2013., Policijska stanica Ilidža-Sarajevo, februar 2014.,
- Strategija prema mladima općine Ilidža sa akcionim planom 2014-2016., Služba za obrazovanje, kulturu, sport i informisanje, Ilidža, decembar 2013. godine,
- Strategija partnerstva općine Ilidža,
- Podaci o poreskim obveznicima za 2013. godinu, Poreska uprava Federacije Bosne i Hercegovine,
- Statistički podaci Federalnog zavoda za statistiku (Kantoni u brojkama po godinama, Mjesečni statistički pregled Federacije Bosne i Hercegovine po kantonima, Statistički godišnjaci/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine po godinama, Predškolsko obrazovanje u 2013. godini i osnovno obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine, kraj 2012/2013. i početak 2013/2014., Srednje obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine, kraj 2012/2013. i početak 2013/2014., Visoko i više obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine u školskoj 2013/2014.),
- Statistički bilteni Kantona Sarajevo po godinama, Zavod za informatiku i statistiku Kantona Sarajevo,
- Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji Bosne i Hercegovine po godinama, Federalni zavod za programiranje,
- Statistički podaci Ministarstva pravde i uprave Kantona Sarajevo,
- Izvještaj o stanju u oblasti socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u 2013. godini, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice,
- Studija privrednih djelatnosti - II faza, Ekonomski institut Sarajevo 2009.,
- Evropa 2020. – Evropska strategija za pametan, održiv i uključiv rast,
- Vodič kroz strategiju Evropa 2020.,
- South East Europe 2020 Strategy - Jobs and Prosperity in a European Perspective
- Informacija o strategiji razvoja jugoistočne Evrope do 2020. godine (strategija JIE 2020.),
- Dokumentacija Zavoda za planiranje razvoja Kantona Sarajevo,
- Prostorni plan Kantona Sarajevo za period 2003. do 2023.,
- Studija Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe Kantona Sarajevo, Studio Urbing, Sarajevo 2009.

Spisak tabela

Broj	Naziv tabele
1	Demografske karakteristike općine Ilidža
2	Demografske karakteristike Općine i Kantona
3	Makroekonomske karakteristike općine Ilidža
4	Makroekonomske kategorije Općine i Kantona
5	Nivo razvijenosti općina u Kantonu Sarajevo
6	Zaposlenost po kvalifikacionoj strukturi po godinama
7	Struktura zaposlenih po kvalifikacionoj strukturi po godinama (%)
8	Zaposlenost po kvalifikacionoj strukturi Općine i Kantona
9	Nezaposlenost po kvalifikacionoj strukturi po godinama
10	Struktura nezaposlenosti po kvalifikacionoj strukturi po godinama (%)
11	Nezaposlenost po kvalifikacionoj strukturi Općine i Kantona
12	Vanjskotrgovinska razmjena Ilidže
13	Vanjskotrgovinska razmjena Općine i Kantona
14	Registrirani subjekti (pravna lica, fizička i obrt) - Ilidža po SKD-u
15	Registrirani subjekti 2013. Općina i Kanton Sarajevo po KD 2010
16	Broj poreskih obveznika 2013. Ilidže i Kantona Sarajevo, prema KD 2010
17	Broj zaposlenih 2013. Ilidže i Kantona Sarajevo, prema KD 2010
18	Poreski obveznici Općine i Kantona Sarajevo prema privrednim sektorima
19	Broj turista i noćenja, općina Ilidža
20	Smještajni kapaciteti
21	Turizam Općine i Kantona
22	Poljoprivredna površina (ha) po kategorijama korištenja u općini Ilidža i Kantonu Sarajevo 2008. i 2013. g
23	Oranice, bašte i vrtovi (ha) u općini Ilidža i Kantonu Sarajevo u 2008. i 2013. godini
24	Šumsko zemljište u ha, u općini Ilidža i Kantonu Sarajevo u 2008. i 2013. godini
25	Broj poreskih obveznika i zaposlenih u općini Ilidža
26	Poreski obveznici - preduzeća i zaposleni u Općini i Kantonu Sarajevo 2013.
27	Lista velikih preduzeća
28	Broj i vrsta predškolskih ustanova
29	Broj djece i zaposlenih
30	Djeca prema učešću plaćanja boravka
31	Djeca prema zaposlenosti roditelja
32	Škole, odjeljenja, učenici, nastavnici, školska 2013/2014.
33	Škole, odjeljenja, učenici i nastavnici prema polu, školska 2013/2014.
34	Broj odjeljenja i učenika prema polu i vrsti škola, školska 2013/2014.
35	Odjeljenja i učenici po vrsti škole i polu, struktura (%)
36	Učenici prema vrsti škole, polna struktura (%)
37	Škole, odjeljenja, učenici i nastavnici
38	Broj visokoškolskih ustanova, broj upisanih studenata prema polu, 2013/2014.
39	Korisnici oblika materijalne pomoći zaštite po osnovu zakona
40	Pregled realiziranih sredstava po osnovu primjene zakona u 2013.
41	Pregled kategorija korisnika socijalne zaštite evidentiranih u službama socijalne zaštite Općine u 2013.
42	Korisnici i sredstva socijalne zaštite, materijalni oblici
43	Korisnici i realizirana sredstva na osnovu prava civilnih žrtava rata

44	Korisnici i realizirana sredstva po osnovu prava zaštite porodica sa djecom
45	Pregled dodjeljenih stipendija
46	Korisnici iz rata 92-95.
47	Učesnici NOR-a i minrnodopski vojni invalidi korisnici lične i porodične invalidnine
48	Registrovana nezaposlenost-demobilisani vojni obveznici, decembar 2013.
49	Registrovana nezaposlenost-demobilisani vojni obveznici-struktura po kategorijama u %
50	Zaposleni i nezaposleni, mart 2014.
51	Nezaposlenost po kvalifikacionoj strukturi, mart 2014.
52	Nezaposlenost po kvalifikaciji-struktura (%), mart 2014.
53	Broj nezaposlenih lica po godinama starosti, mart 2014.
54	Broj nezaposlenih lica po godinama starosti, mart 2014., struktura (%)
55	Broj nezaposlenih lica po dužini čekanja na zaposlenje, mart 2014.
56	Nezaposlena lica po dužini čekanja na zaposlenje – struktura, mart 2014. (%)
57	Broj nezaposlenih lica od 15-34 god. starosti, mart 2014.
58	Struktura nezaposlenih od 15-34 god. starosti po starosnim grupama (%), mart 2014.
59	Zaposlenost i nezaposlenost u Kantonu Sarajevo po polu (prosjeck- 2013.)
60	Stopa nezaposlenosti u Kantonu Sarajevo po polu (%)
61	Zaposlenost žena prema intervalima starosti , mart 2013.
62	Zaposlenost žena prema intervalima starosti, mart 2013, struktura (%)
63	Zaposlenost žena prema stepenu stručnog obrazovanja, mart 2013.
64	Struktura zaposlenosti žena prema stepenu stručnog obrazovanja, mart 2013. (%)
65	Broj penzionera i iznos penzija u 2013. godini
66	Prosječne penzije u 2013.
67	Korisnici novčane naknade i zdravstvenog osiguranja po općinama i polu
68	Stope vitalne statistike u 2013. u promilima
69	Broj apoteka
70	Broj ljekara i stomatologa u JU Dom zdravlja Sarajevo
71	Pregled objekata zdravstvene zaštite, sa timovima porodične medicine
72	Budžetska izdvajanja u kulturu (ustanove, organizacije, manifestacije i sl.), u KM
73	Udruženja iz oblasti kulture
74	Sportska udruženja i članovi
75	Budžetska izdvajanja u sport (ustanove, organizacije, manifestacije i sl.), u KM
76	Pregled klubova koji se vode na evidenciji općine Ilidža
77	Tabelarni prikaz sportsko-rekreativnih površina
78	Pregled nevladinih organizacija sa sjedištem na području općine Ilidža
79	Prostorno planska dokumentacija
80	Korekcije regulacionih planova i urbanističkih projekata
81	Aktivnosti na unaprijeđenju saobraćajne i komunalne infrastrukture (Izveštaj za 2013.)
82	Dužine saobraćajnica po kategorijama
83	Preliminarni rezultati popisa 2013.
84	Struktura ukupno ostvarenih prihoda po godinama od 2008. do 2013. (u hiljadama)
85	Struktura ostvarenih ukupnih prihoda po godinama (%)
86	Struktura ukupno ostvarenih rashoda (u hiljadama)
87	Struktura ukupnih rashoda (%)
88	Prihodi i rashodi - indeksi
89	Kapitalna ulaganja po godinama (u hiljadama)
90	Kapitalni transferi po sektorima

Spisak grafova

Broj	Naziv grafa
1	Broj stanovnika Ilidže i Kantona Sarajevo
2	Broj stanovnika Ilidže i Kantona Sarajevo (Preliminarni rezultati Popisa za 2013.)
3	Starosna struktura stanovništva Ilidže i Kantona Sarajevo 2008. i 2013. (%)
4	Bruto društveni proizvod u hiljadama KM, Općina Ilidža
5	Bruto društveni proizvod/pc u KM, Općina Ilidža
6	Broj zaposlenih, Općina Ilidža
7	Stepen zaposlenosti stanovništva (%), Općina Ilidža
8	Broj nezaposlenih, Općina Ilidža
9	Stepen nezaposlenosti stanovništva (%), Općina Ilidža
10	Radna snaga, Općina Ilidža
11	Stopa nezaposlenosti (%), Općina Ilidža

Spisak slika

Broj	Naziv slike
1	Antički arheološki lokalitet Ilidža
2	Topografski položaj zaštićenog područja „Vrela Bosne“
3	Vrelo Bosne
4	Velika Aleja
5	Banjski park Ilidža
6	Općina Ilidža u Kantonu Sarajevo